

חידת צ'רניאחובסקי

מי היו הוריו (היהודים?) של הגנרל המהולל?

פרק ראשון (סתיו 2008): החידה והצעת הפתרון הראשונה

תמצית: חיפוש קרובים הוביל לתעלומת שורשיו של הגנרל איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי, מהמפקדים המבריקים ביותר במלחמת העולם השנייה. צירוף מקרים נדיר יצר חידת תצפית (פאזל) רב חלקים שחטרים בו חלקים מרכזיים וחלקים אחרים בו עוותו. סוגיה מרכזית במסע במחקר ובדיון הייתה האם היו הוריו של צ'רניאחובסקי יהודים, כפי שהיה מקובל במערב במשך שנים רבות, אך הוכחש ברוסיה ובאוקראינה.

1. תחילת המעשה - הסיפור המשפחתי

בעוד שעל משפחת אבי, ישראל עמיר (זבלודובסקי) ז"ל ידעתי לא מעט – במיוחד על משפחת אמו, היא משפחת קלאוזנר¹, הרי כמעט ולא ידעתי כלום על משפחת אמי, רבקה עמיר לבית זבודניק. היא ואחותה, בתיה זבודניק-ריינהרץ, סבא וסבתא זבודניק והאח יוסי ז"ל שנפטר בגיל שש לאחר עלותם ארצה, היו עבורנו בני המשפחה היחידים, בארץ או בחו"ל. הכתובת החרוטה על המצבה של סבא, בבית העלמין קרית שאול היא: חיים בן דוד אשר זבודניק, נפטר כ"ט חשוון תשכ"ג, בן ע"ח שנה. על המצבה הסמוכה חרוט: שרה בת פנחס זבודניק, נפטרה ג' אדר א' תש"ל, בת פ"ג שנה². מילדותי זכור לי במעומעם שנאמר פעם ששם משפחתו של אביה של סבתא היה כגן, ושהיה לה קשר משפחתי כלשהו למשפחת צ'רניאחובסקי, אבל לא למשורר שאול טשרניאחובסקי אלא לאיזה שהוא גנרל טשרניאחובסקי. באותה תקופה לא עניינו אותי קשרים משפחתיים רחוקים, ולא שאלתי לפרטים נוספים³. הגעתי ללימוד תולדות המשפחה רק כעבור שנים רבות, כאשר הבנים התקרבו לגיל בר-מצווה, וכחלק ממטלת בר המצווה שהוטלה עליהם בבית הספר נדרשו להכין אלבום שורשים משפחתי. במסגרת עבודה זו סיפרה גם אמי רבקה, בקיצור רב, את סיפורה של משפחתה עד עלייתם ארצה. אני מביא כאן סיפור זה במלואו וכלשונו, למרות שרק חלקו הקטן (המשפטים המודגשים) קשור ישירות לנושא המרכזי שלנו, וזאת גם כיוון שניתן להסיק מבין השורות דברים רלבנטיים נוספים, וגם כיוון שהוא נראה לי מעניין ומאלף כשלעצמו. סימני השאלה מסמנים פרטים שרבקה לא הייתה בטוחה בהם.

רבקה עמיר מספרת על הוריה - סבא וסבתא זבודניק

סבא חיים זבודניק⁴ היה הבן השביעי להוריו בכפר גריגורובקה⁵ ליד הדנייפר, כארבעים ורסטאות⁶ מקייב. ארבעה (או חמישה?) מאחיו מתו בשחפת, בה נדבקו כאשר למדו בקבוצה (לא היה שם בית ספר תיכון). הוא עבד אצל בעל מפעל לסוכר, יהודי בשם זניצב⁷, שהיה מגדל סלק סוכר וגם קונה את הסלק מאיכרים (מלבד האריסים של בית החרושת, שגידלו את הסלק ישירות עבור בית החרושת). רוב העובדים הבכירים של המפעל היו יהודים, ואילו האיכרים היו אוקראינים, מה שגרם, כמובן, להרבה רגשות אנטישמיים. אבל את סבא חיים חיבבו רבים. שמה של סבתא סוניה לא היה, בעצם, שרה אלא כנראה רחל (או מרים?), אבל היא החליפה את שמה כדי שלא יהיה שמה כשם אם הבעל. שם משפחת אביה היה כגן. אותו כגן היה סופר סתיים בן סופר סתיים (?), אבל היה משכיל גדול, וקרא וידע הרבה שפות – רוסית, אוקראינית, גרמנית, צרפתית(?), עברית ויידיש. מכיוון שעסק הרבה בלימוד ובקריאה, לא הקדיש זמן רב לעבודה ולבסוף נסמך על שולחן חותנו, ולאחר שזה שולחן חותנו, ולתחיל לעבוד ברצינות או לעזוב, התגרש מאמה של סבתא ולימים התגלגל לאנגליה. משם היה עוד כותב לאשתו גלויות (70 שורות בגלויה!) בעברית(?) דרך אשה אחת. כשנודע הדבר לאביה, הכריח אותה לענות, והיא ענתה לו שאינה מוכנה לשמוע ממנו יותר. לימים, כשעלתה משפחת סבתא ארצה והיו זקוקים לסעד מוראלי, יותר מאשר כספי, הפצירו בה בנותיה לכתוב לסבן שבאנגליה, אך היא סירבה.

¹ ר' בספרו של ישראל עמיר: בדרך לא סלולה, ההוצאה לאור של משרד הבטחון 1988.

² קבריהם של חיים ושרה זבודניק נמצאים בבית העלמין בקרית שאול, גוש 1, אזור 1, שורה 23.

³ זכורה לי גם במעומעם גם הזכרת קשר משפחתי מסוים, כנראה רחוק יותר, לשחקן המפורסם דני קיי (קמינסקי).

⁴ נראה כאילו מקור משפחת זבודניק הוא אזור העיירה קורץ (קוריץ) שבפלך ווהלין. באתר שמות קרבנות השואה של יד ושם מצויים כ-200 זבודניקים, כחציים מאזור זה, בהם שלוש נשים בשם רבקה - ילידות 1880, 1890 ו-1899 ואחת בשם בתיה.

⁵ הכפר גריגורובקה נמצא דרומית לעיירה אובחוב - ר' מפה בעמוד הבא.

⁶ ורסטא היא מידת אורך הגדולה במעט מק"מ.

⁷ במאמר האינטרנט Jews in the Ukraine מוזכרים ברודסקי וזייצב כאילי הסוכר היהודים באוקראינה בזמן ההוא.

אמה של סבתא נישאה שנית, הפעם למישהו בשם טשרניחובסקי, ונולד להם בן שהיה אחר כך קצין – יש תמונה שלו.⁸

לסבתא היו שבעה הריונות, אבל אמא רבקה הייתה הראשונה שנולדה. בתיה, השנייה, הייתה חלשה ולא דיברה עד גיל שלוש. היא זוכרת איך סבתא לקחה אותה לרופא בקייב – קודם נסעו אל הנהר, ואחר כך באונייה-אוטובוס העירה. הרופא אמר שכדי להתחזק עליה לאכול הרבה חלמוני ביצה. זה הצליח... האח הצעיר יוסי מת בארץ.⁹

מפה ישנה של אזור קייב. ניתן להבחין בכפר גריגורובקה שסמוך לאובוחוב מדרום

היחסים עם האיכרים עצמם היו בסדר, אולם הצעירים שגויסו למלחמת העולם נתפסו לאנטישמיות חזקה, ובמכתבים הביתה כתבו שכשיחזרו יהרגו את כל היהודים. כמה מהאיכרים הזהירו את סבא חיים, והוא החליט לעבור עם משפחתו העירה לקייב, ב-1917. בקייב גרו לא ליד הנהר, אלא במקום היותר יוקרתי – הגבעות הקרובות ליער - ברחוב טורגנייב(!), לא רחוק מהכיכר הגדולה של התיאטרון הגדול (בולשו) ¹⁰. בקרבת מקום גרו גם הטשרניחובסקים. הוא פתח חנות לממכר מזונות-יסוד: מלח, סוכר, קמח ותה(!).

⁸ למרות שזכורה לי, וגם לאשתי עדינה ולבן-דודי יוסי ריינהרץ, תמונה כזו של קצין צעיר, לא הצלחנו למצוא אותה בין התמונות המשפחתיות שנותרו אצלנו.

⁹ יוסי זבדניק מת בגיל שש, חצי שנה אחר העלייה ארצה. באתר בית העלמין הישן ברח' טרומפלדור מופיע זבדניק יוסף דוד ז"ל, בן חיים. נפטר בט"ז באב תש"ג 17/08/1943 (זו כנראה טעות בתאריך). גוש: 01 אזור: ג שורה: ד מקום: 94.

¹⁰ לא מצאתי את הרוב טורגנייב במפת הרחובות מפורטת של קייב, אך באינטרנט, בסיפור של יהודי מארה"ב על טיול שורשים בקייב מצאתי את הקטע הבא: "מחוץ למרכז, אבני הרחובות והמדרכות הן יותר במצב התפוררות, הבתים וגושי הדירות עלובים ומוזנחים. אמו של יורי ואמי היו אחיות, וכילדות בשנות העשרים גרו ברחוב טורגנייב. כמה בתים ישנים נמצאים עדיין שם, כולל השגרירות של הוותיקן מעבר לדרך. אבל במקום בו עמד מספר 39 נמצא גוש רב-קומות קודר". מצאתי שכתובתה של שגרירות הוותיקן בקייב היא שד' פוּיטְרוֹפּוֹלֶטְסְקִי 27, ומיקומו של רחוב זה מתאים לתיאורה של רבקה. מאלה ברונפמן (ילידת קייב 1921) שמעתי שבאזור זה התגוררו רק יהודים אמידים, ואילו רוב היהודים גרו בשכונה שבצד האחר של העיר.

במהומות שנלוו למלחמת האזרחים התפרעו חילות שונים וכנופיות שונות, כל אחד בתורו – הלבנים והאדומים, ובייחוד ההאיזמאקים האוקראינים שהיו אנטישמיים ביותר, והתושבים המקומיים היו מלשינים להם – כאן וכאן גרים יהודים. זכורים במשפחה שני סיפורים על מקרים שבהם סבא כמעט נרצח. במקרה האחד פרצה כנופיית האיזמאקים לבית. הם התפרעו ושדדו, ולבסוף הורידו את הנברשת שהייתה מעל לשולחן האוכל ותלו את סבא שם ואיימו להרגו בתלייה. היה לבית חלון גדול מזכוכית עבה אל מסעדה קלה (כמו 'תנובה'). סבתא הגיעה משם, ולמרות שלא הייתה אשה חזקה, שברה במו ידיה את הזכוכית. השודדים נבהלו מהרעש וברחו וכך ניצל סבא. במקרה השני פרצו האיזמאקים לחנות והעמיסו את כל הסחורות על עגלות. הם אמרו ליהודים שיבואו לקנות מהם בחזרה את הסחורה, ביוקר, במקום מסוים ביער. היהודים, ביניהם סבא שהגיע לשם, נקשרו לעצים וההאיזמאקים הצליפו עליהם במגבלים כמעט עד מוות. סימנים מפצעי ההצלפות נותרו בגופו של סבא עד מותו.

הוא ברח (לבדו) מן העיר והגיע לבסוף לקישיניב. שם הכיר מישהו (או שני אחים?) שייבא תפוזים. סבא היה קונה מהם ארגו ומוכר תפוזים. הוא עשה זאת בהצלחה וזכה לאמונם. אחר כך החליט לחזור לקייב ולהעביר את משפחתו לקישיניב. סבתא, שבינתיים נשארה עם הילדים בעיר בתקופת מלחמת האזרחים. הסתירה בשלב מסוים בביתה שני יהודים חברי המפלגה הקומוניסטית. הם עשו איתה עסק (לא זכור בדיוק איזה) ומזה התפרנסה. כשסבא חזר יצאו כולם יחד לקישיניב, בערך ב-1921¹¹, ושם שהו שנתיים¹². היהודים בעיר חיכו בתור לקבל סיוע של הגיוונט כדי לנסוע לאמריקה. סבא התעקש לעלות לארץ ישראל. הם עלו ארצה באונייה "בוקרסט" ו עלו בחוף יפו ב- 18.3.1923.

תמונות הסרטיפיקאטים של משפחת זבודניק

¹¹ בתעודה מס. 119 שניתנה ע"י "פאסטאווער רעליף אין קישינאו" ב 30 בתשרי 1921 נאמר: "בזה אנו מאשרים כי הח"ח יעקב באיסקין, ליבי ליפוסקי, והיים זבודניק, הנמצאים כעת בבסרביה, היו שייכים בפסטיב להסתדרות הציונית הכללית ובנידון זה עשו הרבה להגשמת הרעיון הציוני, לשום מפלגה אחרת פוליטית לא היו שייכים. התעודה הזאת נתנה להם כדי להקל להם את עלייתם לארץ ישראל". ראש הוועד: יוסף (חתימה לא ברורה) וחברי הוועד: זיוועל גוטהארץ, המזכיר: פסח כהן. ומאחור: הסניף המרכזי בקישינוב מאשר את חתימות של חברי- הוועד הפסטיבאי. המזכיר: א. טוומין.

¹² בתעודה שניתנה ע"י הסתדרות השומר הצעיר בבסרביה, קישיניב 29.11.1923, נאמר: "בזה ההנהגה מעידה כי רבקה זבודניק הייתה 16 חדשים בהסתדרות הקישיניבית בפלוגה "ג" קבוצה "זמיר" והצטיינה בהתנהגות יפה, ומלאה בדיוק את כל דרישות ההסתדרות וגם נשמעה באופן יפה לפקודות ההנהגה וראש הקבוצה. בזה אני מביע לה את ברכתי".

¹³ ראש ההסתדרות וההנהגה – חתימה: לא ברורה, ראש הקבוצה – חתימה: פנינה גירשנזון. בתעודת העלייה מוזכרות רק שתי הבנות.

כאן מסתיים סיפורה של אמא. סבי חיים בן דוד אשר זבודניק עבד במכירת נפט – היה עובר ברחובות תל אביב עם עגלת הנפט הרתומה לסוס ומצלצל בפעמון.

מחלק נפט אלמוני בתל אביב, 1951

בין הניירות של הורי ז"ל מצאתי מספר תעודות, ביניהם תעודת לידה של אמא שהוצאה ע"י הרב של הרובע הראשון של קייב ב-23 ביוני 1913. כתוב בה שהיא נולדה ב-5 ביוני בשנת 1909, שהוא כ"ט בסיון, בגרמנובקה, שאביה הוא חיים דוידוב זבודניק, גרמנובקה, אזרח (מהמעמד בינוני), ושאמה היא שוּרָה רוחיל פינחסובה. זה הוסיף לעץ את שמה השני - רחל, של סבתא, שהוא כנראה גם שם אמו של סבא, אך לא יותר.

תעודת הלידה של רבקה זבודניק

גרמנובקה (באוקראינית: קְרַמְנִיבְקָה), הנקראת היום גם קראסנָה או קראסנוֹנְיָה, נמצאת במרחק 18 ק"מ מאובוהוב (ר' הבהרות גיאוגרפיות בהמשך פרק זה). נהר הצ'רנוֹבְּה העובר דרכה מגיע אל הדנייפר. מאוחר יותר מצאתי באתר ההנצחה הרוסי לחללי מלחמת העולם השנייה, obd.memorial.ru, את שמו של ולדימיר יוסיפוביץ' זבודניק, יליד גרמנובקה 1922, שנפל בינואר 1943. ניחשתי שהוא בן אחיין של סבא - כנראה שאביו ודודי יוסף נקראו על שם אותו יוסף זבודניק. מהאתר "פרוייקט בתי הקברות היהודים" (International Jewish Cemetery Project) של האגודה הבינלאומית של החברות הגנאלוגיות היהודיות, למדתי על קיום מוזיאון היסטורי ואזורי בעיירה, ושלחתי למנהלת המוזיאון את המכתב שתרגמו מאנגלית רצוף בזאת:

21 בדצמבר 2010

לכב' גבי ליודמילה וסילייבנה פופוביץ', מנהלת המוזיאון להיסטוריה ולימוד האזור בגרמנובקה רח' לנין 34, גרמנובקה-קראסנויה, אזור אובוהוב, מחוז קייב, אוקראינה

גב' פופוביץ' היקרה

אני מנסה לעקוב אחרי משפחתה של אמי המנוחה, רבקה, שנולדה ב-1909 בגריגורובקה-גרמנובקה וחיה שם עד 1917. אביה היה חיים-אשר דוידוביץ' זבודניק (יליד 1885), בנו של דויד אברומוביץ' זבודניק – שמות שניהם מופיעים כתושבי גרמנובקה ברשימת הבוחרים לדומה מ-1906/7¹⁴. אמה הייתה שרה פינחסובנה (ילידת 1887), בתו של פנחס כגן – אינני יודע את שם האם, אבל אני יודע שבעלה השני, לאחר כגן, היה צ'רניאחובסקי. באתר obd.memorial מצאתי את שמו של זבודניק נוסף מגרמנובקה – זהו ולדימיר יוסיפוביץ' זבודניק, יליד 1922, שנהרג ב-1943. אבל אינני יודע אם, ואיך, הוא קשור לסבא. זה כל מה שאני יודע על אבותיה של אמי. אודה לך מאוד על כל פיסת מידע נוספת על כל אחד מהאנשים המוזכרים לעיל ומשפחותיהם.

עם מיטב ברכותי לשנה החדשה, שלך בכנות

פרופ' דן עמיר, ביה"ס למתמטיקה אוניברסיטת תל-אביב, רמת-אביב, תל-אביב, ישראל

לאחר שלושה חודשים קיבלתי את התשובה הבאה (ברוסית):

רופסור נכבד!

במאגרים של המוזיאון שלנו שמורות רשימות, שנלקחו מהארכיון של פלך קייב מ-1919.6.28, בהן נמצאים שמות המשפחה והשמות הפרטיים של כל היהודים בעיירה גרמנובקה. לרשימות מצורף מידע שממנו נראה שהרשימות הורכבו על ידי מועצת העיירה עבור ועדת הגיוס של גרמנובקה. ברשימות אלו נמנות שתי משפחות זבודניק:

1. זבודניק דויד אברומוביץ' ; ילדים : שְׁבֵל, זִיסְלֵיָה, יוֹסֵף.

2. זבודניק חיה-ביילה אברומובנה. ילדים : יִנְחָל, יֵל, מוֹשֶׁקוּ.

אמך רבקה והוריה חיים-אשר דוידוביץ' ושרה זבודניק, הנזכרים במכתבך, אינם ברשימה ייתכן שזה קשור לכך שלפי הכתוב במכתבך הם חיו בגרמנובקה רק עד שנת 1917. עדים לאותם אירועים כבר לא נותרו בחיים. יש רק זיכרונות בכתב מאותן שנים. ייתכן שהנתונים היו מרובים יותר, לולא הטרגדיה שקרתה ב-28 באוגוסט 1919. על העיירה גרמנובקה התנפלה כנופיית דיאקוב ובמשך כמה ימים שדדה ורצחה את האוכלוסיה היהודית. יותר מ-200 יהודים נרצחו, ואלו אשר נשארו בחיים, התחבאו זמן ארוך, ואחר כך עזבו ברובם את גרמנובקה.¹⁵

אשר לולדימיר יוסיפוביץ' זבודניק, הוא אינו נמצא ברשימת תושבי הכפר אשר לחמו ומתו במלחמה. הוא אינו נמצא גם ברשימת החיילים אשר נהרגו בגרמנובקה בשנים 1941-1943. מידע מבוסס יותר, לצערי, אי אפשר לתת לך. ייתכן שבארכיונים של פלך קייב נמצאים נתונים על היהודים אשר חיו בגריגורובקה.

אהיה אסירת תודה לך אם תספר לי על משפחתך ומאיין למדת על המוזיאון שלנו. הייתי רוצה לדעת גם מאיזה מקור לקחת את המידע על ולדימיר יוסיפוביץ' זבודניק. מידע זה הוא רב ערך עבורי. אני מצרפת למכתב עותק מהרשימות הארכיוניות.

בכבוד, עמית מחקר של מוזיאון הכפר גרמנובקה, טטיאנה גריאנקה

¹⁴ על רשימת הבוחרים לדומה - ראה בסעיף 3 בהמשך פרק זה.

¹⁵ אתר בתי הקברות היהודים נוקב בתאריך 15.8.1919. לפי אותו מקור ידוע על יישוב יהודי בגרמנובקה כבר בזמן פרעות חמלניצקי של אמצע המאה ה-17. גם ב-1905 תוכנן בה פוגרום. ב-1926 נותרו בה רק 62 יהודים. הקבורה היהודית האחרונה הייתה ב-1928. ברעב הגדול של 1932-1933 מתו כחמישית מתושבי העיירה. היום היא בת כ-900 משקי בית.

בשני הדפים המצולמים מהרשימות הארכיוניות מצאתי, אכן, את זבודניק דוויד אברומוביץ', "פועל שחור" (כלומר, חסר מקצוע), "ללא השכלה", ואת זבודניק חיה-ביילה אברומובנה, "פועלת שחורה", (אני מניח שהצילומים הם רק של חלקו השמאלי של דף הרישום, ושמות הילדים מופיעים בחלקו הימני).

כך מצאתי את בני משפחתו של סבא ששרדו את השחפת: אביו דויד. דודתו חיה-ביילה, אחיו יוסף וְשָׁפָל (?) , אחותו זיסליה דודתו חיה ביילה, אחייניו ינקל (יעקב) ומושקו (משה) ואחייניתו יאל (יעל?). אחד מהם, לפחות, שרד גם את הפוגרום - זהו האח יוסף זבודניק שעל שמו, כנראה, נקרא אחיה של אמא ובנו ולדימיר, יליד 1922, נפל במלחמה ב- 1943. אך כאן ניתק החוט - על האחרים איני יודע דבר.

ב- 7.4.2011 הודיתי לגברת גריאנקה וצירפתי את תרגום סיפורה של אמא ואת החומר הנוסף שבידי. כן ביקשתי הבהרות לשמות שלא הכרתי: זיסליה, יאל ושבל, אך לא נענית.

כעבור כמה חודשים, כשהתפרסם בציבור קיומו של מאגר "אגרון" של משרד הפנים המכיל את נתונייהם של כל תושבי מדינת ישראל מאז הקמתה, פניתי לסניף המשרד בהרצליה בבקשה למצוא את שמה הפרטי של אם סבתי. הפקידה האדיבה לא הצליחה למצוא את התשובה במאגר, והבטיחה לפנות עבורי לגנזך המשרד. ואכן, אחרי כשבוע הגיעה התשובה - אם סבתי נקראה, כפי ששיערת, מרים.

בחיפוש במרשתת אחרי הצ'רניאחובסקים בקייב עליתי על משפחה ידועה בשם זה בפלך קייב בתקופה בה אנו עוסקים. זו משפחתו של הרופא אלכסנדר גריגורייביץ' צ'רניאחובסקי (1869-1939). אלכסנדר נולד בכפר מְזַנְץ (מְזַפִּינְץ?) שבנפת בלאיה-צ'רקוב במשפחה של כומר קהילתי. סיים גמנסיה בקייב ב- 1885 וב- 1893 סיים את הלימודים באוניברסיטה שם. ב- 1918 הופקד על הקתדרה להיסטולוגיה. גם שני אחיו, מיכאיל ויבגני, היו כירורגים ידועים. מיכאיל, (1859-1922), היה מופקד על קתדרות לכירורגיה באוניברסיטת ורשה ובאוניברסיטת הדון. יבגני (1873-) ביצע ב- 1901 את ניתוח הלב הראשון בקייב. ב- 1926 נשלח אלכסנדר למכון רפואי בגרמניה, וב- 1928 - למדריד. אלכסנדר ואשתו, ליודמילה מיכאילובנה, בתו של איש הספרות מיכאיל פטרוביץ' סטריצקי, נאסרו בשנת 1929. בסגרת "עלילת הרופאים האוקראינית". הם הואשמו בפעילות בארגון לאומני אוקראיני ונדונו לחמש שנות מאסר, אך בגלל גילם המתקדם הומר עונשם בגלות - מקייב לעיר סטלינו (היום: דונצק). שם הופקד אלכסנדר על הקתדרה להיסטולוגיה במכון הרפואי שנפתח ב- 1930. גם בתם ורוניקה (1900-1938), משוררת ומתרגמת (מחמש שפות!) שתרגמה לאוקראינית כמה מהיצירות הקלאסיות, כמו "אוליבר טוויסט" של צ'ארלס דיקנס, "בקעת הירח" של ג'ק לונדון, ו"ז'רמינאל" של אמיל זולא, נאסרה איתם ב- 1929 ושוחררה לאחר כמה חודשים. היא נאסרה בשנית - עם הוריה, ב- 1938 - הפעם הואשמה בריגול למען גרמניה, והוצאה להורג לאחר משפט בזק.

למרות השמות "הנייטראלים" של האב והאחים, שמות שהיו מקובלים גם אצל היהודים, מוצאה של המשפחה מאזור בלאיה צ'רקוב המשופע ביהודים, והביוגרפיה שלהם, לא מצאתי שום עדות לכך שהמשפחה הייתה יהודית במוצאה ושאבי המשפחה היה רב ולא כומר, כפי שנטיתי לשער.

2. ראשית החיפוש אחר הגנרל צ'רניאחובסקי - מה מספרים היהודים?

חזרתי לנושא משפחת אמי רק כשנתקלתי בסתיו 2008, אגב סידורים, בדף עליו רשמתי, בזמנו, את דברי אמא. עלה בדעתי שאולי היום, עם ההתפתחות העצומה בגנאלוגיה היהודית ושפע המידע באינטרנט, אוכל ללמוד עוד משהו על תולדות המשפחה. לאחר שהניסיונות הראשונים לקבל מידע נוסף לגבי משפחת סבי או על משפחת אבי סבתי הגיעו למבוי סתום. נותר בידי עוד רמז אחד – אותו קצין, או אפילו גנרל, צ'רניאחובסקי. ואכן מצאתי ב"יודאיקה לקסיקון"¹⁶ את הערך הבא:

צ'רניאחובסקי, איון דנילוביץ' (1906 – 1945). איש-צבא בבריה"מ. צעיר מפקדי הצבא הסובייטי. ב-1943 כבש את קיוב וב-1944 הועלה לדרגת גנרל ומפקד הארמיה הביילורוסית ה-3. נפל בקרב. שם העיר אינסטרבורג שבמזרח-פרוסיה נקרא על שמו, צ'רניאחובסק.

לעומת זאת, הוויקיפדיה העברית הטילה ספק במוצאו היהודי, וכך נאמר בה:

לפי המסמכים הרשמיים איבן צ'רניאחובסקי נולד ב-16 ביוני 1906 בכפר אוקסנינה שבנתון אומן באוקראינה. אך למעשה תאריך מדויק של לידתו אינו ידוע. צ'רניאחובסקי אומץ עוד בהיותו תינוק, מי היו הוריו הביולוגיים לא ידוע. עובדה זו הולידה לא מעט ספקולציות לגבי מוצאו. ישנם היסטוריונים שטוענים כי צ'רניאחובסקי נולד במשפחה יהודית. לטענות אלו אין ביסוס עובדתי. כשהיה בן 13 נפטר גם הוריו המאמצים והוא נאלץ לעזוב את הלימודים בבית הספר ולעבוד במוסך הרכבת.

לא מצאתי את שמו של צ'רניאחובסקי בפרק "יהודים בצבא האדום במלחמת העולם ה-2" שנכתב ע"י יוסף גורי מהאוניברסיטה העברית שבספר "הלוחם היהודי בצבאות העולם", הוצאת "מערכות" 1967, וגם לא ברשימה הקצרה של יהודים בולטים בחיל השריון הסובייטי שמונה גנרל-מיוז אהרן כץ ומובאת בספר "מול האויב הנאצי", כרך ב (תל-אביב 1967)¹⁷.

כאן, בערך, התמצה המידע שהשגתי בעברית. באנגלית, כמובן, מצאתי מידע רב הרבה יותר.

תקציר הערך אודותיו בוויקיפדיה האנגלית (24.7.2004) אמר:

איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי, 1906-1945, גנרל רוסי (שהועלה לדרגת פילדמרשאל), פעמיים גיבור ברית המועצות, מפקד צעיר מבריק של החזית הביילורוסית השלישית, מת ב-18.2.1945. בגיל 39 מפצעים שנפצע ליד קניגסברג. הוא היה מפקד החזית הצעיר ביותר בצבא האדום. נולד כיהודי.

אבל בנוסח אחר בוויקיפדיה באנגלית, כנראה מאוחר יותר, הושמט מוצאו היהודי של צ'רניאחובסקי.

חיפוש באינטרנט הביא למעלה ממאה אזכורים של איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי. אחד מהם הוא הכתבה שהתפרסמה בשבועון האמריקאי Time ב-26.2.1945, שבוע לאחר מותו, והרי תרגומה:

גיבור נופל בפעולה

מכל המרשלים והגנרלים של הצבא האדום, אף אחד לא היה דמות דרמטית יותר, ומעטים היו פופולאריים יותר בקרב אנשיהם והציבור הרוסי כאחד מאשר איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי רחב החזה ושחור השיער. הוא צירף הרבה תכונות אופי שהרוסים אוהבים: אנרגיה, כוח שרירים, שקט עיקש, תעוזה צעירים, מעשיות. הוא גדל מהאדמה השחורה, בן לאדם עובד, יתום מגיל תשע, רועה באוקראינה, צוער בבית הספר הצבאי של קייב, תוצר טוטאלי של המדינה הסובייטית. בגיל 37 היה צ'רניאחובסקי הגנרל הצעיר ביותר בצבא הרוסי. קולונל בתחילת המלחמה, הוא נעשה לאחד האסטרטגים הראשונים במעלה של השריון בצבא האדום. הוא נחל ניצחונות ראויים לציון על הגרמנים בקורסק, וורונז', טרנופול וויטבסק. הוא היה משחרר קייב. חייליו (הוא פיקד על למעלה מחצי מיליון) היו הראשונים לדרוך על אדמה גרמנית – בפרוסיה המזרחית. שם, במתקפה העכשווית, אנשיו ואנשי המרשאל רוקוסובסקי כבשו את כל 14,300 המייל המרובע, פרט ל-700, של אותה פרובינציה.

¹⁶ הוצאת כתר, 1976. ערך דומה מצאתי באנציקלופדיה יודאיקה שבשפה האנגלית (אף היא בהוצאת כתר באותה שנה).

¹⁷ במבוא לאותו ספר (עמ' כ"ד) מצאתי, מאוחר יותר: 'לא נסתיר את היסוסינו והתלבטויותינו המיוחדות ביחס לכמה גיבורים ידועי-שם וידועי תהילה. לא יכולנו להכריע בדבר יהדותם של הגנרל טשרניאחובסקי, מפקד החזית הביילורוסית השלישית ופעמיים "גיבור ברית-המועצות"; קאטוקוב יפים, מרשאל חיל-השריון ומפקדה לשעבר של מחנה הטאנקים הראשון ופעמיים "גיבור ברית-המועצות"; גנרל דובאטוב, מפקדו האגדי של קורפוס חיל-הפרשים; פוזניאק ויקטור גנריכוביץ', מייגור-גנרל, ופינצ'וק טימופיי זינוביץ', סגן-אלוף.'

שם, השבוע, מת הגנרל איבן צ'רניאחובסקי מפצע קרב. "חייל החיילים" הרוסי, הוא נמצא בחזית לעתים קרובות, מסתכן בסיכונים שאף מפקד בצבאות בנות הברית אינו אמור לקחת על עצמו. מוסקבה צוותה עברו קבורת גיבור בוולנה, מענק ופנסיה לאשתו ולשני ילדיו, מונומנט לכבודו של מי שעוטר פעמיים באות גיבור ברית המועצות.

מוצאו היהודי של צ'רניאחובסקי אמנם לא מוזכר בכתבה זו, אך הוזכר באותו שבועון כחצי שנה קודם לכן. בכתבה בשם "ציפיית במה" (Stage wait) בגיליון 28.8.1944 של ה-Time, שדנה בהאשמה שהרוסים הפקירו את המורדים הפולנים בוורשה משיקולים פוליטיים, נאמר: לגנרל היחודי הצעיר, בעל שרירי הברזל ורצון הברזל, איבן צ'רניאחובסקי, היו 150,000 איש – לפי ספירה גרמנית – על גבול הפרובינציה (פרוסיה המזרחית). ואכן, ברוב המכריע של הכתבות, הערכים והאזכורים במערב (כולל בפרסומים אנטישמיים) הוא נחשב כבן להורים יהודים.¹⁸

באתר משפחתי של ז'קלין זאסלוב¹⁹ מארה"ב (2002) מצאתי התייחסות לגנרל צ'רניאחובסקי. לפי הכתוב שם הוא בנם של מוישה ומומסי²⁰ צ'רניאחובסקי, שניהם ילידי העיירה לויב²¹ שבאוקראינה בשנת 1867 בקירוב. לגבי משה מובאת הערה שלפי מקור מסוים²² מצבו המשפחתי אינו ברור. על מומסי מסופר שהיא מתה במגפת הכולרע כאשר נסעה לבוסלב²³ (בוגוסלב) לעזור לבתה ללדת. באתר רשומים שלושה מילדיהם: הבכור פנחס (פינקי), יליד לויב. השנייה שפרני(?)²⁴, אף היא ילידת לויב, שנישאה למישהו בשם מונדלייל(?)²⁵. השלישית (או יותר) היא רייזל, שנולדה בלויב ב-1887, נישאה ללייב בן יוסלה זסלובסקי מבוגוסלב ושם ילדה את חמשת (או יותר) ילדיה. המשפחה עזבה את אוקראינה ולאחר כשנתיים בקישיניב הגיעה ב-1922 לניו-יורק²⁶. רייזל נפטרה בניו-יורק ב-1943. הרביעי (או יותר, לפי האתר) בילדי מוישה צ'רניאחובסקי הוא איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי. המידע על קורות המשפחה באוקראינה מובא מפי אסתר זסלובסקי – סוקול, ילידת 1905, השנייה מילדי רייזל (הראשונה הייתה מאניה (מרים), ילידת 1903). הדברים נרשמו מפיה בשיחה טלפונית ב-1992 (היא נפטרה ב-1996).

אין באתר שום הסבר איך לפינחוס, שפרני ורייזל בני משה נוסף אח עם שם כל כך גויי ובמיוחד, עם שם אב שונה - איבן דנילוביץ' (כלומר, איבן בן דנילו).

אזכור נוסף של קרבה משפחתית, אמנם רחוקה, לגנרל צ'רניאחובסקי מצאתי באתר ה"בלוגים" American Heritage Blog. הכותב הוא פרופ' פדרדיק סמולר, פרופסור (יהודי²⁷) להיסטוריה במכללת שרה לורנס בניו-יורק, כתבתי אליו פעמיים לכתובת זו ולא נעניתי. הקשר איתו נוצר רק אחרי למעלה משנה, כפי שיסופר בהמשך.

"קרוב" יהודי אחר של צ'רניאחובסקי מצאתי, במקרה, באתר בו נסקר הספר "כוכב רחוק" של הסופר הצ'יליאני רוברטו בולאניו²⁸ (1953-2003) והובאו בו, לדוגמה, כמה עמודים מהספר. באחד מעמודים אלה מסופר על אחד הגיבורים, חואן שטיין, משורר וחוקר ספרות, שנעשה איש מחתרת. האיש הנערץ על אותו חואן הוא הגנרל איבן צ'רניאחובסקי, שלמרות מוצאו ממשפחה יהודית ענייה והתייתמות בגיל ההתבגרות, הפך לאיש הצבא הגדול ביותר של מלחמת העולם השנייה. חואן מספר שאבי אמו היה אחיו של אבי הגנרל. התחלתי לחפש בקדחתנות את עקבותיו של אותו חואן שטיין, אך לבסוף התברר לי,

¹⁸ כך, למשל, במקורות הבאים:

Masterlines, Onpedia; Art History Club; Education Encyclopedia; Rutledge's Who's who in Russia since 1900; Jewish war heroes, the Center for Jewish History; TvWiki: List of Jews in the military; Famous Jews – reliable sources, Wikipedia 1.2007; List of Jews from Russia, Ukraina and Belarus; The Bolsheviks of Russia (anti-semitic);

¹⁹ Jacqueline Zaslav Genealogy Home Page. Updated April 5, 2002

²⁰ במקור Momi, כינוי לא מוכר. אולי בא מהשם מרים (כמו שם הנכדה), או שזה סתם שם חיבה לאם, כמו "אמא".

²¹ העיירה לויב שבבילורוסיה נמצאת צפונה מקייב, כ-40 ק"מ מערבה מצ'רניגוב (ר' הבהרות גיאוגרפיות בהמשך).

²² PAF MRIN=591

²³ העיירה בוסלב, היא בוגוסלב, כ-100 ק"מ דרומה לקייב, בסביבת העיר בלאיה צ'רקוב (ר' הבהרות גיאוגרפיות).

²⁴ במקור: Sprny, שם לא מוכר. אולי הכוונה לשפרינצה (שמקורו בשם הספרדי אספרנצה).

²⁵ במקור: Mondelale, לא ברור אם שם פרטי או שם משפחה. אינו מוכר. אולי הכוונה למנדלה.

²⁶ גם בבוגוסלב היה פוגרום בקיץ 1919, ומכאן הדמיון לקורות משפחת אמי ומשפחות יהודיות אחרות בתקופה זו.

²⁷ באחד ה"בלוגים" שלו מספר פרופ' סמולר שהוא ידע עברית ואידיש בגיל צעיר.

²⁸ בספרדית Roberto Bolaño: Estrella distante, Anagrama 1996. תרגום לאנגלית:

Roberto Bolaño: Distant Star, transl. Ch. Andrews, New Directions Publishing Corp., 2004

ובלואניו כתב הרבה על גורל היהודים והאנטישמיות, אך לא ידוע שיש לו שורשים יהודים.

לאכזבתי, שהספר אינו ספר תיעודי, ואותו הואן שטיין הוא דמות ספרותית בדיונית ולא שמו האמיתי של מהפכן צ'יליאני. האם הואן שטיין הוא בולאניו עצמו או אחד ממכריו?

באתר של ההיסטוריון הצבאי (היהודי) סטיבן אוסד²⁹ מצאתי עמוד המתייחס לצ'רניאחובסקי ובו הפנייה למאמר שפרסם אוסד בכתב העת "תולדות מלחמת העולם השנייה" (WWII History) במאי 2004, ותגובה קצרה של מנהל המוזיאון בגמנסיה מס. 11 על שם צ'רניאחובסקי במינסק, אלכסנדר קורזיון, המשבחת את המאמר.

לפי מאמר זה, צ'רניאחובסקי, הצעיר מבין ארבעת ילדיו של פקיד ברכבת, נולד בעיירה אומן, והתייתם בתקופת המאבק האזרחי שלאחר-המהפכה כשהוריו נספו בטיפוס. הוא עבד כרועה וכעובד רכבת עד שהצטרף לצבא האדום בגיל 18. בשנות השלושים שלו, כשהחל לטפס בשלבי קצונת השריון, הוא מתואר כגבוה, יפה תואר, עם שיער שחור מתולתל, נשוי ואב לתינוקת, דמות מודל ממש לקצין סובייטי.

אוסד מספר שלאחר שחרור וילנה, זימן אליו צ'רניאחובסקי את יצחק קובלסקי, מי שהוציא את עיתון המחתרת היהודית בגטו בזמן הכיבוש הגרמני, והודה לו על התנהגותו האמיצה בזמן הכיבוש. אוסד מצטט מזיכרונותיו של קובלסקי³⁰:

הגנרל דיבר לאט מאוד והיה ידידותי. הוא שאל על כל מה שקרה בזמן הכיבוש הנאצי. הרגשתי שיש לו לב רגיש מאוד. הוא היה רציני ומתעניין, ואמר שאם אנחנו זקוקים למשהו נבקש זאת באופן חופשי. את זאת עשינו, והוא עזר לנו רבות, למשל בהשגת ציוד למעון ילדים יהודי. קובלסקי מעלה, כאפשרות, את ההשערה שקבורתו של צ'רניאחובסקי דווקא בוילנה, "ירושלים דליטא", נעשתה בעקבות משאלה אחרונה שלו, ואוסד תמה מה היה עולה בגורלו לו שרד את המלחמה – האם היה מבלה את שארית ימיו כגמלאי זקן, כפי שהרהר ידיו איליה אהרנבורג, או שאף הוא היה נופל לבסוף קרבן לפרנויה האנטישמית של סטאלין, שממנה ניצל בקושי קודם לכן.

באתר של אוסד היה גם קישור לכתבה שנכתבה על צ'רניאחובסקי עוד בחייו, באוגוסט 1944, בעיתון היהדות הליברלית בבריטניה, Liberal Judaism. שם הכתבה הוא "שוט הפורענות של הגזע העליון" ("Scourge of the 'Supermen'), ובין השאר מספר בה המחבר, דוד אברבנאל, שצ'רניאחובסקי עצמו לא התכחש למוצאו היהודי, כפי שנאמר בסיום הכתבה:

גנרל צ'רניאחובסקי מדגיש בגלוי את מוצאו היהודי והוא מודע בהחלט לכבוד המיוחד שבעובדה שהוא, יהודי, נבחר על ידי הממשלה הסובייטית להנחית על הנאצים את המהלומות הקטלניות ביותר. כנראה שאין זה מקרה שגנרל יהודי צעיר זה השתתף באופן פעיל בקרבות על רוב אותן הערים שבהן ביצעו הנאצים את הפשעים הגרועים ביותר כנגד היהודים – בז'יטומיר, ויטבסק, מינסק, בורוביסק, וילנה ואחרות.

גם העולם החיצוני שם לב למוצאו היהודי של גנרל צ'רניאחובסקי. ה'לונדון איבנינג סטאנדרד' הדפיס מאמר מערכת מיוחד בשבוע בו נפלה מינסק שבו הוסבה תשומת הלב של היטלר ושל העולם לעובדה שהמנצח במינסק היה יהודי. בעקבותיו באו פרסומים אחרים בשתי יבשות. למעשה, המלחמה ברוסיה יצרה גלאקסיה שלמה של גנרלים (יהודים) לוחמים: סמואל קריבושיין³¹, מיכאל צ'רניאבסקי³², אהרן כץ³³, לב דובאטור³⁴, לב מכליס³⁵, לב ס. ברזינסקי³⁶, יעקב קרייצר³⁷, שאחדים מהם נפלו בקרב, וכן מספר רב של אנשי צבא מדרגות נמוכות יותר.

²⁹ Steven L. Ossad, מאזור ניו-יורק, הוא היסטוריון צבאי ויועץ מנהיגות. כתב ספר על עוד מפקד יהודי גבוה שנפל במלחמת העולם השנייה, גנרל מוריס רוז, בן למשפחת רבנים, שהיה הצעיר מבין שלושת המפקדים הגבוהים בצבא ארצות הברית שנפלו בחזית במלחמת העולם השנייה.

³⁰ Isaac Kowalski: A Secret Press in Nazi Europe, The Story of a Jewish United Partisan Organization. New York, Shengold Publishers. 1978 עמ' 338.

³¹ סמיון (שמעון) מויסיביץ' קריבושיין (Семён Моисеевич Кривошеин, 1899-1978) – גיבור בריה"מ, גנרל-מאיר בחיל השריון, הצטיין בקרב על ברלין.

³² מיכאיל לבוביץ' צ'רניאבסקי, 1899-1983, גנרל-לייטננט בשריון.

³³ א(ה)רון דוידוביץ' כץ, 1901-1971, גנרל-מאיר בהנדסת שריון, חבר הוועד היהודי-אנטי-פשיסטי.

³⁴ לב מיכאילוביץ' דובאטור (Лев Михайлович Доватор, 1903-1941) – גיבור בריה"מ, גנרל-מאיר בחיל הפרשים שנפל בהגנת מוסקבה והיה לדמות נערצת. היו שהטילו ספק במוצאו היהודי, אך זה אומת ע"י איליה אהרנבורג וקונסטנטין סימונוב. בסיפורו נעסוק בהמשך.

³⁵ בניגוד למפקדים האמיצים שברשימה, לב זכרוביץ' מכליס (Лев Захарович Мэхлис, 1889-1953) היה קומיסר פוליטי הזכור לגנאי בגלל חלקו ברדיפת קצינים "לא נאמנים פוליטית". יוספר על כך בהמשך.

³⁶ לב סמואלוביץ' ברזינסקי – גנרל מאיר, יליד 1902, ראש מטה הארמייה ה-52, מת ב-1943.

³⁷ יעקב גריגוריביץ' קרייצר (Яков Григорьевич Крейзер' 1905-1969) – גיבור בריה"מ, כמפקד הארמייה ה-51 השתתף בשחרור ביילורוסיה וליטא, פעיל בוועד היהודי-אנטי-פשיסטי.

יש בכך יותר מצחוק הגורל בעובדה שצבאות היטלר מתמוטטים תחת המהלומות המוחצות של גאון צבאי יהודי צעיר זה, שהוא שוט פורענות אמיתי ל"סופרמניס" הנאצים.

אמנם קיבלתי כך חיזוק לגבי מוצאו היהודי של צ'רניאחובסקי, ומעדותה של אסתר סוקול למדתי, לראשונה, שמות פרטיים של בני משפחה נוספים. לכאורה. עדויותיהן של אמא ושל אסתר סוקול על הקרבה המשפחתית לצ'רניאחובסקי היו נראות לי אמינות, אך האם הן מתיישבות זו עם זו? לא ייתכן שאותה מומסי, אמה של רייזל, שלפי סוקול היא גם אמו של איבן דנילוביץ', הייתה מרים אם סבתי – גם רייזל וגם סבתי שרה נולדו באותה שנה, 1887. אבל מהסיפור על מחלתה ומותה של מומסי כשנסעה לבוגוסלב לעזור לבתה בלידה סביר להסיק שזה קרה לא ב-1905, כשרייזל ילדה את אסתר עצמה, אלא אולי בלידה הקודמת שלה – כשנולדה מאניה, ואולי בכלל היה זה אצל שפרני הבוגרת יותר, כך שהגיוני מאוד להניח שמומסי מתה לפני הולדת איבן, ואיבן הוא רק אח למחצה של פנחס ורייזל. קל לתרץ טעות כזאת בהתחשב בגילה של אסתר בזמן העדות ובאופן בו התקבלה עדותה. מאידך, מסיפורה של רבקה אפשר להסיק שסבתא שרה הייתה כבר בוגרת כאשר אמה נישאה בשנית – אביה החורג של סבתא אינו מופיע כלל בסיפור. מכיוון שסבתא התחתנה בערך בגיל 19, כנראה ב-1905, ייתכן מאוד שאמה נישאה למשה צ'רניאחובסקי רק בסמוך לנישואי בתה, ואיבן הוא בנם המשותף. מאידך, פרט לסיפורי הסבתות, עדיין לא היה בידי אפילו "מסמר" מוצק אחד שאוכל לתלות עליו אפילו אחד משני הסיפורים...

אנדרטת צ'רניאחובסקי, וורונז' 2007 (מאמרו של אוסד)

3. ומה מספר מפקד האוכלוסים בקייב?

כאן בא לעזרתי בסיס הנתונים של האתר Jewishgen המסונף למוזיאון למורשת היהודית, שמכיל למרבה המזל, את רשימת היהודים שנמצאו בספר הבוחרים לדומה בגנרנייה (פלך) של קייב בשנים 1906/7³⁸. לפי ההסבר באתר, אירועים מהפכניים, שבאו בעקבות מפלת רוסיה במלחמה כנגד יפן (1905), הכריחו את הצאר ניקולאי השני להקים את הפרלמנט הרוסי, הדומה. זו הייתה ההתנסות הרוסית הראשונה בבחירות דמוקרטיות. זכות הבחירה התבססה על גיל (24 ומעלה), מין (זכר), תשלום מסים, בעלות על רכוש, גילדה וחברות מקצועית, וכמה קריטריונים אחרים. רשימת בעלי זכות הבחירה נערכה על ידי מנהלות המחוזות ממקורות שונים: נתונים מהמשרדים הפיננסיים, השלטונות המקומיים, רישומי בעלות הדירות וכן הלאה.

רשימה זו היא תעתיק מרוסית מרשימות הבוחרים מהבחירות הראשונה, השנייה והשלישית לדומה³⁹, שהופיעו בעיתון קייבסקייה גנרנסקייה דומוסטייה בשנים הנ"ל. הוא מורכב מכ- 33,330 כניסות מכל 12 המחוזות (אואקוד, היום אוֹפֶלְסֶט) של פלך קייב של האימפריה הרוסית, הנמצא היום במרכז אוקראינה⁴⁰. הרשימה בכל מחוז כוללת שם משפחה, שם פרטי ושם אב, שנה ומספר ברשימה. כמה מחוזות סיפקו מידע נוסף, כמו פרטי המס (עסק, דירה, רכוש, סכום), הגיל (לבודדים מהם), מקום המגורים וסוגו (כפר, עיירה או עיר) ומחוז (תת-יחידה של הפלך). רשימות הבוחרים שפורסמו מוינו בסדר אלפביתי לפי האות הראשונה של שם המשפחה.

הרשימות כללו את היהודים וקבוצות אתניות אחרות. רוב הרשומים הלא-יהודים היו בעלי קרקע, פקידי ממשלה וכמורה רוסית-אורתודוקסית. לפי Jewishgen, היהודים ברשימה מהווים מעל מחצית כלל בעלי זכות הבחירה. למרות שזו רשימה חלקית בלבד של יהדות אוקראינה, והיא מונה רק כאחד משישים מתוך כשני מיליון היהודים שחיו אז באוקראינה⁴¹, הצלחתי למצוא בה את שמותיהם של כמעט כל הגברים גיבורי סיפורנו ואולי גם של בני משפחתם הקשורים לסיפור.

ראשית מצאתי ברשימה את סבי ואב-סבי ואת מעסיקהם – זייצב האב והבן, כולם בכפר גרמנובקה (ולגבי סבי = מצוין גם הכפר הקטן יותר, גריגורובקה), ובעיירה הסמוכה, אבוהוב, נמצא כנראה אביה של סבתי, פנחס בן משה כגן, ששניים מאחיו הם, אולי, אהרון ויענקל בני משה, הרשומים בעיירות אחרות במחוז. מצאתי גם שני בני משפחת זסלבסקי מבוגוסלב: את לייב בן יוסף, בעלה של רייזל צ'רניאחובסקי, ועוד משהו בשם אלטר לייבוביץ', שהוא כנראה דודו של אותו לייב.

מתוך רשימת המצביעים לדומה בגוברנייה של קייב בשנים 1906/7

זבדניק, חיים דוידוב	1907/867	מס עסק	גריגורובקה, גרמנובקה (כפר)	קייב
זבדניק, דויד אברומוב	1907/873	מס דירה	גרמנובקה (כפר)	קייב
זייצב, אנשל רחמילב	1907/882	דירה פרטית	גרמנובקה	קייב
זייצב, מושקו אנשלב	1907/883	דירה פרטית	גרמנובקה	קייב
פגן, פנחס מושקוביץ'	1907/996	רכוש 250 רובל	אובוחוב (עיירה)	קייב
כגן, ארון מושקוב	1907/807	רכוש	אומן (עיר)	אומן
כגן, יענקל מושקוב	1907/1001	דירה פרטית	טריפולקה (עיירה)	קייב
כגן, יעקב יחילביץ'	1907/807	רכוש	אומן	אומן
זסלבסקי, לייבה יוסיפוביץ'	1906/323		בוגוסלב	קאנב
זסלבסקי, אלטר לייבוביץ'	1906/312		בוגוסלב	קאנב

³⁸ פלך קייב של האימפריה הרוסית, הנמצא היום במרכז אוקראינה, נוסד בשנת 1782. החל מ-1846, חולק הפלך לשנים עשר מחוזות. כל מחוז חולק למספר תת-מחוזות (וולוסט, היום - ריזן). לדוגמה, מחוז קאנב כלל 18 תת-מחוזות: בוגוסלב, וליקו-פריצקי, איסאיקי, קוזין, קורנילובקה, קורסון, קורעלובקה, מקדונצ'י, מדווין, אולחובץ, פוטוק, מוסטובויט, פשיניצ'ניקי, סטפניצ'י, סלישצ'ה, טגנצ'ה, טרקטומירובקה ושנדרובקה. מחוז טרשצ'ה כלל 13 תת-מחוזות, מחוז ליפוביץ - 16 תת-מחוזות, וכן הלאה.

³⁹ היו ארבע דומות בזמן הצאר: הדומה הראשונה ב-1906, הדומה השנייה ב-1907, הדומה השלישית שהתכנסה מספטמבר 1907 עד יוני 1912, והדומה הרביעית – מנובמבר 1912 עד אוקטובר 1917.

⁴⁰ הפירוט ל-12 המחוזות הוא:

ב 1906 – ברדיצ'ב 3,554, צ'יגירין 1,731, קאנב 2,038, סקוירה 852, וסילקוב 3,925, זבניגורודקה 4,887.

ב 1907 – צ'רקאסי 3,067, קייב 2,342, ליפוביץ 2,715, רדומישל 2,037, טרשצ'ה 2,351, אומן 2,829.

⁴¹ מספר היהודים באוקראינה בשנת 1847 מוערך בכ- 900,000, הגיע לכ- 1,900,000 ב-1897, וירד, בעיקר בעקבות ההגירה, לכ- 1,500,000 ב-1926.

(בהתחלה חשבתה שהשמות הפטרנאליים דוידוב, אברומוב, רחמילב, מושקוב וכו' הם פשוט קיצורי לבלר לשמות הפטרנאליים דוידוביץ', אברומוביץ', רחמילביץ', מושקוביץ' וכו' שהיו מוכרים לי יותר. אחר כך התברר לי שזו הייתה הצורה הקדומה יותר של סיומת שם האב אצל הגברים, ושכדומה השתנתה סיומת השם הפטרנאלי אצל הנשים: מאברומובה לאברומובנה, מדנילובה לדניבלובנה וכד').

אלו היו כל הזבודניקים, הזייצבים והכגנים שמצאתי ברשימה. מספר הצ'רניאחובסקים היה גדול בהרבה:

צ'רניאחובסקי, דויד איצקוב	1906/3155	בְּלֵאָה צָרְקוֹב	נסילקוב
צ'רניאחובסקי, מושקו סרול דוידוב	1906/444	קאנב	קאנב
צ'רניאחובסקי, גבריל מושקוביץ'	1906/445	קאנב	קאנב
צ'רניאחובסקי, בְּרָקוּ מושקוביץ'	1906/692	לא ידוע	קאנב
צ'רניאחובסקי, סרולֵה מושקוביץ'	1906/693	לא ידוע	קאנב
צ'רניאחובסקי, סרול ברקוב	1906/3177	בְּלֵאָה צָרְקוֹב	נסילקוב
צ'רניאחובסקי, לייבָה נוחימוב	1907/606	בּוֹרְדֵאָנְקָה (עיירה)	קייב
צ'רניאחובסקי, אֶל לייבוב	1907/2061	אומן	אומן
צ'רניאחובסקי, פישל אֶלֶב	1907/2058	טלנזיה (עיר)	אומן
צ'רניאחובסקי, דויד אלביץ'	1906/447	קורסון	קאנב
צ'רניאחובסקי, פישל דוידוב	1907/607	רזיישצ'ב (עיירה)	קייב
צ'רניאחובסקי, שעה פישלב	1907/2331	דאשב (עיירה)	ליפובץ
צ'רניאחובסקי, שלימה	1907/2060	אומן	אומן
צ'רניאחובסקי, בן-ציון גֶרְשֶׁקוֹב	1907/605	אובוחוב	קייב
צ'רניאחובסקי, יענקל בנציונוב	1907/608	בּוֹרְדֵאָנְקָה	קייב
צ'רניאחובסקי, נייח בנציונוב	1907/521	דְּזוּמִישֶׁל	רדומישל
צ'רניאחובסקי, ארון מושקו בנציונוב	1907/522	דְּזוּמִישֶׁל	רדומישל
צ'רניאחובסקי, איצקו יענקלב	1907/607	רכוש 100 רובל מס דירה רזיישצ'ב	קייב
צ'רניאחובסקי, מנדל	1906/3182	בְּלֵאָה צָרְקוֹב	נסילקוב
צ'רניאחובסקי, מן מאירוב	1906/1778	נסילקוב	נסילקוב
צ'רניאחובסקי, מנחם בורוך	1906/4471	זְבִיגֹרֹדְקָה	זבניגורדקה

באותו אתר מצאתי, ברשימת הבוחרים במחוז רצ'יצה שבביילורוסיה, גם את

צ'רניאחובסקי, פינקס מובשב	1907	לוֹיֶבָה
וברשימת בעלי העסקים ברוסיה משנת 1895, נמצאו גם:		
צ'רניאחובסקי, בן-ציון	סוחר בכלי מטבח	רדומיסק'ל
צ'רניאחובסקי (ללא שם פרטי)	סוחר בגדים	בלאיה צרקוב

בית הכנסת ברדומישל (נשרף ב- 1921)

בשלב זה חשובה הבהרת הרקע הגיאוגרפי. העיירות והכפרים המופיעים ברשימה פרוסים החל מהעיירה לויב, כ-150 ק"מ צפונה לקייב, עד לעיירה אומן, כ-190 ק"מ דרומה ממנה. רוב הנפשות הפועלות מתגוררות, בשנים 1906/7, מדרומית-מערבית לקייב, באזור שבין אובוחוב וגרמנובקה הסמוכות מאוד זו לזו, כ-40 ק"מ מקייב בכיוון דרום-דרום-מזרח, עד קורסון, כ-120 ק"מ מקייב באותו כיוון, כשקהילות חשובות באותו אזור היו בבלאיה צרקוב, כ-80 ק"מ מדרום לקייב ובבוגוסלב, שבאמצע הדרך בין בלאיה צרקוב לקורסון (ר' דיאגראמה בהמשך).

וכך מצאתי לא מסמר אחד אלא מסמרים רבים: הפרטים לגבי משפחת זבונניק, וגם נוכחות הזייצבים בגרמנובקה, מאששים את סיפורה של רבקה. פנחס כגן, הרשום בעיירה הסמוכה אובוחוב (כשאה אחד שלו נמצא בטריפוליה הסמוכה, ושניים אחרים הרחיקו דרומה עד אומן, כ-190 ק"מ דרומה מקייב) הפתיע אותי במידה מסוימת, כיוון שמהסיפור נטייתי להסיק שבשנים 1906-7 הוא היה כבר באנגליה (נדון בכך בהמשך).

כשמדובר במשפחת צ'רניאחובסקי, אנחנו נמצאים על קרקע פחות מוצקה. דווקא כיוון שעדותה של אסתר סוקול אינה מובאת כסיפור, אלא כנתונים גניאלוגיים (פרט לסיפור מותה של מומסי), קשה להעריך את מידת דיוקם של נתונים אלה. בלויב אנחנו אכן מוצאים ב-1906/7 את פנחס בן-משה צ'רניאחובסקי, שהוא אז כבר בן למעלה מ-24, ובבוגוסלב אנחנו מוצאים את גיסו, בעלה של רייזל צ'רניאחובסקי, לייב בן יוסף זסלובסקי. אי הבהירות מתחילה כאשר אנחנו מנסים לאתר את אבי המשפחה. יכול אולי להיות שזה אותו משה ישראל בן דוד צ'רניאחובסקי מקורסון, בן ה-57 (למרות שלפי ההערכה אצל זסלוב, משה אמור להיות אז רק כבן 40, אבל זה גם אינו מתאים לגילו של פנחס, שכאמור גילו אז למעלה מ-24). כנראה שאותו, או את אביו דוד בן יצחק צ'רניאחובסקי, אנחנו מוצאים ב-1895 כסוחר בבלאיה צרקוב, ושם גם נמצאים, ב-1906, בנו בן ה-40 של משה, ברקן עם בנו (של ברקן) ישראל ועוד צ'רניאחובסקים. הבנים האחרים המופיעים ברשימה – גבריל בן משה בן ה-35 וישראל בן משה בן ה-32 נמצאים עם האב משה בקורסון או בסביבתה.

מאיך, הרשימה העלתה גם כמה בעיות חדשות לגבי עדותה של אסתר סוקול – מה היה גילו האמתי של משה צ'רניאחובסקי בשנת 1906? מדוע זכרה אסתר, שידעה שלמשה היו בנים נוספים, רק את שמו של פנחס ולא את ברקן, גבריל וסרוליקה – מה עוד שלפי הגילים המפורשים ברשימה דווקא ברקן, ולא פנחס, היה הבכור?

כאמור לעיל, לא קשה לתרץ קשיים אלה בעדות שנותנת אשה בת 87 לגבי דמויות ומאורעות שאירעו בארץ רחוקה לפני לידתה או כמה שנים לאחר מכן. אבל נותרה בעינה הבעיה העיקרית – עדיין לא גילינו את אותו דני(א)ל צ'רניאחובסקי, דמות אמיתית או וירטואלית, שעל שמו נקרא איבן דנילוביץ'. עוד עובדה שראוי לזכור היא גל הפוגרומים של 1905. המפורסמים שבהם היו באודסה ובקייב, אך הם פגעו במאות קהילות יהודיות באוקראינה, וייתכן מאוד שחוליות שחסרות לנו במידע הגנאלוגי היו בין קרבנות הפוגרומים.

כעבור כשלוש שנים, בשלב מאוחר בהרבה של חיפושי, הגעתי למסקנה שעלינו להתייחס גם למשפחות הלא-יהודיות בשם צ'רניאחובסקי, ולכן רציתי לבדוק את כל הצ'רניאחובסקים ברשימת בעלי זכות בחירה לדומה, ולא דווקא את היהודים שביניהם. בניסיון להגיע לרשימה הכוללת, פניתי בשאלה לאתר:

14.9.2011

שלוס. האם תוכלו לומר לי, בבקשה, איך נאספה רשימת הבוחרים היהודים לדומה של קייב? איך הוחלט אם אדם המופיע ברשימה הכללית היה יהודי? האם ניתן להשיג את הרשימה הכללית?

במיטב איחולי, דן עמיר

15.9.2011

אל: דן עמיר מאת: רונלדו ד. דוקטור עותק: אברהם גרול

היי דן, אברהם גרול העביר אלי את המסר שלך. תוכל למצוא הסבר ארוך לרשימת הבוחרים לדומה של פלך קייב באתר... כל השמות מרשימה זו נמצאים בבסיס הנתונים לאוקראינה של גיאוישגן. אני מקווה שזה עונה על שאלותיך. אם לא, אנא כתוב שוב. רון

הכתוב בהסבר, כמוכן, לא סיפק אותי, ופניתי שוב לרון:

תודה רון. זה עדיין לא עונה על שאלותי. מוטב שאציג את בעייתי. במשך השנים האחרונות ניהלתי מחקר על הגנרל הסובייטי ממלחמת העולם השנייה איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי. בעוד שבמערב הוא נחשב תמיד ממוצא יהודי, זה הוכחש, ועדיין זה מוכחש, במזרח, ולא הוכרע בישראל. יש בכך עניין מיוחד, למשל, למוזיאון המוקם לאחרונה לזכר הלוחמים היהודים במלחמת העולם השנייה, כיוון שאם הוא אכן היה יהודי, הרי שהיה הגנרל היהודי הגדול ביותר לא רק במלחמת העולם השנייה (בהתחשב במספר החיילים הלוחמים תחת פיקודו), אלא גם בכל ההיסטוריה היהודית. נושא הרקע המשפחתי של צ'רניאחובסקי היה נתון במחלוקת ב-65 השנים האחרונות, אבל מחלוקת זו עדיין לא יושבה, וקורות חייו המוקדמים הטרגיים נשמרו, במכוון, בעלטה, על ידי כל הצדדים המעורבים – המדינה, המשפחה, ואפילו הוא עצמו. שם המשפחה צ'רניאחובסקי היה בשימוש הן על ידי יהודים והן על ידי גויים, למרות שרוב הצ'רניאחובסקים באוקראינה היו יהודים. היה יכול להיות לעזר במחקרנו לו היה בידינו לא רק הפירוט של הצ'רניאחובסקים (או צ'רניחובסקים) היהודים, אלא גם של הלא-יהודים, ברשימת הבוחרים לדומה במחוז קייב.

באותו יום היפנה רון דוקטור את פנייתי לקבוצת החוקרים שלהם, וחזר אלי עם התשובות הרצ"ב:

דן, ארט הופמן שלח את התגובה הרצ"ב. הוא היה בוועדה המייעצת בזמן שה SIG פרסם את רשימת הבוחרים לדומה. גם אני אהיה מעוניין לראות את תוצאות מחקרך.

מחקרי הקצר באינטרנט גילה מאמרים בים על הגנרל ושהוא נולד ב-1906 באומן לאב שהיה עובד רכבת. ברשימת הדומה יש צ'רניאחובסקי אחד (פישל) ממחוז אומן שהלאומיות שלו אינה מצוינת כיהודית. אם זה היה אביו (וייתכן שמצבת הקבר של הגנרל יכולה לאשר זאת), דבר זה יכול להיות טיעון אחד כנגד היותו יהודי (טיעון מוזר ביותר, בהתחשב בשם פישל, הנשמע מאוד יהודי – ד.ע.). טיעון אחר יכול להיות הנספח הרצ"ב, אותו הוצאתי ממאמר ההספד על הגנרל בניו יורק טיימס של 20 בפברואר 1945. פרופסור עמיר מודע, ללא ספק, לעובדות אלו. אבל, כנראה שיש בידו עובדות אחרות שעשויות לתמוך בתזה שהגנרל היה יהודי. אם פרופסור עמיר יבחר לחלוק אותן, אהיה מעוניין בהן.

טוב שאני שומרת תכתובות אלקטרוניות ישנות. ב-2007 שאלתי את פֶּלוֹ אֶלְמָן על רשימות הדומה. היא אמרה: "האשה שמונתה כמתאמת פרויקט הדומה מתה בינתיים. אבל אני מאמינה שהיה זה איליה זֶלְדֶס שטיפל בגיליונות הנתונים ובהעלאתם". כתבתי לאיליה, ותשובתו רצופה בזאת. מסר מאוחר יותר ממנו אמר שהוא מצא את התקליטור המקורי עם מידע האב, שאותו ביקשתי ממנו לשמור. יש לקוות שהוא עדיין מחזיק בו.

הילרי הַנְקִין, אטלנטה, ג'ורג'יה
7.3.2007

הילרי היקרה. אכן, עבדתי על רשימות הדומה של קייב ועדיין יש לי את קובץ האב (עלי למצוא אותו, אבל אני מקווה שאפשר להשיגו. אם תרצי, אשמח לשלוח לך אותו, אבל הוא ענק ואינני בטוח אם ניתן לעשות זאת בדואר אלקטרוני רגיל... אם את רוצה עדיין במידע האב, אנא הודיעני איזה שליח יש לך ומה מספר הזיהוי שלך.

דן, הנה תשובה נוספת. אני מקווה שהן תהיינה לעזר...
היי כולם. אני ביצעתי את רוב פעולת הכנסת הנתונים לרשימת הבוחרים של קייב לדומה לשנים 1906/7. המידע נלקח ישירות מהרשימות שפורסמו בעיתונים. לא הוספנו או החסרנו אף שם, ואין לי שום מושג אם זו הייתה רשימה של בוחרים יהודים או שהיא כללה את כל הבוחרים. כשאתה מעתיק רשימה או מידע אחר אינך מוסיף או גורע שמות. זה מועתק בדיוק כמו שזה כתוב. אני מקווה שזה מועיל.

אין צורך לומר שהתשובות היו לא רק מאכזבות, אלא גם מעוררות פליאה... העיתון קְיִיבְסְקִייה גוֹבְרְנִיְסְקִייה דוֹמוֹסְטִיִייה, ממנו נלקחו הרשימות, נשמע כעיתון ממשלתי ולא כעיתון יהודי, ולכן לא סביר שפרסם בנפרד את רשימת הבוחרים היהודים.

4. ומה מספרים הרוסים?

כיוון שעדיין נותרה ללא מענה השאלה שעליה ניסיתי לענות: מי היו הוריו של איבן דנילוביץ' ומה הקשר שלו, אם בכלל, לסבתי, פניתי בשלב הבא למקורות הרוסיים. המקור הראשון שהעליתי בחכתי היה אתר בשם "קרונוס" (hrono.ru) ובו נמצאו שלוש סקירות קצרות על צ'רניאחובסקי. לפי הראשונה, המתבססת על ספרו של א.פ.שיקמן "גיבורי ההיסטוריה של המולדת", מוסקבה 1997, צ'רניאחובסקי נולד באוקסנינו שבפלך קייב, למשפחה שעסקה בסוסים, ובשנים 1915-1919 למד בבית ספר של הרכבת. אחרי מות הוריו מטיפוס נאלץ לעזוב את הלימודים ולהיות עובד רכבת. לפי הסקירה השנייה, המתבססת על ספרו של ק.א.זלבסקי "האימפריה של סטאלין – מילון אנציקלופדי-ביוגרפי", הוא נולד באומן ב-16.6.1906 לעובד רכבת. גם בסקירה השלישית, לפי אנציקלופדיה המלחמה הסובייטית, מקום מולדתו הוא אומן, והתאריך הוא 16(29).6.1906 (הפרש התאריכים נובע משינוי הלוח ברוסיה לאחר המהפכה).

בוויקיפדיה הרוסית מצאתי הסתייגות מסוימת לגבי שני הסיפורים: איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי נולד בכפר אוקסנינו בפלך קייב (עכשיו מחוז צ'רקאסי של אוקראינה) במחוז אומן למשפחה של עובד רכבת (כך כתוב בכל הביוגרפיות הרשמיות. אבל בעצם אין מידע מדויק על הוריו ועל מקום הולדתו. בכפר אוקסנינו התגוררה המשפחה שאימצה אותו בילדותו)⁴².

באתרי הספרים מצאתי מידע על ספר ביוגרפי שנכתב על צ'רניאחובסקי, בשם "צ'רניאחובסקי, סיפור על מפקד". הוא נכתב על ידי סופר צבאי בשם אפרם א. שריפוב. הספר יצא לראשונה ב-1971, ברוסית, בהוצאת משרד המלחמה הסובייטי, וזכה להדפסות חוזרות – בהוצאת "הגווארדיה הצעירה" בשנים 1978 ו-1985, ותורגם לאנגלית ("פרוגרס" 1980) ולספרדית. לשמחתי, התברר לי שעותק של הספר (1971) נמצא בספריית אוניברסיטת תל-אביב (בעיזבון האלוף אסף שמחוני). הספר אינו ביוגרפיה מדעית אלא סיפור ביוגרפי שהמחבר טווה סביב חומר ארכיוני, ובמגמה "חינוכית" ברורה. שריפוב מביא את גרסת הלידה באוקסנינו לאב העוסק בסוסים. אבי הילד ואָגֶיה (כינוי ההקטנה המקובל לאיבן) בסיפור הוא דנילו ניקולייביץ', והאם היא מריה ליודוויגובנה. הספר פותח בראשון במרץ 1919, בכפר עתיק בשם נַרְבּוֹב במחוז תומאשפול ששם עוברת ילדותו של ואניה, כשבנדיטים מאנשי פטליוורה⁴³ מתנפלים על דנילו ומאיימים שיהרגו אותו אם לא יספק להם סוסים... באותה שנה קוטלת מגיפת הטיפוס את שני ההורים, ומייתמת את ילדי צ'רניאחובסקי: האחות הבכורה מריה בת ה-17, ילנה בת ה-16, מיכאיל בן ה-14, איבן בן ה-13, סאשה בן העשר והתינוקת בת השנה נַסְטָנְקָה (נאסטיה, או אנסטאסיה). מריה, שנישאה לאיש, אימצה את התינוקת, מיכאיל הצטרף כמתלמד לבריגאדת הפרשים של קוטובסקי, ושאר שלושת הילדים, איבן, ילנה וסאשה, אומצו על ידי השכן איבן פטרוביץ' צ'שקובסקי. מכונאי בתחנת הרכבת הסמוכה ופְּנִיאָרְקָה וחברו הקרוב ביותר של דנילו, ואשתו קַסְנִיָה איליניצ'נה. אך איבן הקטן, שלא רצה ליפול למעמסה על משפחת צ'שקובסקי, השכיר את עצמו כרועה. אני מביא את תרגום הקטעים הבאים מהספר במלואם, כיוון שיש בהם כדי לשפוך אור מסוים הן על הביוגרפיה של צ'רניאחובסקי והן על כוונות הסופר:

הצ'שקובסקים הצטערו על הבחור הצעיר שילדותו הסתיימה בגיל שלוש עשרה. לא פעם אחת הציעו לו לעזוב את מרעה הבקר ולחזור לבית הספר. איבן הודה להם, אך נשאר בעבודה. הבחור יצא לאחו עם שחר עד צאת הכוכבים ונשאר שם לבדו עם העדר. גם לבדו עם מחשבותיו. לעתים קרובות נזכר באמו, אביו, סיפוריו וחיינו הלא-קלים. פה ושם זכר איבן היטב איך אביו עבד בפרך עם הסוסים של בעל האחוזה נובינסקי בכפר אוקסנינו בנפת אומן של פלך קייב. בשנת 1914, כשמלאו לאיבן שמונה שנים, קנה נובינסקי אחוזה חדשה בכפר ורבובו, ועמו עברו לשם גם הצ'רניאחובסקים. תוך זמן קצר גויס דנילו ניקולייביץ' ונשלח לחזית. הוא נלחם במסגרת הארמיה השמינית של גנרל ברוסילוב, נפצע ובסוף 1915 חזר הביתה "נקיי". שוב עבד משחר עד שקיעה אצל בעל הבית. החיים של הצ'רניאחובסקים בנרבובו כמעט ולא הצטיינו בשום דבר מלכתחילה. כמו קודם, לא היה להם לא אדמה ולא בית משלהם. המשפחה הייתה תמיד נצרכת.

⁴² משפט הסתייגות מעניין זה, שמצאתי בוויקיפדיה ברוסית בסוף 2008, כבר אינו נמצא בנוסח העכשווי של הוויקיפדיה הרוסית.

⁴³ סימון וסילוביץ' פטליוורה (Симон Васильевич Петлюра, 1879-1926) היה מנהיג אוקראיני ונשיאה האחרון של הרפובליקה העממית שהוקמה במהלך מלחמת האזרחים ברוסיה וקרסה לאחר זמן קצר. חייליו ערכו פוגרומים בהם נרצחו רבבות יהודים וזה היה המניע לרציחתו, בזמן גלותו בפריס, על ידי שלום שוורצבארד.

העבר... הוא לא עזב את איבן במחשבותיו. כל זה היה עדיין טרי בזיכרונותיו: איך האדון קרא לו "יאסיק" ואיך הילדים תפסו מהר את הכינוי הזה. הילד נעלב מכך, אבל האם הבהירה לו: בני, כולנו חיים בחסדו של אדון נובינסקי. ברור שזהו גורלה של משפחתנו. אבל קח לדוגמה את סבך. הוא עבד אצל אדון זפוטוצקי, וההוא לא מצא חן בעיניו שם משפחתו של סבא - צ'רניאחוב. האדון הכריח אותו להאריך את שמו, ומאז אנחנו צ'רניאחובסקי. והשם שלך אינו מוצא חן בעיני האדון נובינסקי. לכן הוא קורא לך יאסיק.

שריפוב אינו מתייחס במפורש לשאלת השתייכותה האתנית של המשפחה, אך אם נותר בי עוד ספק לגבי מוצאו היהודי של צ'רניאחובסקי הרי הוא התמוגג לאור מאמץ מגוחך זה ל"טהר" את סימני המוצא היהודי הן מהשם הפרטי האמתי והן משם המשפחה של הגיבור הלאומי. משפחת צ'רניאחובסקי הייתה משפחה יהודית מכובדת ענפה בחלק זה של אוקראינה (מקור השם הוא, כנראה, בשם העיר ההיסטורית צ'רניגוב - צ'רניהיב באוקראינה וצ'רניחוב בפולנית, שמצפון לקייב, או בשם העיירה צ'רניאחוב שבסביבות ז'יטומיר, אך היו גם לא יהודים בשם משפחה זה⁴⁴). אשר לכינוי יאסיק, הוא לא נראה לי מתאים לא לאיבן וגם לא לשום שם רוסי או אוקראיני מוכר אחר, וההסבר הראשון שעלה בדעתי למקור כינוי זה הוא שיבוש של הכינוי יאָשק, עבור יאָשה, שהוא הכינוי המקובל ליעקב (או אולי זה כינוי חיבה ליונה, שיש טוענים שזה היה שמו האמיתי של איבן. גם שם זה אפשר למצוא, אם כי לא באותה שכיחות כמו את השם יעקב, במשפחת צ'רניאחובסקי. מאידך, השם יונה, כמו איבן, פותח באות אֵי, וגם סביר יותר לגזור ממנו את הכינוי נְאֵניה)⁴⁵.

אגב, גם שם משפחתו של אותו בעל אחוזה נובינסקי מופיע ברשימת הבוחרים לדומה, ובאותה עיירה בלאיה צרקוב שסביבה היו מרוכזים רוב בני משפחת משה צ'רניאחובסקי שברשימה:

נובינסקי, חיים לייזרוביץ' 1906 **בְּלַאֵיָה צְרָקוֹב** **נסילקוב**
(מאידך, את השם זפוטוצקי - שם שהוא יותר פולני מאשר יהודי, לא מצאתי שם).

למה נזקק שריפוב להזכיר בכלל את הכינוי יאסיק? תשובה לכך קיבלתי כאשר הגעתי לכתבה שהופיעה בביטאון המועצה האזורית של "ארגון עובדי החוק ושמירת הזכויות" במחוז קלינינגראד (פרוסיה המזרחית) ב-11.6.2006, למלאת מאה שנה להולדתו של צ'רניאחובסקי. הכותב הוא היסטוריון קצין צבא בשם יורי רֶזְ'בֶצַב. בפתח מאמרו הוא כותב: בכל הספרים והעיתונים בשנים האחרונות דובר לא מעט על המפקד החזק ובמידה פחותה – על צעדי הראשונים במסלול הצבאי. אנו שואפים להשלים פער זה, אבל אך ורק בהסתמכות על חומר ארכיוני... הוא מצטט ראיונות שערכה בספטמבר 1948 עמיתת המוזיאון המרכזי של הצבא האדום אֵי. איבנובה עם שתי אחיותיו של איבן דנילוביץ' – יֶלְנָה דְנִילוֹבָה אולשנסקי ואניסייה⁴⁶ דְנִילוֹבָה דוֹב. (אגב, לפי אותה רשימת בוחרים לדומה, גם אולשנסקי היה שם יהודי נפוץ באזור בו אנו עוסקים), ועם חבר ילדות שלו (וגיסו) - אנטון סְטֶפֶנוֹבִיץ' דוֹב, אז המנהל בן ה-47 של מועדון עובדי הרכבת בונֶפֶניָארְקָה. ראיון זה הוא, כנראה, אותו חומר ארכיוני שעליו ביסס שריפוב את תיאור ילדותו ונעוריו של צ'רניאחובסקי. אנטון דוב מספר בו איך צ'רניאחובסקי, למרות שהיה הצעיר בחבורת הילדים בכפר, היה המארגן והמנהיג שלהם ואיך תכנן, למשל, את גניבת התפוחים מגן האחוזה כמבצע צבאי: הוא חילק את הילדים לשתי קבוצות. הראשונה הסיחה את דעתו של השומר והשנייה "סחבה" את התפוחים... בראיון מספר אנטון שצ'רניאחובסקי נקרא ע"י הילדים בכינוי יאסיק (ולא ואניה). מסופר שם גם שאיבן הלך לקריירה צבאית בהשראת אחיו הבוגר מיכאיל, יליד 1904, שהתנדב לצבא האדום ב 1923, והיה שנה בחיל הפרשים, עד שהצליח להתקבל לביה"ס צבאי יוקרתי. בסיום החומר המצוטט מובאת הערת המערכת, לפיה האח המבריק מיכאיל, "יתקווה גדולה של הצבא האדום", מת באופן טראגי בשנת 1929, אך את מקומו בשורות הפרשים האדומים תפס כבר ב-1932 אחיו הצעיר אלכסנדר צ'רניאחובסקי, יליד 1917. הוא עזב את הצבא הסדיר ועבר למילואים ב-1937 כדי לקבל משרה באחת מתת-מחלקות ה-אֶנְ.קֶ.י. בעיר נובורוסיסק. במלחמת העולם השנייה הוא היה מפקד גדוד רגלים. גורלו של סגן-אלוף אלכסנדר צ'רניאחובסקי היה למות בשנת 1943 בקרב על שחרור סמולנסק.

⁴⁴ כך, למשל, בדיעה הבאה בעיתון "המליץ" מ 20.12.1898: "קוב – עוד ביום 11 ספטמבר שעבר באה אשת רופא נוצרי אחד (טשערניאחובסקי שמו) אל בית המסחר המאניפאקטורי הגדול של ה' שווארצמאן בעירנו..." (אולי הייתה זו אשתו של אחד משלושת האחים הרופאים שנזכרו לעיל...).

⁴⁵ לפי מישה שאולי, יאסיק הוא כינוי חיבה ליאן, שהוא השם הפולני המקביל לאיבן. בעוד שאיבן היה שם נדיר אצל יהודי רוסיה בתקופה ההיא והיה הכינוי המקובל לגוי, ידועים יהודים רבים בשם יאן בפולין (כמו הזמרים הנודעים יאן פירס ויאן קיפורה). הסבר סביר אחר הוא ש"יאסיק" בא מ"איסק", כלומר יצחק.
⁴⁶ השם אניסייה, שהוא שם נדיר, אינו מופיע בספרו של שריפוב. ייתכן שזה בגלל הדמיון לשם אנסטאסיה (ראה בהמשך).

סיפורים אישיים נוספים על צ'רניאחובסקי מצאתי בכתבה שפורסמו בשבועון הרוסי "2000" מיולי 2005. בכתבה זו מספר אלכסנדר פיל, מנהל המוזיאון הממשלתי המרכזי של משמר הגבול של אוקראינה, על ראיון שערך עם שני ילדיו של איבן דנילוביץ'. לפי דבריהם, הוריהם התחתנו בקייב בשנת 1928 ושם גם נולדו נְיֶאוֹנִילֶה, ב-1929 ואֶלֶנָה, ב-1937. האם אַנְסְטַאסְיָה גְרִיגֹרֹבְנָה, מהכפר מְקַאָרוֹבָה, הייתה בת לאם קתולית פולנית ואב פרבוסלאבי והיו לה שבע אחיות ושני אחים. אין בראיון התייחסות למוצאו או לילדותו של האב.

גם לאחר כל זאת נשאר הסתום רב על הגלוי. עדויותיהן של אמא ושל אסתר סוקול על הקירבה המשפחתית לצ'רניאחובסקי עדיין נראות לי אמינות, וכאמור לעיל אפשר ליישבן זו עם זו. אשר למקורות הרוסיים, יש אי-התאמות ביניהם במספר פרטים חשובים, וחלקם עומד בסתירה גלויה לסיפור היהודי לגבי הוריו ואחיו של איבן דנילוביץ'. לפני שנדון בהם, נציין את מיקומם של שני הכפרים שבהם נולד וגדל, לפי המסופר, איבן דנילוביץ'. אוקסנינו, אכן, סמוכה לאומן, ואילו הכפר ורבונו נמצא כ-120 ק"מ מערבה משם.

נשים לב לכך שכל אלה המוזכרים בעדויות ובמסמכים שלפנינו והמוצעים להיחשב כבנים של משה צ'רניאחובסקי או כאחים של איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי מתחלקים לארבעה מקבצי גיל, המשתרעים על למעלה מחמישים שנה:

מקבץ ראשון (מרשימת הבוחרים): ברקו 1867, גבריל 1871, סרוליה 1874

מקבץ שני (סוקול): פנחס, שפרני, רייזל 1887 ועוד אחרים.

מקבץ שלישי (שריפוב, רז'בצב): מריה 1902 (רק אצל שריפוב), ילנה 1903, אניסיה (איננה אצל שריפוב), מיכאיל 1904, איבן 1906, אלכסנדר 1909 (לפי שריפוב, כנראה שגוי).

מקבץ רביעי (שריפוב, רז'בצב): אלכסנדר 1915 (לפי אתר הזיכרון obd) או 1917 (לפי רז'בצב), אַנְסְטַאסְיָה 1918.

גם אם נניח שניתן לתרץ חלק מפערי הזמן בין הלידות המדווחות בבנות נוספות, ילדים שמתו, או בנים שלא נרשמו בספר הבוחרים, עדיין משך התקופה הכוללת, המרווחים בין המקבצים, והידיעות על מות ההורים בזמנים שונים, מובילים להשערה שלא מדובר כאן בילדיה של אם אחת, אלא של שתיים או שלוש אמהות. קשה גם להאמין שהיה לכל אלה אב אחד. ואכן, פרט לשמות האב השונים (מושקוביץ' ודנילוביץ'), גם אצל רבקה עמיר וגם אצל ז'קלין זאסלוב אין התייחסות לאב צעיר מאיבן. גם לפי אוסד איבן הוא הצעיר מבין ארבעת ילדיו של פקיד ברכבת. יתר על כן, מקורות שונים מזכירים, במפורש או במרומז, הורים מאמצים: לפי הוויקיפדיה העברית צ'רניאחובסקי אומץ עוד בהיותו תינוק, מי היו הוריו הביולוגיים לא ידוע... כשהיה בן 13 נפטרו גם הוריו המאמצים. לפי ה"טיים", איבן היה יתום מגיל תשע, ולפי הוויקיפדיה הרוסית אין מידע מדויק על הוריו ועל מקום הולדתו. בכפר אוקסנינו התגוררה המשפחה שאימצה אותו בילדותו.

לפיכך, נראתה סבירה מאוד ההנחה שדנילו אינו אביו הביולוגי של איבן. מאידך, כיוון שגם שם משפחתו של דנילו הוא צ'רניאחובסקי, סביר להניח שהוא בן משפחה – אב צעיר של משה צ'רניאחובסקי או, מה שנראה יותר, אחד מבניו הבוגרים, כלומר דוד או אב בוגר של יסיק-איבן. אמנם השם דנילו, כלומר דניאל, לא היה שכיח במיוחד אצל היהודים באוקראינה – וזאת בניגוד לשם מיכא(ל), שהיה ונשאר פופולארי מאוד גם אצל יהודים וגם אצל גויים, אבל באותה מידה גם גבריל, כלומר גבריאל, לא היה שכיח אצלם יותר. במשפחה בה אחד הבנים נקרא גברי(א)ל, סביר מאוד שהאחר ייקרא דני(א)ל.

אותו דניאל צ'רניאחובסקי, אם היה אכן אחד כזה, לא היה חייב להופיע בספר הבוחרים של פלך קייב ב-1906/7, אם מחמת גילו הצעיר, או כיוון שבין אם היה עובד רכבת ובין אם היה חקלאי או עובד אורווה – הוא לא היה לא בעל רכוש ולא בעל עסק, ולכן, כרוב המכריע של היהודים באוקראינה בתקופה ההיא, לא שילם מס ולא נכלל במפקד. אפשר להבין שכבעל משפחה יהודית בודדה בכפר אוקראיני בימים ההם, העדיף דניאל צ'רניאחובסקי לנצל את שמו הפרטי שאינו מבליט את מוצאו היהודי, ואולי אף להפוך לדנילו ניקולייביץ', ולקרוא את יונה או יעקב המאומץ בשם איבן דנילוביץ'. האימוץ נעשה, בכירור, לפני המעבר לןֶרְבּוֹבוֹ, וכשהילד בן התשע הגיע לשם ב-1914, כבר לא נקרא יאשה או יונה מושקוביץ' אלא איבן דנילוביץ'. איננו יודעים מתי הגיע דנילו לאוקסנינו, ואם האימוץ, אם אכן היה כזה, נעשה קודם לכן או כשהיה כבר שם. ייתכן שבאמת היה זה בעל האחוז (היהודי) שהמשיך לקרוא לו בשמו האמיתי וממנו נודע השם גם לילדי הכפר. גם איננו יודעים מי משאר הילדים הצעירים אז – מאשה (מריה), ילנה,

אניסיה ומישה (מיכאל), היו ילדיו של דנילו ומי מהם אומץ ביחד עם איבן. אשר לאחים הצעירים יותר, אשאה ואנסטאסיה, ילידי 1917-1918, ברור שאינם בניו של משה יליד 1849, אלא של דנילו.

אשר לאמהות, איננו יודעים אם אותה מומסי, אמם של פנחס, שפרני ורייזל, הייתה גם אמם של ילדי המקבץ הראשון – ברקו, גבריל וסרוליה (ואולי גם דניל). אם תאריך לידתה הוא כמו שנמסר, היא בת גילו של ברקו, ולכן התשובה היא שלילית בהחלט. אם לא מדובר בשני משה צ'רניאחובקי שונים, מתקבל על הדעת שמשה צ'רניאחובסקי התאלמן מאשתו הראשונה ומומסי הייתה אשתו השנייה. זה גם מסביר את המרווח שבין המקבץ הראשון לשני. כפי שהערנו לעיל, מומסי, לפי המסופר, נפטרה לאחר שנסעה (כנראה מקורסון) לבתה שבבוגוסלב כדי לעזור לה בלידה, וזה אירע כנראה בערך ב-1904. כיוון שאין אצל אסתר סוקול התייחסות מפורשת לאותה בת, לא סביר שהייתה זו אמה רייזל, ומתקבל יותר על הדעת שזו הייתה דודתה שפרני. ייתכן שגם שפרני עצמה מתה בסמיכות למות אמה, ולכן אין שום פרטים נוספים עליה ועל צאצאיה באילן המשפחתי.

מהעובדה שבסיפור על סוניה זבודניק אין התייחסות כלשהי לאב חורג, וכן מהעובדה שהיא הייתה מודעת לגלויות שנשלחו מאביה לאמה, סביר להסיק שהיא הייתה כבר בוגרת כשאמה נישאה שנית. לפי עדות דודתי בתיה, סבי וסבתי נישאו כשבתא הייתה בת 19, כנראה ב-1906. לכן ניתן להניח שהנישואים השניים של אמה של סבתא נערכו סמוך לכך – אולי הייתה זו משאלתה של אם סבתי, מרים, להשיא את בתה לפני שהיא עצמה תינשא שנית. בסיפור מסופר רק על ילד אחד שנולד לה מבעלה השני, אותו קצין לעתיד. האם מרים היא אותה מריה לודביגובנה? האם ייתכן שמדובר בקצין יהודי נוסף מאותו אזור ועם אותו שם משפחה?

קרוב לוודאי שמי שנשא לאשה בזמן ההוא גרושה לא צעירה (גם אם היא צעירה ממנו בשנים רבות) עם בת בוגרת היה אלמן טרי עם תינוק (ואולי עוד ילדים קטנים הזקוקים לטיפול אמהי). לכן מתאים לפרטים האחרים הידועים לנו לשער שאותה מומסי, אשתו הראשונה של משה צ'רניאחובסקי, מתה עוד בשנתו הראשונה של מיכאל, ואז נשא משה לאשה את מרים, גרושתו של פנחס כגן, שילדה לו את יאשה או יונה, ששמו הוסב אחר כך לאיבן. שני ההורים מתו, כנראה עוד לפני 1914, ואז אימץ את האחים הקטנים האח המבוגר (או הדוד?), דני(א)ל צ'רניאחובסקי, שעבר ב-1914 מאוקסנינו לעבוד באחוזת נובינסקי בוורבוב שבפלך אודסה.

סיפור זה יכול להסביר גם את העובדה שכאשר אמא הזכירה את הצ'רניאחובסקים בקיבוץ לא הייתה שום התייחסות להימצאות הסבתא שלה שם. בני משפחת צ'רניאחובסקי, שלידם התגוררה עם הוריה בשכונת היוקרה בסביבות רחוב טורגנייב, היו, כנראה, בני המשפחה האחרים שעברו גם הם מהכפר או מהעיירה מפקד הפרעות לעיר הגדולה, אולי הוריו של משה ועוד מבני משפחתם. כנראה שלדניאל היו כבר ילדים לפני שאימץ את איבן, ולא ברור ילדי מי היו מאשה, ילנה ומישה. על כל פנים, כולם, כולל איבן, נקראו עתה על שמו. ב-1919 מתו גם דניאל ואשתו ואז, לפי שריפוב, טיפל בחלק מהילדים איבן צ'קובסקי.

מה לגבי אי-ההתאמות שבין הסיפור שהצעתי לבין העדויות המונחות בפנינו? ההתאמה לסיפור של אמי רבקה, שאמין עלי ביותר, היא כמעט מלאה. אשר לעדותה של אסתר סוקול, הבעיות הן תאריך לידתו של משה, ואי ההתייחסות לבניו מאשתו הראשונה. צריך לזכור שעדות זו נרשמה ברובה בשיחה טלפונית ב-1992, כשאסתר הייתה בת 87 (ארבע שנים לפני מותה). לכן ייתכן שהיו בו לא רק השמטות (כמו שאר בני משה צ'רניאחובסקי) אלא גם טעויות – הן של המספרת, מחמת שכחה, והן של הרושמת, בגלל תקלות תקשורת ואי-הבנה. על כל פנים, כאמור לעיל, אין אצלה שום הסבר איך אחרי פנחס, שפרינצה ורייזל בני משה נולדו אח בשם איבן דנילוביץ'.

לגבי סיפורו של שריפוב והמקורות עליהם הוא מסתמך, ברור שהוא אינו מתיימר להיות ביוגרפיה מדויקת, ובתאריך לידתו של אשאה הוא טעה בבירור. הוא טורח במיוחד להכחיש את יהדותו של צ'רניאחובסקי, ולשם כך הוא מנסה לשכנע שאיבן הוא השם המקורי, ושצ'רניאחובסקי הוא בכלל צ'רניאחוב. הוא מדבר על דניאל ומריה כהורים של איבן ואחיו ולא כהורים מאמצים, ושמות הסבים של איבן בסיפורו הם ניקולאי ולודוויג – שמות הנשמעים "גויים" למדי.

בידי מי המפתח לפתרון? מכיוון שמדובר באירועים שקרו לפני יותר ממאה שנה, קשה להאמין שנצליח למצוא אותו אצל בני משפחת צ'רניאחובסקי באשר הם. בשלב זה נראה היה לי שצריך לחפש את הפתרון בארכיון הצבא או בארכיון הגימנסיה במינסק.

5. מה נמצא בארכיון הצבא?

כנראה שהגוגל לא היטיב לחפש בחומר בשפה הרוסית באותה מידה בה היה יעיל בחיפוש באנגלית. לאחר שכבר כמעט נואשתי ממצאת חומר רלוואנטי נוסף באינטרנט, עליתי בדרך עקלתון על אתר הארכיונים הרוסיים שבו הובא חומר ארכיוני שפורסם על צ'רניאחובסקי בשנת 2005, שנת השישים למות צ'רניאחובסקי ולניצחון על גרמניה הנאצית, בכרך מספר 2 של כתב העת "ארכיונים של המולדת" (Отечественные архивы). חומר זה מורכב מביוגרפיה בת שלושה עמודים של צ'רניאחובסקי שכתב אי.ד. פֶּרְנוּבוי ומשבע עדויות שנרשמו בשנים 1948-1949, ובמיוחד הוא כולל את אותו חומר על ילדותו של צ'רניאחובסקי שמצטט רז'בצב, וכנראה שממנו שאב גם א.א. שריפוב את המידע על ילדותו של צ'רניאחובסקי. חומר זה מצוי בשני המסמכים הראשונים מבין השבעה שפורסמו.

אני מביא כאן את תרגום הקטע הקצר הרלבנטי בביוגרפיה ואת שני המסמכים במלואם, כפי שהם מופיעים באותו חומר ארכיוני שהותר לפרסום, עם שתי סדרות של הערות – האחת, בסימון ^[1], נכתבה כנראה סמוך לזמן כתיבת החומר, והשנייה, בסימון ⁽¹⁾, נכתבה כנראה בזמן ההכנה לפרסום.

מהקטע הפותח את הביוגרפיה של אי.ד. צ'רניאחובסקי

... הוא נולד בשנת 1906 בכפר אוקסיניו שבנפת אומן בפלך קייב (עכשיו נפת צ'רקאסי) במשפחת איכרים (לפי כמה ביוגרפיות – במשפחת עובד רכבת. ברור שהרכבת הייתה מקום העבודה האחרון של אביו של אי.ד. צ'רניאחובסקי)...

1.ס.1

תיעוד זיכרונות אחיותיו של אי.ד. צ'רניאחובסקי ותושבי הכפר ורבוו במחוז ויניצה, שנמסרו לעמיתת המוזיאון המרכזי של הצבא האדום, או.ט. איבנובה

20 בספטמבר 1948

הביוגרפיה של איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי.⁽¹⁾

איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי נולד ביולי 1907⁴⁷ בכפר אוקסיניו במחוז אומן של פלך קייב. בציטוט (выпись) מספר רישום האוכלוסים בשנת 1907 כתוב על הוריו של איבן דנילוביץ': "האיכר דנילה ניקולאיב צ'רניאחובסקי מכפר פֶּאגוּנָה שבנפת טֶרֶשְׁצ'יה, ואשתו החוקית מריה לידוביקובנה, שניהם פרבוסלאבים".^[1]

בשנת 1914 עברה משפחת צ'רניאחובסקי לכפר ורבוו שבמחוז ויניצה. "אדון נובינסקי קנה את אחוזת ורבוו מהאדון פֶּרְלוּבְסְקי".⁴⁸ בשנת 1914 עבר לשם נובינסקי עצמו, ואתו איש הסוסים שלו דנילו ואשתו מריה צ'רניאחובסקי. איתם היו אז חמישה ילדים", מספר תושב הכפר ורבוו גריגורי גברילוביץ' בורלצ'יק, שלנגד עיניו עברה ילדותו של איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי. הבית בו גרה משפחת הצ'רניאחובסקים בכפר ורבוו לא נשמר, באותו מקום עומד רק עץ תרזה עתיק יומין.^[2]

שנת 1919 הייתה שנה נוראה עבור הצ'רניאחובסקים: בשנה אחת מתו גם האב וגם האם. נשאר שיששה ילדים. המבוגרות ביותר היו גֶּלְנָה דנילובנה ואֶנְיִסְיָה דנילובנה – אחיותיו של איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי, שעליהן נפל כל עול גידול הילדים וכלכלת המשפחה. "משפחת צ'רניאחובסקי הייתה מאוד נצרכת באותן שנים" – סיפרו תושבי הכפר ורבוו. עוד כשהאב והאם היו בחיים, התחיל ואניה צ'רניאחובסקי ללמוד בבית הספר של ופניארקה⁴⁹. אבל כשהאב והאם כבר לא היו, הפסיק ללכת לבית הספר. כדי להקל על מצב המשפחה, היה ואניה בקיץ רועה בקר, משתכר כך למחייתם. אך בשום רגע הוא לא זנח את המחשבות על לימודים. חלק משכרו שילם למורה שאצלו לקח שעורים בכפר ורבוו.⁽²⁾

בילדותו הצטיין ואניה ברצינותו, אך אהב משחקים קולניים ועליזים, במיוחד משחקי מלחמה. מצוינת אפיזודה כזו מילדותו. בשנת 1920 באה לחנות בוּפְנִיֶארְקָה פלוגה של פרשים פולנים. ואניה צ'רניאחובסקי אסף ילדים בני גילו מהכפר ורבוו, רועים כמוהו, שסיפק לכולם רובי שלל קצוצי קנה שרבים מהם נמצאו תמיד בכפריים באוקראינה, והתמקם ביער סביב הדרך שבה הייתה צריכה לעבור הפלוגה. כאשר הפלוגה התקרבה, ירו הילדים בהם מטח מהרובים. הפולנים חשבו שזהו מארב רציני, ונסו בדהרה מוּפְנִיֶארְקָה. שמחת הילדים הייתה ללא גבול.

⁴⁷ השנה הנקובה כאן, וחוזרת פעמיים, שונה משנת הלידה המקובלת - 1906. אי התאמה זו הובחנה ותורצה באיחור ניכר.

⁴⁸ ברשימת הבוחרים לדומה מופיעים כמה פרלובסקים, ביניהם שלמה פרלובסקי בצ'רקאסי ובנו אברהם, בן 45, בקורסון.

⁴⁹ מרחק ההליכה מורבוו לופניארקה הוא כ-5 ק"מ.

מאותו זמן נעשה יאסיק, כמו שקראו לו הילדים בילדותו, ראש לילדי ורבובו. במשחקי מלחמה הוא תמיד פיקד על חבריו. ואניה אהב מאוד ספורט, לבש תמיד לבוש קל, היה מוצק וחסון. כמו כן אהב ואניה מוסיקה. הוא ניגן בכלים מוסיקליים שונים, אהב מאוד את הגיטרה והמנדולינה. היה עליו מטבעו, השתתף בריקודים, ומאוחר יותר לקח חלק פעיל בעבודת החוג לדראמה. בילדותו היה לוואניה חבר שאותו אהב מאוד – איבן קוסטייצקי. הם היו חברים שלא נפרדו זה מזה בלימוד וברחוב. אבא קוסטייצקי היה מורה ועזר לחברים בלימוד. לפעמים אמר לוואניה צ'רניאחובסקי: "יש לך ראש טוב, יאסיק, אתה תהיה אדם גדול כשתגדל". אבל יאסיק אף פעם לא הבין על מה מדבר אבא קוסטייצקי, והיה משיב לו מיד: "כמובן, כשאגדל אהיה גדול יותר!". איבן וסילביץ' קוסטייצקי נטל חלק במלחמת העולם השנייה, הוא עובד ומלמד במכון הפדגוגי בעיר ויניצה.

בשנת 1921 מופיע ואניה צ'רניאחובסקי כאחד מהמארגנים הראשונים של תא הקומסומוול בכפר ורבובו. הקומסומולאים היו באותו זמן העוזרים הראשונים בעבודת ועדת המלחמה בעוני – "קומנְמוֹב"⁽³⁾, כמו שהם נקראו באוקראינה. בראשון במאי 1922 הוא השתתף לראשונה בפגישות בוונפניארקה, וכבר בשנת 1923, ביום השנה למהפכת אוקטובר הסוציאליסטית, נשא נאום מטעם התא הקומסומוולי. הקומסומולאי התועמלן הצעיר משך אליו תשומת הלב, ואנשי המפלגה בוונפניארקה התרשמו ישירות מנאומו של הקומסומולאי הפעיל ואניה צ'רניאחובסקי. ביום מותו של לנין בשנת 1924 נאם בפעם השלישית בפני עובדי ופניארקה. עובדי הרכבת זוכרים מאותו זמן את הנאומים הללו של איבן דנילוביץ'.

המצב החומרי הקשה של המשפחה אילץ את איבן דנילוביץ', בשנת 1924, לנסוע לנובורוסיסק לחפש עבודה⁽³⁾. צ'רניאחובסקי נכנס לעבוד במפעל המלט הנובורוסיסקי "פרולטאר"⁽⁴⁾. שם, במפעל, ארגן איבן דנילוביץ' את התא הקומסומוולי, ונעשה מזכיר הארגון בבית החרושת. בסוף שנת 1925, כקומסומולאי הטוב ביותר של בית החרושת, נשלח אי.ד. צ'רניאחובסקי ללימודים בבית הספר של חיל הרגלים באודסה⁽⁴⁾. כשסיים את השנה הראשונה בבית הספר של חיל הרגלים, עבר איבן דנילוביץ' לשנה השנייה בבית הספר של התותחנים בקייב. בשנת 1927 הוא סיים אותן, הוענקה לו דרגת סגן והוא שובץ כמפקד סוללה בעיר ויניצה⁽⁵⁾. במשך כל הזמן המשיך איבן דנילוביץ' להעסיק את עצמו בהשלמת הידע הצבאי שלו. בשנים אלו (1928-1929) הוא הכין את עצמו לכניסה לאקדמיה צבאית. בשנת 1930, כמפקד מוכשר, הוא נשלח לאקדמיה הטכנית-צבאית של לנינגרד, ואחר כך עבר למוסקבה לאקדמיה למכניזציה ומוטוריזציה על שם סטאלין, אותה סיים באופן מבריק בשנת 1936⁽⁵⁾⁽⁶⁾. איבן דנילוביץ' למד טוב מאוד באקדמיה, המורים ציינו תמיד את התלמיד המוכשר. הדבק במטרה, מתמיד בעבודה עצמית, מרוכז ומוכשר – כך זוכרים אותו קרוביו ומכריו. "לעתים קרובות הוא הזמין אותי לבקר במוסקבה, - מספרת ילנה⁽⁶⁾ דנילובנה, - וכאשר הגעתי הוא היה אתי (רק) כשעתיים-שלוש כל⁽⁷⁾ יום, כאשר התארחנו, הוא עבד כל הזמן לבדו בחדר וביקש מאוד מאתנו שלא ניפגע מכך". פעם אחת אמר קלימנט ז'פּרמוביץ' (וורושילוב⁽⁵⁾) לצ'רניאחובסקי: "משוך, צ'רניאחובסקי, את בני איתך" (במקור: קח, צ'רניאחובסקי, את בני בכבל הגרירה). בנו של ק.י. וורושילוב היה חברו הטוב של אי.ד. צ'רניאחובסקי באקדמיה. זה מראה שצ'רניאחובסקי שלט באמת היטב את בנושא הצבאי.

בשנת 1937 קיבל צ'רניאחובסקי תפקיד בעיר מינסק, שם פיקד על היחידה המשוריינת. אחר כך קודם לתפקידים גבוהים יותר בגומל, בופרויסק, ובשנת 1939 בעיר ריגה, שם הוא מופיע כראש המטה של הגזרה המלחמתית של ריגה, בדרגת פולקובניק (אלוף משנה)⁽⁷⁾. פה מוצאת אותו מלחמת העולם השנייה. מהימים הראשונים של המלחמה נמצא אי.ד. צ'רניאחובסקי בקווים הקדמיים.

אי.ד. צ'רניאחובסקי הקדיש את כל חייו לצבא האדום, הוא היה תלמיד ראוי של המפקד הגדול החבר סטאלין.

20 בספטמבר 1948, תחנת ופניארקה

נרשם לפי דברי אחיותיו של איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי – ילנה דנילובנה אולשנסקי ואניסייה דנילובנה דוב⁽⁸⁾ ותושבי הכפר ורבובו בנפת ויניצה.

הרישום נעשה על ידי עמיתת המוזיאון המרכזי של הצבא האדום או.ט. איבנובה.
חתימת האזרחיות י.ד. אולשנסקי וא.ד. דוב אושרה ע"י מועצת הכפר ופניארקה⁽⁹⁾.

ЦМВС. Б-4/60. Л. 1 - 6. Подлинник. Рукоспись.

⁵⁰ קלימנט ז'פּרמוביץ' וורושילוב (Климент Ефремович Ворошилов, 1881 - 1969), ידיד קרוב של סטאלין וחבר בפוליטבירו מ-1926 עד 1960. ב-1925 התמנה לקומיסר האחראי על הצבא והצי. היה מעורב בטיהורים הגדולים של שנות השלושים (ראה בהמשך). ב-1935 התמנה למרשל של ברית המועצות.

[1] תאריך ההולדת שגוי. אי.ד. צ'רניאחובסקי נולד ב- 16 ביוני 1906. על תקופה זו של חיי הצ'רניאחובסקים נשתמרו זכרונותיה של תושבת הכפר אוקסנינו פ.מ. דְסִיטְנִיק, שכתבה לאו.ט. איבנובה ב- 23 לספטמבר 1949: "נולדתי בכפר אוקסנינו, לשעבר בנפת אומן, במשפחת האיכר קלינובסקי. אבי, כמו אביו של אי.ד. צ'רניאחובסקי, דנילו צ'רניאחובסקי, עבד באחוזה נובינסקי. אלה היו איכרים, שלא הייתה להם אדמה משלהם ועבדו באחוזה תמורת שכר. בשכר היה כלול גם שבעל האחוזה נתן להם את הבקתות, בהן חיינו. בקתות אלה כמו שחישב בעל האחוזה, השתייכו למשק של אדון נובינסקי... אביו של אי.ד. – דנקו צ'רניאחובסקי, כפי שקראו לו האיכרים בכפר אוקסנינו, היה המטפל בסוסים של אדון נובינסקי, הוא אהב מאוד בעלי חיים ונחשב בעיני בני כפרנו כוטרניר. גבוה, רחב כתפיים, עם שיער אדמוני ושפם ארוך מבריק – כך היה דנקו צ'רניאחובסקי. האם הייתה כהה, עם עיניים שחורות, אפשר לומר אפילו אשה יפה, מאוד שקטה ופקחית. אני זוכרת שאצלם בבקתה היה תמיד נקי מאוד..."

(ЦМВС. Б-4/63. ЈІ. 6 - 7).

[2] בטרגדיה של משפחת צ'רניאחובסקי נזכר תושב הכפר ורבובו ג.ג. בורלצ'וק ב-19 בספטמבר 1948: "כאשר הגיעה המהפכה, חולקה החיטה של האדון בין תושבי הכפר ורבובו. האדון חזר לאוקראינה ולכפר ורבובו עם הפולנים הלבנים. הוא פיטר את דנילו מהעבודה כיוון שהוא השתתף בחלוקת החיטה. בשנת 1919 הוא [ואשתו] מתו מטיפוס.

(ЦМВС. Б-4/62. ЈІ. 5).

[3] י.ד. אולשנסקי טועה. אי.ד. צ'רניאחובסקי הלך לנובורוסק בתחילת 1923.

[4] י.ד. אולשנסקי טועה. אי.ד. צ'רניאחובסקי כוון לבית הספר של חיל הרגלים באודסה בקיץ 1924.

[5] י.ד. אולשנסקי טועה. אי.ד. צ'רניאחובסקי סיים את בית הספר לתותחנים בקייב בשנת 1928. הוא לא היה יכול לקבל אז דרגת סגן, כיוון שדרגה כזו הוכנסה לצבא האדום של העובדים והאיכרים רק בשנת 1935. בסוף הלימודים הוא נשלח לוויניצה לא כמפקד סוללה, אלא כמפקד יחידת האימונים של רגימנט התותחנים של הקורפוס ה-17.

[6] י.ד. אולשנסקי טועה. אי.ד. צ'רניאחובסקי הופנה לאקדמיה הטכנית-צבאית על שם דז'רז'ינסקי במאי 1931, ואחר כך, בשנת 1932, עבר לאקדמיה המוסקבאית למכניקה ומוטוריקה.

[7] חלק זה של הביוגרפיה של אי.ד. צ'רניאחובסקי מפורש לא נכון. אחרי האקדמיה הוא מונה כמפקד המטה של בטליון הטנקים השני של הבריגאדה הממוכנת השמינית, בסוף 1936 כמפקד בטליון והוענקה לו דרגת סרן, וב-1938 – רב-סרן. באותה שנה הוא הועבר לגוּמְל בתפקיד מפקד חטיבת טנקים. בשנת 1940 הוענקה לו דרגת סגן אלוף. באוגוסט 1940 הוא נעשה סגן מפקד אוגדת הטנקים השנייה. במרץ 1941 - כמפקד אוגדת הטנקים ה-28 של זירת המלחמה הבאלטית. באותה שנה הוענקה לו דרגת אלוף משנה. צ'רניאחובסקי לא היה יכול להיות ראש המטה של זירת המלחמה של ריגה, כיוון שכזו הייתה קיימת רק מ-1864 עד 1870.

(1) כותרת הדוקומנט.

(2) חלק זה הושלם על ידי זיכרונותיה של י.ד. אולשנסקי, שכתבה בצידו השני של הדף:

"בשנת 1914 עברה משפחתנו לכפר ורבובו. שם עבד אבא בתפקיד אחראי על הסוסים, ואחר כך כמנהל משק (במקור: 'אקונום'). במשך זמן לא רב, כאשר עדיין חיינו ליד אומן, עבד אבא ברכבת. בשנת 1914, מיד כשעברנו כל הארבעה – שתי אחיות ושני אחים, כולל אי.ד. צ'רניאחובסקי, הוא הלך ללמוד בבית הספר של הרכבת בוּפּניאַרְקָה. איבן דנילוביץ' סיים רק חמש כיתות. בשנת 1919 הוא עזב את בית הספר והתחיל לרעות בקר, בחורף למד אצל מורה אחד נכה שבא למצוא את לחמו בוורובוב, ובקיץ עבד. כך הוא למד אצלו שלושה חורפים".

(3) בדוקומנט: "קומניז'מוב".

(4) חלק זה הושלם על ידי זיכרונותיה של י.ד. אולשנסקי, שכתבה בצידו השני של הדף:

"חברים קראו לנואניה לבוא לנובורוסק, אבל אנחנו חיינו במצוקה כזו, שלא היה מספיק כסף לנסיעה. הנסיעה הייתה צריכה להימשך חמישה-שישה ימים. בקושי אספנו עבורו משהו לדרך. לבשתי אדרת כבשים וליוויתי אותו. בזמן הראשון היה קשה לוואניה. הוא עבד גם כחבתן (עושה חביות) וגם בכרמים. אחר כך הסתדר לעבוד במפעל מלט. במפעל עבד אי. צ'רניאחובסקי כחבתן, בנה חביות למלט. זה בהתחלה, ואחר כך בעבודות אחרות".

(5) חלק זה הושלם על ידי זיכרונותיה של י.ד. אולשנסקי, שכתבה בצידו השני של הדף: "הושגה המטרה הקדושה של אי.ד. צ'רניאחובסקי ללמוד באקדמיה. אתו ביחד למדו באקדמיה בנייהם של וורושילוב וכגנוביץ'". אי.ד. התיידד מאוד עם בנו של כגנוביץ', שניהם למדו היטב".

(6) תיקון. מלכתחילה נכתב "אניסיה". לפי זיכרונותיה של בת המפקד, ניאונילה איבאנובה, ילנה דנילובנה אף פעם לא ביקרה במוסקבה אצל צ'רניאחובסקי, אלא הייתה זו אניסיה דנילובנה עם בעלה, א.ס. דוב.

(7) בהמשך מתוקן "2-3".

(8) רישום השיחה מאושר בחתימת אחיותיו של אי.ד. צ'רניאחובסקי.

(9) החתימה אינה ברורה.

⁵¹ לזר מוסייביץ' כגנוביץ' (Лазарь Моисеевич Каганович, 1893-1991), בן להורים יהודים באזור רדומישל, פלך קייב. ידיד קרוב של סטאלין. בשנים 1925-1928 כמזכיר הראשון של המפלגה באוקראינה, פעל ל"רוסיפיקציה" של אוקראינה והוביל את המערכה הנמרצת נגד האיכרים שהביאה בעקבותיה את הרעב הגדול שם. מ-1928 עד 1939 מזכיר הוועדה המרכזית של המפלגה. מילא תפקיד מרכזי בטיהורים של שנות השלושים.

מס. 2

**זיכרונות אנטון סטפנוביץ' דוב, חבר המפלגה הקומוניסטית הכלל-סובייטית
עכשיו מנהל מועדון הרכבת של ופניארקה על שם אי.ד.צ'רניאחובסקי⁽¹⁰⁾**

19 בספטמבר 1948

שנות ילדותי ונעוריי עברו ביחד עם איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי. אני זוכר אותו מאותו הזמן שבו עברה המשפחה לכפר ורבו. ביחד עם איבן דנילוביץ' רצנו עם הילדים, ביחד ארגנו את ארגון הקומסומול, ביחד עבדנו בתזמורת כלי המיתר, בחוג הדרמאטי.

אני הייתי יותר מבוגר מיאסיק, כך קראנו לו בילדות, אבל אני זוכר היטב שהמארגן של כל התעלולים הנועזים ביותר לא הייתי אני, הבוגר, אלא הוא. לו הקשיבו גם הילדים המבוגרים. בדרך כלל הוא הכין את תכניות הפשיטה על גן התפוחים של האדון. פיקח מאוד, יודע להתחבב על אנשים, יאסיק היה מכוון את עצמו אל איזו שהיא סבתא-שומרת שהייתה ישנה יום ולילה תחת עצי התפוח ושומרת עליהם, והיה קושר עם אותה שומרת את השיחה הבאה: "סבתא, תמכרי לי חלב חמוץ", - היה מתחיל. "אין לי בכלל פרה, - הייתה משיבה, - ושל מי אתה, בחורצ'יק?" "אני הבן של איש הסוסים, דנילו צ'רניאחובסקי, את מכירה אותו, סבתא?". אחר כך חזרה השיחה לפרה, שלא הייתה לסבתא, אחר כך שוב לחלב החמוץ, ורק העיניים השחורות הערמוניות של יאסיק חייכו בעליזות. ובאותו הזמן הכיסים והרופאשקות של הילדים היו מלאים, והם חיכו כבר לסוף "השיחה העדינה עם הסבתא".

כשמתו אצל צ'רניאחובסקי האב והאם, הוא נעשה רועה, השתכר ללחמו ולתשלום למורה שאצלו לקחנו תמיד שיעורים⁽¹¹⁾. עזר לנו גם אביו של ואניה קוסטיצקי, הוא היה מורה בכפר ורבו.

בשנת 1921 חזרתי מקייב, שם לקחתי קורסים בניהול יערות. הצעירים בכפר ורבו החליטו לארגן ארגון קומסומולי. לא ידענו אז איך לארגן אותו. הלכנו אל חבר המפלגה אנדריי פאבלוביץ' קולסניק לבקש עצה. ואניה צ'רניאחובסקי היה אחד הפעילים בארגון התא קומסומולי שלנו. כאשר מישו מהילדים הבוגרים יותר העלה את החשש שאם יגיעו אנשי פטליוורה, יכירו שאנחנו קומסומולאים ויהרגו את כולנו⁽¹²⁾, השיב לו יאסיק: "הם לא יהרגו (אותנו). אנחנו ניקח רובים (קצוצי קנה) ונלך ליער, ואנחנו עוד נהרוג את הפטליווראים". הוא דיבר תמיד באופן כה משכנע, שהילדים שהיססו אז נעשו אחר כך קומסומולאים טובים מאוד.

ארגון הקומסומול בכפר ורבו היה מורכב מ-12 אנשים. מלבד אי. צ'רניאחובסקי נרשמו בו גם אחיו מיכאיל צ'רניאחובסקי, ואניה צ'קובסקי - חברו הטוב של אי. צ'רניאחובסקי, האחים בורלצ'וק ואחרים. עזרו לנו מאוד בעבודתנו הקומוניסטית בכפר ורבו, ובמיוחד א.פ. קולסניק⁽¹³⁾. אז, בשנים 1921-1922 ארגנו בכפר מקהלה ותזמורת מיתרים. יאסיק היה בחור מוסיקלי מאוד. הוא ניגן על כל כלי המיתר, ומאוחר יותר גם על פסנתר. הופענו בבית הספר, ולפעמים יצאנו גם לכפרים אחרים. את הכסף שהישגנו תוך כדי כך ניצלנו את ההופעות שלנו לקניית ספרים בבניית ספרייה, וגם ספרות אנטי-דתית. בשנים ההן עשינו עבודה אנטי-דתית גדולה. ואניה היה נואם מצוין. אם ההופעה הייתה גדולה ורצינית, הוא הכין את תכנית הנאום⁽¹⁴⁾ בתיאום עם א.פ. קולסניק. אבל אפילו כשהוא הופיע בלי חומר כתוב, בלי⁽¹⁵⁾ נאום מוכן, הוא דיבר כל כך ציורי וחי, שהדליק את כולם. כשהוא עדיין לא גדול בשנים⁽¹⁶⁾, חזק, רחב כתפיים, לבוש בכחול נצחי עם (מכנסי) גליפה וגימנסטיוורטיקה (הולצה) קרבית, הוא היה יכול לשכנע כל אחד, אם רצה לנצח בוויכוח. הוא לא אהב אפילו את השקר הקטן ביותר ולעג ללא רחמים למי שניסה לשקר. כשהקומסומולאים היו מוציאים עיתון קיר, השתתף ואניה באופן פעיל בעבודה עליו וכתב, זכור לי, חרוזים חריפים וקולעים⁽¹⁷⁾.

בזמן הישן עוד היו הכפריים רגילים לריב בינם לבין עצמם. הצעירים נלחמו ברצינות, והדבר הגיע לפעמים אפילו להרג. אצל השכנים לכפר שלנו לא היו ארגוני קומסומול, ואנחנו החלטנו לראשונה לשים קץ לאיבה הלא מוצדקת בין הצעירים. פעם אחת, כשהילדים הגיעו לוֹרְבוּבו, הזמנו אותם לחתונה, ולא לתגרה. היה להם קשה להאמין ברצוננו הטוב. הם הביאו איתם כמה מוטות ברזל והיו מוכנים ל"מלחמה". אני זוכר איך יאסיק צעד קדימה אל אחד הבחורים ואמר: "תחביא את המוט הזה באיזה שהוא מקום, או שאבייש אותך בפני האנשים". באותה פעם לא התקיימה תגרה, במקום זה הלכנו חבוקים עם הילדים הזרים, מובילים אותם לקצה הכפר.

כך עכשיו, כאשר הקומסומולאים הקודמים כבר בגרו לגמרי, חברי מפלגה, אנחנו לעתים קרובות מספרים ל ארגון הקומסומול הראשון שלנו ועל המדריך שלנו - יאסיק צ'רניאחובסקי. לאיבן דנילוביץ' היו שני אחים, מיכאיל דנילוביץ', יליד 1905, ואלכסנדר דנילוביץ', יליד 1917. בשנת 1923 התנדב מיכאיל דנילוביץ' לצבא האדום והשתייך אליו עד שנת 1929. הוא השתייך לפרשים של אוגדת קוטובסקי⁵². הוא קיבל מתנות יקרות ערך מק.א. וורושילוב בעבור הצטיינותו.

⁵² גריגורי איבנוביץ' קוטובסקי (Григорий Иванович Котовский, 1881-1925), מצביא סובייטי וקומוניסט פעיל.

אלכסנדר דנילוביץ' צירניאחובסקי, האח השני, למד בנובורוסיסק, בבית הספר של הרכבת. אחרי סיום הכיתה השביעית התנדב בשנת 1932, לזכר האח, לאוגדה של קוטובסקי (האח, מיכאיל דנילוביץ' מת בשנת 1929). הוא השתחרר מהצבא בשנת 1937 ועבד במוסד של הא.ק.ו.ד בעיר נובורוסיסק. בשנת 1941 חזר לצבא והיה מפקד גדוד חיל רגלים בדרגת סגן. הוא נלחם בחזית הצפון-קווקזית, נפצע ליד ארמביר. עלה לדרגת סגן אלוף. בשנת 1942 הוא עבר לארמיה תחת פיקוד א.י.ד. צירניאחובסקי. אלכסנדר דנילוביץ' צירניאחובסקי נהרג בקרבות לשחרור העיר סמולנסק.

דיברתי עם נהגו האישי של איבן דנילוביץ' צירניאחובסקי – ניקולאי (אינני יודע איפה הוא עכשיו), הוא סיפר באלו נסיבות נהרג איבן דנילוביץ' צירניאחובסקי. הוא אמר: "הספקנו לעבור בכל קטע החזית. איבן דנילוביץ' היה כזה שנדחק לכל חפירה, לכל עמדה משורינית. חזרנו למכונות. איבן דנילוביץ' בעצמו ישב ליד ההגה, ואני ישבתי לצידו. כשנסענו, פתח האויב באש פתאומית. פגז נפל ליד המכונות. רסיס חדר לחלק השמאלי של החזה של איבן דנילוביץ'. השליש השכיב אותו במכונות. הוא אמר אז, כאשר נפצע ונפל על ההגה: "ניקולאי, הצל אותי, אני עדיין מועיל למולדת". ישבתי ליד הגה והסעתי את המכונות במהירות לבית החולים הצבאי"⁽¹⁸⁾.

פגשתי את הנהג הזה בחודש מרץ של שנת 1946.

נפרדתי מאיבן דנילוביץ' בשנת 1924, כאשר עבר לעיר נובורוסיסק, ואחר כך לאודסה ללימודי חיל הרגלים. ופניארכה והכפר ורבונו מתגאים בן אדמתם. אני, כמנהל המועדון, הצעתי לקומסומולאים של ופניארכה לפתח⁽¹⁹⁾ פארק ולקרוא אותו על שם פעמיים גיבור ברית המועצות, איבן דנילוביץ' צירניאחובסקי. עכשיו כבר שתולים שם עצים צעירים והפארק מתפתח. אנחנו חושבים להתחיל את בניין המועדון על שם א.י.ד. צירניאחובסקי, נעזרנו בזאת במפעל המלט של נובורוסיסק. אנחנו נבקש מהממשלה שכאן, בוּפניארכה, במקום בו עברו שנות נעוריו של א.י.ד. צירניאחובסקי, תוקם יד הולמת לזכרו.

19 בספטמבר 1948

נכתב לפי דברי א.ס.דוב⁽²⁰⁾.

הרישום נעשה על ידי עמיתת המוזיאון המרכזי של הצבא האדום או.ט.איבנובה.
חתימת האזרח א.ס.דוב אושרה ע"י מועצת הכפר ופניארכה⁽²¹⁾.

ЦМВС. Б-4/61. Л. 1 - 7. Подлинник. Рукопись

⁽¹⁰⁾ כותרת הדוקומנט.

⁽¹¹⁾ חלק זה הושלם על ידי זיכרונותיו של א.ס.דוב, שכתב בצידו השני של הדף:

"הוא למד בהצטיינות, אם משהו בכיתה למד יותר טוב ממנו, הוא קינא ונלחם בו אחרי השיעור".

⁽¹²⁾ כך בדוקומנט.

⁽¹³⁾ חלק זה הושלם על ידי זיכרונותיו של א.ס.דוב, שכתב בצידו השני של הדף:

"איבן דנילוביץ' אהב מאוד אז את העבודה הארגונית. היה אפשר לפגוש אותו בכל ערב במועדון: פה בחזרה, פה בהופעות. הוא היה אחד מהמשתתפים הטובים ביותר בפעילות העצמית - רקד היטב, שיחק, מילא תפקידים קשים, ליווה את עצמו בפסנתר."

⁽¹⁴⁾ בהמשך מחוק: "נאום".

⁽¹⁵⁾ בהמשך מחוק: "חומר כתוב", כתוב תחת הקו: "קונספיקט".

⁽¹⁶⁾ בהמשך מחוק: "שירוקופ".

⁽¹⁷⁾ בצד השני של הדף מובאת הקדשה בת ארבע שורות, משנת 1921, של א.י.ד. צירניאחובסקי

"Ой, піду я до Килини, / Розкажу їй все до білины, / Як я люблю Дуба - / То моя загуба".

⁽¹⁸⁾ ראה לזה דוקומנט מס.7.

⁽¹⁹⁾ בהמשך מחוק: "בולבאר".

⁽²⁰⁾ בהמשך באה חתימת א.ס.דוב

שאר חמשת המסמכים שפורסמו הם:

(3) זיכרונות של גנרל-מיור א.א.פושקו, ראש הקתדרה לטקטיקה באקדמיה לשריון [סעיפיהם: 1. ביה"ס לתותחנים (8-1925) 2. האקדמיה (6-1933) 3. הושמט 4. מוסקבה, 1944]. 6.1.1949

(4) זיכרונות פודפולקובניק ו.א.צ'לומביטסקו, שהיה ב-1941 קומיסר בגדוד הטנקים ה-27 בריגה לפני הפלישה. 12.1.1949

(5) תרשים מפגישה שערך פ.א.נובוהצקי עם סרן ל.ס.צ'רלבסקי, שהיה ממלא מקום מפקד המדור הפוליטי גדוד 1-1 של חטיבת הרובאים ה-177 של הארמיה ה-60 23.8.1948

(6) דברים מפגישה שערך פ.א.נובוהצקי עם ו.א.קולסניק, בן ורבווילי, 1922, שאמנם ראה את א.י.ד. צירניאחובסקי בזמן שזה בא לחופשה בכפר ב-1937, אבל פגש אותו רק ביולי 1944. 5.9.1948

(7) תרשים מפגישה שערך א.ט.איבנובה עם גנרל-מיור ס.ב.קזבינצ'ב, לשעבר ראש ההנהלה הפוליטית של החזית הביילורוסית ה-3. 29.6.1949

6. האם למדנו משהו חדש מהפרסום הארכיוני?

כבר בתחילת המסמך הראשון אנחנו מוצאים את הכחשת מוצאו היהודי של צ'רניאחובסקי בציטוט מהרישום בספר הלידות, לפיו שמות ההורים הם, כמו אצל שריפוב: דנילו ניקולייביץ' ומריה לודוויקובנה, ומצוין במפורש ששניהם פרבוסלאבים.

אמנם, בהתחשב בתיקוני ההיסטוריה המקובלים בתקופה ההיא במשטר הסובייטי, ייתכן שציטוט זה אינו מדויק, אך בהחלט אפשרי גם שכך אכן נרשם בספר הלידות. היה ידוע לי שאישור על רישום הלידה יכול היה להתקבל גם כשדרך הנולד מלאו כבר כמה שנים (כמו במקרה של אמי רבקה, שאישור הלידה שלה הוצא כשהייתה כבר בת ארבע). הצהרה כוזבת בדבר דת ההורים סבירה בהחלט במסגרת סיפורנו, כשנראה שבשלב מסוים נעשה מאמץ להסתיר את הזהות היהודית של משפחת צ'רניאחובסקי על ידי דנילו עצמו. על אי ההקפדה ברישום או בציטוט מעידה גם השגיאה בחודש ועוד יותר - בשנת הלידה.

מאידך, אנו לומדים מרישום הלידה פרט חדש המאשש את ההשערה לגבי מוצאם של הצ'רניאחובסקים מאזור בלאיה צרקוב - נאמר בו שהם באו מהכפר באגוניה, ואכן כפר זה נמצא באזור ההוא. הפיזיונומיה של דניאל-דנילו ואשתו מרים-מריה מתוארת היטב בהערה [1] על ידי תושבת אוקסנינו, הגברת קלינובסקי-דסיטניק: דנילו אינו נראה כיהודי - שערו אדמוני, שפמו מגודל, מבנה גופו חסון. מראה כזה יכול היה להקל עליו מאוד להתחזות כגוי. לעומתו, התיאור של האם מתאים מאוד לאישה יהודיה טיפוסי: כהת עור, שחורת עיניים ושיער, נקייה מאוד.

אשר לעיסוקו של דנילו, מסתבר שהוא שופץ מאוד על ידי ההיסטוריוגרפיה הרשמית הסובייטית והותאם לדמות אבי הגיבור הסובייטי - הוא לא היה בדיוק חקלאי ואיש אדמה. אמנם הוא עבד ברכבת - אבל כנראה כפקיד. הוא לא היה עגלון פשוט או מטפל ישירות בסוסים - אלא האחראי על משק הסוסים ובעל ידע וטרינארי מינימאלי, ואפילו מנהל המשק (אקונום) של בעל האחוזה. כלומר, מדובר פה באיש משכיל יחסית לסביבתו הכפרית, וגם אם שכיר - לא עובד כפיים ממש.

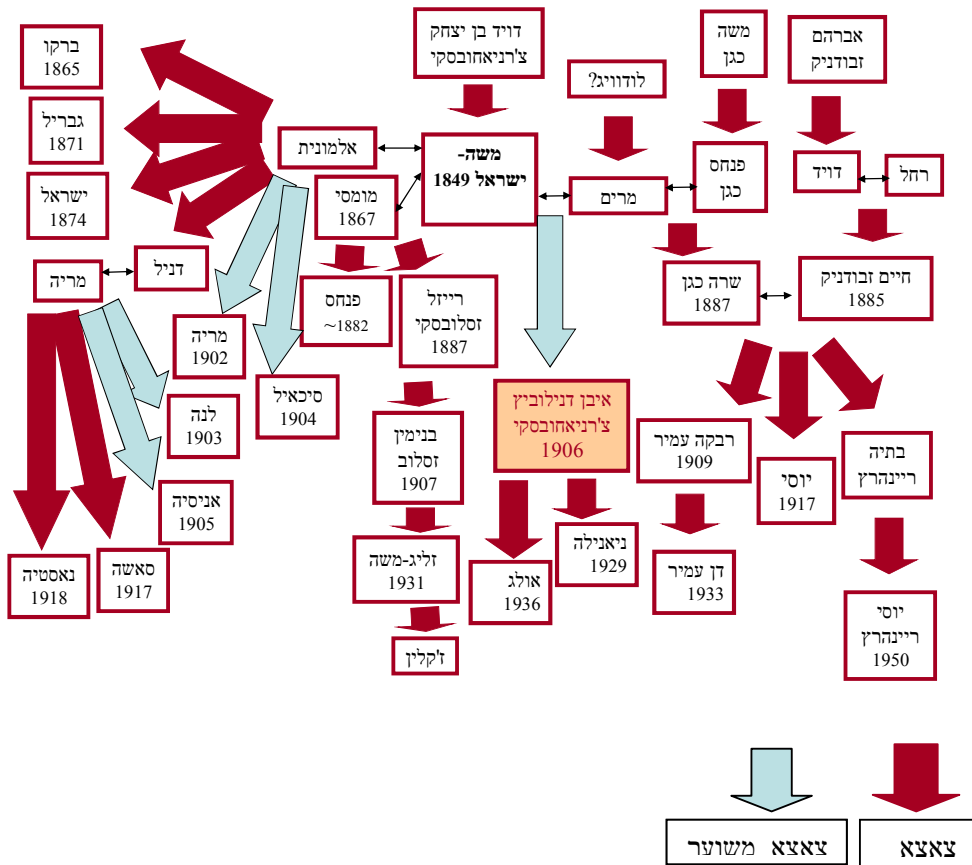
לגבי הילדים - אחיו ממש ואחיו המאמצים של איבן (אם כאלה היו), יש מספר לא קטן של אי-התאמות בין המקורות השונים, הן לגבי השמות והן לגבי המספר הכולל. במסמך הראשון נמסר (מפי בורלצ'וק) על חמישה ילדים שהגיעו עם משפחת צ'רניאחובסקי לנורבובו, ומסופר על שישה יתומים שנותרו עם מות ההורים. שריפוב מונה, אמנם, שישה ילדים יתומים: מאשה, ילנה, מישה, איבן, סאשה ונסטנקה. אבל מאלה רק ארבעת הראשונים נולדו לפני המעבר לנורבובו. גם ילנה מספרת שהילדים שעברו לנורבובו היו רק ארבעה - שתי אחיות ושני אחים, כולל איבן. האחים הם, בבירור, מישה ואיבן, והאחיות - אניסיה (שאינה נזכרת כלל אצל שריפוב) וילנה. מאשה אינה מוזכרת על ידה כלל. (בראיון של אלכסנדר פיל עם ניאונילה, בתו של איבן, מוזכרת דודה מאשה מסוימת שנתנה לה שיעורי אקורדיון במוסקבה, אך ייתכן גם שדודה זו היא מצד האם). לפי שריפוב, מריה התחתנה ב-1919 ואימצה את נסטנקה בת השנה, וילנה שהייתה הבוגרת בין שאר הילדים דאגה לאחיה מישה, איבן וסאשה (שלפי שריפוב היה אז בן עשר, ולפי שאר העדויות - בן שנתיים בלבד). מאידך, במסמך נאמר שהאחיות הבוגרות היו ילנה ואניסיה. הסבר חלקי לתסבוכת כזו במניית האחיות והאחים ובגיליהם יכול להיות בכך שאכן מדובר בילדים להורים שונים. סביר למדי שמאשה, כאיבן, הייתה בת מאומצת של דנילו-דניאל ומריה-מרים - אצל היהודים (בניגוד לרוסים או האוקראינים) לא היה מקובל שאם ובת ייקראו באותו שם פרטי. אשר לילנה, אניסיה ומישה - אין לנו כרגע נקודת אחיזה. סאשה ונסטנקה הם, בבירור, ילדיו של דנילו.

מעניין שהאב המאמץ הבא לפי שריפוב, צ'שקובסקי, אינו נזכר ככזה בעדויות שבארכיון. הגיס, א.ד.דוב (המתברר ככזה בהערה (6)) מזכיר רק את חברותם של איבן צ'רניאחובסקי ואיבן צ'שקובסקי הבן. משעשע, ובמידה רבה גם פוקח עיניים, לראות את החופש שנטלו לעצמם אלה המתימרים להביא בפנינו את החומר הארכיוני, ברצונם לפאר ולשבח את הגיבור הלאומי ולהציבו כדמות מופת לנוער הסובייטי. כך, למשל, כשרז'בצב מצטט, לכאורה, את עדותו של דוב, הוא מציג את ואניה הקטן כמפקד צבאי מתוחכם, השולח קבוצה אחת של נערים להסחת תשומת הלב של "האויב" - השומר, כך שהקבוצה השנייה תוכל לבצע את הפעולה (סחיבת התפוחים) ללא מפריע. אבל לפי מה שדוב סיפר, כוח ההסחה היה ואניה עצמו, שניצל את ערמוניותו וקסמו האישי כדי להעסיק את השומרת הזקנה - זה מצלצל הרבה פחות הרואי, וגם פחות חינוכי...

אפשר לומר בוודאות די רבה שזה גם מקור הדמיון - או ההבדל - בין הסיפור על ה"קרב" ההרואי של נערי ורובובו כנגד פלוגת הפרשים הפולנים-לבנים ב-1920 והצלחתם המזהירה בו, כפי שהוא מסופר בדוקומנט הראשון, לבין סיפורו של דוב בעדות השנייה על "תכניתו" של ואניה ב-1921 להילחם באנשי פטליוורה, אם יגיעו לכפר.

בסיכום, גם לאחר קריאת החומר הארכיוני כמו שפורסם, הפתרון לחידת צ'רניאחובסקי שהתקבל ביותר על דעתי מבחינת ההתאמה למקורות המידע השונים ומידת אמינותם היה אותו פתרון שהוצע לעיל – כלומר שהוא בנו של משה צ'רניאחובסקי מאשתו השלישית מרים, אלמנתו של פנחס כגן, ושמוצאם כתינוק ע"י אחיו מאב - דניאל צ'רניאחובסקי (ר' דיאגראמה). שמו הוחלף כנראה כבר בזמן האימוץ או מאוחר יותר, על כל פנים, בטרם עברה המשפחה לכפר ורבונו, שם האב המאמץ והופעתו החיצונית עזרו לטשטוש המוצא היהודי של המשפחה.

תרשים מתומצת להשערה הראשונה לגבי קשרי משפחה משוערים לגנרל צ'רניאחובסקי

לאחר שקראתי את שבחיו של איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי, האפשרות שהיה אחיה למחצה של סבתי נראתה מאוד מפתה, והייתי מוכן לאמצה למרות הפער הגדול של 19 שנה בגיליהם... עם זאת, עלי להודות שמחשבה חוזרת על עדותה של אמי עוררה בי ספקות רציניים לגבי אפשרות זאת: לפי דברי אמי התגוררו הצ'רניאחובסקים ב-1917 באזור האמיד של קייב. לו גם הנחנו, כפי שחשבתי בתחילה, שהצ'רניאחובסקים שבקייב היו סבו וסבתו של איבן, או קרובי משפחה אחרים, מדוע, כשהייתם מהוריו ב-1919 בוופניארקה הרחוקה. לא ניסה איבן להגיע אליהם? ואם נניח שהקשר איתם ניתן בגלל המהומות, ואפילו כיוון שהם מתו זמן קצר לאחר מכן, מי יכול היה לדוות עליו לסבתי ולשלוח לה את תמונתו כצוער בבית-ספר לקצינים חמש שנים או יותר לאחר מכן? אחת מאחותיו הבוגרות? מאיך, אם לא איבן דנילוביץ', מי יכול להיות אותו קצין, ומה הקשר שלו לגנרל צ'רניאחובסקי המפורסם?

שוב הצטערתי מאוד על שלא שמרתי את אותה תמונה שהזכירה אמי. לו הייתה בידי, אולי הייתי יכול להשוותה עם תמונה של צ'רניאחובסקי בצעירותו, כמו התמונה הרצופה בזאת שמצאתי מאוחר יותר במקורות הרוסים:

צ'רניאחובסקי כתלמיד בית הספר לקציני תותחנים, קייב 1926

שיעורי אורך ורוחב של המקומות באוקראינה הנזכרים בפרק זה ובהמשך
(מצפון לדרום)

Loyev - 51°55'N 30°48' E
Chernigov – 51°55'N 31°18'E
Gostomel - 51°0'N 30°19'E
Meleni - 50°49'N 28°51'E
Borodyanka - 50°39'N 29°59'E (45km)
Koretz - 50°37'N 27°10'E
Radomyshl - 50°30'N 29°14'E
Chernyakhov - 50°27'N 28°40'E
Kiev – 50°27' N 30°31' E
Korostyshev - 50°19'N 29°04'E
Zhitomir - 50°14'N 28°40'E
Vasilkov - 50°11'N 30°19'E
Tripolye (Trypillia) - 50°07'N 30°00'E
Khodorkov - 50°06'N 29°18'E (94km)
Obukhov - 50°06'N 30°38'E
Fastov – 50°05'N 29°55'E (~60km)
Germanovka - 50°00'N 30°33'E
Chernyakhov - 50°01'N 30°47'E
Rzhishchev - 49°58'N 31°03'E (64km)
Belaya Tserkov - 49°46'N 30°07'E (80km);
Rzhishchev - 49°58'N 31°03'E (64km)
Skvyra - 49°44'N 29°40'E
Rokitnoye - 49°41'N 30°28'E
Boguslav (Boslev) - 49°33'N 30°00'E
Pogrebishche - 49°29'N 29°16'E
Likhachikha - 49°29'N 30°07'E
Korsun - 49°26'N 31°15'E (123km)
Antonovka - 49°23'N 30°16'E
Tetiev - 49°22'N 29°40'E
Bagva - 49°15'N 30°13'E
Vinnitsa - 49°00'N 29°00'E
Zvenigorodka - 49°05'N 30°54'E ,
Dashev - 49°00'N 29°26'E
Vasil'kov - 48°58'N 31°19'E ;
Talnoe – 48°53'N 30°42'E
Uman - 48°45'N 30°13'E (188km)
Oksanino - 48°42'N 30°33'E
Vapnyarka - 48°32'N 28°46'E

מעלת רוחב אחת היא כ-110 ק"מ, מעלת אורך אחת בקו הרוחב 50° היא כ-75 ק"מ

תרשים גיאוגרפי של המקומות הנזכרים

29°	30°	31°	
.....			52°
..... לויב			-
.....			-
.....			-
.....			-
..... צ'רניגוב			-
.....			-
.....			-
.....			-
..... גוסטומל			51°
.....			-
..... בורודיאנקה			-
.....			-
..... <u>רדומישל</u>			50°30'
..... <u>קייב</u>			-
..... קורוסטישב			-
..... ז'יטומיר			-
..... <u>וסילקוב</u>			-
..... <u>חודורקוב</u>			-
..... פאסטוב			-
..... <u>אובוחוב</u>			-
..... <u>טרופוליה</u>			-
..... <u>גרמנובקה</u>			50°
..... <u>צ'רניאחוב</u>			-
..... <u>רז'יבצ'ב</u>			-
..... <u>רוקיטנייה</u>			-
.....			-
..... <u>קאנב</u>			-
..... <u>בלאיה צרקוב</u>			-
..... <u>סקוירה</u>			-
..... פוגרבישצ'ה			-
.....			-
..... <u>בוגוסלב</u>			-
..... <u>ליחצ'יחה</u>			49°30'
..... <u>אנטונובקה</u>			-
..... <u>קורסון</u>			-
..... <u>טייב</u>			-
..... <u>באגזה</u>			-
..... <u>צ'רקאסי</u>			-
.....			-
..... <u>זבניגורודקה</u>			49°
..... <u>טלנייה</u>			-
..... <u>שוקאיודה</u>			-
..... <u>דאשב</u>			-
..... <u>ויניצה</u>			-
.....			-
..... <u>אומן</u>			-
..... <u>אוקסנינו</u>			-
.....			-
..... <u>ופניארקה</u>			48°30'
.....			-

פרק שני (2009-2010): התכתבויות, שיחות ומידע נוסף

7. אהיות, בנות דוד וסיפורי סבתות (משפחות סמולר וזאסלוב)

מכיוון שהאתר של ז'קלין זאסלוב היה משנת 2002, חששתי שאינה כבר בחיים. החלטתי לנסות ולאתר את אחיה לורנס. מצאתי במדריך הטלפון ("הדפים הלבנים") את כתובתו, וגם את כתובתה. ב-28.12.2009 שלחתי לשניהם מכתב במשאלה לקבל כל מידע רלבנטי נוסף שברשותם, בוו הלשון:

מרגב/ זאסלוב היקר/ה

בילדותי המוקדמת שמעתי מאמי המנוחה, שעל משפחתה ידוע לי מעט מאוד, שהגנרל הרוסי צ'רניאחובסקי היה, באיזה שהוא אופן, קרוב שלה. לפני שנה בערך התחלתי לאסוף באינטרנט מידע נוסף על הגנרל ומשפחתו והגעתי לאתר הגנאלוגי שלכם בו נאמר שאיבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי היה אח של אם סבתכם רייזל. אבל המידע שם הוא די מועט. במיוחד לא מצאתי שם שום הסבר לפער הגילים הגדול למדי בין האחים צ'רניאחובסקי, לשם הפרטי הלא יהודי איבן (אחרי השמות המאוד יהודים פנחס ורייזל) ולמה שמעלה עוד יותר סימני שאלה – לשם הפטרנאלי דנילוביץ' (במקום מושקוביץ', כפי שהיה צריך להיות).

אולי ידוע לכם שבעוד שבמערב נחשב א.י.ד. צ'רניאחובסקי כיהודי כמעט פה אחד, דבר זה מוכחש ברוסיה, ומה שמטריד עוד יותר – הוא לא מוכר ככזה אפילו בישראל. אני מנסה לתקן אי-הבנה זו ולהציב מפקד יהודי גדול זה במקום הראוי לו בפנתיאון שלנו. במשך השנה מצאתי פיסות מידע שונות לגבי צ'רניאחובסקי וסיפור ילדותו המעורפל, פיסות היוצרות יחדיו חידת תצרף מסקרנת במיוחד. החלקים המרכזיים העיקריים החסרים בו אמורים לתת מידע כלשהו על משפחתו הקרובה.

אני מקווה שמאז 2002 למדתם פרטים חדשים כלשהם על המשפחה. אעריך מאוד כל מידע נוסף שיש בידכם על משפחת צ'רניאחובסקי – במיוחד על הוריו הביולוגיים, הוריו המאמצים, ילדותו המוקדמת וכו'. אני מקווה שמידע כזה שתוסיפו יוכל לעזור במילוי החלקים החסרים. מאחל לכם 2010 מאושרת. שלכם,

פרופסור (אמריטוס) דן עמיר, בית הספר למתמטיקה, אוניברסיטת תל-אביב, רמת אביב, ישראל

במשך כחצי שנה לא קיבלתי תגובה למכתב זה.

חידשתי את החיפושים אחר פרופ' פרדריק סמולר. התברר שהוא היה פעיל ב FDD (הקרן להגנה על הדמוקרטיה, וושינגטון). פניתי לפרופ' איתמר רבינוביץ', שגרירנו לשעבר בווינגטון, שהפנה אותי לפרופ' מרטין קרמר מאוניברסיטת ת"א. פרופ' קרמר קישר אותי עם מנהל הקרן, קליפורד מאי, שהעביר את פנייתי לפרד סמולר. פרד השיב כבר למחרת וזו חליפת המכתבים מאז:

5.10.08

אל פרופסור פרדריק סמולר, מכללת שרה לונדס, מידוויי 1, ברונקסוויל, ניו-יורק:

פרופ' סמולר היקר.

בילדותי שמעתי מאמי המנוחה, שעל משפחתה ידוע לי מעט מאוד, שהגנרל הרוסי צ'רניאחובסקי הוא קרוב משפחה שלה. לאחרונה ניסיתי לאסוף באינטרנט עוד מידע על משפחתי ועל קשר זה ופגעתי בכתבה שלך בה אתה מזכיר קרבה רחוקה לאיבן צ'רניאחובסקי. אעריך כל מידע נוסף שיש לך על משפחתו של צ'רניאחובסקי – במיוחד על הוריו הביולוגיים, הוריו המאמצים, ילדותו המוקדמת וכדומה. שלך, פרופ' (אמריטוס) דן עמיר, ביה"ס למתמטיקה, אוניברסיטת תל-אביב

4.12.08

פרופ' סמולר היקר.

לפני כחודשיים סיפרתי לך על העניין שלי בהיסטוריה המשפחתית של גנרל צ'רניאחובסקי. מאז, מצאתי פיסות מידע שונות על צ'רניאחובסקי וילדותו הלוטה בערפל, פיסות המהוות יחד חידת תצרף מסובכת ומרתקת במיוחד. הפיסות המרכזיות החסרות בו אמורות לתת מידע מסוים על הוריו הביולוגיים. אני מצרף דיווח ביניים על מה שמצאתי עד עתה. אני מקווה שכל מידע שיש לך על קרבתך לאיבן צ'רניאחובסקי יוכל לעזור במילוי החלקים החסרים בתצרף.

שלך, פרופסור (אמריטוס) דן עמיר, ביה"ס למתמטיקה, אוניברסיטת תל-אביב

פרופ' עמיר היקר. זה כל מה שאבי סיפר לי, ואבי נפטר ב-2005. אחיו המבוגר ביותר שעדיין חי הוא כעת בן 96, ואינו זוכר היטב דברים. אבי אמר שצ'רניאחובסקי היה יהודי, מה שעלה כאשר אבי ציין שבצירוף מקרים מוזר שני הגנרלים היהודיים הטובים ביותר של המלחמה נהרגו בהפרש של ימים ספורים אחד מהשני – גנרל מוריס רוז, אשר פקד על האוגדה המשוריינת האמריקנית השלישית, בסוף מרץ 1945, בעוד שצ'רניאחובסקי, קרוב משפחתנו הרחוק, נהרג באמצע פברואר. הקירבה המרוחקת: אחותו של צ'רניאחובסקי הייתה דודתו בנישואין של סבי בכפר בשם חודקוב (מעולם לא ראיתי את המילה מאויתת), אי-שם מחוץ לקייב. היה גם, לפי הנטען, סקנדל משפחתי: אחותו של צ'רניאחובסקי ניסתה "להתחיל" עם סבי בן העשרה, והוא דחה אותה. בהמשך היא סטרה לאמו, ועל כך הוא הצליח בה בשוט ברחובות הכפר.

אינני חושב שיש בכך עזרה רבה. שם משפחתי היה סמולר, שם שבו היא החליפה ממשוהו כמו מגיד, כדי להימנע מהגיוס של הצאר. סבי היגר מיד לאחר שהרג איש בפוגרום ב 1906, ואירוע זה היה צריך לקרות קודם לכן, אך לא הרבה לפני כן, כיוון שסבי היה, אני חושב, בן 19 כשהרג את האישה. אינני חושב שהכפר עדיין שם – שתיים מדודותי שנפטרו לפני זמן רב נסעו חזרה לחפש אותו בשנות השישים, וסיפרו להן שהוא אינו קיים כבר. יכול להיות, כמובן, שהשם הוחלף – הן הגיעו לארה"ב כילדות קטנות.

פרד היקר (אני מקווה שאפשר לקרוא לך כך, כקרוב רחוק...). תודה רבה לך על תשובתך המהירה. היא אכן סיפקה לי מידע חדש, ואפילו די משמעותי – כיוון שהוא תומך, במובן מסוים, בטענתה של ז'קלין זאסלוב שהיו לאי.ד. צ'רניאחובסקי אחיות ואחים (או, לפי התיאוריה שלי, אחים ואחיות למחצה) מבוגרים ממנו בהרבה. אם הבנתי כראוי את סיפורך, דודתו של סבך הייתה צריכה להיות בערך בגילו, כלומר היה עליה להיוולד בשנות השמונים של המאה התשע עשרה. שם העיירה היה קרוב לוודאי חודורקוב, הנמצאת 94 ק"מ מערב-צפון-מערבית מקייב. אם לא אכפת לך, הייתי מעריך מידע נוסף, כמו עוד כמה שמות פרטיים: של אביך, של אביו (אני מבין שזהו הסב עליו אתה מספר), וכמובן, מה שהיה אידיאלי – השם הפרטי שלה... שלך, דן עמיר

אינני יודע את גילה של אחותו של צ'רניאחובסקי כאשר הייתה לה הקטטה עם סבי, וגם לא את שמה. יש לי רושם שאולי אבי אמר ששמה היה חוה (אינני בטוח איך צריך לאיית את זה), אבל חוה היה יכול להיות, במקום זה, השם של קרובה רוסית אחרת מאותו דור. אינני יודע אם אבי פגש אותה אי פעם, אפילו שנראה שהיה לו רגש חי מאוד לגבי הטמפרמנט והאופי שלה. למרות שאבי העביר אחר כך הנה הרבה מקרוביו – כולל אשתו העתידיה ומשפחתה, חמש אחיותיו והרבה אחרים, כולל דודו הגדול של אבי, הרבה קרובים נשארו ברוסיה.

צר לי מאוד, אני יודע על כך כה מעט. רוב מה שאני יודע על משפחתי ברוסיה בא מסרט הקלטה שעוב סבי, המתאר את הנסיבות של הגירתו לאמריקה – איך הגיע להרוג את האישה, איך התחמק מהמשטרה, איפה חצה את הגבול, ואחר כך את שנותיו הראשונות באמריקה. הוא לא הזכיר את צ'רניאחובסקי בסרט – סיפור זה בא מאבי, למרות שהוא סיפר אותו מספר פעמים, והפרטים היו תמיד אותם. כל טוב, פרד

26.12.09

פרד היקר. הרי כמה השערות פרועות:

1. ברשימת הדומה של 2006/7 יש שני סמולרים הרשומים בקורוסטישב (שהיא העיירה הקרובה ביותר לחודורקוב): לייזר פנחסוב ומוישה סרול איצקוב. משני אלה, משה הוא זה שהיה יכול לקרוא את עצמו מוריס. אביו היה עשוי להיות איצקו סמולר הרשום בברדישב, ואח אחד שלו אולי היה הרץ איצקוב הרשום בזייטומיר. אולם, כיוון ששם אביו של איצקו אינו נתון, קשה יותר לנחש את שמו הראשון של האיש הרלוואנטי ביותר לקשר הצ'רניאחובסקי שהוא, כמובן, דודו של סבך.

2. המועמדת היחידה לאותה חוה בדיווח של ז'קלין זאסלוב על משפחת צ'רניאחובסקי היא אותה זו שהיא קוראת לה שפרני. למיטב ידיעתי, אין שם כזה. הקירוב הטוב ביותר עבורו נראה לי השם האידי שפרינצה. הצירוף חיה-שפרינצה לשם הפרטי של ילדה הוא צירוף קיים. לפי זאסלוב, היא נישאה למישהו בשם מונדלייל – שם נוסף שאינו קיים. הניחוש שלי כאן הוא מנחם-מנדל. אם, בדרך נס, זה היה באמת שמו של דודו של סבך, יש סיכוי טוב שיש לנו את הדבר הנכון; על כל פנים, סיפורך על אותה אישה יכול להיות הסיבה לכך שהמשפחה לא שמרה על הקשר איתה, כמו שמתקבלת התמונה מדיווח זאסלוב-סוקול.

דן היקר. אני נזכר כעת ששמו האידי של סבי היה משה (אבי התייחס אליו בשם זה כשדיבר עליו בגוף שלישי). כתבת לבן דודי, תוך ציטוט שאלותיך, וביקשתי את עזרתו. יש לי עתה זיכרון עמום ביותר שהדוד שנשאר ברוסיה, והיה, כפי שאני חושב, נשוי לאחותו של צ'רניאחובסקי, היה יכול להיקרא משהו כמו מנדלה. אני חשדני לגבי כך כי זה עלול להיות זיכרון כוזב, בהתחשב עד כמה

שאנשים הם ניתנים לסוגסטיה. הסיבה היחידה שבגללה אבי השמיע אי פעם את שמו של האיש – אם היה זה מנדלה או לא – הייתה לציין באירוניה שהאיש סרב להגר כיוון שרצה לרשת את עסקי המשפחה – טחנה, מנסרה ועוד – ואבי חשב שמסתבר שזה לא הוכיח את עצמו כהחלטה עסקית מבריקה בעשור השני של רוסיה של המאה העשרים.

אם דודני יענה, אעביר אליך כל מה שהוא זוכר, או למד. ביקשתי ממנו לדבר עם אביו אם נראה לו שיוכל לספק כל דבר נוסף שהוא.

פרד

2.1.10

דן היקר. דודני העביר את שאלותיך לדודנו, שאותו לא פגשתי מעולם, ודודן זה השיב לי לאמור: "סבתי אָווה נולדה ב 12.12.1880 ברדומישל, אוקראינה. הייתה שמועה שהיא פלירטטה, או גרוע מזה, ועל כן הוצלפה ע"י חמותה אבל זה לא תואם את סיפורך. המשפחה של בוריס (סמולר, אחד מקרובי) היא הנושא של ספרו של מאיר לוי "החבורה הישנה"..."

אותו אדם כתב גנאלוגיה, וביקשתי ממנו עותק. אם יש בה משהו, אשלח לך את המידע. אני מקווה שזה עוזר במידה מסוימת.

שלך, פרד

3.1.10

פרד היקר. תודה רבה על המידע החדש. האם בן דודו של בן דודך אינו בן דודך? אם לא, איך הוא קרובה של אותה אווה? נראה שיש לו פרטים רלוואנטיים נוספים בנוסף לשמה של אווה, תאריך לידתה ומקום הולדתה. אעריך מאוד את קבלתה של אותה גנאלוגיה שכתב. אשר לספר של מאיר לוי, יש לי הרושם שהוא מתאר את המשפחה באמריקה... האם יש בו משהו לגבי הארץ הישנה?

אותו בן דוד, נכדה של אווה צ'רניאחובסקי, נקרא דויד שיין (Shayne), ומעולם לא פגשתי אותו. הוא כותב שסבתו אווה טענה להיות קרובה של הגנרל, שזו טענה חלשה יותר מזו שטען אבי. איש זה הוא נכדו של בוריס סמולר, שהיה (כך אני חושב) דודו של סבי. אנסה לעקוב אחרי הנובלה.

17.2.10

פרד היקר. האם שמעת משהו חדש מדויד שיין? הייתי רוצה מאוד לראות את המחקר הגנאלוגי שלו, ובמיוחד ללמוד את שמו של אביה (אולי הוא כתוב על מצבתה או ברשומות משרד ההגירה).

דן

בשלב זה הצלחתי למצוא את אותו סיכום גנאלוגי שעשה דויד שיין ושהועלה לאחרונה לרשת. נמצאו גם כתובות, טלפונים וכתבות דואר אלקטרוני של בני המשפחה. בעקבות זאת פניתי לדויד שיין.

21.3.10

מר שיין היקר. אני פרופסור (אמריטוס) למתמטיקה ורקטור לשעבר של אוניברסיטת תל-אביב. קיבלתי את שמך מהדודן השני שלך פרד סמולר, שאלי הגעתי עקב התעניינותי במשפחת צ'רניאחובסקי, ליתר דיוק, בהיסטוריה המשפחתית של הגנרל האגדי איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי. למרות שהגעתי לסיפור שלו כיוון שידעתי שהבעל השני של אם סבתי היה אדם בשם צ'רניאחובסקי, מצאתי את בעיית מוצאו המשפחתי של הגנרל כחידה מאתגרת באופן יוצא מהכלל. כמו שאתה אולי יודע, הוא היה נחשב תמיד כיהודי מלידה בבריטניה ובארצות הברית. אבל דבר זה הוכחש, ועדיין מוכחש, במזרח אירופה, ונחשב כבלתי מוכרע בישראל. מצב פרדוכסלי זה מופגן בעובדה שבגלל משנה זהירות שמו אינו מוזכר במוזיאון הלוחם היהודי במלחמת העולם השנייה המוקם בימים אלה (למרות שלו "הוכחה" יהדותו, היה איש הצבא הבולט ביותר במוזיאון זה). קטעי המידע הרבים שהצלחתי לאסוף עליו ממקורות בשפות שונות יוצרים חידת תצרף מסובכת במיוחד, בה חסרים עדיין כמה מהחלקים המרכזיים וכמה מהחלקים הקיימים בו מעוותים במכוון. כמובן שהעובדה שאנחנו מנסים לגלות עובדות ואירועים שאירעו לפני יותר ממאה שנה עושה את הבעיה לקשה לפתרון, ונראה שאם לא נצליח לפתור אותה בהקדם היא תהפוך לקשה הרבה יותר. לכן אהיה אסיר תודה לך אם תוכל להעביר אלי כל מידע שקיים עדיין במשפחתך על סבתך אווה צ'רניאחובסקי ורקעה המשפחתי, במיוחד מה נטען לגבי הקשר שלה לאיבן דנילוביץ'.

מצאתי את האתר של משפחת סמולר שהועלה לאחרונה (ממנו לקחתי את כתובת הדואר האלקטרוני שלך), וממנו הוצאתי את תאריכי הולדתה ופטירתה של אווה, את מקום הולדתה ואת תאריך כניסתה לארצות הברית. אעריך מאוד מידע על שמות הוריה, כמו כל מידע אחר עליה ועל משפחתה.

שלך בהוקרה, דן עמיר

המכתב נשלח לכתובתו האלקטרונית של בנו של דויד שיין, ותשובתו של דויד הייתה:

22.3.10

דן: אני אביו של הנ"ל ושמעתי את שמך. לפני שנים בניתי את עץ משפחת סמולר. סבי וסבתי היו בוריס ואווה סמולר, ואמי דוריס סמולר שייך. סבתי טענה שהיא בת דודתו של גנרל צ'רניאחובסקי. זהו כל מה שאני יודע, ואינני יודע האם זה עושה אותו יהודי - אבל זה נראה סביר. בכל מקרה שם נעוריה היה צ'רניאחובסקי והיא מסביבות קייב.

הצלחה במחקר! אני מצטער שאיני יכול לעזור יותר מכך. אגב, מה הקשר המשפחתי בינינו? בן דודי, ואינני יודע כיצד, אבל אני חושב שמצד סמולר, היה היימן שמיר - ראש חיל האוויר וְדָק. הוא הדריך אותנו כתיירים בישראל והיה מורי בבית הספר של יום ראשון. אלמנתו הייתה לורייין, כמדומני, אמריקאית. כנראה שיש להם ילדים בישראל. דויד

דויד היקר. תודה על תשובתך המהירה. אם, אמנם, סבתך הייתה בת דודתו של הגנרל, אזי אמה של סבתה של אמי הייתה אולי דודתה... קשר אחר: אבי, ישראל עמיר, היה המפקד הראשון של חיל האוויר הישראלי בחודשיים הראשונים של מדינת ישראל (הוא לא היה איש טייס, אבל בן-גוריון רצה שהוא יקים את החייל), והיימן שמיר היה אז סגן ראש המטה שלו. כשנחזור לאווה, האם אין דרך למצוא את שמות הוריה? האם נקברה בשיקגו? (שם האב עשוי להיות חקוק על מצבתה), או אולי יש רישומי הגירה או רישומים של הקהילה המכילים מידע נוסף?

שלך, דן עמיר.

23.3.10

דן, זה מה שיש לי על סבתא - אינני בטוח במקור או בדיוק. אנסה להשיג תעודת פטירה. איך השגת את השמות והכתובות של בני ואיך אנו מקושרים? ספר לי הכול עליך ועל אביך. דויד

דויד היקר. אני פרופסור למתמטיקה בגמלאות, בגיל 77. אבי היה ישראל עמיר. הוא היגר מווילנה לפלסטינה ב-1923 ונעשה פעיל במחתרת ההגנה. הוא ארגן ופיקד על ההגנה במספר קהילות יהודיות, ארגן וניהל את התע"ש (התעשייה הצבאית) ואחר כך את הש"י (שירות הביון), ופיקד על הכוחות היהודיים בירושלים בחודשים הראשונים של מלחמת העצמאות. אחר כך הוא ארגן את חיל האוויר ופיקד עליו עד אוגוסט 1948. מאז עבד, עד פרישתו, במשרד הביטחון - תחילה כראש אגף חימוש ולאחר מכן - כראש אגף כוח אדם. הוא היה פעיל עד שנתו האחרונה ומת לפני 7 שנים בגיל 99. כמובן שסיפור חייו יכול למלא ספרים (אוטוביוגרפיה קצרה שלו פורסמה, אבל רק בעברית). מצד אמו היה קלאוזנר, ושם משפחתו של אביו היה זבלודובסקי. החיפוש שלי אחרי צ'רניאחובסקי החל לפני כשנה וחצי, כששמתי לבי לכך שבעוד שמצד אבי ידוע לי הרבה על אנשים רבים, אינני יודע שום דבר על אף אחד ממשפחת אמי, פרט להוריה, האח הצעיר שנפטר בילדותו, ואחותה - אמו של דודני היחיד. המידע היחיד שיכולתי לאסוף אז היה שמותיהם של סביה. אז נזכרתי שפעם אמרה אמי שסבתא הייתה קשורה קשר משפחתי כלשהו לאיזה שהוא גנרל צ'רניאחובסקי, ושבהזדמנות אחרת היא פירטה שסבתה, לאחר שנעזבה על ידי בעלה הראשון פנחס כגן, התחתנה עם צ'רניחובסקי ונולד להם בן שנעשה קצין. כיוון שהגעתי למבוי סתום בשאר הכיוונים, התחלתי לחפש מידע על גנרל צ'רניאחובסקי. כך קרה שהגעתי באינטרנט לבלוג של פרד סמולר ב"אמריקן הריטג' פורום" שבו הוא מזכיר קרבה רחוקה לאיבן דנילוביץ'. לקח לי כשנה ליצור קשר עם פרד, והיה זה הוא שהזכיר את מחקרך הגנאלוגי. לפני כשבוע מצאתי את אתר משפחת סמולר, ושם מצאתי את כתובות הדואר האלקטרוני של צאצאיה של אווה צ'רניאחובסקי...

הכל התחיל מסקרנות משפחתית, אבל עכשיו נראים לי פתרון חידת צ'רניאחובסקי ואישור יהדותו של צ'רניאחובסקי (כפי שאני מאמין) כמחויבות לאומית של העם היהודי לגיבור היהודי היוצא מן הכלל. זוהי הסיבה מדוע אעריך כל עזרה שתוכל להציע לי. שלך, דן עמיר

29.3.10

דן, כמו שתוכל לראות מתעודת הפטירה שלה, שם אביה של אווה סמולר היה אָברום צ'רניקובסקי. זו לפחות הצורה בה איית אותו פקיד בית החולים. אין מושג מה שם אמה. אני מקווה שזה מועיל במשהו. אם תקשר אותנו לגנרל אנה ידע אותנו. כמו שסיפרתי לך, היא טענה שהם היו בני דודים. פסח שמח. דויד

USE TYPEWRITER
or Print with Pen and Ink
VS&R 200
1947 Revision of
VS 4

71
455

REPORT OF OCCUPATION
Should be filled in
in 10 (ten) of each sample
on forms and where the
data does not meet these
in 11. Underline occupation
and profession, county name,
city, state and postal zone
abbreviations.

CERTIFICATE OF DEATH

1. PLACE OF DEATH County <u>COOK</u> Precinct <u>3104</u> City/Township <u>CHICAGO</u> Precinct <u>3104</u> Street <u>950 EAST 59th STREET</u> A.M. <u>BILLINGS</u>		STATE OF ILLINOIS DEPARTMENT OF PUBLIC HEALTH Division of Vital Statistics and Records Registered No. <u>5397553</u>	
2. PLACE OF BIRTH County <u>ILLINOIS</u> Precinct <u>COOKS</u> City/Township <u>CHICAGO</u> Precinct <u>54th ADAMS BLDG</u>		3. SEX <u>MALE</u> Race <u>WHITE</u> Color <u>WHITE</u>	
3. NAME Last <u>SMOLER</u> First <u>EVA</u> Middle <u>NO</u>		4. MARRIAGE Married <u>NO</u> Widowed <u>NONE</u>	
5. DATE OF BIRTH Year <u>1912</u> Month <u>12</u> Day <u>19th</u>		6. DATE OF DEATH Year <u>1949</u> Month <u>10</u> Day <u>15</u>	
7. BIRTHPLACE Country <u>RUSSIA</u> State <u>RADISNYL</u>		8. OCCUPATION Occupation <u>HOUSEWIFE</u>	
9. INDUSTRY OR BUSINESS Industry <u>OWN HOUSE</u>		10. EDUCATION School <u>BYRON CHERNIKOVSKY</u>	
11. PLACE OF BURIAL Cemetery <u>PROVIDENT</u> Location <u>COOK</u> Precinct <u>ILLINOIS</u>		12. SIGNATURE Signature <u>[Signature]</u> Address <u>5206 Broadway, CHICAGO</u> License Number <u>P-2783</u> Firm Name <u>Flaxer Undertakers Co.</u>	
13. MEDICAL HISTORY Cause of Death <u>METABOLIC</u> <u>HYPERNEMPHROMA</u> Other conditions <u>HYPERTENSIVE</u> <u>CARDIOVASCULAR DISEASE</u> <u>BRIBETON MENINGITIS</u>		14. TIME OF DEATH Time <u>12:45 P.M.</u> Day <u>0</u> Month <u>10</u> Year <u>1949</u>	
15. PLACE OF DEATH Street <u>950 EAST 59th STREET</u> City <u>CHICAGO</u> State <u>ILLINOIS</u>		16. FILED Date <u>15 OCT 1949</u> Time <u>PM 2 29</u>	

1151356

County of Cook
State of Illinois

Office of County Clerk
David Orr

David Orr
DAVID ORR COUNTY CLERK

This copy is not valid unless displaying embossed seals of Cook County and County Clerk signature.
VOID WITHOUT WATERMARK OR IF ALTERED OR ERASED

באתר של משפחת סמולר מצאתי גם את הסיפור המשפחתי הרצ"ב, המעניין בפני עצמו:

סיפורה של משפחת סמולר עד הגירתה לאמריקה

... משפחת מגיד עברה לרוסיה, אוקראינה (ליד קייב) מסילז'נה שבגרמניה המזרחית בערך ב 1780. המשפחה באה במקורה מהשטח של איטליה, יוון ודרום אירופה. מעבר זה לרוסיה התלכד עם המדיניות של הצאר לעודד הגירת יהודים לרוסיה כדי לבנות שם מעמד ביניים כמו אנשי מסחר, עסקים קטנים וכדומה, כיוון שברוסיה של ימי הצאר היו רק מעמד המלוכה ומעמד האיכרים העניים.

למשפחת מגיד היו באותו זמן שני בנים. לפי החוק הרוסי, כל הבנים החל מהבן השני נלקחו לצבא הרוסי. כדי להימנע מזאת, אומץ הבן השני על ידי זוג חשוד ילדים בשם סמולר (שברוסית בטאו אותו סמולר). בן מאומץ זה נולד כנראה ב- 1810. הוא התחתן אחר כך ונולדו לו שלושה ילדים, שהבכור בהם נקרא מוריס. מוריס נשא לאשה את אלקה. הוא היה ידוע כמלומד ופילוסוף והיו בספרייתו הנרחבת ספרים בהרבה שפות - לא רק ברוסית ופולנית, אלא גם ביוונית, צרפתית וכו'. הוא היה מלומד ופילוסוף לא רגיל, ואלקה באה ממשפחת סוחרים עשירים - זה היה מנהג המשפחות העשירות בימים ההם לנסות להשיא את בנותיהם למלומדים כאלה...

אלקה ילדה חמישה בנים. כולם נולדו בעיר בשם חודורקוב, שנמצאת במרחק של כמאה ק"מ מקייב שבלב אוקראינה... הילדים שנולדו לשני הבנים האחרים של משפחת מגיד, שאומצו על ידי הסמולרים, הם הענפים האחרים של משפחת סמולר, ושניים מצאצאים אלה הם סיימור סמולר ואחיו, החיים שניהם בשיקגו.

חמשת הבנים שנולדו לאלקה ומוריס סמולר היו: הבכור - בן-ציון, אלתר - שנשאר באירופה, סם, בוריס והארי. בן-ציון נשא אשה באירופה, וכן עשו גם אלתר, הרי, סם ובוריס. אשתו של בוריס הייתה אווה, שנולדה צ'רניאקובסקי. אחד הצ'רניאקובסקים היה גנרל רוסי חשוב במלחמת העולם השנייה.

סם היה ידוע כמתקדם והפיקח ביותר. הוא היה הראשון לבוא לאמריקה, שזה היה בערך ב- 1900. מוריס, בנו של בן-ציון, בא ב- 1904 בגלל פוגרום שערכו הקוזאקים הרוסים נגד היהודים בעירם. אומרים שמוריס הרג את אחד הקוזאקים, שאלה היו השוטרים הצבאיים הרכובים של הרוסים הצאריסטים. שימו לב... זה תואר ב"כנר על הגג" שהוא סיפור אמיתי. אביו בן-ציון בא לאמריקה בעקבותיו. הארי בא מאוחר יותר, והאחרון מחמשת האחים לבוא היה בוריס - אני מאמין שזה היה סביב 1912 או 1914. לבן-ציון היו בן אחד וחמש בנות, כולם נולדו ברוסיה. לסם היו שני ילדים - בן ובת, שנולדו בארץ זו. לבוריס היו ארבעה ילדים, כולם נולדו ברוסיה, להארי היו שני ילדים - אחד ברוסיה ואחד בארצות הברית. למוריס, בנו הבכור של בן-ציון, נולדו חמישה ילדים, כולם בארצות הברית.

שאר ההיסטוריה של פעילות המשפחה בשיקגו מאז 1900 טרם נרשמה עדיין, אבל יש בני משפחה חיים שברור שהיו נוכחים אז ויכולים לספר את הפרטים של מה שקרה לכל בני המשפחה עד היום, ובוודאי יעשו זאת בזמן הקרוב.

מעודד מהחומר החדש, פניתי שוב לדויד שיין:

30.3.10

דויד היקר. תודה רבה על המידע החדש. שם אביה של סבתך יכול לעזור בקביעת מבנה עץ המשפחה של הצ'רניאחובסקים. כיוון שאינו מופיע ברשימת הבוחרים לדומה של קייב לשנים 1906/7, נראה שלא היה ממשלמי המס - כלומר לא היה לו לא עסק ולא רכוש, כך שברגע זה אני רק יכול לשער שהיה אחד מבניו של הסוחר בן-ציון צ'רניאחובסקי מרדומישל... אשר לחומר מהוויקיפדיה, הבעיה היא שהוויקיפדיה אינה מקור סולידי - כל אחד יכול לכתוב או לשכתב בו, וכפי שאתה רואה משני הנוסחים ששלחת לי, קיימים הבדלים בין גרסה אחת לאחרת, שלא לדבר על ההבדלים בין הנוסחים האנגלי, העברי והרוסי בתאריכים שונים. על כל פנים, איידע אותך בתוצאות מחקרי, ואם תעלה על פיסת מידע נוספת שיכולה להיות למועיל (כמו משהו על משפחתו או מקצועו של אברום צ'רניאחובסקי), אנא העבר אותו אלי.

31.3.10

הצלחה במאמצך. אין לי אפשרות לחזור יותר אחורה אבל אני בהחלט מעוניין. אני יודע שהוויקיפדיה אינה אמינה אבל זה מראה שכמה אנשים טוענים שהוא יהודי. אני מניח שהרוסים אינם מאשרים זאת. האם יש מקור רשמי כלשהו שנמנע מלהזכיר זאת, והאם יש מקום כלשהו בישראל שיציין זאת אם הדבר יוכח? הוא נורא מפורסם. דויד

דויד היקר. יש כיוון חקירה אחד שבו אולי תוכל לעזור. אם חיפשת את איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי באינטרנט, כנראה הגעת לאתר הגנאלוגי של ז'יקלין מ. זאסלוב (מ-2002) בו היא אומרת שאי.ד. צ'רניאחובסקי היה אחיה של רייזל, בתם של מוישה ומומסי צ'רניאחובסקי, אמו של סבה של ז'יקלין, בנימין זאסלוב. אין שם הסבר לפער הגילים הגדול בין רייזל לאיבן ולעובדה שהוא נקרא איבן דנילוביץ' ולא איבן מושקוביץ', כמו שהיה צריך להיקרא, בדרך כלל, כשאביו הוא מוישה. רצייתי לשאול אותה, או את אחיה לורנס, אם יש להם במשפחה מידע נוסף כלשהו בעניין זה, ושלחתי להם את שני המכתבים המצורפים אל הכתובות שמצאתי בדפים הלבנים. אבל לא קיבלתי תגובה כלשהי מהם. אולי תוכל לנסות לאתר אותם וליצור איתם מגע ולנסות ללמוד עוד משהו על הקשר הנטען עם הגנרל?

6.4.10

דן: הגעתי לזיאקי זאסלוב, כפי שתראה בהמשך. אולי תוכל לבסס את הקשר המשפחתי של משפחתך וגם את שלי. למען ז'יאקי, שם סבתי היה אווה צ'רניאחובסקי-סמולר מקייב והיא טענה שהגנרל היה בן דודה.

היי דויד. אני כה מצטערת על האחור בתשובתי לך. אם יש לך את הדואר האלקטרוני לד"ר עמיר באוניברסיטת תל-אביב, אני הנחתי אותה כנראה במקום הלא נכון, אנא העבר זאת אליו. לורנס זאסלוב הוא אחי ואני היא "הגנאלוגית" של המשפחה. לכן הגעת לאדם הנכון – אבל אני חוששת שאין בידי מידע רב.

סבתי, לייקה ספיבק, הייתה אמורה להיות קשורה משפחתית לגנרל. אבל הוריה ואחיה התינוק נהרגו בפוגרום כשהיא הייתה בת 5, ואין הוכחה גנאלוגית שהייתה קרבה כזו. שם אמה היה צ'רניאחובסקי. היא הייתה מעיירה בשם ט'ט'ב, ומשפחת סבי בנימין ז'סלובסקי הייתה מבוסלוב (בוגוסלב). אביו היה רב "מפורסם" וכנראה ידע על הקשר הזה. שניהם אינם כבר, אבל הוא סיפר כל הזמן סיפורים על הגנרל המפורסם שסבתי הייתה קרובה שלו. זה יותר בגדר מיתוס מאשר משהו שאני יכולה להוכיחו. נראה שיש אפילו ויכוח אם צ'רניאחובסקי היה כלל יהודי – אתה בוודאי יודע זאת. יש לי גם הרבה תמונות ומידע על הגנרל שקיבלתי מגינטלמן בלונדון, אבל אין בזה נתונים גנאלוגיים. אשמח להעתיק חומר זה ולשלוח אותו אליך אם תרצה.

אני חושבת שאמרת שסבתך הייתה אווה סמולר, וזה אינו שם שפגשתי. לא שזה משנה הרבה. לא עשיתי שום דבר עם המידע הגנאלוגי שלי בשנתיים-שלוש האחרונות, כיוון שנתקלתי בכל כך הרבה מכשולים. אתה עוררת בי שוב את העניין. כנראה שמצאת את העץ שלי באתר גנאלוגי - מפעם לפעם אני פוגשת משפחה רחוקה. אני מקווה שתצליח יותר ממני ביצירת קשר כלשהו! תודה על ההתקשרות אתי, ואהיה מאושרת להעביר כל מידע שאמצא.

דרישות שלום חמות, ז'יאקי זאסלוב

דן, אני מצטערת שלקח לי כה הרבה זמן לחזור אליך. כוונתי היו למצוא משהו שיקשר אותנו רשמית, אבל לא היה לי מזל כזה. אני מקווה שאחד מכם יגיע הרחק יותר ממני במסתורין זה. בדרישות שלום חמות, ז'יאקי זאסלוב

לפי האתר של ז'אקלין זאסלוב, לואיז "לייקה" ספיבק נולדה ב-1909 למריאסה וברוך פאבליי קוטרנאנסקי בט'ט'ב, אוקראינה, ונפטרה ב-1981. היא, כמובן, אינה אחותו של צ'רניאחובסקי וכנראה גם אינה בת משפחתו.

7.4.10

ז'יאקי היקרה. תודה על הדואר ששלחת. אני מנסה לפתור את חידת צ'רניאחובסקי במשך יותר משנה ואספתי הרבה מידע ממקורות רבים במספר שפות. אבל עדיין לא הגעתי לפתרון, וכל פיסת מידע חדשה יכולה להיות לעזר. אעריך מאוד את זה אם אקבל עותקים מכל החומר הרלוואנטי שיש בידך, כולל החומר שנשלח מלונדון, עם התמונות. אשלח לך בהקדם את החלק הראשון של סיפור חיפושי אחרי האמת מאחורי אגדת צ'רניאחובסקי. חלק שני יבוא בהמשך – עלי לתרגמו מעברית. באתר הגנאלוגי שלך את מתארת את איבן דנילוביץ' כאחיה של רייזל, כלומר כדודה של לייקה. האם יש לך תיעוד כלשהו (בכתב או בהקלטה), או סתם זיכרונות של סיפורי לייקה עליו ועל המשפחה?

ז'יאקי היקרה. רצ"ב חלקו הראשון של הסיפור שלי. שכחתי לציין את הכתובת שלי: באוניברסיטה (הכתובת המועדפת לחבילות): פרופסור דן עמיר, בית הספר למתמטיקה, אוניברסיטת תל-אביב, רמת אביב, תל-אביב, ישראל. בבית: דן עמיר, רח' קהילת ציון 42, הרצליה, ישראל 46382. טלפון: 972-9-9541868.

אמצא את החבילה מלונדון ואשלח אותה אליך. יש לי אותה ברוסית ובאנגלית – אותו החומר. אני ממש אוהבת את המידע שיש לך ולדוד והוא עורר שוב את התעניינותי הרבה.

אתה צודק, איבן היה "אמור" להיות דודה של סבתי, לא סבה. מזמן לא הסתכלתי בחומר. אין לי דבר שיתמוך בקשר פרט לזיכרונות ופולקלור משפחתי. אבל אני מפעילה את אמי לראות אם יש משהו שנוכל להוסיף לחידה זו. הדנייפר, הזמן וכל דבר דומים – אבל איבדנו את רוב ההיסטוריה שלה. היא הייתה רק בת חמש כשהמשפחה נהרגה, וזה שהיא חייתה והצליחה להגיע לאמריקה היה נס...

בשנה שעברה נסעתי לישראל לראשונה והתאהבתי בה. בכל מקום שהגעתי אליו היה אתר היסטורי כלשהו, ואהבנו כל דבר על כך. תיירת בעולם, אבל שם הרגשתי קשר אמיתי. אחייני נח, שהיה בן 11 כשנסענו, התאהב כל כך במצדה שהוא רוצה לחגוג שם את בר המצווה שלו בשנה הבאה. אולי תהיה לנו אז ההזדמנות להיפגש! הבה נשמור כולנו על קשר. בברכות חמות, ז'אקי זאסלוב.

8.4.10

רבתי (דויד ודן) – נראה שמסרתי לכם מידע מוטעה. אמרתי לכם שלא הסתכלתי בזה זמן רב. רייזל צ'רניאחובסקי הייתה אם סבי (ולא סבת). היא נולדה מתי שהוא סביב 1887. אני מראה שלושה אחים לרייזל, אלו איבן, שפּרני ופינחוס. אני מראה את ההורים רק כמומסי ומשה. אני מראה אותם שהם מלויוב (ליד קייב). אביו של סבי היה לייב זסלובסקי וזה הוא שנשא לאשה את רייזל צ'רניאחובסקי. שוב, זה רק פולקלור של המשפחה שאין לו ממש הוכחה. רציתי להיות בטוחה שעשיתי תיקון זה.

תודה שאתם שומרים אותי במעגל. שלוש שאלות:

1. איך אני מקורב? כמו שאתם יודעים, סבתי הייתה אווה צ'רניאחובסקי סמולר, והיימן שמיר היה בן-דודה.
2. מה התוכנה הגנאלוגית הטובה ביותר? אני צריך לבנות מחדש את הטבלה שלי שאינה פעילה יותר וגם נגמר לי המקום.
3. איך אני מגיע לטבלאות שלכם?

10.4.10

ז'אקי היקרה. תודה על ההבהרות. יש לי שאלה לגבי החלק על מוישה צ'רניאחובסקי בעמוד הבית שלך: את מצטטת שם, בהערות לגבי מוישה צ'רניאחובסקי:

Line 3586: (New PAF MRIN=591). 1 NOTE Marriage status is Uncertain.

האם תוכלי לספר לי עוד משהו על מקור זה?

דן

12.4.10

דן היקר. אני מאמינה שאלו הערות שהתוכנה יוצרת כשאיני מכניסה משהו בצורה הנכונה. מצטערת שאיני יכולה לזהות יותר. ברכות, ז'אקי

תודה ז'אקי, אני עדיין מקווה למצוא רמז כלשהו בחומר שתשלחי לי.

אני עדיין מנסה למצוא את זה, אבל אני יודעת שזה נמצא אצלי ואשלח לך בהקדם האפשרי. ז'אקי

בינתיים הגעתי לסיפורה של סבתה של ז'אקי, לייקה ספיבק, ומשפחתה, כפי שהוא מסופר בזיכרונותיו של דויד ספיבק (Spevack), שיצאו לאור ב-1985 על ידי הפדראציה היהודית של קליבלנד. למרות שלא מדובר בו במשפחת צ'רניאחובסקי, אני מביא סיפור זה כמעט במלואו כאן כיוון שאני מוצא בו עניין לתיאור חייהם (ומותם) של היהודים באוקראינה בראשית המאה העשרים.

⁵³ זיכרונות ילדותי

אין אוכל לתאר את העיירה טטיב, העיירה הקטנה בה נולדתי ב-5 ביוני 1912? היא הייתה עיירה כמו אַנטֶבְקָה, אם אתם זוכרים את טוביה החולב מסיפורי שלום עליכם. היו בה כ-80 בתים סביב כיכר העיר. שורות של בתים עם דרכי עפר קטנות וצרות שהפכו לבוץ עם הגשם. אני זוכר את בעלי החנויות הקטנות כמו הסנדלר, החייט, החנווני, הקצב, האופה. רוב העסקים היו בחזית כל בית או בבית עצמו כשהמשפחה גרה בירכתי הבית. רוב הבתים היו בני שלושה או ארבעה חדרים, אבל לכמה מהאמידים יותר היו בתים בני חמישה עד שבעה חדרים. הבתים היו בנויים מעץ, ואני חושב שכמה מהם נעשו בסטוקו. בית הכנסת היה באמצע העיירה.

Recalling my Youth, by Adam Spevack <http://shtetlinks.jewishgen.org/tetiev/spevack.html> ⁵³

טטיב נמצאה בחלק הדרומי של רוסיה, קרוב לים השחור וכמאה וחמישים ק"מ מהעיר הגדולה אודסה. הורי, גדליה ספיבק ואסתר סורוקי, נישאו בעיירה זו. החיים ברוסיה באותם הזמנים היו אי-סדירים, עם פוגרומים ועוולות ליהודים. למעשה לא היה זה מקום לזוג יהודים צעירים לבנות בו לעצמם חיים ועתיד. לכן ב-1913, שנה לאחר שנולדתי, יצאו אבי ואחיו לואיס לחפש את מזלם בארצות הברית. אבי אמר לאמי שברגע שיצבור די כסף ישלח לה, ואחרי זה נוכל לחיות כולנו באושר. אבל חלפו שנים רבות בטרם ניתן היה לממש הבטחה זו.

אבי ואחיו הגיעו לקליבלנד, שם התיישב קודם אחיהם ברוך והיגרו לשם גם קרובים וחברים אחרים מטטיב. בחלומותיהם הרעים של הורי לא עלה שפרידתם תימשך עשר שנים - בגלל פרוץ מלחמת העולם הראשונה ואובדן הקשר ביניהם. כמובן שאבי לא ידע זאת כשהגיע לראשונה לקליבלנד. הוא עבד בפרך וחסך ממש כל דולר כדי לשלוח לנו את דמי הנסיעה כדי שנצטרף אליו. בשנה אחת בלבד, 1914, צבר כבר די כסף כדי להביא את אשתו ובנו הקטן. אבל המלחמה ניתקה כל קשר ביניהם, ורק ב-1922, אחרי תום המלחמה, התאחדה שוב משפחתנו הקטנה - הודות למאמציו של סוכן-שליח שנשלח לרוסיה על ידי בית הכנסת טטיב כדי למצוא בני משפחה... השליח מצא את אמי ואותי באודסה. אבל הוא מצא גם ילדה ממשפחה אחרת. כך, מבלי לספר לאיש, הוא השתמש בפספורטים שלנו עבור המשפחה האחרת, ואמי, הילדה הקטנה ואני הגענו לארצות הברית באופן בלתי חוקי, למרות שלא ידענו זאת באותו זמן. בגלל מצב זה, למרות שאבי היה כבר אזרח ארצות הברית, לקח הרבה שנים לאמי ולי לקבל אזרחות אמריקאית.

אבל הקדמתי בסיפור. זיכרונותי נושאים אותי חזרה לשנותי המוקדמות בטטיב, כאשר אבי היה כבר בארצות הברית, ואמי ואני גרנו עם סבתא וסבא, הורי אמי. שמו היה אַרְל (אהרן) לייב ושמה היה לַייקָה... היו שמונה ילדים ואני זוכר שסבא היה סנדלר די מצליח. הוא היה סנדלר טוב. הוא תפר מגפיים לפי הזמנה לרבים מהגויים העשירים, שהיו נקראים "פוריץ" על ידי היהודים. זה הבית בו עברו שנות ילדותי ואני זוכר אותן די טוב. היה זה בית דתי מאושר ומלא חיים יהודיים, מסורות וגם אמונות טפלות שאמי שימרה בביתה גם לאחר שבאנו לארצות הברית וקליבלנד. אני שיחקתי עם דודתי איריס, הצעירה ממני בשנה (שנינו הונקנו על ידי סבתא), ועם דודי הרולד שהיה מבוגר ממני רק בשנתיים. שיחקנו כאחים ואחיות, ועד עצם היום הזה, איריס היא עבורי יותר כאחות מאשר כדודה. שיחקנו ברחובות יחפים, כיוון שנעלינו נשמרו כדי לנעול אותן בשבתות. אני זוכר ששיחקנו בגלגל עגלה, במשיכת חבל ובמחבואים. זכורים לי חגי הפסח והחנוכה וערבי שבת, כשריחות הבית היו כה ערבים. סבתי הייתה טבחית ואופה פנטאסטית, ואפילו אחרי שבאה, לאחר שנים, לארצות הברית, בישלה להרבה אירועים חברתיים, והשטרודל, עוגת הדבש ועוגת הספוג שלה היו מיוחדים במינם. בשבת היינו הרולד, מני, יענקל ואני הולכים עם סבא לבית הכנסת. הוא היה נושא את הטלית והתפילין שלו בתיק קטן של קטיפה שחורה. רב בית הכנסת היה מכובד מאוד והרבה אנשים היו באים אליו לפתור את בעיותיהם. אלה היו ימים מאושרים עבורי, למרות שאבי היה רחוק אלפי מילין בארץ גדולה הקרויה ארצות הברית. הרולד ואני הלכנו ל'יחדר', אבל זה נמשך רק זמן קצר בגלל אי השקט בטטיב. דבר אחד זכור לי - נהגתי ללכת עם אמי לשוק ביום חמישי כדי לקנות ירקות ופירות ודברים אחרים. אמי נהגה לעמוד על המקח, אבל זה מה שהיה מקובל אז. במסעותי בשנים האחרונות מצאתי שעמידה על המקח מצויה עד היום בארצות רבות. אגב, אבי-אבי, סבא ספבק, היה רוכל עם סוס ועגלה. הוא מכר מוצרי חלב, אבל עסקו העיקרי היה בפירות וירקות. כשראיתי את הסרט 'שקרים שסיפר לי אבי', כשהילד הקטן נוסע בעגלה עם סבו לאסוף סחורות יד שנייה, חשבתי על הילד הקטן שהייתי פעם - כי אני זוכר שגם אני נסעתי לכפרים עם סבא ספבק. הוא היה איש טוב לב ואוהב.

מלחמת העולם הראשונה הסתיימה ושבתת הנשק נחתמה, אבל ברוסיה השתוללה מלחמת אזרחים. קבוצות רבות נלחמו על הכוח, והיהודים, שהיו תמיד השעיר לעזאזל, נפגעו על ידן יותר מאי-פעם. היו הרבה פוגרומים בעיירות הקטנות של רוסיה שבהן חיו יהודים. הבתים היהודים נבזזו או נהרסו, אנשים נרצחו, נשים נאנסו, ילדים נחטפו, בתי כנסת ובתי מדרש חוללו וספרי תפילה נשרפו. הבולשביקים נלחמו בקוזאקים והקוזאקים נלחמו בבולשביקים, והיהודים נלכדו תמיד בתווך.

כילד הייתי עד ראייה לפוגרומים וזיכרונם עדיין בראשי. אני עדיין שומע את הצרחות והצעקות ואת דמעות הנשים שהתאלמנו והילדים שהתייתמו מהפוגרום, ובכי האחים והאחיות והילדים. עוד שנים רבות בחיי הבוגרים היו לי סיזי לילה חוזרים על פוגרומים בעיר טטיב, ובחלומותי אני רואה את הפורעים עם סכינים ורובים, הורגים ובוזזים. אלה היו התנאים בהם אני, כילד צעיר, למדתי לראות את העולם ולא יכולתי להבינו. הייתי תמיד עם מבוגרים ולמדתי איך לשמור את פי סגור. אבל כבר אז שאלתי את אמא אם יש אלוהים. כולם התפללו לאלוהים ולא יכולתי להבין למה אלוהים מרשה לסבל וההרג האלה לקרות. אבל אמי הייתה כה מבינה. היא העניקה לי רכות וחיבה ואמרה שבקרוב יהיו הדברים שונים. אני חייב לומר שכל ימי חיי הייתה לי אהבה מיוחדת לאמי. אני יודע שברוסיה, כשהייתה רק באמצע שנות העשרים שלה ואני הייתי בין שש לשמונה, היה בינינו קשר מיוחד. אני יודע שהיא הייתה נותנת את חייה עבורי. כמו שאני זוכר

אותה באותה תקופה עתה, היא הייתה חזקה ובעלת רוח שרידות. מעולם לא יכולתי לחיות בלעדיה. הייתי כה קטן והיא הייתה כל כוחי, ואם תראו את תמונתה, היא הייתה פשוט יפה. אשה יפה ממש.

אספר לכם על אחד הפוגרומים, לא זה הגדול שהחריב את העיירה, אלא סתם פוגרום טיפוס. אמי ואני רצנו אל מחוץ לעיר. נפרדנו משאר המשפחה. היינו מהלכים באותה דרך כפרית כשראינו במרחק בריגאדה גדולה של קוזאקים, עם חרבות, רוכבים על סוסים אל תוך העיר כדי להרוג יהודים. אמי ואני היינו באמצע הדרך. בשני צדי הדרך היו גבעות תלולות שהיו קשות מדי לטיפוס עבורנו. אמא, בכוח שאיני יודע מאיפה קיבלה אותו, זרקה אותי ככדור מעבר לגבעה וטיפסה למקום בו הייתי. התחבאנו בערימת קש. האיכר שעבד ליד הערימה, היה קרוב להרים אותנו בקלשון עם הקש. אמא נתנה לו סכום כסף כדמי שתיקה עד שהקוזאקים התרחקו.

לעיירה טטיב הייתה הגנה מועטה מפני פוגרומים, אבל הבולשביקים היו במעט יותר טובי לב כלפי היהודים מאשר הקוזאקים. שבוע לפני הפוגרום הגדול שבסופו גורשנו כולנו, כינס אחד המפקדים הרוסים את כל הגברים היהודים לכיכר וסיפר להם שהקוזאקים והאיכרים מתכננים פוגרום תוך כמה שבועות. הוא הזהיר אותם שזה יהיה פוגרום גרוע במיוחד. הוא אמר שהוא מוכן לתת להם רובים ותחמושת כדי להגן על עצמם. אבל היהודים בעיר, שמעולם לא הרגו איש, סירבו לרובים. הם חשבו שאלוהים יהיה בעזרם. אני זוכר היטב את היום בו הגיע הפוגרום הגדול לטטיב. כולם בעיר ידעו שהקוזאקים באים ושיהיה עליהם שוב לברוח. משפחתנו יצאה להתחבא בבית הכנסת, כי הקוזאקים לא הזיקו מאוד לבית הכנסת בפעמים הקודמות, אבל לאמי הייתה הרגשה שעלינו להרחיק לכת. המשפחה שמעה לה. הלכנו לקצה העיר לביתה של בונָה, אם סבתי לייקה, שנהרגה בהמשך אותו יום.

הפוגרום החל בבוקר. בית הכנסת נהרס ונשרף, כשבתוכו הרבה מקרובינו וידידינו. אלו שניסו להימלט נהרגו. סבא ארל לייב נרצח. באותו יום נהרגו גם אחיה הצעיר של אמי, יענקל ואשתו הצעירה... הם היו נשואים חודשיים בלבד. ספיטלני הזקן, המוסיקאי המחונן, נהרג לנגד עינינו. אחותה של אמא, סוניה, שהייתה בהיריון, נדקרה בברוטאליות בבטנה והוולד נהרג בטרם נולד. הבית שהתחבאנו בו עם כעשרים אנשים אחרים החל לבעור. איכשהו הצלחנו לפתוח דלת בירכתיים וכולנו רצנו במורד הגבעה. לא כולנו הצלחנו בזאת. העיירה טטיב כולה עלתה באש. נשמעו צווחות מכל עבר. אמא לא עזבה אותי לרגע. אני חושב שהיו עלי רק מכנסיים. רצנו על גוויות. רצנו קילומטרים וקילומטרים לשדות והתחבאנו באסמים. היינו שם סבתא סוניה ובעלה, פרימה ובעלה (שני הבעלים היו ספיטלנים ומוסיקאים), איריס, מני, הרולד, אמא ואני. החלטנו לברוח לאודסה. בדרך הסתיר אותנו גוי נדיב לילילה ונתן לנו אוכל ומקלט. חשבנו שבעיר הגדולה יהיה לנו סיכוי טוב יותר לשרוד. ואכן שרדנו!

היה זה נס שהגענו לאודסה. לא היו לי נעליים לרגלי במשך כל הקילומטרים של ריצה והסתתרות. רגלי היו צבות ופצועות ונותחו באודסה מפני הזיהום. אודסה הציבה לנו אתגרים אחרים. הרולד, איריס ואני הושמנו בבתי יתומים. הרולד ואני היינו בבית יתומים של בנים ואיריס בבית אחר... אמא הלכה לעבוד כעוזרת, מנקה ומבשלת. בבית היתומים קיבלנו מעט מאוד אוכל. רוב הזמן גוועתי ברעב והייתי בתת-תזונה וקטן מאוד. אמא הייתה מחביאה נתח תרנגולת מהבית שעבדה בו ונותנת לי אותו מבעד לגדר, כיוון שלא יכלה לבקר אותי אלא בהזדמנויות מיוחדות.

ב-1922 מצא אותנו השליח באודסה, ולבסוף התאחדנו אמא ואני עם אבא אחרי עשר שנות פרידה. שנתיים לאחר מכן, שאר המשפחה... סבתא, מני, הרולד ואיריס הצטרפו אלינו בקליבלנד לאיחוד של ממש ובזאת החלו חיינו באמריקה.

חליפת המכתבים נמשכה:

15.5.10

דן: זה (מאמרו של דוד אברבנאל) מה שבני (אדם) מצא. זה אינו הוכחה אבל זה מעניין. תעודת הפטירה של סבתי אומרת שהיא נולדה ברדימיסיל, רוסיה. אינני יכול למצוא את המקום. האם אתה יכול לאתר אותו או את אביה אברום?

דוד היקר. שם העיר הוא רדומיסל (בכמה וריאציות של איות). אשר למאמרו של אברבנאל מ-1945, השגתי אותו ממאמרו של אוסד (ר' מכתבי מ' 4 באפריל, עמ' 8). אני עדיין מקווה לקבל מידע נוסף ממקורות שונים. כל טוב. דן עמיר

17.5.10

דן היקר. ייתכן שאסע לאוקראינה לעבודה בסתיו זה, במקרה זה ארצה לקחת יום אישי כדי לבקר את הנקודה שבה נולדו הורי סבי. האם ידוע לך מקום הולדתו של גנרל צ'רניאחובסקי? אם אוכל לצוד שתי ציפורים באבן אחת אשמח לחפש כל תיעוד על הולדתו (או על הוריו).
ברכות, אדם שיין

31.8.10

אדם היקר. מאחל לך ולכל משפחתך שנה בריאה ומאושרת. מה בדבר נסיעתך המתוכננת לאוקראינה?
כל טוב. דן עמיר

2.9.10

דן – יש לי יום אחד ואני מתכנן לבקר את מקומות לידתם של סבתי ואם סבתי. אראה מה אוכל למצוא לגבי חלק זה של שבט צ'רניאחובסקי.
כל טוב, אדם

20.10.10

אדם היקר. האם הצלחת לבקר בחודורקוב, ואם כן – האם קיבלת פיסת מידע חדש כלשהי? אגב, כשהתבוננתי בתעודת הפטירה של סבתך הגדולה אווה, צ'רניאחובסקי מלידה, הבחנתי בכך שהיא נקברה בבית קברות מיוחד של אנשי חודורקוב (Anshe Khodorkover). אולי כדאי לחפש שם את שמותיהם של עוד בני משפחה.
כל טוב. דן

דן היקר. תודה על המסר, והתנצלותי על כך שלא חזרתי אליך קודם. ביקרתי בחודורקוב ורדומיסל בספטמבר. זה היה ביקור מעניין, ואני שמח שלקחתי את הזמן לראות את זה. לביש המזל, זה לא היה מוצלח מבחינת גילוי מידע חדש על המשפחה. הבעיה העיקרית היא שנותרו רק 12 יהודים ברדומיסל ואף אחד לא – בחודורקוב. לכן, בתי העלמין היהודיים בשני המקומות הם במצב נורא. מעטות מאוד מן המצבות הן קריאות, ורבות מהן או שהוסרו או שכוסו לחלוטין בצמחייה. הבעיה האחרת שנתקלתי בה הייתה שהמדריכה שלי לא קראה עברית, וכמה מהמצבות שהיו בעברית והיא הציעה למסור אותן לחבר שיתרגם אותן. אני מצרף קישור לתצלומים שלי לידעתך. מעניין, לאשה היהודית הזקנה שפגשתי ברדומיסל יש שני ילדים בישראל, והיא בקרה אותם לעתים תכופות. אבל היא מתכוונת להישאר ברדומיסל כיוון שבעלה קבור שם, והיא מתכוונת להיקבר לידו. היא טוענת שהכירה את השם צ'רניאחובסקי, אבל לא הכירה אף בן משפחה.
היא והיהודים האחרים ברדומיסל לקחו אותי לקברי האחים שלי העיר. המשטרה המקומית הציעה את כל התושבים היהודים לשם וירו בהם. היו ארבעה קברי אחים – שניים לנשים, אחד לילדים ואחד לגברים. זה היה מראה קשה. אלה ששרדו, כמו שני האנשים שפגשתי, נמלטו מוקדם יותר לאוזבקיסטאן או קזחסאן ואחר כך חזרו אחרי המלחמה. האבות של שניהם היו בצבא וכנראה העריכו יותר טוב מרוב האחרים את הסכנות למשפחותיהם לו נשארו בשטחים שהיו צפויים להיכבש על ידי הנאצים.

המדריכה שלי, למרות החסר שלה בעברית, הייתה מרשימה ויכולה להיות לעזר בניחול מחקר. היא אמרה שיש הרבה מסמכים בכמה מהערים, אבל יש ללמוד אותם ידנית כיוון שאינם ממוחשבים. אם אתה מעוניין להתקשר איתה, הודיעני ואוכל לשלוח אליך את המידע איך לעשות זאת.
בברכה, אדם

2.11.10

הלו ז'אקי... רק הנדנדוד הדו-חודשי... אני מקווה ששלומך טוב, ועדיין נכסף לקבל את אותם ניירות צ'רניאחובסקי.
שלך בחיבה, דן עמיר

3.11.10

אני כה מצטערת, דן. היו לי כמה בעיות בריאות. אני מתנצלת באמת ונובמבר יהיה החודש בו אמצא סוף-סוף ואשלח לך את זה. אומר לך, אולי אמסור את זה לך ביד בפברואר כשאחזור לישראל! היה נא סבלני עמי – אני מבטיחה ואני כה מצטערת.
ז'אקי

5.11.10

דן היקר. יכול להיות שכבר פגשת באתר זה, אבל אני שולח לך אותו במקרה שלא. הוא כנראה מוחזק על ידי ישראלי שמשפחתו באה מרדומישל. חשבתי שזה יכול לעניין אותך. הוא מכיל רשימה של יהודים שנהרגו ברדומישל ב-1941 שערכו הסובייטים : <http://radomyshl.lk.net>.

יש ברשימה כמה צירניאחובסקים. אינני יודע אם זה עוזר במחקרך, אבל חשבתי שאעביר לך את זה. ניסיתי להתקשר אל האיש שבנה את האתר, אבל נראה שכתובת הדואר האלקטרוני שלו איננה עובדת כבר. שלך, אדם

11.12.10

ז'אקי היקרה. קיבלתי זה עתה את החבילה ששלחת לי. אני מודה לך מאוד ומתנצל על הטרדה שגרמתי לך. למרות שלא מצאתי בה שום דבר חדש עבורי, היה לי חשוב מאוד לדעת שאינני מחמיץ אף פיסת מידע רלבנטית. כמובן, אם יש עדיין מישהו במשפחתך שזוכר, גם במעומעם, פרט כלשהו מהסיפורים על המשפחה באוקראינה, אעריך זאת מאוד. על כל פנים, אני מצפה לפגוש אותך כשתבואי הנה בפברואר. אנא ידעיני בפרטים נוספים לגבי תוכניות ביקורך כשתקבעי אותן. שלך, דן עמיר

11.1.11

הי דן. שום טרחה בכלל. מצטערת שלקח לי כל כך הרבה זמן. הלוואי והיה שם עבורך משהו חשוב יותר למצוא, אבל אני שמחה שמסתי את זה לך. אשמור אותך ברשימת הקרובים האפשריים שלי. הלוואי והיה לי יותר זמן להקדיש לזה – זה כל כך מעניין. אוהב לנסות לתפוס אותך כשנחיה בישראל בין 17 בפברואר ל-1 במרץ. שמור על עצמך. ז'אקי זאסלוב

ואכן, משפחת זאסלוב הגיעה לישראל בפברואר כדי לחגוג במצדה את חגיגת הבר-מצווה של נוח, בן אחיה של ז'אקי. בשבת 26.2 נערך בביתנו בהרצליה מפגש "משפחתי" תלת-לשוני מרגש עם ז'אקי והוריה – סטנלי-מו (משה-זליג) ויהודית, ביחד עם משפחת צ'רניאחובסקי מחולון (ראה בהמשך). ביקשתי מז'אקי לנסות ולמצוא את תעתיק השיחה עם אסתר סוקול שממנה נשאבה המידע על רייזל ומשפחתה.

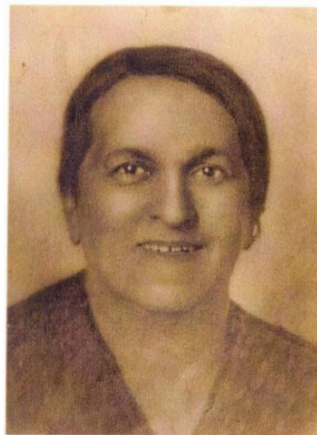
28.2.2011

דן ועדינה היקרים. תודה כה רבה לכם על האירוח והארוחה המרהיבה. אחרי הבר-מצווה שלנו, זה היה בבירור נקודת הציון של מסענו. דן, עוררת מחדש את העניין שלי במציאת המידע על רייזל צירניאחובסקי ואנסה למצוא מידע עליה אצל המורמונים ביוטה – יש להם משאבים שלא ייאמנו. עדינה, את המארכת הנעימה ביותר וטבחיית מופלאה. באמת התעלית על עצמך בהכנת ארוחה כה מיוחדת. ברגע זה אני באולם ההמתנה בשדה התעופה, מנסה להרוג שלוש שעות. אני שונאת לעזוב את ישראל, אבל גם חסר לי הבית. דרישות שלום חמות. ז'אקי זאסלוב

28.3.2011

היי דן – מרווה שאתה ואשתך בטוב. ביקורנו אצלכם היה עדיין נקודת השיא של מסענו (אחרי הבר-מצווה, כמובן). אבי מצא מאמר זה ואני שולחת גם צילום של רייזל צירניאחובסקי. שימרו על עצמכם. ז'אקי

המאמר היה אותו מאמר ישן-נושן של דויד אברבנאל, אבל בצילומה של רייזל היה חידוש – אם כי עלי להודות שאיני כה בקי בחוכמת הפרצוף כדי להסיק ממנו מסקנות על קירבה משפחתית לגרל או לצ'רניאחובסקים האחרים.

רייזל צירניאחובסקי - זסלובסקי

תוך כדי חיפושים אחרי חומר על ופניארקה, מצאתי עוד סיפור סבתא נחמד, שפרט לכך שהוא משמש עדות על הקהילה היהודית בעיירה, יש בו גם משהו מהמשותף עם סיפורה של סבתא:

איך גרמה המלכה ויקטוריה לסקנדל בופניארקה (זיכרונות) מאת בטי-אן גריי, מורה ללימודים יהודים, מכללת גראץ, פנסילבניה

מאניה אהבה לספר לבתה בְּרוּכָה-חנה סיפורים; סיפורים על חיי העיירה, על ההיסטוריה המשפחתית וכן, קצת רכילות על הימים שעברו – לא רכילות מזיקה אלא זיכרונות ססגוניים על חוויות קלילות, שטוו את מארג חיי נעוריה. למשל, היה סיפור על בתו של רבי חסידי שלמדה באוניברסיטה רוסית, מעשה מרדני באותם ימים, ואשר טענו כלפיה כי משחה את שפתיה באודם. היו דיווחים על חברות, אחים ואחיות, או על ההורים המכובדים והעוזרת האהובה שלהם, מאשה. היו גם סיפורים רציניים, סיפורים שתיארו גאוות משפחה, "ייחוס", גדושים בכיבודים בבית הכנסת, הכרה מהקהילה, וכמובן, תיאורים קורעי לב על אימי הפוגרום עם תיאורים מעוותים של אלימות, רצח ואובדן בית.

כילדה, ינקה בתה של מאניה את כל הסיפורים האלה עם פאתוס או בהנאה, כפי שהתאים. תמיד מסוקרנת, שאלה אין-ספור שאלות, ומאניה השיבה ברצון והשלימה את כל הפרטים החסרים. אבל סיפור מקסים אחד זעזע מלכתחילה את הילדה הנוטה להתרשם. לא שהייתה קטנת אמונה, אבל ברוכה-חנה הייתה מופתעת לחלוטין מרוחב היריעה של תוצאותיו. משפחת אביה הייתה מקושרת למלוכה הבריטית בתקרית שערוריתית, וזה היה פשוט לא ייאמן, בהתחשב בכך שהמשפחה הייתה בעיירה נידחת באוקראינה.

מאניה הציגה את האפיזודה איך מלכת אנגליה גרמה, בלא יודעין, לבושה ולכלימה במשפחה המכובדת והנחשבת של בעלה היקר. בהתחלה לא יכלה ברוכה-חנה לרדת לעומק הדבר - איך יכולה הייתה דודתו של אביה, פסיה, להיות מבוישת על ידי מלכת אנגליה!

אם כן, מסתבר שבאוקראינה, בעיירה ופניארקה, חיו משפחות בארג ואברמסון חיי נוחות ושפע יחסי. הסבא-רבא דויד בארג היה משכיל, תלמיד נאור של תנועת ההשכלה. בתו הבכירה צינה, סבתה של ברוכה-חנה, הייתה נשואה לבעל הקרקעות העשיר, ולוול אברמסון. ולוול היה חסיד, תלמידו של הרבי הגדול מטולנה, שחצרו הייתה במרחק יום נסיעה. מספר פעמים בשנה היה ולוול נוסע לטולנה עם דוידל טברסקי, הנצר הפופולארי לשושלת צדיקים.

שתי משפחות אלו נחשבו ל"שיינה לייטר", האנשים היפים, והיו מכובדות ונערצות על ידי כל היהודים בופניארקה בעבור מסירותם להלכה ולאורח החיים היהודי.

כשבתו הקטנה והמקסימה פסיה של דויד בארג התארסה לעילוי, חגגה כל העיירה, כיוון שהרגישו שהשידוך הנכסף מעלה את יוקרת העיירה כולה. גם משפחת בארג וגם משפחת אברמסון היו גאות מאוד בשידוך. לא זו בלבד שהחתן היה יפה, בריא וממשפחה טובה ואדוקה, אלא שהיה גם כה מצליח אקדמית, הוא זכה תמיד לתהילה כאדם מלומד, "חוכם".

המלכה ויקטוריה, אשה דתית באדיקות במסירותה לכנסייה של אנגליה, תמכה בקבוצות מיסיון אוואנגליות שנסעו ברחבי העולם במטרה המיר יהודים לנצרות. קרה שקבוצה מיסיונרית אחת, שנשלחה קודם לפילדלפיה, הועברה לתחום המושב באוקראינה. שם הם התקשרו אל המלומד הצעיר, ששמו ותהילתו נודעו בסביבה, והציעו לו הון קטן כדי לתרגם את הברית החדשה ליידיש. זה היה צריך להיות ברור שטקסט זה ישמש כדי להדיח לנצרות את הבורים והתמימים, אבל המלומד ראה את המטלה כאתגר אקדמי ולא יותר.

כשמשפחת פסיה שמעה על כך, קמה המולה גדולה. סבא-רבא בארג דרש שהכסף יוחזר והעסקה הפרובוקטיבית תבוטל ותישכח, אחרת ייקרא החתן אפיקורס, ועל כל המשפחה יוטל אות קין בגין אותה הרפתקה אומללה. בנְּה צינה, א-זוֹנְעָרֶע, האשה המנהלת את התפילות בעזרת הנשים של בית הכנסת, תושפל בפומבי. כאשה יודעת קרוא וכתוב, הייתה מכובדת על ידי האחרות כמנהלת תפילות יראת שמיים, אבל היו אלה גם כבודה העצמי והתנהגותה המכובדת שעשו אותה לדמות קהילתית מהוללת. היא תסתכן על ידי הקישור הזה למיסיון.

המלומד, מצדו, טען שמדובר רק במיזם עסקי מוגבל בהחלט, ושאינו זה מעניינו איך ישתמשו בתרגום האידי לאחר שהכרך יתפרסם. הפרויקט יהיה מעורר מבחינה אינטלקטואלית, וזהו המניע המפורש שלו.

פסיה הצעירה נקרעה. ליבה הלך שבי אחרי בעלה המיועד. כן, היא העריצה אותו לגמרי, אבל לא יכלה לדמות בנפשה להינשא לאדם שייטול על עצמו משימה בוגדנית כל כך. את כתם הנזק החברתי לא יהיה ניתן להסיר. אבל בכייה ותחינותיה לא הועילו, ולבסוף בוטלו תכניות החתונה. כמובן, מכיוון שהתנאים – חוזה הנישואין – כבר נחתמו, היה דרוש גט.

פסיה התמימה והמסכנה איבדה את עולמה. גירושין, למרות שהם מותרים בחוק היהודי, היו דבר שלא נשמע בופניארקה. שמה הטוב הוכתם מאז. היא כיפרה על כלימתה בכך שנעשתה יותר 'פרום', מחמירה בדתיותה. כיוון שהייתה כעת מנודה, לא חיפשו עוד שידוכים עבורה, והיא נשארה רווקה מבוישת וסובלת במשך עשרים השנים הבאות, עד שיהודי הגון אחד, אלמן ירא שמיים עם כמה ילדים, הציע לה נישואין.

מאניה סיפרה סיפור פתטי זה לצעירה המרותקת, ואז הוא נשכח ולא הוזכר שוב. שנים לאחר מכן, כשערכה מחקר עבור עבודת סמסטר, גילתה ברוכה-חנה, אז אשה נשואה עם ילדים משלה, עובדה נידחת באנציקלופדיה יודאיקה. המלכה ויקטוריה אכן מימנה מיסיון אוואנגלי לפילדלפיה, "עיר אהבת האחים", שהייתה בה אוכלוסייה יהודית גדולה. אבל זה היה מיזם לא מוצלח - אחרי התחלה מבטיחה, באו מספר שנים של תוצאות עלובות. המלכה העבירה לכן את המיסיון לתחום המושב באוקראינה, אזור בו הייתה קהילה יהודית רבת נפשות. (להסבר המתועד לכישלון המיסיון הוא שבשנת 1838 הקימה רבקה גראץ, אישיות יהודית בולטת בפילדלפיה, את החברה לבית-ספר יום א עברי, במיוחד כדי לשים סכר לדורות בפני גאות ההמרות - על ידי חינוך ילדים והספגתם באהבה למורשתם היהודית). הופעת המיסיון בתחום המושב מאששת את סיפור המשפחה על המלכה ויקטוריה ...

קהילת ופניארקה ידעה, לאחר מכן, דברים חמורים יותר מהסקנדאלים. לפי אתר יד-ושם היו בה פוגרומים ב-1919 ובסוף 1920. הפוגרומים בשנים אלו היו מנת חלקן של מרבית הקהילות היהודיות באוקראינה. הנה עוד תיאור של פוגרום, הפעם בעיירה פוגרבישצ'ה כפי שסופר לגרי נחשן (Gary Nachshen) שכתב על כך בעיתון The Canadian Jewish News ב-29.10.2009:

השנה מציינת את יובל ה-90 לגל הפוגרומים שתבע את חייהם של אלפי יהודים באוקראינה ב-1919. מטרת כתבה זו היא לספר את סיפורו של אחד מהפוגרומים ההם, פוגרום פוגרבישצ'ה של אוגוסט 1919, אירוע שמילא תפקיד בל יימחה בתולדות משפחתי.

פוגרבישצ'ה היא עיירה קטנה מאוד הממוקמת כ-100 קילומטר מדרום מערב לקייב, במרכז אוקראינה. היא הייתה גם מקום הולדתו של סבי המנוח יענקל (גיק) נחשן, בינואר 1900... בראשית המאה העשרים היוו פוגרבישצ'ה ורוב שאר האדמות האוקראיניות חלק מהאימפריה הרוסית. האזור נפל בתחום המושב הידוע לשמצה, האזור שאליו הגביל צו הצאר את חמשת מיליוני היהודים של האימפריה. היהודים היוו עד 80 אחוז מהאוכלוסיה של העיירות השונות בתחום המושב. שאר האוכלוסייה היה אוקראינים אתניים, רוסים או פולנים. המשפחה בה גדל סבי הייתה חלק מהמיעוט היהודי בפוגרבישצ'ה. אביו היה חסיד אדוק של הרבי החסידי שהנהיג את השושלת הבויאנית באזור הקרוב של בוקובינה, אבל עם פרוץ המהפכה הרוסית ב-1917 ומלחמת האזרחים שבאה בעקבותיה, התפרק עולם השקט והחסד שלהם לרסיסים.

בתחילת 1919, נפרע הסדר בכל אוקראינה. האנארכיה שלטה כאשר כוחות צבאיים לאין ספור התקדמו ונסוגו בכל רחבי הארץ. באופן גס, אפשר היה לחלק את הכוחות המתמודדים במלחמת האזרחים לארבע קבוצות: ראשית, היה הצבא האדום של הבולשביקים, מונהג על ידי לנין וטרזקי, שתפס באוקטובר 1917 את השלטון ברוסיה עצמה מצפון ושאף להשליט את הקומוניזם בשאר האימפריה הרוסית הקודמת. שנית, היה הצבא הלבן, מונהג על ידי גנרל אנטון דניקין, שאיים להחזיר את המשטר הצארי. שלישית, היה הממשל האוקראיני החדש, "ההנהלה", שהונהג על ידי המפקד הצבאי העצמי סימון פטליוורה. רביעית, היה מספר רב של אטמאנים (מנהיגים צבאיים) מקומיים שדגלו בדרגות שונות של סוציאליזם, אנרכיזם או לאומנות אוקראינית, ודרגות שונות של נאמנות ללנין, פטליוורה או אחרים.

כש-1919 התקרבה לסופה והמשמעת רפתה אפילו יותר, היו כל הכוחות האלה מעורבים במידה רבה או פחות בפוגרומים עקובים מדם כנגד האוכלוסייה האזרחית היהודית. בעוד שפוגרומים היו שכיחים בתחום המושב לפחות מאז שנות השמונים של המאה ה-19, הגלים הקודמים אופיינו יותר בנזק לרכוש מאשר לנפש. זה לא היה כך ב-1919 – קציר הדמים בפוגרום אחד ב-1919, שבוצע על ידי כוחות ההנהלה בעיר פרוסקורוב, עלה לכ-1,500.

גל חדש זה של פוגרומים הכה באימה את האוכלוסייה היהודית. בפוגרבישצ'ה, יעקב נחשן בן ה-19 וצעירים רבים אחרים החליטו ליצור יחידת הגנה עצמית יהודית כדי להגן על בתיהם ומשפחותיהם. עשורים לאחר מכן, הוא סיפר לי איך מנהיגים בולשביקים בעיר ברדיצ'ב הסמוכה הפיצו את המסר שהם מוכנים לחלק נשק לקבוצות ההגנה העצמית היהודיות כדי להביא את האוכלוסייה היהודית של האזור לצידם במאבק על השליטה. ואכן, בצבא האדום היו מספר קצינים יהודים, ויחידותיהם היו מעורבות בהרבה פחות בפוגרומים מאשר יריביהם, ולכן הייתה סבירות ב"הצעה" זו. כך הלכו סבי ועוד 120 צעירים מפוגרבישצ'ה לקבל את הנשק שלהם כדי להגן על בתיהם.

אבל ההצעה התבררה כתכסיס מלוכלך. כשהגיעו למטה הבולשביקי בברדיצ'ב, מצאו הצעירים את עצמם מוכוונים ללא דעת לצבא האדום עצמו ונשלחו כבשר תותחים למלחמת האזרחים שהשתוללה סביבם. הקריירה הצבאית של סבי לא נמשכה זמן רב. רוב חברי הקבוצה בת ה-120 איש נהרגו תוך שבועות והשאר, והוא ביניהם, הוכו במגפת הטיפוס שהשתוללה אז בצבא האדום. כחסר תועלת לבולשביקים במצבו התשוש, הוא שוחרר ונשלח לביתו.

כך מצא יעקב נחשן את עצמו שוב בפוגרבישצ'ה באוגוסט 1919. זמן קצר לאחר חזרתו, עבר מנהיג הלאומנים האוקראינים פטליוורה דרך פוגרבישצ'ה כשצבאו שעט מזרחה לכבוש את קייב

לפני שגנרל הצבא הלבן דניקין יתקדם אליה מדרום. התפקיד של פטליוורה בגישה סלחנית או לוחמת כנגד הפוגרומים של 1919 מהווה זה זמן רב נושא למחלוקת בין ההיסטוריונים והפעילים היהודים והאוקראינים, במיוחד לאחר שפליט יהודי רוסי⁵⁴ התנקש בחייו בגלות בפריס ב-1926 כדי "לנקום" את הפוגרומים ונשפט בעוון רצח בבית דין צרפתי (חבר המושבעים לבסוף זיכה אותו במה שיכול להיחשב במקרה מוקדם של זיכוי על ידי חבר מושבעים שהיה מזועזע מהעדות העקובה מדם על הפוגרומים שהוצגה בפניו). אבל כשחזר וסיפר לי מקרים אלו עשורים רבים לאחר מכן, סבי היה החלטי: לפחות באוגוסט 1919 בפוגרובישיצה, היהודים נשארו בטוחים כל זמן שפטליוורה היה נוכח במקום.

אבל אחרי שפטליוורה עזב, מאוחר יותר באוגוסט, הנסיבות השתנו לרעה באופן דרמטי. מנהיג כנופיה מקומי שנשא את השם ז'לני – הוא לא היה מבוגר יותר מסבי ופלט תערובת עמומה של אנרכיזם ולאומנות – תפס את פוגרובישיצה, וכנופיית הרוצחים שלו התנפלה על האוכלוסייה היהודית המקומית. שניים מאנשי זלני מצאו את יעקב נחשן מוכה הטיפוס עם חברו הקרוב ביותר מתחבאים בעליית הגג. אחד האנשים עמד לירות בסבי כשהאחר עצר בעדו, באמרו: "למה לטרוח? הוא כה חולה, שימות בקרוב בין כה וכה". וכך רצה הגורל – הם עזבו את הצעיר שיעשה סבי לבדו, בעודם רוצחים את חברו לעיניו בדם קר.

כ- 375 יהודים נטבחו בפוגרובישיצה על ידי אנשי זלני ביומיים-שלושה בלבד בסוף אוגוסט 1919. ההערכות למספר כלל קרבנות הפוגרומים ברחבי אוקראינה ב-1919 שונות משמעותית, אבל הטווח שבין 50,000 ל-100,000 נראה כקרוב מאוד לאמת.

בזמנו, גל הפוגרומים הזה היה נחשב אולי לשפיכת הדם היהודי הגדולה ביותר בהיסטוריה הרשומה. איש הצלב האדום פרסם ספר בשם "טבח היהודים באוקראינה ב-1919", ואלפים התאספו והפגינו ברחבי העולם במחאה. אבל, כמובן, מניין המתים בפוגרומים של 1919 התגמד לבסוף לעומת מיליוני האזרחים האוקראינים והיהודים שמתו ברעב הגדול והטיהורים של סטאלין בשנות ה-30, ושואת שנות ה-40. כך קרה שהפוגרומים של 1919 בפוגרובישיצה ותריסרי ערים אוקראיניות אחרות כמעט ונשכחו היום.

יעקב נחשן החלים, לבסוף, ממחלת הטיפוס, וב-1920 נמלט מהתוהו ובוהו של אוקראינה קרועת המלחמה לרומניה, שם שהה 4 שנים עד שהשיג ויזה קנדית והיגר למונטריאול ב-1924. בשנותיו המאוחרות שם עד פטירתו ב-1996, סיפר וחזר וסיפר לנו את סיפורו, בשמרו כד את פתיל הזיכרון הדק של סיפור הפוגרום בפוגרובישיצה, שאחרת היה מחליק ואובד מזיכרונו...

ואכן, גם בוופניארקה התגמדו הפוגרומים לעומת השואה, שחיסלה לחלוטין את הקהילה. לפי אתר יד ושם, ופרניארקה הייתה באזור שהועבר על ידי הגרמנים ב-22.10.1941 לרומניה ונקרא טרנסניסטריה. הרומנים הקימו מייד מחנה ריכוז ליהודים בבתי-הקסקרטיין של בית-הספר הצבאי הסובייטי שבקצה העיירה. יהודי המקום, כ-700 במספר, ברחו או נרצחו בידי הכובשים הגרמנים והרומנים. באוקטובר 1941 הוקם מחנה מעצר והובאו למחנה אלף היהודים הראשונים, מרביתם מאודסה, ביניהם גם יהודים מבסרביה שברחו לאודסה. כמאתיים מהם נספו במגיפת טיפוס הבהרות. הנותרים נורו בחפירות נגד טנקים שהפכו לקברי אחים. ב-1942 הובאו מרומניה עוד למעלה מאלף יהודים, רובם חשודים בקומוניזם. פחות מחציים שרדו.

⁵⁴ כאמור לעיל, היה זה המשורר האנארכיסט האידי שלום שווארצבארד (1886-1938).

צאצאי צ'רניאחובסקי בעץ משפחת זסלוב(סקי), לפי האתר של ז'קי זסלוב

אב המשפחה: משה צ'רניאחובסקי (יליד 1867) אשתו מומסי (בערך בגילון).
בניהם: פנחס (פינקי), רייזל (1887-1943), שפרני (בעלה: מונדלייל), ..., איבן דנילוביץ'.
רייזל נישאה ללייב (לואי) זסלובסקי (1880-1951), בנם של יוסף (יוסל, יליד 1867) ורבקה.
ילדיהם של רייזל ולואי היו:

1) מאניה (מרי, מוני), ילידת 1903. היגרה עם אמה לארה"ב ב-1922. אושפזה בגלל מחלת נפש מגיל 20.

2) אסתר (1905-1996). נישאה תחילה ליונה סוקול (1910-1980) ואחר כך לקלמן מיצ'ל. בנותיהם: ריטה (1928-1987) ופלורנס. ריטה נישאה לג'ו הולצר וילדיהם הם: דייויד, לארי ורוז. לדייויד ולאשתו לסלי 3 ילדים: ג'ניפר, דוגלס ועוד בן. ללארי ולאשתו כרמן בן ובת. פלורנס נישאה לג'וזף מוטה, ולהם שני בנים: רוברט וסטיבן.

3) בנימין (1907-1983) נישא ב-1937 ללואיז (לייקה) ספיבק (1909-1981). ילדיהם: פיליס, סטנלי-מו (משה-זליג, יליד 1931) וברניס.
פיליס נישאה ליוליוס פדר (1926-2002). בנותיהם: רונדה ושריל. לרונדה ולרוברט פרבר יש בן יונתן. לשריל ולג'ון לונדון שתי בנות: אריקה-מישל ואליזבת-רייצ'ל. בעלה השני: רון הורוביץ.
סטנלי-מו נישא לג'ודית-ננט רובין. ילדיהם: ז'קלין-מישל ולורנס-סטיוארט. שניהם קיצרו את שם משפחתם לזסלוב. לורנס נשוי לקארן-אן צ'רמק. ויש להם בן: נוח-בנג'מין שחגג את בר-המצווה שלו במצדה בפברואר 2011.
ברניס התחתנה עם הווארד וויינשטיין. ילדיהם: ג'ניפר ודניאל-לורנס.

ז'קלין-מישל זסלוב

4) רוז זסלובסקי (1910-1965). נישאה לרוברט פֶּרֶפֶניוֹן. בתם לאה נישאה לבוב קליפֶּטס.
5) ג'ק (יעקב) זסלובסקי (1911-1995). לו ולאשתו סילביה שני בנים: ארתור וליאונרד. לליאונרד ואשתו דיאנה שתי בנות.

משפחתם של בוריס סמולר ואווה צ'רניאחובסקי

בניהם של מוריס סמולר ואשתו אלקה היו:

- (1) בן-ציון. יליד חודורקוב. נישא לרחל פֶּרְבֵּן, מת בשיקגו 1934.
- (2) אלתר.
- (3) סם. אשתו: אלה.
- (4) הארי. אשתו: מולי.
- (5) בוריס. מת 1947, אשתו **אווה בת אברהם צ'רניאחובסקי**, נולדה ברדומישל 1880, מתה בשיקגו 1949

ילדיהם של **בוריס ואווה** הם: מוריס, יליד 1900, שנישא לאן סימון; היימן, 1903-1977, שנישא להרייט פיליפס; **דוריס**, 1904-1980, שנישאה לפיליפ שפירו, 1904-1949; וליאון, 1909-1949, שנישא לדורותי.

ילדיהם של מוריס ואן הם: אברום, יליד 1927, שמאשתו הראשונה דיאן נולדו לו 4 ילדים ו-4 נכדים; ודוריס, ילידת 1930, שנישאה לג'רום פריזנט, ולהם 5 ילדים ו-11 נכדים. בנותיהם של היימן והרייט הם דידי, ילידת 1931, שנישאה לאדוארד יסטרוב, ולהם 4 ילדים ו-7 נכדים; ומימי, 1931-1989, שנישאה לרוברט מֶרְנס.

בנם של דוריס ופיליפ, שכנראה החליפו את שמם לשיין (Shayne), הוא **דויד שיין**, יליד 1934, שנישא למט הנובר, ולהם 3 בנים: פיליפ-הרלד (יליד 1963, נשוי+1), **אדם-מייקל** (יליד 1965, שם אשתו ונדי), וראלף אריק (יליד 1967, נשוי). בתם של דוריס ופיליפ היא אלנה שיין, שנישאה לסטיבן-הנרי הס, ולהם נולדו 2 בנים: צ'ארלס-פיליפ (נשוי+1) וג'יימס רנדל (נשוי +2). בעלה השני הוא הרולד הלידיי בריימן.

בנם של ליאון ודורותי, שכנראה החליפו את שמם לרוזנטל, הם אנטוני, יליד 1940, שלו ולאשתו הראשונה אדריאן 3 בנות: ג'יל (ילידת 1963, נשואה לרוברט-קונרד אראון), הולי (1966) ומליסה (1971). אשתו השנייה היא לין, ילידת 1942.

בתם של ליאון ודורותי, ונדי (1943), נישאה לאירה קמין, ולהם שתי בנות: סופי (1977) ושרלוט (1980).

פרדריק פאול סמולר, יליד ניו-יורק 1951, הוא אחד משלושת ילדיהם של אירוויין (יליד שיקגו 1923) ואלזי. אירוויין הוא אחד מחמשת ילדי בנם הבכור של בן-ציון ורחל, מוריס אהרן (חודורקוב 1886 – ניו-יורק 1966) ואשתו רוז נתנסון (פולצ'וק, אוקראינה - 1978).

פרד סמולר

8. ומה בדבר הכוכב הרחוק בצ'ילי?

הספר "כוכב רחוק" של רוברטו בולאניו יצא בסוף 2008 בתרגומה העברי של טל ניצן ב"ספריה לעם" של הוצאת "עם עובד", וזה הקטע בו (עמ' 65-61) המספר על צ'רניאחובסקי:

... נוסף על המפות היו (בביתו של חואן סטיין) שני תצלומים, ממוסגרים ותלויים על הקיר, שניהם בשחור-לבן. באחד נראו גבר ואשה יושבים בפתח ביתם. הגבר דמה לחואן סטיין, שערו זהוב כמו קש ועיניו הכחולות מוקפות צללים עמוקים. אלה, אמר לנו, אביו ואמו. התצלום השני היה דיוקן – דיוקן רשמי – של גנרל בצבא האדום ושמך איוואן טשרניאחובסקי. לדברי סטיין, הוא היה הגנרל המצטיין במלחמת העולם השנייה. ביפגאנו (ידידו של המספר), שהבין בדברים האלה, הזכיר את ז'וקוב⁵⁵, את קונייב⁵⁶, את רוקוסובסקי את נטוטין⁵⁷, את מלינובסקי⁵⁸, אבל סטיין עמד על שלו: ז'וקוב היה מבריק וצונן, קונייב היה קשות, בן זונה מן הסתם, לרוקוסובסקי היה כשרון והיה לו ז'וקוב, ונטוטין היה גנרל טוב אבל לא טוב מן הגנרלים הגרמנים שנלחם בהם, על מלינובסקי אפשר לומר כמעט אותו דבר – אף אחד מהם לא השתווה לטשרניאחובסקי (אולי אילו התמזגו באדם אחד ז'וקוב, וסיליבסקי⁶⁰ ושלושת המפקדים הטובים ביותר של חילות השריון). לטשרניאחובסקי היה כשרון טבעי (אם ייתכן דבר כזה באמנות המלחמה), אנשיו אהבו אותו (עד כמה שחיילים יכולים לאהוב גנרל) וחוף מזה היה צעיר, הצעיר ביותר בין הגנרלים שעמד בראש

⁵⁵ גאורגי קונסטנטינוביץ' ז'וקוב (Georgiy Konstantinovich Zhukov, 1896-1974), ראש המטה הכללי של הצבא הסובייטי בינואר-יולי 1941 ואחד מהמפקדים הסובייטים הדגולים במלחמת העולם השנייה. בשנת 1943 עוטר בדרגה הבכירה של מרשל ברית המועצות. שר ההגנה של ברית המועצות בין השנים 1956-1957.
⁵⁶ איבן סטפנוביץ' קונייב (Ivan Stepanovich Konev, 1897-1973), מיוני 1941 מפקד הארמיה ה-19, עמה לחם באזור סמולנסק. מספטמבר 1941 מפקד החזית המערבית. בעקבות כשלונו בקרב ויאזמה, כאשר כוחותיו כותרו והושמדו על ידי הגרמנים, הודח מהפיקוד וכמעט נשפט על ידי בית דין צבאי (מה שקרוב לוודאי היה נגמר בהוצאה להורג, כך סיים את חייו קודמו בתפקיד, גנרל פבלוב), ורק התערבותו של ציאורגי ז'וקוב מנעה את העמדתו לדין. באוקטובר 1941 מונה למפקד הכוחות שהגנו על מוסקבה מצפון מזרח (חזית קלינין). בתפקיד זה הצטיין, כאשר הצליח להדוף את המתקפה הגרמנית ולבצע התקפת נגד מוצלחת, במהלכה שוחררה העיר קלינין. מאז עלה בסולם הפיקוד והגיע לדרגת מרשל ברית המועצות. היה מפקד עליון של כוחות ברית ורשה בשנים 1955 - 1960.

⁵⁷ קונסטנטיין קונסטנטינוביץ' רוקוסובסקי (Konstantin Konstantinovich Rokossovskiy, 1896-1968), אחד המפקדים המוכשרים ביותר של הצבא הסובייטי. בשנת 1937 נאסר, במסגרת גל הטיהורים שביצע סטלין בצמרת הפיקוד של הצבא האדום, והואשם בקשרים עם שירותי המודיעין היפניים ובהעברת מידע מסווג למדינות זרות, ולאחר עינויים קשים נשלח לבית כלא "קרסטי" הידוע לשמצה בלנינגרד. במרץ 1940 הופסקו ההליכים הפליליים נגדו והוא שוחרר מן הכלא והוחזר לצבא כמפקד גייס ממוכן. כבזכות הצטיינותו זכה לקידום מהיר והגיע לדרגת מרשל. ב-1949 נשלח לפולין לשמש כסגן ראש ממשלה ושר ההגנה, תפקיד אותו מילא עד 1956.

⁵⁸ ניקולאי פיודורוביץ' וטוטין (Nikolai Fedorovich Vatutin, 1901-1944). התגייס לצבא האדום ב-1920 ונלחם כנגד צבא מאכנו האוקראיני. למד באקדמיה הצבאית של פרונזה. לאחר הטיהורים של 1937 התמנה למפקד אוגדה. היה פעיל מאוד במפלגה. ב-1939 היה אחראי לצד הצבאי של סיפוח אזורי פולין לפי הסכם מולוטוב-ריבנטרופ, וב-1940, כראש המטה אצל ז'וקוב בפיקוד הדרומי, לסיפוח בסרביה מרומניה. בזכות שירותיו אלה, גילו הצעיר ומסירותו למפלגה, מונה ע"י סטאלין כאחראי על המבצעים במטה הכללי, בדרגת לויטננט גנרל, וזאת למרות חוסר ניסיונו הקרבי - מה שהיה לו לרועץ בהכנת הצבא לקראת המתקפה הגרמנית ב-22.6.1941. עם פרוץ המלחמה מונה לראש המטה בחזית הצפונית-מערבית. בתפקיד זה, בתקופה הקשה ביותר לצבא האדום המוכה והנסוג, התבלט בתעוזתו ובכוננותו להסתכן. המשימה העיקרית של החזית הייתה הגנת לנינגרד בפני מתקפת הקיץ של כוחותיו של אריך פון-מאנשטיין, אותם הצליח לעצור בהתקפת נגד ליד נובגורוד, אך במחיר כבד ביותר, שאת חלקו אפשר לזקוף לחובת חוסר ניסיונו והרמה הנמוכה של חלק מהפיקוד הבכיר בכוחותיו. לזכותו יש לציין שעשה כל מה שביכולתו כדי לאתר ולקדם את הקצינים המצטיינים ביותר שתחת פיקודו – והבולט באופן מובהק ביניהם היה הקולונל הצעיר איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי, מפקד אוגדת השריון ה-28. לשניהם היה הרבה מהמשותף בגישתם הלא קונבנציונאלית לתורת הלחימה והם הפכו לידידים קרובים. לאחר שתרתם תרומה מכרעת לכיתור הצבא הגרמני בסטלינגרד, חזר לפקד על חזית וורונייז' וכוחותיו, בהם בלט שוב צ'רניאחובסקי, הכו את צבאו של פון-מאנשטיין בקרב המפנה בקורסק, ואחר כך באוקראינה. ב-28.2.1944 נפגע, מאחורי קו החזית, במארב של צבא המורדים האוקראיני ומת לאחר שישה שבועות.

(לפי הוויקיפדיה האנגלית, 2009).

⁵⁹ רודיון (רובים, או: ראובן) יקובלביץ' מלינובסקי (Rodiön Yakovlevich Malinóvskiy, 1898-1967). בן לאב קראי ואם אוקראינית. היה מצביא דגול במלחמת העולם השנייה, מרשל ברית המועצות, שר ההגנה של ברית המועצות בשנים 1957 - 1967.

⁶⁰ אלכסנדר מיכאילוביץ' וסילבסקי (Aleksándr Micháilovich Vasilevskiy, 1895-1977), ראש מטה הצבא האדום וסגן שר ההגנה במלחמת העולם השנייה, ב-1943 הועלה לדרגת מרשל. היה אחראי לתכנון ותיאום של כמעט כל המבצעים הגדולים במלחמה.

ארמיה (או "חזית", כפי שנקראו בברית המועצות) ואחד המצביאים המעטים שנהרגו בקו החזית⁶¹, ב-1945, כשהמלחמה כבר הוכרעה, בגיל שלושים ותשע.

עד מהרה הבנו שבין סטיין לטשרניאחובסקי יש משהו שמעבר להערצה לכישרונותיו האסטרטגיים והטקטיים של הגנרל הסובייטי. ערב אחד, כששוחחנו על פוליטיקה, שאלנו אותו איך טרוצקיסט כמוהו השפיל את עצמו ופנה לשגרירות הסובייטית בבקשה לקבל את תמונת הגנרל. אנחנו רק התלוצצנו, אבל לא כך הבין זאת סטיין והתוודה בתמימות שהתמונה הייתה מתנה מאמו, דודנית ראשונה של טשרניאחובסקי. היא זו שביקשה אותה מהשגרירות, שנים רבות לפני כן, בתור קרובת משפחה מדרגה ראשונה של הגיבור. כשעזב את ביתו ובא ללמוד בקונספסיון, נתנה לו אמו את התמונה בלי להוסיף מילה. אחר-כך דיבר על משפחת טשרניאחובסקי מברית המועצות, יהודים אוקראינים עניים מאוד, ועל הגורלות השונים שהפיצו אותם בעולם. הצלחנו להבין שאבי אמו היה אחי אביו של הגנרל, מה שהפך את סטיין לאחינו. ממילא הערצנו אותו כבר ללא תנאי, אבל אחרי הגילוי ההוא הערצתנו לסטיין לא ידעה כל גבול.

עם השנים נודעו לנו פרטים נוספים על טשרניאחובסקי: שבחודשים הראשונים של המלחמה פיקד על דיוויזיית שריון, דיוויזיית הטנקים ה-28, שלחמה תוך נסיגה מתמדת בארצות הבלטיות ובאזור נובגורוד; שאחר-כך נשאר ללא תפקיד עד שמונה לפקד על קורפוס (שבמינוח הצבאי הסובייטי מקביל לאוגדה) באזור וורונייז', שהיה מסופח לארמיה ה-60 (שבמינוח הצבאי הסובייטי מקבילה לקורפוס), עד שבמהלך המתקפה הנאצית של 1942 הודח מפקד הארמיה ה-60 והציעו לו את התפקיד למרות גילו הצעיר, מה שעורר קנאה ותרעומת; שהיה תחת פיקודו של וטוטין (שפיקד אז על חזית וורונייז', שבמינוח הצבאי הסובייטי מקבילה למושג "ארמיה"), אבל דומני שזאת כבר אמרת! שאותו כיבד והעריך; שהפך את הארמיה ה-60 למכונת מלחמה בלתי מנוצחת; שהתקדם והתקדם בשטחי רוסיה ואחר-כך בשטחי אוקראינה בלי שאיש הצליח לבלום אותו; שב-1944 קודם לפקד על חזית, החזית השלישית של בלרוס; שבמתקפת 1944 היה אחראי להשמדת אגד ארמיות המרכז, שהורכב מארבע ארמיות גרמניות, וזו הייתה כנראה המכה הקשה ביותר שספגו הנאצים במלחמת העולם השנייה, מכה קשה יותר ממצור סטאלינגרד והנחיתה בנורמנדי, קשה יותר ממצע קוברא או חציית הדנייפר (הוא היה שם), יותר ממתקפת הנגד בארדנים או מקרב קורסק (הוא היה שם). נודע לנו גם שבין הארמיות הרוסיות שהשתתפו במצע בגרטיין (מיגור אגד ארמיות המרכז) בלטה הרבה יותר מעל כולן החזית השלישית מבלרוס, שדבר לא עמד בפני התקדמותה והצליחה לחדור לעומק ובמהירות ללא תקדים; שהגיע ראשון לפרוסיה המזרחית; שהתייתם מהוריו בעודו נער; שהתגורר בבתיים שלא היו ביתו ואצל משפחות שלא היו משפחתו; שסבל מן הלעג וההשפלות שהיו מנת חלקם של היהודים; שהוכיח למבזוי שאינו רק שווה להם אלא נעלה עליהם בהרבה; שראה בילדותו כיצד אנשיו של פטליוורה (לאומנים אוקראינים) עינו ואחר-כך רצו לרצוח את אביו בכפר ורובו (שבתיו הלבנים הקטנים פזורים על מדרונות של גבעות מתונות); שנעוריו היו תערובת של דיקנס ומקנאקו⁶²; שבמהלך המלחמה איבד את אחיו אלכסנדר והידיעה הוסתרה ממנו ערב ולילה שלם שכן איוואן טשרניאחובסקי ניהל עוד אחת ממתקפותיו; שנהרג לבדו על איזה כביש; שהוכתר פעמיים כגיבור ברית המועצות, זכה באות לנין, בארבעה אותות הדגל האדום, בשני אותות סובורוב מדרגה ראשונה, באות קוטוזוב מדרגה ראשונה, באות בוגדן חמלניצקי מדרגה ראשונה ובעוד עיטורים רבים עד אינספור; שביוזמת השלטון והמפלגה הוקמו גלעדים לזכרו בוילנה ובוויניצה (זה שבוילנה קרוב לוודאי אינו קיים עוד וגם זה שבוויניצה מן הסתם כבר נותץ); שהעיר אינסטרבורג שבפרוסיה המזרחית לשעבר נקראת כעת, לכבודו, טשרניאחובסק; שהקולחו של הכפר ורובו במחוז טומשפולסקי אף הוא קרוי על שמו (כיום אין בכלל קולחוזים); ושככפר אוקסנינו במחוז אומן שבחבל צ'רקאסי הוצב פסל דיוקן עשוי ארד לכבוד המצביא הדגול (אני מהמר על משכורת של חודש שפסל הארד הוחלף; היום הגיבור הוא פטליוורה, מחר – מי יודע). לסיכום, כמו שאומר ביביאנו בעקבות ניקנור פארה⁶³: כך חולפת תהילת עולם, בלי תהילה, בלי עולם, בלי סנדוויץ' מורטדלה עלוב.

מכל-מקום, דיוקנו של טשרניאחובסקי, במסגרת מגוונת למדי, היה שם, בביתו של חואן סטיין, וזה היה כנראה חשוב הרבה יותר (הייתי מעז לומר, חשוב יותר לאין ערוך) מהפסלים והערים הנושאות את שמו ואינספור הרחובות טשרניאחובסקי רצופי המהמורות באוקראינה, בבלרוס, בליטא וברוסיה. אני לא יודע למה אני מחזיק את התמונה הזאת, אמר לנו סטיין, כנראה

⁶¹ מלבד צ'רניאחובסקי, הקצין הסובייטי היחיד בדרגה כה גבוהה (מפקד ארמיה) שנהרג בקרב היה יוסף רודיונוביץ' אפנאקו (Иосиф Родионович Апанасенко, 1890-1943). וטוטין, כאמור לעיל, נהג במארב של המורדים האוקראינים, ומפקד ארמיה נוסף – דמיטרי גריגורביץ' פאבלוב, הוצא להורג לאחר המפלה ב-1941. מסיבה זו כנראה, מעטרת תמונה גדולה של צ'רניאחובסקי (עם תמונה קטנה יותר של וטוטין) את שער ספרו של אלכסנדר מאסלוב: Fallen Soviet Generals (תרגום לאנגלית: דויד מ. גלאנץ).

⁶² אנטון סמיונוביץ' מקרנקו (Антон Семенович Макаренко, 1888-1939) – סופר ופדגוג רוסי, מהוגי התיאוריה החינוכית הסובייטית, מחבר הספר "הפואמה הפדגוגית" (הערת טל ניצן).

⁶³ ניקנור פארה (Nicanor Parra), יליד 1914, מתמטיקאי ומשורר צ'ילאי פופולארי שהייתה לה השפעה רבה בדרום אמריקה.

משום שזה הגנרל היהודי היחידי במלחמת העולם השנייה שהייתה לו חשיבות מסוימת ומשום שגורלו היה טרגי, אם כי סביר יותר שאני שומר אותה כי אמי נתנה לי אותה כשעזבתי את הבית, כמו מין חידה: היא לא אמרה לי כלום, רק נתנה לי את התמונה. מה היא רצתה לומר לי בזה? האם המתנה הזאת הייתה הצהרה או התחלה של דיאלוג? וכולי וכולי...

לא מצאתי כאן חומר נוסף על צ'רניאחובסקי או על המוטיבציה של בולאניו בהתייחסותו אליו. פניתי למתרגמת, טל ניצן, אך היא לא ידעה להוסיף שום מידע רלוואנטי על קשריו היהודיים של בולאניו. היא סוברת שדמותו של חואן סטיין היא פרי דמיונו של בולאניו. פרופ' ליאו קורי מהמכון לפילוסופיה של המדעים באוניברסיטת ת"א, המתמחה גם בספרות דרום-אמריקאית, היפנה אותי לפרופ' מרג'ורי אגוסין ממכללת ולסלי בארה"ב, וזו הפנתה אותי לפרופ' מירנה סולוטורבסקי, מומחית לספרות אמריקה הלטינית מהאוניברסיטה העברית. היא מתעניינת מאוד בנושא. למיטב ידיעתי, לבולאניו עצמו אין קשר יהודי וגם לדעתה חואן סטיין הוא דמות בדיונית שאינה מבוססת על דמות מציאותית כלשהי. בולאניו רצה לתאר דמות שהיא אנטי-תזה ליהודים החלשים והמסכנים המתוארים בספריו האחרים. היא הסבה את תשומת לבי לכך שדמותו של חואן סטיין ב"כוכב רחוק" היא פיתוח של דמותו של חואן צ'רניאחובסקי מהסיפור "רמירז הופמן הידוע לשמצה" שבספרו הקודם של בולאניו, "ספרות נאצית באמריקה". הצלחתי למצוא סיפור זה (בספרדית) באינטרנט. והנה הקטע הרלוואנטי ביותר לגבי אותה דמות בדיונית:

...ובימים ההם נעלמו הרבה יותר אנשים. נעלם חואן צ'רניאחובסקי, המשורר היהודי מהדרום, וכולם חשבו את זה כנורמאלי שהממזר האדום נעלם, מה עוד שצ'רניאחובסקי, כמו דודו המפוקפק היהודי-רוסי, צץ והופיע בכל הנקודות הלוהטות של אמריקה, הפרדיגמה של הצ'יילאני המעופף, בניקרגואה, באל-סלבדור, בגואטמלה, עם רובה ואגרופ אל על, כמו שאומרים כאן בני הזונה, היהודי הבולשביקי האחרון מיערות הדרום של צ'ילה, עד שיום אחד יעלם לחלוטין, אולי הרוג במתקפה האחרונה של ה-FMLN.⁶⁴

ממצא נוסף בספרדית היה כתבה קצרה ב"יומן של מיורקה" (diario de Mallorca , 10/1/2009) שברשת, בשם "בלי עיניים בעזה" שכתב המשורר והסופר אדוארדו חורדה (Eduardo Jordá)⁶⁵, ובה, לאחר תיאור גבורתם של מורדי גטו ורשה, מצאתי את הדברים הבאים:

... באופן מסוים, לגבורתם של צעירים אלו היו השלכות בזמן ובמרחב, והייתה היא זו שדחפה את הפלוגות הפולניות שלחמו על כיבוש מנזר מונטה-קזינו, והיא שנתנה את הדחף לגנרל הסובייטי הטוב ביותר, היהודי איבן צ'רניאחובסקי, הגנרל הצעיר ביותר בצבאו, עד אשר נהרג בקו הראשון, ב-1945, לבדו בדרך בפרוסיה המזרחית, כיוון שהיה כה חסר סבלנות לשחרר את מחנות ההשמדה שאף אחד לא עצר אותם. והייתה גבורה זו שדחפה את הגנרל יצחק רבין בהתקדמותו שאין דומה לה בחצי האי סיני, במשך מלחמת ששת הימים...

מצאתי את כתובתו האלקטרונית של חורדה, ושלחתי אליו מסר:

26.10.10

מר חורדה היקר.

כשהתבוננתי באינטרנט למידע על גנרל איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי, נתקלתי בכתבתך הקצרה ביומן של מיורקה. ייתכן שידוע לך שמוצאו האתני של גנרל מהולל זה נתון במחלוקת – בעוד שבמערב הוא נחשב, כמעט פה אחד, ליהודי, דבר זה מוכחש לחלוטין ברוסיה ואוקראינה. אני מנסה ליישב ויכוח זה, אבל קשה מאוד להגיע לעובדות האמיתיות. לכן אני סקרן מאוד לדעת מה היה מקור המידע שלך לגבי צ'רניאחובסקי.

הביוגרפיה של א. שריפוב משנת 1971, שלאחרונה פורסמה שוב בספרדית, נותנת, כמוכן, את הגרסה הרוסית. מאידך גיסא, בספר "כוכב רחוק" של רוברטו בולאניו, משפחתו של צ'רניאחובסקי היא יהודית. אני תמה מהיכן שאב זאת בולאניו. האם הכרת אותו?

אני חוקר נושא זה בשנתיים האחרונות ואספתי כמות גדולה של מידע, באנגלית, רוסית ושפות אחרות, ואפילו "סיפורי סבתא" של כמה משפחות יהודיות הטוענות לקרבה משפחתית אליו, אבל אני עדיין מחפש הוכחה חותכת משכנעת (או סתירה) לטענה זו.

שלך, פרופ' (אמריטוס) דן עמיר, אוניברסיטת תל-אביב

תשובתו של חורדה הגיעה בו ביום:

⁶⁴ חזית השחרור הלאומית של פרבונדו מרטי – קוואליציה של חמישה ארגוני גרילה מהפכניים באל-סלוואדור.
⁶⁵ אדוארדו חורדה, יליד פלמה דה מיורקה 1958, הוא סופר ומשורר.

פרופסור עמיר היקר.

אני חושב שהמקור הממשי היחידי שלי על יהדותו של גנרל צ'רניאחובסקי הוא הסופר המנוח רוברטו בולאניו, שמת ב- 2003 וכתב עליו בנובלה "כוכב רחוק". אינני יודע איפה מצא הוא את המידע שלו, כיוון שכאשר פרסם את "כוכב רחוק" היה ידוע מעט מאוד על גנרל צ'רניאחובסקי פה במערב. על כל פנים, המקרה הוא מרתק, כיוון שהוא מראה את האפשרויות הביזאריות של עירוב ספרות ובדין שעליו נתן רוברטו בולאניו מחשבה כה רבה. האם היה הכול המצאה של מוחו הפורה של בולאניו? האם דימה בולאניו שצ'רניאחובסקי היה יהודי מכיוון שזה תאם את בדיונו? האם ידע משהו מקרוב בציילה? התשובה היא שאינני יודע.

יש לי את מספר הטלפון של אלמנתו, ואם תחפוץ אוכל לעשות מחקר מסוים. ידעני, בבקשה, במה שאתה מוצא... זהו תענוג לקבל חדשות ממך. שלך בחיבה, אדוארדו חורדה

למחרת השבתי:

27.10.10

אדוארדו היקר.

תודה על תשובתך המהירה. אשר למקורותיו של בולאניו, הוא היה יכול להיסמך על ספרו של שריפוב על צ'רניאחובסקי, שהופיע בתרגום ספרדי במוסקבה בשנות ה-70, אבל בספר זה הוא אינו נחשב כיהודי. כמובן שהיו התייחסויות רבות לצ'רניאחובסקי כיהודי באנגלית. אבל למה היה עליו לחפש אותן? מכתביו עולה דמותו של בולאניו לא רק כלוחם תקיף כנגד דיקטטורה, פשיזם, נאציזם ואנטישמיות, אלא גם כמלא הערכה וחמלה רבה לעם היהודי.

אפשרות אחת היא שחואן שטיין מ"כוכב רחוק" (או חואן צ'רניאקובסקי מ"ספרות נאצית") היה אדם אמיתי – מורו של בולאניו, ידיד שלו או אולי בולאניו עצמו. אפשרות אחרת היא שהוא למד על צ'רניאחובסקי מאיזה יהודי סובייטי קומוניסטי, למשל איליה אהרנבורג שהיה ביחסים ידידותיים עם צ'רניאחובסקי. אני תמה אם אלמנתו של בולאניו יכולה לספר לנו משהו שיקרין אור כלשהו על מסתורין זה. אודה לך מאוד אם תוכל לטלפן ולשאול אותה על כך, או אם אינך מרגיש נוח לעשות זאת, להשיג עבורי את כתובתה (באישורה, כמובן) כך שאוכל לכתוב ולשאול אותה ישירות.

תשובתו המידית של חורדה הייתה:

מר עמיר היקר.

בולאניו היה שחקן חריף של משחקי אסטרטגיה, או משחקי מלחמה. אולי מצא על גנרל צ'רניאחובסקי כשנבר בספרים על מלחמת העולם השנייה. אבל אינני יודע אם הוא קרא אנגלית. אולי חבר כלשהו, כמו חואן שטיין שהוא מתייחס אליו (כנראה ממוצא יהודי ונטיות טרוצקיסטיות), היה יכול לתת לו את המידע. אינני יודע. ובולאניו היה מגן חזק של יהודים. אני חושב שהוא עשה את גנרל צ'רניאחובסקי יהודי כיוון שהאמין שצריך היה להיות חייל יהודי כמוהו. יהדותו הייתה מין צדק פואטי. אני זוכר בבירור שדיברתי אתו בטלפון, והזכרתי את צ'רניאחובסקי. "האם הוא אמיתי?", שאלתי. "כמובן", הוא ענה מיד, כאילו רוגו על שאלתי המטופשת. "הוא מת מוות של חייל", הוא אמר. וזה היה הכל. אשאל את אלמנתו. המקרה מרתק בהחלט. נהיה בקשר.

ואכן, אחרי ימים ספורים קיבלתי דרכו את תשובתה (בספרדית) של קרולינה לופז, אלמנתו של בולאניו:

3.11.10

פרופ' עמיר היקר.

רצ"ב תמצא את תשובתה של אשתו של בולאניו. אני מקווה שהיא תהיה לך לעזר למחקרך. אני, תנני לדעת לאלו מסקנות תוכל להגיע.

3 בנובמבר 2010

הולה אדוארדו, אני קרולינה לופז.

אני מתנצלת על האיחור בתשובה. אני מתכוונת למסור את המידע שבידי:

בספרייתו של רוברטו נמצאים (בספרדית)

- הספר שצינת: **צ'רניאחובסקי** מאת א. שריפוב, הוצאת פרוגרס, מוסקבה, 1978.

- **היסטוריה של מלחמת העולם השנייה** כרכים I ו-II מאת לידל הארט, עורך לואיס דה קבלט, ברצלונה 1972. בכרך II של ספר זה, עמודים 200 ו-201 מדובר על צ'רניאחובסקי. העמודים סומנו על ידי רוברטו.

- **המלחמה שהיטלר ניצח בה** (La guerra que Hitler gano) מאת ניקולס בית-אל (Nicolas Bethell), הוצאת גריחאלבו, 1985.

- **זכרונותיו של צ'רצ'יל**, 12 כרכים, הוצאת אורביס 1989.

מאידיך גיסא, רוברטו היה שחקן גדול של משחקי מלחמה ליד השולחן ואלה שהרבה לשחק היה קשורים למלחמת העולם השנייה, יש לי אוסף קטן של אלו. משחקים אלה הם שחזורים של המציאות.

אשר לשאלתך בקשר לחואן סטיין לא מצאתי מראי מקום בארכיונו.

ברכות, קרולינה לופז

אני מקווה שהייתי לעזר.

4.11.10

תודה רבה גבי לופז. אני מקווה שאת קוראת אנגלית, כיוון שקשה לי מאוד לכתוב ספרדית. שוב תודה על תשובתך ועל המידע המעניין ביותר. ספרו של שריפוב, שממנו יש לי את התרגום האנגלי, אינו מתאר את צ'רניאחובסקי כבן להורים יהודים. להיפך, הוא עושה מאמץ נראה לעין למחוק כל דבר שיכול לרמוז על אפשרות כזו. זה בוודאי תאם את המדיניות הרשמית הרוסית, המכחישה את הקשר של הגנרל הגדול לעם היהודי. לרוע המזל, לא הצלחתי למצוא את ספרו של לידל הארט בקטלוג הבין-אוניברסיטאי הישראלי, והייתי מבקש ממך, אנא, לומר לי אם מוצע שם משהו בדבר מקורו היהודי של צ'רניאחובסקי.

תודה רבה לך, פרופסור עמיר. אני חושב שזה די ברור שבולאניו "המציא" את היהדות של גנרל צ'רניאחובסקי, הוא כנראה עשה זאת כיוון שרצה שהוא יהיה יהודי, אולי בגלל סיבות של "צדק פואטי". אבל הדבר המדהים הוא שצ'רניאחובסקי האמיתי היה יהודי בסתר, למרות שמשפחתו והוא עצמו כנראה העלימו את העובדה, בגלל האנטישמיות הקשה ששלטה בזמנם באוקראינה, כמיוחד בקרב החיילים והאיכרים. זו התיאוריה שלי, וכמובן שאני עלול לטעות. בכל מקרה, כל דבר בסיפור הזה הוא מרתק את הדמיון, ואפילו אשתו של בולאניו סיפרה לי בדואר שגם היא חשבה שהמקרה מרתק.

מצאתי בספריית אוניברסיטת תל-אביב את ספרו של לידל הארט (באנגלית, בכרך אחד). צ'רניאחובסקי אמנם מוזכר בתיאור מהלך הקרבות, אבל אין שם התייחסות לאישיותו ולתולדות חייו. לא בזיכרונות מלחמת העולם של צ'רצ'יל (שישה כרכים בעברית) וגם לא בספרו של ניקולס בית-אל לא מצאתי את שמו של צ'רניאחובסקי במראי המקום.

6.11.10

אדוארדו היקר. אני מצרף דו"ח לא מעודכן של מחקרי על מקרה צ'רניאחובסקי (שנכתב לפני כחצי שנה). מאז כתבתי אותו יש התפתחויות חדשות רבות, וגם כמה פרטים קטנים בו דורשים תיקון, אבל עדיין לא עדכנתי את הנוסח האנגלי. על כל פנים, נראה לי שזה די מעניין כמות שהוא. שלך, דן עמיר

8.11.10

זו חתיכת מחקר מדהימה, פרופסור עמיר, כמעט כמו נובלה. לדעתי, צ'רניאחובסקי לא רצה שיידעו שהוא יהודי, מה שלא אומר שהוא עצמו ידע היטב שהוא כזה. אבל הוא חשב איכשהו שההומו סובייטיקוס שבו האמין אינו עושה שום הבחנה בין עמים וגזעים. זה הרושם שלי וייתכן, כמובן, שאני טועה. על כל פנים, ברכותי על עבודתך. מקווה לראות שוב ממך, אדוארדו

בניסיון נוסף למצוא תשובה לשאלותי, פניתי לסופר והמחזאי אריאל (ולדימיר) דורפמן, פרופסור לספרות לטינו-אמריקאית באוניברסיטת דיוק שבארה"ב, אחד האנשים הקרובים ביותר ליצירתו של בולאניו ובעל רקע כמעט זהה, כך שהיה לי אפילו חשד מסוים שבדמותו בנה בולאניו את חואן סטיין⁶⁶.

30/1/11

פרופסור דורפמן היקר. אני מנהל פרויקט מחקר בניסיון לחשוף את ההיסטוריה המוקדמת של גנרל מלחמת העולם השנייה המהולל איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי. אני מבין שהיית ידידו של רוברטו בולאניו ושאתה מכיר היטב את ספריו, ולכן ידוע לך בוודאי שצ'רניאחובסקי היה אחד מגיבוריו, כפי שאפשר לראות ב"כוכב רחוק". תהיתי מאיפה השיג בולאניו את המידע שצ'רניאחובסקי נולד כיהודי – דבר זה עדיין נתון במחלוקת בין המזרח למערב (ולא מוכרע בישראל). הצלחתי ליצור קשר עם אלמנתו, אבל היא לא ידעה את התשובה לשאלתי. נראה שהוא קיבל את רוב המידע על צ'רניאחובסקי מה"ביוגרפיה" של הגנרל שכתב שריפוב, שאת תרגומה לספרדית שמר בספרייתו. אבל לא זו בלבד שספר זה, המשקף את הקו הרוסי הרשמי, אינו מזכיר

⁶⁶ ולדימירו אריאל דורפמן (Vladimiro Ariel Dorfman) הוא יליד בואנוס-איירס, 1942, בן לאב יליד אודסה ולאם ששורשיה במולדאבה. החל מ-1954 התגורר בצ'ילי, נעשה אזרח צ'ילאני ב-1967 והיה פרופסור לספרות באוניברסיטת צ'ילי. בגלל פעילותו למען זכויות אדם נאלץ לעזוב את צ'ילה ב-1973 ולעבור לארצות הברית. מאז החזרת הדמוקרטיה לצ'ילה מחלק את זמנו בין שתי הארצות.

כלל את העקבות היהודיים בתולדות חייו, אלא שהוא מנסה, באופן בוטה, למחוק כל רמז אליהם. אם כך, מאיפה נודע לו מוצאו היהודי של צ'רניאחובסקי? האם היה זה סתם ניחוש שלו? האם לבולאניו עצמו היה קשר משפחתי יהודי (הוא היה כל כך אמפאתי לעם היהודי). או אולי היה חואן סטיין האמתי אחד מחבריו? אערך מאוד כל פיסת מידע לגבי נושא זה.

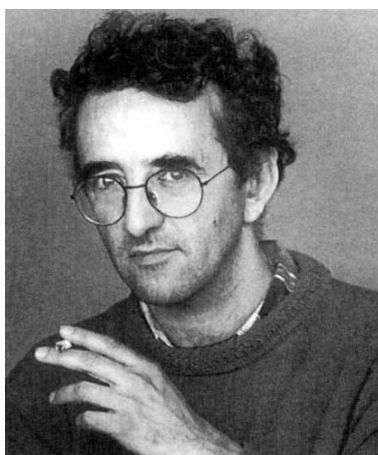
שלך בכנות, פרופ' (בדימוס) דן עמיר, בית הספר למתמטיקה, אוניברסיטת תל-אביב

התשובה המאכזבת הגיעה למחרת:

פרופסור עמיר היקר. אריאל דורפמן הוא בנסיעות בצילה ואינו קורא או עונה בזמן זה למסרים אלקטרוניים. אבל כשסיפרתי לו על כך, הוא ביקש ממני לומר לך שלרוע המזל אין לו תשובות עבורך. אבל להודות לך על התעניינותך בבולאניו.

בלבביות, ג'ניפר פראטר, עוזרת מחקר לאריאל דורפמן, אוניברסיטת דיוק

אני חושש שבזאת הגעתי לקצה הדרך בכיוון כוכבו הרחוק של בולאניו. עדיין נותרה פתוחה השאלה מאיין נודע לבולאניו, שלא הרבה לקרוא באנגלית, על יהדותו של צ'רניאחובסקי. הסברו של חורדה, שהוא המציא פרט זה מטעמי "צדק פואטי", אינה משכנעת, אבל כיוון, שכפי שמצאתי גם במשחקי המלחמה שבאינטרנט, דמותו של צ'רניאחובסקי מופיעה בין גיבורי מלחמת העולם השנייה, ומכיוון שמשחקים אלו, רובם ככולם, מקורם במערב, ייתכן מאוד שמצא זאת באחד מהם.

רוברטו בולאניו

איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי 1944

9. החיפושים אחרי קרוביו של צ'רניאחובסקי בישראל.

החלטתי לחפש קרובי משפחה של הצ'רניאחובסקים בישראל. לשם כך הוצאתי באתר 144 את רשימת הטלפונים של הצ'רניאחובסקים שבארץ. המתמטיקאי ד"ר יולי אדלמן ואשתו עזרו לי והתקשרו עם שבעה מהשמונה שברשימה. אחד מהם, יפים בן סמיון צ'רניאחובסקי הגר בכרמיאל, כבן 70, הוא נכדו של מנחם צ'רניאחובסקי מזבוגורודקה, המופיע ברשימת הבוחרים לדומה. לפי יפים, סבו היה חייט. נדמה לו שידע על מישוה בשם מיכאל דנילוביץ' צ'רניאחובסקי שהיה סגן ראש העיר ברוסטוב לאחר מלחמת העולם השנייה ובתו עבדה במפעל כימי. אך לא ידוע לו על קשר לאיבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי.

לעומת זאת, אירינה צ'רניאחובסקי מחולון הפנתה אותה לחמותה, אנה(י), שסיפרה על קשר משפחתי, שאינה זוכרת אותו בדיוק, לגנרל. היא זכרה שבעלה המנוח ואחותו בקרו אצל אלמנתו ובתו בדירתן המפוארת (במונחים הסובייטים) במרכז מוסקבה - סביב 1960. פגשנו את המשפחה במאי 2009 בדירתה של הבת אלה בחולון. אנה, כבת 71, עלתה ארצה ב 1995 עם בעלה ולדימיר ואחותו ז'אנה (שניהם נפטרו בינתיים), ועם בנה אדיק (אדוארד) ואשתו אירה (אירינה, מבית וסילבסקי) ובתה אלה (אליאונורה) ובעלה יבל"א. אביו של ולדימיר היה איסק בן יעקב. יעקב נולד בערך ב- 1905 באזור קייב⁶⁷. גם האב יצחק וגם הסב יעקב היו קצינים די גבוהים - יצחק היה פולקובניק ויעקב - גנרל מיוז⁶⁸. יצחק נולד בוולדיקווקז כשיעקב שרת שם⁶⁹. לפני שהמשפחה עברה לשם הם התגוררו בקייב. הם עלו ארצה מסביבות ז'טומיר. למרות שברשימות הדומה איתרתי את איצקו ינקלב (יצחק בן יעקב) צ'רניאחובסקי ברז'ישצ'ב ב 1907, שהוא כנראה בנו של ינקעל בנציונוב מבורודיאנקה ונכדו של בנציון גרשקוב מאובוחוב, לא מתקבל על הדעת שזה אותו האדם בגלל הגיל והמיקום. אגב, אחיו של אותו יענקל, נוח בנציונוב, מופיע כבעל חנות סדקית במדריך העסקים של רדומישל בשנת 1913. מסיפורם התברר לי שקיים "מועמד" נוסף לחיפושי המשפחתיים - עוד קצין ממשפחת צ'רניאחובסקי מדורו של איבן דנילוביץ' - האם אותו אח למחצה של סבתי היה יעקב צ'רניאחובסקי? האם בעלה השני היה ממשפחת צ'רניאחובסקי שברדומישל?

הם הציעו לנסות לשאול את בן הדוד פליקס צ'רניאחובסקי המתגורר בפיטסבורג. כדי להגיע לקשר אתו נתנו לי את הדואר האלקטרוני של טניה מייריצקי (אחותו?) - פניתי אליה אך לא נעניתי וגם הם לא קיבלו עד עתה תשובה ממנה. מסתבר שהיא חולה מאוד, וכנראה גם מצבו של בן הדוד פליקס הוא כך שאינו זוכר הרבה. במסר שקיבלנו מאירה בינואר 2010 נאמר:

... אמא של אלה ואדיק דיברה עם טניה, אבל יש לנו גם חדשות לא טובות. היא מאוד חולה, יש לה סרטן, עברה ניתוח בכלייה ועכשיו בבית חולים, מצבה קשה. מתפללים לשלומה. את פליקס לא מצאנו. הלוואי שטניה תרגיש יותר טוב ותעזור לנו! דרך אגב, המשפחה של ולדימיר, אבא של אדיק ואלה, גרה בקייב לפני שעברו לוולדיקווקאז. טניה גם גרה בקייב. אולי זה יעזור לך. אירה.

בתשובה לשאלותי על פרטים נוספים על המשפחה, קיבלתי ב 25.9.10 את התשובה:

לדן ועדינה שלום רב! אני קראתי לחמותי אנה את השאלות, ומה שהיא יודעת - אני כותבת: - היא לא יודעת את שם אביו של יעקב ועל האחים שלו. - יצחק (יעקב?) נולד כנראה או בקייב או בפולין, ואחר כך עברו לגור בקייב. בפולין יש יישוב טרניחובסק - משם יצאה כל המשפחה ומזה גם שם המשפחה. - היו לו 3 אחיות וגם אחים (היא לא יודעת כמה). הם כולם נהרגו במלחמה. - יצחק היה בצבא האדום במזרח הרחוק, דרגתו - סגן אלוף במודיעין. - ולדימיר נולד בוולדיקווקאז והייתה לו רק אחות אחת - ז'אנה, שנפטרה לפני 5 שנים בארץ. היא הייתה יודעת הרבה, הייתה יכולה הרבה לעזור לך. הייתה אשה נהדרת - היא מאוד חסרה לנו... - ולאדיק היה במקצועו מכונאי, עבד במוסך - לא ידוע לנו איפה הם גרו לפני המלחמה. בזמן המלחמה גרו בקייב, אחר-כך במזרח הרחוק. - אדיק זוכר מהילדות שלו שסבא יצחק סיפר לו על המשפחה וסיפר גם על איבן צ'רניחובסקי, אמר שזה בן דוד שלו - הוא היה אז קטן, אבל מתעקש שסבא אמר לו את זה. - ז'אנה גם ביקרה אצל אלמנתו של איבן דנילוביץ בשנת 60. היא גרה אצלה כמה זמן, ולדבריה קיבלו אותה טוב מאוד. זה מחזק את הנושא שהם באמת קרובים.

⁶⁷ בהמשך התברר לי שהכוונה הייתה, כנראה, לאיסק, יליד 1907, ולא לאביו יעקב.

⁶⁸ בני המשפחה (אנה, אלה ואדוארד) לא חזרו על טענה זו בפגישתנו בפברואר 2011 ואמרו שאינם זוכרים את עיסוקו של יעקב, לא כל שכן את דרגתו.

⁶⁹ ייתכן שגם כאן נפלה אי-הבנה. בפברואר 2011 נאמר לי שוולדימיר נולד בוולדיקווקאז ליצחק ששירת שם, ואילו יצחק נולד בקייב בערך ב- 1910 ונפטר, כנראה, בגיל 61.

לצערי אין לי עוד מה להוסיף בינתיים. אם הם יזכרו עוד משהו אני אמסור לכם הכול. אירה

איסאק יקובלביץ' (יצחק בן יעקב) צ'רניאחובסקי ומשפחתו:
אשתו אסיה לויב (משמאלו) ואחותה ר(ע)יה (מימין), והילדים ולדימיר וז'אנה

לאחר המפגש עם בני משפחת זאסלוב, בו נוכחו אדיק, אלה ואמם אנה, התקבל מידע נוסף מאירה:

7.3.2011

לדן ועדינה שלום רב! תודה רבה על האירוח הנפלא!!! אנה דיברה עם המשפחה באמריקה וקיבלה אינפורמציה על משפחת טשרניחובסקי. האבא של המשפחה - יעקוב. הילדים שלו: אולגה, ריטה, בלה, איסק, מישה וויקטור. כולם נולדו באוקראינה, בעיר בלאייה צרקוב. אשתו של ויקטור גרה בסנט-פטרבורג, שמה אסיה. ויקטור היה קצין בחיל האוויר. הילדים שלהם, נליה ותמרה, גרים בצפון רוסיה בעיר וורקוטה. פליקס טשרניחובסקי, בן של אולגה, גר באמריקה. אשתו ליובוב הבטיחה לשלוח תמונות שנשמרו במשפחה. אנחנו נעביר אותן אליכם. פליקס, לצערנו, חולה, לא יוצר קשר. בינתיים זו האינפורמציה שאנה הצליחה לקבל. באם יהיו עוד אנחנו נעדכן אתכם.

ואכן, ב- 23.5.11 העבירה לי אירה בדואר האלקטרוני צרור תמונות, ובו תצלומי בני המשפחה הנ"ל (פרט למישה ולליובוב). היא צירפה גם תמונות של מצבות (שנמצאות כנראה באותו בית קברות), מהן למדתי את שנות הלידה והפטירה כדלקמן: אולגה צ'רניאחובסקי 1906-1976, איסק צ'רניאחובסקי 1907-1971, בלה צ'רניאחובסקי 1912-1987, וריטה-רחל אונישנקו 1914-1986 (בעלה: יפים פטרוביץ' 1900-1986).

בלה צ'רניאחובסקי

ויקטור ואסיה צ'רניאחובסקי

מהשיחה עם הצ'רניאחובסקים בחולון הבנתי שהשם צ'רניאחובסקי נרשם ע"י פקידי העלייה בכל צורותיו השונות, ושעלי לחפש גם את צ'רניאחובסקי, טשרניאחובסקי וטשרניאחובסקי. זה הביא לרשימה למעלה מחמישים "קרובים" נוספים. לבקשתי, טופל הנושא ע"י מתנדבי ארגון סל"ע (מרכז סיוע לעולים במצבי משבר – לשעבר המועצה הציבורית למען יהדות ברית המועצות) שאני משמש בו כיו"ר. הדיווח שלהם, מ-2.3.09 היה כדלקמן:

נכון לכתובת שורות אלה, נערכו שיחות עם מרבית האנשים מתוך הרשימה, אשר יש ברשותם מספר טלפון פעיל. נערכו שיחות רבות עם אנשים, מתוך הרשימה, שלא היה להם קשר משפחתי עם הגנרל וגם לא מידע משמעותי כלשהו על אודותיו. עם זאת, כולם הדגישו כי הינם גאים כי נושאים את שם המשפחה שנשא גם הגנרל המהולל. בנוסף, רבים ציינו כי שאלו אותם לאורך חייהם האם קיימת קרבה משפחתית בינם לבין הגנרל והם ציינו בצער כי לא ידוע להם על קרבה כזו.

המידע המשמעותי ביותר התקבל מליאונד צ'רניאחובסקי (ברשימה הופיע בנו רוסלאן והסתבר כי הטלפון שייך לליאונד) – אל"מ (מיל.) בצבא הסובייטי. ליאונד בן 69, מתגורר כיום בחיפה. מספר הטל' שלו: 054-5558388. ליאונד חיפש את שורשיו המשפחתיים ומצא כי אין לו קרבה משפחתית לגנרל צ'רניאחובסקי והוא גם אינו מכיר אף אחד מקרוביו הישירים של הגנרל, אך עם זאת דמותו ריתקה אותו ועקב הנגישות שהייתה לו לארכיונים של הצבא הסובייטי הוא הצליח לאסוף מידע מסוים על אודותיו. ליאונד אמר כי לא זכור לו מידע נוסף מעבר למידע שמסר בשיחה הטלפונית וכיום זכרונו רופף למדי, אך הוא מעריך מאוד את דמותו של הגנרל, מוקיר את הניסיון לחפש על אודותיו ומשום כך, במידה ולפרופ' דן עמיר יהיה עניין להיפגש עמו, הוא ישמח לפגישה כזו. להלן יוצג המידע האמור: צ'רניאחובסקי היה מצביא בולט מאוד בצבא האדום, אחד משלושת המצביאים החשובים ביותר בצבא בעיני סטאלין (לצד זיקוב ואולי מצביא נוסף). הוא נפצע קשה בחזית וביקש להיקבר לפי מסורת ישראל. הוא נקבר בפרוסיה המזרחית (שטח שעבר לידי בריה"מ עם תום מלחמת העולם השנייה), בעיר ליד קניגסברג, אשר לאחר מותו של הגנרל קיבלה, לכבודו, את השם צ'רניאחובסקי. הגנרל היה המצביא היהודי הראשון אשר עם מותו נורו זיקוקין צבאיים ארטילריים (בין תפקידיו, הוא פיקד, בין היתר על אגד ארטילרי), בהוראתו הישירה של סטאלין. כפי הנראה, שמו המקורי היה יונה דוידוביץ' צ'רניאחובסקי והשלטונות נתנו לו את השם איבן דנילוביץ' בכדי לטשטש במכוון את שורשיו היהודיים⁷⁰. אגב, ככל שידוע ללאונד, מוצאם של כל בעלי שם המשפחה צ'רניאחובסקי, או צ'רניאחובסקי הוא מהעיר צ'רניחוב, בחבל ז'יטומיר אשר באוקראינה. ליאונד סבור כי צ'רניאחובסקי הוא שם משפחתו האמיתי של הגנרל ומעולם לא היה לו אב חורג. ליאונד פגש ברבות השנים קצין יהודי בצבא הסובייטי, אשר סיפר לו כי הגנרל צ'רניאחובסקי מעולם לא ויתר על יהדותו. צ'רניאחובסקי מתואר בספרות הצבאית הסובייטית כמצביא מזהיר ומוערך, אשר התקדם בדרגות במהירות רבה. בתפקידו האחרון שימש כמפקד חזית. לליאונד כואב מאוד ששמו של צ'רניאחובסקי נשכח כיום. הוא לא כתב זיכרונות ומורשתו לא נשמרה במידה מספקת. הדבר מעורר אצל ליאונד כאב אישי רב. לתחושתו של ליאונד, בצבא הרוסי כיום לא שומרים את המורשת הסובייטית ובתוך כך מתעלמים גם מצ'רניאחובסקי. לסיכום השיחה, ליאונד הוסיף כי היה לו מאוד נעים לשמוע על כך שישנם אנשים המתעניינים בגורלו של צ'רניאחובסקי.

שיחה משמעותית נוספת התקיימה עם יורי צ'רניאחובסקי – רופא מנהריה (טל': 0544614171). יורי לא היה ברשימה והגיעו אליו משיחה עם קרובי משפחתו. סבו של יורי היה בן דודו של הסופר הנודע שאול טשרניאחובסקי. יורי אמר שבזמנו חיפש קשר משפחתי אפשרי עם הגנרל, אך נוכח לדעת שקשר מעין זה לא קיים. יורי הוסיף לרשימה את שמו של ישי צ'רניאחובסקי, אשר מתגורר בתל-אביב, ככל הנראה עולה חדש. הניסיון להשיג את ישי עדיין לא הצליח (טל': 03-7399510). יורי לא מכיר את ישי באופן אישי. כמו-כן, יורי אמר כי לדעתו כדאי לשוחח עם ד"ר דב צ'רניאחובסקי, אשר מרצה בנושאי מינהל מערכות בריאות באוני' בן-גוריון בנגב. יורי לא מכיר אותו באופן אישי, אך יודע כי הוא צבר. הוא מניח כי חקר את העץ המשפחתי שלו וייתכן ויש לו מידע כלשהו על אודות הגנרל. נראה כי כדאי לבדוק עם פרופ' דן עמיר האם הוא מעוניין לשוחח עם ד"ר דב באופן אישי או מעדיף שאנו נקיים שיחה זו⁷¹.

⁷⁰ קשה היה לי להאמין לטענה על שם האב, בהתחשב במידע על אחיו ואחותיו, שכולם נשאו את שם האב דני(א)ל. סביר יותר שזהו ניחוש המסתמך על הדמיון הפונטי בין דנילוביץ' לדוידוביץ'. אשר לטענה שאיבן הוא יונה, למרות שאיבן הוא יוחנן (בפולנית – יאן) סיפר לי גם פרופ' בנימין פיין ששמע מאביו שהשם איבן הוא בעברית יונה. ליונה (Иона) ולאיבן (Иван) כתיב קירילי דומה ואותה אות ראשונה.

⁷¹ פניתי לפרופ' דב צ'רניאחובסקי פעמיים בדואר אלקטרוני, אך לא נענית.

ב- 12.3.2009 התקבל דיווח נוסף מאלכס אלטשולר מ"סל"ע", אף הוא ללא תוצאות חיוביות:

אלכסנדר צ'רניאחובסקי מגני אביב (שמו נוסף לרשימה על-ידי כלתו) מסר כי אין לו שום קשר משפחתי לגנרל, אך כילד נהג להתרברב בפני חבריו כי מדובר באביו. שמח מאוד כי ישנם אנשים שמתעניינים בגורלו של הגנרל וביקש למסור ד"ש לפרופ' דן עמיר.

ילנה צ'רניאחובסקי מאשדוד – סבה היה בן דודו של הסופר שאול טשרניאחובסקי. תמרה צ'רניאחובסקי הייתה בטוחה כי הגנרל הינו ממוצא רוסי. כל חייה שאלו אותה האם היא קשורה אל הגנרל קשר משפחתי והיא הייתה משיבה תמיד כי היא יהודייה והוא רוסי. הופתעה מאוד (ושמחה!) לשמוע כי מדובר ביהודי.

נטליה צ'רניאחובסקי (שם משפחה מנעוריה: ירוסלאבסקי. מתגוררת באשדוד ומס' הטל' שלה: 077-3542322) מסרה מידע כי ייתכן ויהיה בו עניין מסוים. אקדים ואומר כי יש בו כדי להוביל לאנשים נוספים ממשפחת צ'רניאחובסקי בחו"ל, אך אין בו מידע מסוים כעת. לבעלה לשעבר קוראים איסק. הם התגרשו בסמוך לעלייתה ארצה והוא נשאר בקייב. אביו של איסק (סבטלנה לא זוכרת כעת את שמו) ברח בגבורה ממחנה ריכוז או מחנה השמדה. אחותו של איסק (יאנה או בשמה המלא איליאנה) מתגוררת כיום בפילדלפיה. נטליה אומרת כי ייתכן ויש לה מידע שיכול לסייע. לנטליה אין את מספר הטלפון שלה בארה"ב, היא הייתה מעוניינת לדבר איתה בעצמה, אך אינה יודעת את המספר. יאנה התקשרה אליה פעם אחת, אך שכחה לצייץ את מספר הטלפון שלה. נטליה ציינה כי ייתכן וניתן ליצור קשר עם יאנה דרך בנה (שמו מקסים או מרק), אינה זוכרת בוודאות). הבן הוא חברו של הזמר ומנחה הטלוויזיה בערוץ 9 דמיטרי קימפלד. ייתכן והוא יוכל לקשר. זהו קצה קצהו של חוט שהתגלה.

יפים צ'רניאחובסקי מרמת-גן (טל': 0546488029) היה בטוח כל חייו כי גנרל צ'רניאחובסקי הינו ממוצא רוסי. משום כך גם אף פעם לא חיפש קשר משפחתי אליו. שמח מאוד-מאוד-מאוד כששמע כי הגנרל היה יהודי. יפים, כיום בן 78, נולד בכפר נלני, בחבל צ'יוביץ' במחוז ז'יטומיר שבאוקראינה. הכפר מרוחק 50 ק"מ מהעיר ז'יטומיר. לאורך דורות רבים משפחתו גרה בכפר נלני. סבו היה נפח ונהרג מידי הנאצים. אביו לחם בחזית ונהרג במלחמה ליד סמולנסק (גם אביו של סבי נהרג שם – הערה אישית). יפים אמר כי במידה ופרופ' דן עמיר ירצה להיפגש עמו ולראות האם אכן ישנה קרבה משפחתית ביניהם, ולבדוק קשר אפשרי לגנרל – הוא ישמח להיפגש. הקושי היחיד הוא שאינו יודע עברית כלל. במידה וזה יהיה רלוואנטי מבחינת פרופ' דן עמיר, אוכל כמובן לסייע.

בעקבות הרצאה על גנרל צ'רניאחובסקי שנתתי במכללת הגמלאים בהרצליה ב- 30.1.11, סיפרה לי אחת השומעות, שרה הרשקו, על מכר שלה בשם נחום (צ'רי) צ'רניאחובסקי, המספר גם הוא על קרבה משפחתית לגנרל. בטלפון אליו (רמת השרון, 5405840) התבררו הפרטים הבאים: אביו של נחום הוא מנחם (שכונה: מְנִיָה) שעלה לארץ ישראל ב- 1923, לאחר שנתפס על פעילות ציונית ונחקר, בין השאר, על ידי חוזרי גדוד העבודה. גם אחותו של מנחם, שרה-לאה, הייתה פעילה ציונית – היא נישאה ליצחק כְּדָרְמָן (רעדערמאהן)⁷². מנחם הוא יליד 1900, אבל עם עלייתו שינה את השנה ל- 1902, לא ידוע מאיזו סיבה. הם באו מאזור קייב. סביר שהוא אותו מנדל צ'רניאחובסקי מבלאיה צרקוב הנמצא ברשימת הבוחרים לדומה ב- 1906. שם אביו של מנחם - אברהם, והוא היה גם רב. המשפחה עסקה כנראה בסחר עצים. אשתו (השנייה?) הייתה קרולינסקי, והיא ידעה לספר על צ'רניאחובסקי, כיוון שבעלה הראשון, שהיה סגן אלוף אך הוצא להורג בטיהורי שנות ה-30, הכיר אותו. בעלייתם השאירו באוקראינה שתי אחייניות, ומישקה אורן מבית עובד ביקר אותן בשנות השלושים. אשתו של נחום דיברה גם עם משפחה בשם צ'רניאחובסקי באשדוד שטוענת לקשר משפחתי לגנרל. עדיין לא קיבלתי את פרטי אותה משפחה.

29.6.11

לנחום שלום. למרות התקדמות מסוימת בחקר סיפור חייו של הגנרל צ'רניאחובסקי, עדיין לא הצלחתי לפצח את החידה. כל פיסת מידע על המשפחה עשויה לקדם אותי. לפיכך אודה לך מאוד אם תוכל להוסיף משהו, אם לגבי המסורת המשפחתית, עד כמה שהייתה כזו, בדבר הידע המשפחתי עליו, ואם בדבר צ'רניאחובסקים אחרים, בארץ או בחו"ל, שהייתם במגע איתם. גם כל מידע נוסף על משפחתו של סבך אברהם, על המקומות שבהם חי וכו', יהיה בעל עניין. בברכה, דן עמיר

⁷² אכן, ברשימת הסוציאליסטים והאנרכיסטים ברוסיה אחרי מהפכת 1917 מופיעים: שרה צ'רניאחובסקיה (צעירי ציון והחלוץ), מנחם צ'רניאחובסקי, יליד 1899 (צעירי ציון והחלוץ) ויעקב מוסייביץ' צ'רניאחובסקי יליד 1901 ממוסטישצ'יה שלייד גוסטומל (מהפכן ציוני-סוציאליסט).

דן שלום. תודה על שמירת הקשר. העברתי את המייל שלך לבן שלי – זיו שמרכז אצלנו במשפחה את ניהול העץ המשפחתי. ביקשתי ממנו ליצור איתך קשר. המייל שלו – tcherni7@gmail.com – בברכה, נחום (צ'ירל) צ'רניחובסקי.

אברהם צ'רניחובסקי ומשפחתו

1.7.2011

דן שלום. שמי זיו ואני בנו של נחום איתו התכתבת. אני אכן בניתי עץ משפחה נרחב. אולם, דווקא במה שקשור במשפחת צ'רניחובסקי יש לי מעט מאד אינפורמציה, לצערי. לגבי סבי מנחם... ככל הידוע לי הוא יליד 1902 ולא 1899.

במסגרת חיפושי באתר יד ושם הסתבר לי שהייתה משפחת צ'רניחובסקי בעיר קורסון-שבצ'ינקו באוקראינה. שם מצאתי אפילו שהיו בני זוג בשם מנוחה ואברהם (כשמות סבא וסבתא רבא שלי). לצערי חסר לי מידע ואינני יודע היכן התגוררה משפחתי באוקראינה ולכן אינני יודע אם הם בני משפחתי. גיליתי גם שהיה להם לפחות בן אחד בשם יעקב שנספה בשואה בהיותו צלם בצבא הרוסי. יש להם בני משפחה בארץ, כיוון שאנה זטניצקי מישראל מילאה את דף העדות אודותיה. אני מצרף לך צילום דפי העדות שמצאתי בעניינם. דרך דפי עדות אלה מצאתי בני משפחה נוספים שלהם בשמות אחרים שניספו בשואה. לא ניסיתי לפנות אליהם כדי לברר פרטים כיוון שהבנתי שאני לא יודע מספיק כדי להשוות. מקווה שבמסגרת מחקרך המעמיק תצליח לגלות יותר. אשמח אם תעדכן אותי לגבי פרטים שתמצא.

כמו כן יש ברשותי מספר טלפון של בת למשפחת צ'רניחובסקי שעלתה לארץ בשנת 1990 או 1991 מאוקראינה. היא עצמה צעירה אולם הגיעה לארץ עם הוריה או לפחות אמה. הם מקייב. עבדנו יחד וניסינו לגלות קרבת משפחה אך, לצערי, לא היה לנו מספיק נתונים להשוואה. אם תהיה מעוניין אקשר ביניכם. אשמח לעמוד לרשותך.

זוהי מה שנכתב בדפי העדות המצורפים:

ינקל צ'רניאחובסקי: נולד בקורסון-שבצ'ניקו בשנת 1918 לאברום ומניחה. הוא היה צלם ורווק. לפני מלחמת העולם השנייה התגורר בקורסון-שבצ'ניקו (אוקראינה – בריה"מ). בזמן המלחמה הוא היה בצבא בריה"מ. הוא נספה בשנת 1941 במירגורוד, אוקראינה (בריה"מ) בגיל 23. מידע זה מבוסס על דפי עדות שנמסרו על ידי האח ועל ידי האחיינית אנה זיטניצקי.

מיניחה (מנוחה) צ'רניאחובסקי: נולדה בקיטנוֹבָה בשנת 1879 לטֶבֶיָה (טוביה). היא הייתה עקרת בית ונשואה לאברם. לפני מלחמת העולם השנייה התגוררה בקורסון-שבצ'ניקו, אוקראינה (בריה"מ). בזמן המלחמה היא הייתה באזור אסיה המרכזית, בריה"מ USSR. היא נספתה בשנת 1944 בקראסני לימן, אוקראינה (בריה"מ) בגיל 65. מידע זה מבוסס על דף-עדות שנמסר על ידי הנכדה אנה..

לזיו שלום. תודה על המידע על בני המשפחה.

את תאריך הלידה 1899 עבור סבך נחום לקחתי מרשימה של סוציאליסטים ואנרכיסטים יהודים לאחר המהפכה, בה מופיעים הוא ואחותו שרה. מה שמתאים למה שסיפר לי אביך. את שמו של יעקב בן אברהם צ'רניאחובסקי, עם שנת הלידה 1918 ותאריך המוות 9.1941 (מקום הלידה לא מצוין עבורו). אני מוצא באתר הנופלים הרוסי obd.memorial. השמות של בני משפחת צ'רניאחובסקי בקורסון שבנפת קאנב בפלך קייב שמצאתי ברשימת הבוחרים לדומה בקייב בשנת 1906 הם:

דוויד אלביץ' צ'רניאחובסקי, יליד 1845, מקורסון; מושקו (משה)-סרול (ישראל) דווידוביץ' (בן דויד) צ'רניאחובסקי, יליד 1849, מקורסון; ברקו (ברוך) מושקוביץ' (בן-משה) צ'רניאחובסקי, יליד 1866, מקאנב; גבריל (גבריאל) מושקוביץ', יליד 1871, מקאנב; וסרול (ישראל) מושקוביץ', יליד 1874, מקאנב. שלושת האחרונים הם, בבירור, בניו של אותו מושקו-סרול. לאחרונה יצא בארה"ב ספר על חיי הקהילה היהודית בקורסון בתחילת המאה שעברה:

Lawrence A. Coben: Anna's Shtetl, University Of Alabama Press, 2011 - 264 pages

עדיין לא ראיתי אותו, אבל אני מניח שתמצא בו עניין.

האם היית בקשר עם אותה אנה זיטניצקי? האם היא עדיין בחיים? האם שמעת ממנה או ממישהו אחר מבני המשפחה בדבר הקשר המשפחתי, אם קיים כזה, לגנרל איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי? מה שמה וכתובתה של אותה צעירה ממשפחת צ'רניאחובסקי שעלתה מקייב לפני 20 שנה?

כל פרט נוסף על משפחת צ'רניאחובסקי עשוי לתרום לקבלת תמונה מלאה יותר על קשרי המשפחה ועל האמת מאחורי האגדות והבדיות על הגנרל המהולל. איידע אותך בהמשך על הידע הנוכחי שבידי.

בברכה, דן עמיר

שלום דן

לא יצרתי קשר עם אנה זיטניצקי. בעצם לא ניסיתי ליצור קשר עם מישהו עד עתה. לגבי אותה אישה שעבדתי איתה ועלתה לארץ לפני 20 שנה, שמה היום כמדומני גלית דויד. לפני נישואיה הייתה צ'רניאחובסקי. מס' הטלפון הנייד שלה 050-5604674.

להערכת אברהם ומנוחה צ'רניאחובסקי מקורסון אינם בני משפחתי. לדברי אבי (נחום) סבי (מנחם) היה הבן הצעיר במשפחה והוא יליד 1902, כך שזה לא כל כך מסתדר. לצערי, כפי שכתבתי לך, אינני יודע היכן התגוררו בני משפחתי באוקראינה ואין לי היום עם מי לברר זאת. אשמח באם תעדכן אותי במידע נוסף.

זיו

3.7.2011

לזיו שלום. אינני מוטרד מההבדל של שנתיים-שלוש בשנת הלידה של נחום. טעויות כאלה, בין אם היו מקריות ובין אם היו מכוונות, היו נפוצות מאוד בתקופה ההיא (אפילו לגבי דמות מפורסמת כמו הגנרל צ'רניאחובסקי יש אי-הסכמה על שנת הלידה). הטענה בדבר היותו של נחום הבן הצעיר ביותר מציבה בעיה קשה יותר, למרות השכיחות הנמוכה של השם מנוחה והסבירות הנמוכה של הימצאות שני זוגות שונים של אברהם ומנוחה צ'רניאחובסקי באוקראינה באותו הזמן. האם ייתכן שסבך התייחס רק להיותו צעיר מאחותו שרה, וששאר האחים והאחיות הצעירים ממנו נספו?

אביך שלח אלי את התמונה של סבא רבא שלך אברהם צ'רניאחובסקי ובני משפחתו. האם אתה יודע לזהות את סבך מנחם בתמונה זו? האם ידוע לך עוד מישהו בתמונה בשמו?

ברשימת הנופלים בצבא הסובייטי נמצא גם מויסיי (משה) נאומוביץ' (בן-נחום) צ'רניאחובסקי, שנולד ב-1892 בעיירה רז'ישצ'ב, ונפל ב-9.1941. רז'ישצ'ב סמוכה לרוקיטנוב'ה בה נולדה אותה מנוחה והשם נחום עשוי הוא לרמוז על קירבה משפחתית לאביך. באותה רשימה נמצא גם איסק (יצחק) נאומוביץ' (בן-נחום) צ'רניאחובסקי, יליד 1894, שנפל ב-6.1944 או ב-10.1944, אך ללא ציון מקום הולדתו.

אל אביך נחום הגעתי כשסיפרתי על תעלומת מוצאו של הגנרל צ'רניאחובסקי ונאמר לי מפי אחד השומעים ששמע מפיו על קרבה משפחתית לגנרל. האם שמעת ממנו, או מפי מישהו אחר במשפחה, על כך?

ידוע לי על עוד אברהם צ'רניאחובסקי באוקראינה של אותן השנים. הוא התגורר בעיירה חודורקוב שבאזור זייטומיר, והייתה לו בת ילידת 1880 בשם חווה, שלפי דברי צאצאיה בארה"ב טענה לקרבה משפחתית (אחות או בת-דודה) לגנרל. לא הצלחתי עדיין לברר את שם אמה. בברכה, דן עמיר

אם בתחילת מסעי בחיפוש אחרי אותו קצין ממשפחת צ'רני(א)חובסקי, האמנתי כי קצינים גבוהים יהודים היו נדירים במשפחות צ'רני(א)חובסקי, מצאתי בינתיים כמה כאלה. על אלה אפשר להוסיף עוד אחד – דודו של המשורר שאול טשרניחובסקי, כמסופר בסיפורו "דודי יעני"⁷³ האופיצר" (1934):

...היה לי עוד דוד – פ.י., שהגיע עד למדרגת "פולקובניק" (שר אלף), אלא שזה היה רופא צבאי לפי מקצועו. והתחיל הלו בשרותו כבר אצל פליבנה⁷⁴. הוא היה מאלה המעטים היודעים לכוון את השעה, מתי ראוי לאדם להיולד. ומטעם זה לא ידע צער תעודת-בגרות, לא ידע צער כניסה לאוניברסיטה. בזרועות פתוחות קבלוהו אל האקדמיה הרפואית הצבאית, אף על פי שהיה מתקשה (לפי דבריו עצמו) באותיות הלטיניות. והיו אז ששים ושמונים על כל יהודי שנכנס לבית ספר, היו מתגאים בהם ומראים אותם כל פעם שהיה מי שהוא מן השדרה העליונה נכנס לבית זה. נכנס דודי למחנה הצר על פליבנה. כמעט שפיגר גם הוא בטיפוס-המעיים, אבל נשאר בצבא, מרוגז ומצטער על הקונגרס הברליני⁷⁵, שקיפח "שכרו". אלא נתעלה והגיע למעלת שר-אלף. ומי יודע אם לא היה מגיע למדרגת גנרל, כרבים שכמותו, לולא נטה אחרי חיבת-ציון, והתחיל מדפיס דברים בעיתונים ונושא נאומים נלהבים לציון. סוף דבר, יצא בדימוס ונעשה רב-מטעם ברוסטוב ע"נ דון, ומשם נתעלה ונעשה רב בקיוב...

⁷³ אינני יודע מהו השם יעני, אני מניח שזהו כינוי הקטנה או שיבוש של הגייתו האידיית של השם יונה. כפי שצינתי לעיל, השם איבן הוא הנוסח הרוסי של השם יוחנן - יוהן הגרמני, ג'והן האנגלי, ז'אן הצרפתי ויאן הפולני. אבל ברשימות שמות שונות שעברתי עליהן (כמו רשימת החיילים שנפלו במלחמה או רשימות הגנרלים היהודים) לא מצאתי את השם יוחנן בקרב היהודים ברוסיה (המקרה היחידי הזכור לי של יהודי יליד רוסיה בשם יוחנן הוא יוחנן רטנר, שנולד באודסה למשפחה מתבוללת, ונקרא גם אויגן). הם העדיפו, כנראה, את השם יונה (כמו גם יונה הורוביץ, ממיסדי נהלל, או יונה קרמנצקי, יליד אודסה 1850).

⁷⁴ כפר בולגרי, מפורסם מימי המלחמה בין הרוסים והתורכים
⁷⁵ הקונגרס של ברלין התכנס ב- 1878 בעקבות מלחמת רוסיה-תורכיה.

10. קצת היסטוריה

כדי להבין את הרקע ההיסטורי, ליקטתי מידע ממקורות שונים במרשתת, וזה מה שהעליתי בחכתי:

א. היהודים באימפריה הרוסית מאז יקטרינה הגדולה

בימי שלטונה של יקטרינה הגדולה חלו מספר תהליכים הקשורים ליהודי רוסיה, ב-1778 חילקה יקטרינה את רוסיה לחמישים מחוזות, כאשר לכל מחוז נקבע שליט נפרד. ב-1782, בהמשך להחלטה כי סוחרים ועירוניים חייבים לשבת ביישובים עירוניים ולא ביישובים כפריים, חלו גם על היהודים מגבלות על התיישבות בכפרים אלא אם כן עסקו בחקלאות. אולם כתוצאה מחלוקת פולין בשלהי המאה ה-18, סיפחה רוסיה שטחים שהיו שייכים טרם החלוקה לממלכת פולין, ושכללו את מרבית יהודי פולין, ומספר היהודים באימפריה גדל באופן דראסטי. ב-1791, בלחץ סוחרים רוסים שחששו מתחרות נקבע ליהודים "תחום המושב" (ברוסית Черта оседлости) באזורי השוליים המערביים של האימפריה, ורק בו הותר ליהודים לחיות ולפעול. תחום המושב, כמיליון קמ"ר בשטח, כלל את רוב שטחי פולין לשעבר, וכמעט את כל שטחי אוקראינה וליטא, שהיו מיושבים בריכוזי יהודים. עם הנהגת "תחום המושב" נאסר על היהודים להתגורר באזורי "רוסיה הקדושה", והיה עליהם היה לגור באזורי "תחום המושב" בלבד, ועל כן, יותר מחמישה מיליון יהודים חיו באזורים אלו. היהודים שאיכלסו את תחום המושב, כ-10% מכלל אוכלוסיית האזור, חיו ברובם בכפרים ובעירייה (שטעטלך) בתנאים קשים ובצפיפות מרובה, והתפרנסו בעיקר ממסחר ומרוכלות. שטחי "תחום המושב" נגזרו כמו כן, התווספו אל "תחום המושב" חלקים מחוף הים השחור ואוקראינה הדרומית. בסך הכול, השתרע התחום על שטח של כמיליון קמ"ר. יצירת תחום המושב גררה עקירה וגירוש של יהודי מוסקבה וסנקט-פטרסבורג אל תוך גבולותיו. גבולות תחום המושב השתנו לעתים קרובות, וכך גם ההיתרים בדבר מגורים בערים הגדולות או בכפרים שבתחומי "תחום המושב". שינויים אלה גררו עקירות וגרושים כואבים של יהודים. כך נאסרו בהמשך על היהודים גם המגורים בתחמי העיר קייב (למרות שקייב נכללה גאוגרפית ב"תחום המושב").

מבחינת השלטון הרוסי, היו מספר מטרות ליישום "תחום המושב":

- עידוד הגירת יהודים לחבלים החדשים שסיפחה רוסיה.
- הגבלת תחום הישיבה של היהודים ועיסוקם, ותרומה לפיתוח אזורי ספר חדשים.
- "תיקון" היהודים, שילובם בחברה והפיכתם לנתינים נאמנים.
- הגנה על האוכלוסייה הרוסית מפני "גזל פרנסתה" בידי היהודים

המדיניות הרוסית כלפי היהודים נעה בין הגבלות מחמירות לניסיונות רפורמה נאורים יותר, שהוגשו באופן מוגבל. ב-1802 הקים הצאר אלכסנדר הראשון את הוועדה לקידום היהודים, בניסיון לקבוע מדיניות של התייחסות למיעוט החדש של נתינים יהודים, שמנה כ-4 מיליון נפש. הוועדה הציעה מספר צעדים לעידוד התבוללות של יהודים, אם כי לא כפתה עליהם את ההתבוללות. המלצות הוועדה הובאו לביטוי בתקנת 1804, שאישרה ליהודים ללמוד במוסדות החינוך של האימפריה ואף להיות בעלי קרקעות, אך הגבילה את מושבם לתחום המושב והטילה מגבלות על עיסוקיהם. בפועל, חשו היהודים יותר את ביצוע חלקה המגביל של החוקה מאשר את חלקה הנאור. בתקופת הצאר ניקולאי הראשון (1825-1855) הוטלו גזירות נוספות על היהודים, ביניהן "גזרת הקנטוניסטים" - החובה לספק מכסת נערים לשרות של 25 שנה בצבא הצאר, ובהדרגה הורע מצב היהודים במהלך המאה ה-19. הרפורמות של הצאר אלכסנדר השני ב-1861 נתנו הקלות מה ליהודים, אם כי עדיין הוגבלו לתחום המושב וחלו עליהם מגבלות תעסוקה ובעלות.

סטטוס-קוו זה הגיע אל קיצו עם ההתנקשות בצאר אלכסנדר השני על ידי חברי הארגון המהפכני ברודניקה ווליקה ב-13 במרץ 1881. זה היה האות לגל הפוגרומים⁷⁶ הראשון ביבוי האימפריה הרוסית. חוגים אנטי-יהודים הפיצו את השמועה שהצאר נרצח על ידי יהודים ושהממשלה הרשתה לתקוף אותם. הפוגרומים קיבלו בהתחלה גם את תמיכתם של חוגים מהפכניים מסוימים, שראו פעולה זו כהתעוררות ראשונית של ההמונים שתוביל לביטול המשטר הקיים. זו הייתה תחילתו של גל הפוגרומים שנערכו

⁷⁶ המילה פוגרום (ברוסית: "הרס", "מהומה") מציינת פרעות של המון בבני מיעוט דתי, גזעי או לאומי, לעתים בהסכמת השלטונות או אף בעידודם; בעיקר היא מציינת את הפרעות שנעשו ביהודי רוסיה ומזרח אירופה, במיוחד באוקראינה. בתקופה הרלוואנטית לסיפורנו, היו יהודי רוסיה קרבנות לשלושה גלי פוגרומים גדולים, שכל אחד מהם עלה על קודמו בהיקפו ובפראותו. אלו אירעו בין השנים 1881 ל-1884, 1903 ל-1906, ו-1917 ל-1921.

בעיקר מאפריל 1881 עד מאי 1882 ביהודי דרום-מערב האימפריה הרוסית, ובעיקר בחבלי הארץ של אוקראינה, ונדעו בשם "הסופות בנגב".

הפוגרום הראשון אירע בעיר גליצ'בטגראד (קירובוגראד) באוקראינה בחג הפסח, ב-15 באפריל 1881. משם התפשט גל הפוגרום לכפרים והעיירות הסמוכים – כ-30 במספר. בתחילת מאי התפשטו הפוגרומים גם לפרובינציות של חֶרְסוֹן, טְאוּרִינְדָה, יקטרינוסלב (דנייפרופטרובסק), קייב, פולטאבה וצ'רניגוב. ההתקפה החמורה ביותר בוצעה בקייב לעיניהם של המושל הכללי ומטה הפקידות והמשטרה כשלא נעשה שום ניסיון לעצור את הפורעים. במאי 1881 נערך פוגרום גם באודסה, אם כי בהיקף מוגבל יותר. בחודשי יולי ואוגוסט היה שוב גל פוגרומים בפרובינציות של צ'רניגוב ופולטאבה. במשך תקופה זו היו הפוגרומים מצומצמים בעיקר בהרס וביזה של רכוש ובמכות. מספר המתים היה קטן. התוקפים באו מקרב האספסוף של הערים, האיכרים והעובדים במפעלים התעשייתיים והרכבות. בסוף תקופה זו, כוחות הממשלה הגיבו כנגד המתפרעים ובכמה מקומות אפילו פתחו באש עליהם, בהשאירם מספר מתים ופצועים. הפוגרומים אירעו בתחום גיאוגרפי מצומצם – דרום ומזרח אוקראינה. כאן היה צירוף של נסיבות מכבידות: המרדנות המסורתית בקרב ההמונים, מסורת של שנאה אנטישמית ורדיפות מהמאות ה-17 וה-18 (הרציחות ההמוניות שבוצעו על ידי חמלניצקי וההאידימאקים), ביחד עם נוכחות של עובדים עונתיים חסרי בית במפעלים, ברכבות ובנמלים, עליית הבורגנות הכפרית והאינטליגנציה המקומית, שראו את היהודים כיריבים מסוכנים ביותר, ותנועה מהפכנית קיצונית שהייתה חסרת עכבות באמצעים שאימצה.

אחרי הפוגרומים באביב ובקיץ 1881, הייתה רגיעה, אם כי פוגרומים מקריים פרצו בחלקי ארץ שונים, כמו הפוגרום חמור בוורשה ביום הכריסטמס הקתולי ופוגרום הפסחא בבאלטה שבמחוז אודסה. ב-21 ביוני 1882 פרסם שר הפנים החדש, הנסיך ד. טולסטוי, צו שהטיל את האשמה לפוגרומים על מושלי הפרובינציות והכריז כי "כל יחס של זלזול מצד האדמיניסטרציה והמשטרה יגרור פיטורים מהמשרה של אלה האשמים". למרות זאת אירעו פוגרומים מבודדים בשנתיים שלאחר מכן. באביב 1883 פרץ גל פוגרומים פתאומי בערים רוטוב ויקטרינוסלב וסביבותיהן. בהזדמנות זו הגיבו השלטונות בעוצמה כנגד הפורעים. ביוני 1884 אירע פוגרום בניז'ני-נובגורוד שבו נהרגו 9 יהודים. השלטונות שפטו מעל ל-70 מהפורעים והוטלו עליהם עונשי מאסר חמורים. זה סימן את סוף גל הפוגרומים הראשון ברוסיה.

הפוגרומים של שנות ה-80 השפיעו מאוד על תולדות יהדות רוסיה. בעקבותיהם אימצה הממשלה מדיניות שיטתית של אפליה במטרה להסיר את היהודים מעמדותיהם הכלכליות והציבוריות. במאי 1882 פורסמו "חוקים זמניים" נגד היהודים, ונאסר עליהם לגור בכפרים "כדי שלא יזיקו לאיכרים הרוסים". גזרות נוספות שהוטלו היו אחוז קבלה (נומרוס קלאוזוס) לבתי הספר התיכוניים ומוסדות ההשכלה הגבוהה, וכדומה, מטרת השלטון נוסחה בבירור מפי אחד מבכירי השלטון, המפקח הראשי של הכנסייה האורתודוקסית המזרחית (הפראבוסלאבית), מחנך בניו של אלכסנדר ה-2 ויועץ לצאר אלכסנדר ה-3, קונסטנטין פובלונוסוב: "שליש מן היהודים יתנצרו, שלישי ימותו ושליש יימלטו לחוץ-לארץ". הלחץ המינהלי, שהגיע לשיאו בגירוש היהודים ממוסקבה בשנים 2-1891, אכן הביא להגירה יהודית מסיבית מרוסיה לארצות הברית וארצות אחרות. תגובות אחרות לפוגרומים היו הצטרפות רבים מהצעירים היהודים לתנועה המהפכנית והולדת התנועה הלאומית והציונית בקרב יהודי רוסיה.

גל פרעות קשה נוסף התרחש בין השנים 1903 ל-1906. בנו ויורשו של אלכסנדר ה-3, ניקולאי ה-2 (ששלט מאז 1894), המשיך במדיניות אביו. הממשלה הגבירה את ההסתה נגד היהודים – הן בשל מעורבות מיעוט מתוכם בתנועה המהפכנית, והן כי ראה בהם "שעיר לעזעזל" שניתן באמצעותו לשכך את התמרמרות ההמונים כנגד המשטר על ידי הפניית זעמם נגדו. הממשלה הרוסית נתנה לעיתונות הריאקציונית יד חופשית לעסוק בהסתה אנטישמית בלתי-מרוסנת והציגה את התנועה המהפכנית כפרי "מזימות יהודיות". קבוצות מונרכיסטיות שונות, שנועדו בשם הכולל "המאות השחורות", מילאו תפקיד מוביל בארגון הפוגרומים. התוצאות הראשונות של הסתה זו היו פרעות קייב בפסח 1903. בפוגרום זה נרצחו 45 יהודים ומאות נפצעו, וכ-1,500 בתים וחנויות נבזזו. האירוע גרם זעזוע בקרב יהודי רוסיה וחוגי האליטה הרוסית ובעולם היהודי כולו. בעקבות הפרעות הקימו קהילות יהודיות רבות ארגונים של הגנה עצמית. בפוגרום שפרץ בגומל בספטמבר 1903 מילאה קבוצת ההגנה העצמית תפקיד חשוב בהצלת חיים ורכוש יהודים. בסתיו 1904 התחוללה שורת פוגרומים בסמלה, רובנו, אלכסנדריה ומקומות אחרים במערב אוקראינה, "פרעות הטירונים" בהן השתתפו, פרט לאספסוף המקומי, גם מגויסי צבא שעמדו להישלח למזרח הרחוק למלחמה כנגד יפן. בעקבות ניסיונות המהפכה ב-1905 התנקמו אנשי הריאקציה ביהודים, שבהם ראו שותפים פעילים במהפיכה, ו"המאות השחורות" ערכו פוגרומים ביהודים. בפברואר

1905 נפגעו קהילת פיאוודוסיה בחצי האי קרים, באפריל – מליטופול בדרום מזרח אוקראינה, ובמאי היה פוגרום חמור במיוחד בז'יטומיר. אך הפוגרומים הקשים ביותר אירעו בנובמבר 1905, לאחר שהצאר נאלץ להיכנע לדרישת התנועה הסוציאליסטית ולהצהיר, באוקטובר 1905, על הענקת זכויות אזרחיות ופוליטיות לעם והקמת הדומה (בית הנבחרים). עם הכרזת המניפסט פרצו הפגנות שמחה ספונטאניות ברחבי רוסיה, בהן השתתפו גם רבים מהיהודים שקיוו לשיווי זכויות. כנקמה על כניעתו של הצאר ועל שמחת היהודים נערכו הפגנות לויאליסטיות שהפכו, במקומות רבים, לפוגרומים. הפוגרום החמור ביותר היה באודסה, שם נהרגו מעל 300 יהודים ונפצעו אלפים. ביקטרינוסלאב נהרגו 120. בסך הכל נפגעו 64 ערים, בהן קייב, סימפרופול, רומני, קרמנצ'וק, ניקולאיב, צ'רניגוב, קמניץ-פודולסק ויליזבטגראד, ו-626 עיירות וכפרים, 660 מהפוגרומים היו באוקראינה ובסראביה, 24 מחוץ לתחום המושב ורק 7 בביילורוסיה. בפרעות נהרגו כ-800 יהודים והן נמשכו ימים ספורים. הפורעים הבולטים היו פועלי רכבת, חנוונים ובעלי מלאכה ופועלי תעשייה. האיכרים נהנו לרוב מן הביזה. מראשיתם נהנו הפוגרומים מתמיכה של חוגי הממשלה, והשלטונות המקומיים קיבלו הוראות לתת לפורעים יד חופשית ולהגן עליהם מכוחות ההגנה העצמית היהודית. ועדות חקירה שמונו לאחר הפוגרומים הצביעו במפורש על ההימנעות הפושעת המכוונת של כוחות הצבא והמשטרה מפעולה. לאחר זמן נודע גם שהעלונים שקראו לפוגרומים נדפסו בדפוס המשטרה החשאית הממשלתית. שני פוגרומים נוספים בחסות הצבא והמשטרה במקום אירעו במזרח פולין בקיץ 1906 – הראשון בביאליסטוק, ביוני 1906, ובו נהרגו כ-80 יהודים, והשני בסידיצ'ה, באוגוסט, עם כ-30 הרוגים ו-180 פצועים.

לפוגרומים אלה הייתה לימים השפעה מכרעת על דפוסי פיזור הקהילות היהודיות בעולם, שכן בשנים שלאחריהם עזבו כשני מיליון יהודים את תחום המושב. חלק גדול מאלה היגרו לאמריקה והפכו, לעתיד, להיות הקהילה היהודית הגדולה בעולם. במקביל, נתנו הפוגרומים דחיפה להתפתחותה של התנועה הציונית.

חוקי תחום המושב בוטלו לאחר מהפכת פברואר 1917 וקריסת שלטון הצאר, והיהודים בשטחי רוסיה הורשו להתגורר בערים ברחבי המדינה. אך המהפכה ומלחמת האזרחים, שהמשיכה להשתולל באוקראינה עד 1921, הביאו לגל הפוגרומים השלישי, והחמור ביותר. מייד לאחר מהפכת נובמבר החלו פרעות ביהודים בערים ועיירות הסמוכות לקו החזית. לקחו בהן חלק פעיל קבוצות חיילים מצבא הצאר המתפרק, שבהתחלה התרכזו בביזה. אך לאחר הכרזת עצמאות אוקראינה ב-1918 והחרפת מלחמת האזרחים שם התרבו הפרעות והפכו לפוגרומים בהם נשפך דם יהודי רב. בפוגרומים באביב 1918 נרצחו יהודים בגלוחוב ועיירות נוספות בצפון אוקראינה על ידי יחידות אדומות שנסוגו מאוקראינה בלחץ הצבא הגרמני, שקראו לפגוע בבורגנים וביהודים. לאחר זאת נקטו הסובייטים צעדים חמורים כנגד פוגרומיסטים בצבא האדום ופרקו יחידות שאנשיהן פגעו ביהודים. באביב 1919, בזמן נסיגת הצבא האוקראיני בפני הצבא האדום שכבש את קייב, ערכו יחידות הצבא האוקראיני פוגרומים בברדיצ'ב, ז'יטומיר וערים אחרות. פוגרומים אלה הגיעו לשיאם בטבח פרוסקורוב ב-15.2.1919, שם נהרגו 1,700 יהודים תוך שעות ספורות. למחרת נרצחו 600 איש בעיירה הסמוכה פֶּלְשֵׁטִין (גווארדסקויה). ב-25 במרץ היה פוגרום כבד בטטייב. האחרים לפוגרומים אלו לא נענשו, והחיילים האוקראינים הרגישו חופשים לשפוך דם יהודי. היהודים ראו בסימון פטליוורה, ראש ממשלת אוקראינה ומפקד צבאה, אחראי לפוגרומים אלו. התוהו ובוהו הכללי ששרר באוקראינה ב-1919 הביא להיווצרות כנופיות איכרים שלחמו כנגד הצבא האדום. מפקדי כנופיות אלו (אטמאנים) שלטו לפעמים באזורים שלמים. הם הטילו טרור על היהודים בכפרים, העיירות והערים שתחת שליטתם וסחטו מהם כספים ואספקה, או שדדו והגו אותם. בין אטמאנים אלו היו אַנְגֶּל, קְזַאקוב, קוּזִיר-זִירְקו, סטרֹק, וּלְנִיץ, זְלִנִי, טוּטוּנִיק וּשְׁפֶּל. האטמאן גריגוריב, שערק עם אנשיו מהצבא האדום ב-1919, היה אחראי לפוגרומים ב-40 קהילות ולמותם של כ-6000 יהודים בקייב אותה שנה. הוא נהרג על ידי האטמאן מאכנו, שהוביל מהפכת איכרים במזרח אוקראינה והצליח להניא את אנשיו מלתקוף את היהודים. אחד הפוגרומים הנודעים ביותר שבוצעו על ידי כנופיית איכרים היה בטרֹסְטְיַאנְץ שבצפון אוקראינה, במאי 1919, שם נרצחו למעלה מ-400 יהודים. ביולי 1919 גברה הפעילות הפוגרומית של הכנופיות בחבלי פודוליה, קייב ווולינייה. באזור פעולתו של האטמאן באטקו זלני היו פוגרומים ברז'ישצ'ב ב-1 וב-13 ביולי. באזור טרשצ'ה פרעו ב-2 ביולי בפּוֹיאָרְקִי וב-11 וה-24 ביולי – בקוֹשְׁבֵטוֹב. ב-29 ביולי היה פוגרום דמים באומן. בסתיו 1919 פרץ גל פוגרומים שבוצעו על ידי הצבא הלבן האנטי-מהפכני, בפיקודו של גנרל א.י. דְּנִיקִין, תוך התקדמותו מצפון הקווקאז לליבה של רוסיה. צבא זה, שרצה להחזיר את המשטר הישן על כנו, הכריז את הסיסמה: "הכו ביהודים והצילו את רוסיה". קציניו וחייליו ערכו פרעות קשות בכל מקום שכבשו. השחור שבהם, בו נהרגו כ-1,500 גברים, נשים וילדים יהודים, היה בפאסטוב בתחילת ספטמבר 1919. חיילי הצבא

הלבן ערכו פוגרומים דומים גם באזורים אחרים של רוסיה. בשנים 1920-1921, כאשר הצבא האדום השתלט על אוקראינה, הכנופיות המזוינות נקמו ביהודים, כמו בטטיב בה נרצחו 4,000 יהודים והעיירה נשרפה כליל. רק חולשתם הצבאית של התוקפים, ותאי ההגנה העצמית שהתארגנו בערים ועיירות רבות באוקראינה, שהידוע בהם היה באודסה, מנעו שואה של יהדות אוקראינה. לפי נתונים שאסף ההיסטוריון ש.דובנוב מ-530 קהילות, ארעו בהן בתקופת מלחמת האזרחים 887 פוגרומים כבדים ו-349 פוגרומים קלים, וסך כל הנרצחים, לפי הערכתו, הגיע ל-60,000. סיכומים אחרים נעים בין 30,000 ל-150,000. בין הקהילות שנפגעו ורלבאנטיות לספורנו נזכרות טולצ'ין, רדומיסל, ובוגוסלב (אנשי פטליוורה), טריפולה, רז'ישצ'ב, אובוחוב ובלאיה צרקוב (כנופיות זלני), אומן וטלנויה (אנשי סוקולובסקי), אובוחוב וקורסון (יחידות הצבא האדום), ועוד. זעזוע פרעות 1919-1921 גרם, מחד, להתגייסות יהודים רבים לצבא האדום, ומאידך – לחיזוק התנועה הציונית והקמת ארגון ההגנה בארץ ישראל.

ב-24.10.2011 צוטט בעיתון "הארץ" מאמר שהתפרסם בדיוק 92 שנה קודם לכן. שם המאמר "אוקראינה" הכותב הוא מאיר גרוסמן. וכך נאמר בו:

"זאת השנה השלישית שאוקראינה מפרפרת בגיסיתה הכבדה, כשהיא מוקפת חומה כפולה של רובים ותותחים, בורות שיחין וחפירות המבדילים אותה מן העולם. פור מתפוררת הארץ, כלים כוחותיה החיוניים, מדלדלים אוצרותיה, ומכמני עושרה הטבעי יורדים לטמיון... והיא סגורה ומסוגרה, אין אדם סביב, אין נתיב לעולם, אין קו אור של חיים אחרים... גלמודה ועזובה, כרותה מאירופה המערבית, דוויה ושסועה... ובאין דרך ובאין מוצא, היא הורסת את כל אשר לה במלחמת יאוש ומחריבה את יסודות חיי הממלכה והחברה. רוסיה הקומוניסטית, חדלת האונים, נעשתה לאוקראינה כסמל לגן עדן".

וכך משלימה מביאת הציטוט, יעלגרינפטר, ברקע ההיסטורי למאמר:

באותן שלוש שנים התחלפו באוקראינה תשע ממשלות, שכל אחת מהן שאפה להרוס את יסודות קודמתה ולכוון משטר חדש יותר, ברוח המהפכה. בפברואר 1919 הודיעה רוסיה הקומוניסטית על הקמתה של "מועצה רפובליקאית סוציאליסטית אוקראינית" שתינה, לפי גרוסמן, מ"שלטון עצמי, חופש ושלוש". אולם 1919 הפכה לשנת פילוג, ביזור שלטוני והרג המונים, בעיקר יהודים. הממשלות האזוריות לא שלטו בפורעים. על אף שבקייב ישבה ממשלה "בולשביסטית", חלקים גדולים מהמדינה היו בידי תומכי המשטרים הקודמים, שנוכח היעדר הסדר הנהיגו לדברי גרוסמן, "משטר של רצח וגזל לעיני השמש. גלי טרור אכזרי, בגידות והפקרות שטפו את הארץ". האוקראינים שינו מחנות וצבעי דגלים כאוות נפשם. מאדום קומוניסטי לצהוב לאומני, חברי הארגון הקומוניסטי הרשמי בקייב, "איזבסטיה", הפכו את עורם וחזרו להתאחד עם אנשי של סמיון פטליוורה ועם הטובחים ביהודים. פטליוורה מונה בפברואר 1919 ליו"ר קביהט אוקראיני שבו חמישה חברים, ולמפקד העליון של הצבא. הוא נלחם במקביל בכוחותיהם של הרוסים הלבנים והאדומים, וכשהובס בידי הצבא האדום הוציא את זעמו בעיקר על יהודי מולדתו. לאחר הניצחון הרוסי, דיווח גרוסמן כי "לאוקראינים הלאומיים לא היתה אחיזה בערים, ולבולשביסטים לא היו שורשים בכפרים. גם פטליוורה מצא רק הדי קלוש בלב האיכר העייף, אשר התפלל רק למנוחה".

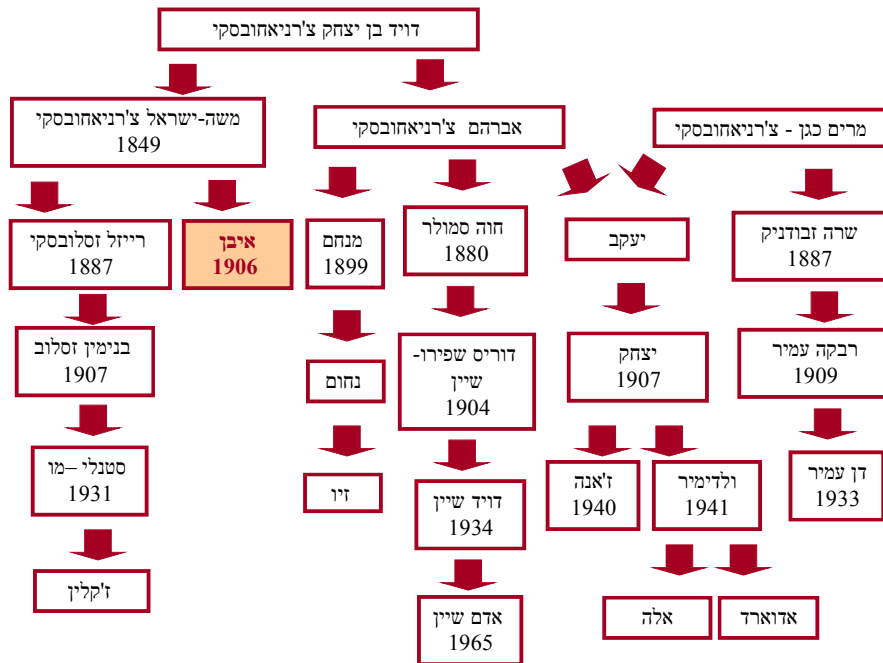
ואכן, באזורים הכפרים השתוללו אנשי הכנופיות, שעשו פוגרומים ביהודים וטבחו עשרות אלפים מהם. פטליוורה, שכהן כיו"ר הקבינט עד לסוף אוקטובר 1919, לא ניסה לעצור זאת. "בנמל קייב עמדו אוניות מלחמה טעונות מקלעים, ובמרחק עשרות וירסטות היה אפשר לאיכרים להחריב ערים ועיירות, ועל יד מדזיגויה לעצור אונייה, להוריד מעליה 130 יהודים ולהטביע את כולם בדנייפר", כתב גרוסמן. "רדומיסל עברה עשר פעמים מרשות לרשות, ובכל שינוי היה נערך טבח ביהודים כמובן".

פטליוורה נמלט מאוקראינה לפולין בסוף אוקטובר 1919. ב-1021 נפגש שם עם ז'בוטינסקי, אז מאנשי ההנהגה הציונית, וחתם עמו על הסכם שלפיו, אם וכאשר יחזור לאוקראינה בראש צבא של גולים, יצטרפו אליו, על פי הצעת ז'בוטינסקי, יחידות של חיילים יהודים. ביולי 2009 כתב שלמה אבינרי ב"הארץ" על הפרשה המביכה: "ברור היה שאחת הסיבות להצעה היתה האנטי-קומוניזם הרדיקלי של ז'בוטינסקי, שטען כי היחידות היהודיות יוכלו להגן על האוכלוסייה היהודית מפני פוגרומים (שיבצעו, מן הסתם, אחיהם לנשק, חיילי פטליוורה). מבחינת פטליוורה הייתה זו הוכחה לכך שאינו אנטישמי, וכי הפוגרומים של 1919 היו "אירועים מצערים" בסערת המלחמה. ההסכם עורר מחלוקת בקונגרס הציוני ה-12 בקארלסבד, הוביל לנתק בין ז'בוטינסקי להנהגה הציונית בראשות חיים ויצמן, ובהמשך, להקמת התנועה הרוויזיוניסטית.

השערות אחרות בדבר קשרי המשפחה

בעקבות סיפורי המשפחות ובהם קצין נוסף ממשפחת צ'רניאחובסקי, ובגלל הנקודות הבעייתיות שהעליתי לגבי ההשערה הראשונה בסוף הפרק הראשון, ניסיתי "לוותר" על קרבת הדם לגנרל המהולל ולבנות השערות אחרות, בהן לא איבן דנילוביץ' אלא קצין אחר ממשפחת צ'רניאחובסקי הוא אחיה למחצה של סבתי. אמנם לא מאוד סביר שקצין זה הוא יצחק בן יעקב אביו של ולדימיר, עליו למדתי מהמשפחה החולונית, כיוון שהוא נולד ב- 1907, 20 שנה אחרי סבתי. מאידך, אם נניח שאחיה למחצה של סבתי היה אביו של יצחק, יעקב צ'רניאחובסקי מבלאיה צרקוב, ושגם הוא היה קצין, הרי שבניגוד להשערת הקודמת הוא נולד זמן קצר מאוד לאחר סבתי, כיוון שבתו הבכורה אולגה נולדה כבר ב- 1906... אפשר להמשיך ולנחש שיעקב היה אחיהם של משה-ישראל ואברהם, ושאיבהם, שלו נישאה אם סבתי, הוא אותו דויד בן יצחק צ'רניאחובסקי, ושהוא או אביו הוא אותו סוחר בגדים מבלאיה צרקוב. הם גרו בבלאיה צרקוב או בסביבתה, עד שעברו גם הם לקייב לפני 1917 (כמובן שתיתכנה השערות נוספות – למשל שיעקב צ'רניאחובסקי הוא אותו יענקל בנציונוביץ' מבורודיאנקו, בנו של בן-ציון צ'רניאחובסקי, סוחר כלי המטבח מרדומישל, ועוד).

ההשערה השנייה בדבר קשרי משפחת צ'רניאחובסקי

פרק שלישי: מה נכתב במערב?

10. מאמרו של אוסד

בעקבות החומר על איבן דנילוביץ' שמצאתי באתר של סטיב אוסד, קיוויתי לשאוב ממנו מידע נוסף. התכתבתי אתו הייתה כדלקמן:

6.10.2008

מר אוסד היקר.

ניסיתי להשיג את מאמרך על צ'רניאחובסקי באינטרנט, אבל לא יכולתי לקבל אותו. הייתי מעוניין בעוד מידע עליו, במיוחד על ילדותו. משפחתו – ההורים הביולוגים והמאמצים, אחיו ואחיותיו וכו', ועל המקומות שבהם הם חיו. האם תוכל לעזור לי בזאת (ייתכן שהוא היה קרוב משפחה של אמי המנוחה). שלך בכנות, פרופ' (אמריטוס) דן עמיר, אוניברסיטת תל-אביב

פרופסור עמיר

אינני בטוח שאוכל לעזור לך בעניין העיקרי שלך – למרות שאחפש בניירותי מידע אישי נוסף – אבל אשמח לשלוח לך עותק של מאמרי. רק שלח לי את כתובתך. יהי רצון ומשפחתך, וכל עם ישראל, ייכתבו לשנת בריאות ושלוש. כל טוב, סטיב

ואכן, אחרי ששלחתי לסטיב אוסד את כתובתי, הגיע תדפיס המאמר. מאמר זה הוא, עד כמה שידוע לי, המאמר היחיד שהתפרסם עד היום על איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי בספרות המקצועית המערבית.

31.10.2008

סטיב היקר. חזרתי הביתה לאחר סוכות ומצאתי את מאמרך על צ'רניאחובסקי. אני מנסה לשער פתרון למסתורין של הוריו שיתאים לפיסות המידע היותר אמינות בחידת תצרף זו – כלומר, סיפורה של אמי, האתר של ז'קלין זאסלוב, ספרו של שריפוב, מאמרך וכתבות אחרות שמצאתי, במיוחד הכתבה של רז'בצב מ-10 באוקטובר 2007 (ברוסית). קיימות, כמובן, כמה סתירות, במיוחד במקורות הרוסיים, שבהם מוכחש כל קשר יהודי (בספרו של שריפוב ניכר מאמץ גס להכחיש זאת – הסיפור המגוחך בו הוא מנסה להאשים את בעלי האחוזה (היהודים?) זפוטוצקי ונובינסקי, לך שאיבן המסכן נשא את שם המשפחה היהודי הטיפוסי צ'רניאחובסקי (במקום השם האוקראיני האמיתי, צ'רניאחוב), ומדוע לא כונה בילדותו ואניה אלא יאסיק (כנראה – מיאשק, כלומר יאשה).

מובן שכל פיסת מידע נוספת תוכל לעזור. במיוחד אני סקרני לקבל את תגובתו המלאה של מנהל מוזיאון אי.ד.צ' במינסק למאמרך. האם הוא לא ניסה להציע אלו שהם תיקונים לתולדות החיים – במיוחד להיותו של אי.ד.צ' יהודי? המקצוע של אביו? אחיו ואחיותיו? ילדיו? אולי, אם יש לך את כתובתו, אפשר לשאול אותו לגבי כמה פרטים לא ברורים או אפילו חסרים? בכל מקרה, אשלח לך את הנוסח "הנכון" המוצע על ידי כשאעלה אותו על הכתב. שלך, דן עמיר

29.11.2008

סטיב היקר. צירפתי את הדו"ח הראשוני שלי על תוצאות חקירותי לגבי משפחתו של אי.ד.צ'רניאחובסקי. אשמח לקבל את הערותיך, תיקוניך וכל הצעה שהיא. שלך, דן עמיר

22.12.2008

דן, אני מצרף את הטיוטה המקורית שלי למאמר, הכוללת את כל מראי המקום. אני מקווה שזה יעזור. הייתה לי ההזדמנות להסתכל בכתב היד שלך. עשית כמות מדהימה של עבודה, במיוחד זו המבוססת על ראיונות וחומר מקור ראשוני אחר, והעמקת לחפור בעברה של משפחתך. מרשים ביותר. אין משהו שאני יכול לטעון כלפיו. אנא המשך לשמור אותי בתמונה, במיוחד על כל חומר היסטוריה צבאית מעניין שתחשוף.

שיהיה לך חנוכה שמח, ולשנת 2009 – בריאות, שלום ואושר. סטיב

ואכן, קיבלתי את טיוטת המאמר עם מראי המקום, והרי היא במלואה:

פֶּטוֹן הַיְהוּדִי שֶׁל רוֹסְיָה: גִּנְרָל הָאֶרְמִיָּה אִיבֵן ד. צ'רְנִיֶּאֲחֹבְסְקִי (Ivan Danilovich Chernyakhovsky⁷⁷)

גיפ אמריקאי שהכיל את מפקד החזית הביילורוסית ה-3, גנרל איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי, נסע במהירות דרך העיר מהלזק מיד בפאתי קניגסברג. הוא היה בדרכו לבקר במטה של לייטננט-גנרל א.ו. גורבאטוב, מפקד הארמייה ה-3 שלו, ולא רצה לאחור. היו לו שישה מפקדי ארמיות תחת פיקודו והוא תכנן לבקר כל אחד מהם לפני המתקפה הסופית. בהתקרבו לצומת בדרך כשמונה מאות מטר מחוץ לעיר, נחת בקרבתו פגז ארטילריה בודד, חרך את האדמה באש והרים ענן ענק של אבק ופסולת, וגרם לווייליס לעצור פתאומית.

באותו זמן שהפגז התפוצץ התקרב גורבאטוב ממזרח. עוד בטרם נמוג העשן, הגיע גורבאטוב לגיפ, ירד מרכבו והציץ פנימה. הוא ראה שהנהג, ב.אי. וינוגראדוב, שלישו של מפקד החזית, ושני חיילי הליווי היו מטושטשים, אבל ללא פגע, ושהרכב כנראה לא ניוזק. אבל במהרה הוא הבין כמה ביוקר עלה פיצוץ יחיד זה. שם, במושב הקדמי הסמוך לנהג, היה גופו המוכתם בדם של מפקד החזית. האיש שנפצע קשה, מתאמץ לנשום, אמר לגורבאטוב וחזר מספר פעמים: "אני פצוע אנוש, אני גווע..." [1 עמ' 177]. גנרל איבן ד. צ'רניאחובסקי, משחררן של קורסק, וילנה, קובנה ואלפי מקומות אחרים, פעמיים גיבור ברית המועצות, הגנרל הראשון שהציב את רגלו על אדמה גרמנית [2 עמ' 100], מפקד החזית הצעיר ביותר, והקצין היהודי רס-הדרג ביותר בצבא הסובייטי, נפל כאשר הניצחון הסופי נראה כבר בבירור באופק. הוא היה האחרון בין 235 הגנרלים הסובייטים שנפלו בקרב במלחמת המולדת הגדולה⁷⁸ [1 עמ' 245].

א.י.ד. צ'רניאחובסקי, הצעיר בארבעה ילדים ובן לפקיד רכבת, נולד ב-16 ביוני, 1906, בכפר האוקראיני הקטן אומן ליד קייב. הוא התייתם בתקופות המאבק האזרחי שלאחר המהפכה, כשהוריו מתו מטיפוס [3 עמ' 197]. הוא עבר את שנותיו המוקדמות כרועה וכעובד רכבת לפני שהצטרף לצבא האדום בגיל 18. הוא נרשם כצוער בבית הספר של חיל הרגלים באודסה, אבל אחרי שהכירו ביכולתו הטבעית במתמטיקה ובמדע, שלחו הקומיסרים את הנער הגבוה לחיל התותחנים. אחרי שסיים בהצטיינות את בית הספר לארטילריה בקייב, הצטרף צ'רניאחובסקי למפלגה הקומוניסטית [4].

מסומן לקידום מהיר, הוא סבב בסדרת תפקידי קו ותפקידים פוליטיים בחיל התותחנים, עד שנבחר ב-1931 ללמוד באקדמיה למכניזציה ומוטוריזציה על שם סטאלין. חמש השנים הבאות עברו עליו בלימודים במחלקת פיקוד-הנדסה, והוא סיים ב-1936. כמו קצינים בעלי מזג דומה בכל העולם, הוא השתכנע בהקדם שלוחמת שריון היא שתכתיב את תוצאות המאבקים העתידיים וביקש מינוי כראש מטה של גדוד טנקים. אחרי זמן קצר עלה לפקד על רגימנט טנקים (-1936 1940) ולתפקיד סגן מפקד דיוויזיית טנקים (1940-1941) [5 עמ' 630]. גבוה, יפה תואר, עם שיער שחור מתולתל, היה נשוי ואב לתינוקת, ממש דמות המודל לקצין הסובייטי.

במשך תקופה סוערת זו, הוא הפגין גם את כישרונותיו כפעיל מפלגה נאמן וכשורד עקשן. בזכות מיומנות פוליטית, עורמה ומזל, נמנע ממנו גורלם של שליש מהקצינים בצבא הסובייטי שהוצאו להורג, נאסרו, הוגלו או הודחו בזמן הטיהור הרצחני של הצבא בשנות ה-30 המאוחרות [6 עמ' 1230]. הישרדותו הייתה עוד יותר מיוחדת במינה בהתחשב בחשד הפרנואידי של סטאלין ביהודים כאויבי הטבעיים [7 עמ' 196]. השקפתו על סטאלין הייתה "אורתודוכסית" אבל רמזה על קושינות, שאותן חלק אחר כך עם העיתונאי והתועמלן המפורסם איליה אהרנבורג, אותו פגש במשך המלחמה.

יְהִי לְךָ תְּהִלָּה דִּיאֶלְקֵטִי, לֹא בְּתִיאֹרִיָּה, אֲלָא בְּדוּגְמָה מַעֲשִׂית. אִי אֶפְשֶׁר לְהִבִּין אוֹתוֹ. כֹּל מֵה שֶׁאַתָּה יְכוֹל לַעֲשׂוֹת זֶה לְהִיֹּת בְּעַל אֲמוּנָה. מַעֲלֹם לֹא הֶעֱלִיתִי בְּדַעְתִּי שֶׁבְּמִקוֹם מְכַשְׂרִים מְדוּיָקִים, בְּמִקוֹם נִיתוּחַ מְדוּקָה, יִמְצָא עֵרֶב רֵב כֹּזֵה שֶׁל סְתִירוֹת" [2 עמ' 100].

בזמן הפלישה הגרמנית ב-22 ביוני 1941, היה קולונל צ'רניאחובסקי – שנחשב כאחד מהנמרצים והמיומנים בקציני השריון של הצבא האדום – מפקד דיוויזיית הטנקים ה-28, שהוקצתה לצבא הבאלטי המיוחד והתפרסה דרומה מלנינגרד [1 עמ' 174]. בשעה 9:15 בערב ביום הראשון של המלחמה הפטריוטית הגדולה, ציוותה הסטאבקה, או הפיקוד העליון הסובייטי, שלא חשה במציאות בשדה הקרב, על כל מפקד להדוף את הפולשים הגרמנים חזרה מגבולות המולדת הקדושה. צ'רניאחובסקי נמצא כבר בתנועה אל החזית כשקיבל את פקודותיו. ואחת מהיחידות שתחת פיקודו, רגימנט הטנקים ה-55, נמצאה כבר בקרב כבד כנגד אוגדת הפאנצרים ה-1. ללא זמן לערוך סיורים או לעשות הכנות הולמות, ותוך 24 שעות מקבלת הפקודה לתקוף, הוא נע קדימה ותפס עמדה בראש הטור המוביל. אחרי שנים של מאמצים קשים והכנה, הוא עמד כעת

⁷⁷ זה הכתיב המקובל ביותר במערב, למרות שקיימות וריאציות, כמו Cherniakhovsky, Czerniakowski או Cherniakowski. (לפי אוסד) וגם Cerniakovsky.

⁷⁸ "מלחמת המולדת הגדולה", או "המלחמה הפטריוטית הגדולה" הוא הכינוי הסובייטי למלחמת 1941-1945.

במגננה מול ה**נורמאכט** המפואר, עם נחיתות מספרית ונחיתות בנשק, וכשהיוזמה כולה בידי האויב. צירניאחובסקי תקף והדף בהצלחה את האויב מספר קילומטרים לאחור בהשמידו פלוגה שלמה של אופנוענים גרמנים. אבל עם רדת הלילה של ה- 25 ביוני, נהפך הגלגל כנגדו והאוגדה שלו עורערה לחלוטין, כשכל אחד מ- 85 הטנקים שלו נהרס. אלפים מאנשיו שכבו מתים או פצועים, או גרוע מזה, נפלו בשבי בידי הגרמנים חסרי הרחמים. האוגדה ה- 28 נמחקה מסדר הכוחות הקרביים הסובייטי ושאריותיה זרמו לעורף באי-סדר ובפאניקה. הנסיגה עקובת הדם הארוכה החלה 81 עמ' 159].

בחודשים הנוראים שבאו לאחר מכן, המשיך צירניאחובסקי להצטיין במלחמת הדמים על לנינגרד, בהובילו את אנשיו – שאורגנו בחופזה מחדש כאוגדת הרגלים ה- 241 – בסדרת פעולות השהייה וקרבות מאסף נואשים. תהילתו של הקצין הצעיר והנמרץ צמחה במהירות והוא החל למשוך את תשומת הלב בדרגים הגבוהים. בין פטרונו היו הכוכב העולה, סגן המפקד העליון, מרשל גיאורגי ז'וקוב וכן ראש המטה הכללי מרשל א.מ. וסילבסקי [7 עמ' 196]. תוך שנה מפרוץ המלחמה, בתמיכתם, עלה צירניאחובסקי לדרגת גנרל-מיוור (השקולה לבריגדיר-גנרל בצבא האמריקאי) וביוני 1942 קיבל פיקוד על הארמייה ה- 60.

ב- 25 בינואר 1943 שחררו אנשיו את וורוניז וב- 8 בפברואר – כעת תחת פיקודו של הגנרל האגדי קונסטנטין רוקוסובסקי – הוא כבש בחזרה את קורסק. היה זה בחזית זו שהתועמלן וכתב המלחמה איליה אהרנבורג פגש אותו לראשונה והתיידד אתו. באחת משעות הלילה המאוחרות, אחרי שצירניאחובסקי השפיע על אהרנבורג חרוזי שירה ושיחה קלה, עברה השיחה ללוחמה העתידית, ומחשבותיו של צירניאחובסקי זרמו בחופשיות,

"היום נראים הטנקים כתחילתו של עידן צבאי, אבל למעשה הם סופו. אינני יודע מאין יבוא החידושים, אבל אני נוטה יותר להאמין בגבולות האוטופיות של וולס מאשר ברעיונותיהם של דה-גול, גודריאן, או אנשי הטנקים שלנו. אתה לומד ולומד, ולבסוף אתה מוצא שהחיים הופכים על פיהן את האמיתות המבוססות היטב" [2 עמ' 199].

כעבור שבוע בלבד, ב- 23 בפברואר 1943, הוציא סטאלין את פקודת היום מספר 95 המהללת את הניצחונות האחרונים ומציינת לשבח את המפקד הצעיר אשר הועלה כעבור זמן קצר לדרגת לייטננט-גנרל (השקולה למיוור-גנרל בצבא ארצות הברית) [3 עמ' 102]. בעוד הארמייה שלו נשארת בעתודה בזמן הקרב של קורסק, המשיך רוקוסובסקי לראות בו את "המפקד הלוחם הטוב ביותר" והמשיך לתגבר את הארמייה שלו [9 עמ' 59]. כאשר נכנסה שוב לקרב, מנתה הארמייה ה- 60 שלו כמעט 100,000 איש ואורגנה בשש אוגדות רובאים, שתי חטיבות רובאים וחטיבת טנקים, והיו בה 1,376 כלי ארטילריה ויותר מ- 100 טנקי T-34/85.

בזמן מסע המלחמה לגבולות פרוסיה המזרחית, ב- 17 באוקטובר 1943, נעשה צירניאחובסקי גיבור ברית המועצות כשהוביל ראש חץ מעבר לנהר הדנייפר והיה הראשון לפרוץ את קווי הגרמנים [10 עמ' 397]. כהכרה נוספת לחציית הדנייפר, ועבור ביצועיו בהמשך הקרבות באוקראינה, שלח מרשל ז'וקוב ב- 5 במרץ 1944 מברק מיוחד לסטאלין בו המליץ שצירניאחובסקי יועלה לדרגת קולונל-גנרל (השקולה ללייטננט-גנרל בארצות הברית). סטאלין ביצע את המינוי ללא התדיינות [3 עמ' 197].

זמן קצר לאחר מכן החל הפיקוד העליון הרוסי לערוך תוכניות למתקפת הקיץ, שכללו ארגון מחדש של החזית המערבית כשתי יחידות. בהמלצת מרשל וסילבסקי וגנרל א.א. אנטונוב, סגן ראש המטה הכללי, אישר סטאלין את מינויו של צירניאחובסקי כאחד משני המפקדים החדשים. ב- 12 באפריל 1944 הוא הגיע למפקדת החזית המערבית בקראסנויה ושם, ב- 24 באפריל, פוזרה היחידה מצולקת הקרב בת 3 השנים, ונוצרה החזית הביילורוסית ה- 3. לאחר חודשיים, בגיל 36, הועלה צירניאחובסקי לדרגת גנרל-ארמייה (השקולה לגנרל מלא בצבא ארצות הברית), ונעשה הגנרל המלא ומפקד החזית הצעיר ביותר בצבא הסובייטי [3 עמ' 197]. החזית הביילורוסית ה- 3 הייתה שקולה לאגד ארמיות אמריקאי, והורכבה בשיאה משש ארמיות שדה, ארמיית אוויר אחת, מספר גיסות שריון ורגלים בלתי תלויים, ומנתה כ- 40 אוגדות, ויותר מ- 375,000 איש [7 עמ' 366, 343].

בשבוע של 22 במאי 1944 זימן סטאלין את מפקדיו הבכירים למועצת מלחמה במוסקבה כדי לדון ב**מבצע בגרטיין**, שהיה עתיד להיות המערכה הגדולה ביותר במלחמה. צירניאחובסקי, שאחרי שלוש שנות רצופות חלה במחלה רצינית, הבין שאי אפשר להתעלם מזימון כזה, והגיע מאוחר ב- 25 במאי לדון בהצעותיו למבצע הממשמש ובא. לייטננט-גנרל ו.פ. מרנוב, קצין במטה הכללי וחברו לכיתה מבית הספר לארטילריה, תדרך אותו [3 עמ' 203-4]. מטרתו של מבצע בגרטיין, שנקרא על שם הגיבור הרוסי של 1812, הייתה לנקות את ביילורוסיה (כעת: בלארוס) ולהשמיד את *אגד הארמיות מרכז* (בפיקודו של פילד-מרשל ארנסט בוש, ואחר כך של מודל) נחוש הקרבות בן 800,000 החייל. קנה המידה של המבצע הסובייטי היה מונומנטאלי. כוחותיהם מנו 1,400,000 איש ב- 48 ארמיות (166 אוגדות רובאים, 30,000 תותחים ו- 5,000 טנקים, נתמכים על ידי 6,600 מטוסים). מולם היו אמורות לעמוד 15 ארמיות של הציר (42 אוגדות), נתמכות על ידי

9,500 כלי ארטילריה, 900 טנקים ו-1,400 מטוסי קרב, הפרוסות לאורך חזית של 1,000 קילומטר עם קווי הגנה בעומק של עד 250 קילומטר [7 עמ' 198].

החזית הביילורוסית ה-3 של צ'רניאחובסקי הייתה צריכה לפקד על חמש ארמיות שדה, כולל ארמיית הטנקים ה-5 של המשמרות, ולהתפרס בגזרה הצפונית לימין החזית הבאלטית הראשונה. תפקידו היה להוביל את זרוע המלקחיים הימנית מצפון למינסק וליצור קשר עם החזית הביילורוסית ה-1 של רוקסובסקי, שנעה מדרום לעיר. בכיס הענק הם ילכדו את ארמיית הפאנצרים ה-4 (קולונל-גנרל היינריצי) ואת ה-3 (קולונל-גנרל ריינהארדט) [11 עמ' 325-318].

ההתקפה, שתוכננה להתחיל ביום השנה השלישי לפלישה הגרמנית, התחילה באיחור של יום, ב-23 ביוני 1944. הפריצה ההתחלתית הצליחה באופן מפתיע. צ'רניאחובסקי חתך דרך ליבו של *אגד הארמיות מרכז* ובהמשך מהיר כבש את אורשה ובוריסוב, בהשלימו את כיתור מינסק ב-3 ביולי. הארמיות שלו שטפו אז דרך ליטא, בכובשן בחזרה את וילנה ב-13 ביולי. פעם נוספת פרסם העיתון *איזווסטייה* ציון לשבח אישי של צ'רניאחובסקי חתום על ידי סטאלין. [12 עמ' 314].

אחרי שחרור וילנה, הסדיר יצחק קובאלסקי, שפרסם את עיתון המחותרת היהודית במשך הכיבוש הגרמני, אמצעי דפוס וציוד אחר לרוסים. אחרי שעשה זאת, ליוו אותו חיילים לשטח יער חבוי היטב בכפר הקטן וורובנה, כשישים קילומטר מהעיר, היכן שמוקמה המפקדה של החזית הביילורוסית ה-3. בהתחלה הוא היה עצבני, אבל התברר שהגנרל צ'רניאחובסקי רצה להודות לו באופן אישי. בשבחו את קובאלסקי על התנגדותו האמיצה במשך הכיבוש, היה הגנרל נדיב. קובאלסקי כתב אחר כך בזיכרונותיו,

הגנרל דיבר לאט מאוד והיה ידידותי. הוא שאל על כל דבר שאירע במשך הכיבוש הנאצי. הרגשתי שיש לו לב רגיש מאוד. הוא היה רציני ומעוניין, ואמר שאם אנו זקוקים למשהו עלינו לבקש זאת באופן חופשי. עשינו זאת והוא עזר הרבה מאוד, למשל, בהשגת ריהוט לבית הילדים היהודי [12 עמ' 315].

ההתקדמות המהירה נמשכה. ב-15 ביולי חצתה החזית הביילורוסית את נהר הנימן. ב-15 ביולי חצו כוחות החזית הביילורוסית ה-3 את נהר הנימן וכעבור שבועיים בלבד נשאר בקושי 25 קילומטר לגבול. בסוף יולי הוכתר צ'רניאחובסקי בפעם השנייה כגיבור ברית המועצות עבור חלקי בהחרבת *אגד הארמיות מרכז*. מאבק הענקים נמשך. עד אשר החזית הביילורוסית ה-3 כבשה את קובנה ב-2 באוגוסט, איבדו הגרמנים יותר מ-400,000 איש ו-25 דיוויזיות הושמדו [7 עמ' 209]. ב-17 באוגוסט חצתה פלוגה קדמית של החזית הביילורוסית ה-3 את הגבול הגרמני, אבל בסוף אותו יום היא הושמדה, מה שהראה שהלוחמה תתעצם כאשר הגרמנים החלו להגן על ארצם הם [11 עמ' 343].

אחרי תקופת מנוחה והתארגנות קצרה, חדרו באוקטובר אנשי צ'רניאחובסקי כמעט 80 קילומטר לתוך פרוסיה המזרחית, אבל האבידות היו כבדות מאוד. הפריצה לא התחדשה עד ל-13 בינואר 1945. בהתחלה היא הייתה אטית מאוד כשהגרמנים התנגדו מרות בהגנה על מולדתם. אבל תוך שבוע הכוח המוחץ של הדחף הרוסי החל לתת את אותותיו. ב-20 בינואר כבשו אנשי צ'רניאחובסקי את טיליט וביום המחרת כבש רוקסובסקי את טנברג, אתר המפלה של מלחמת העולם הראשונה [13 עמ' 955]. עד לאמצע פברואר בודד צ'רניאחובסקי את קניגסברג, השלל החשוב האחרון בפרוסיה המזרחית.

בהיותו בטוח שקץ המלחמה מתקרב, הוא התקשר לאיליה אהרנבורג והזמין אותו "בוא מהר אם אתה רוצה להיות נוכח בסיום" [2 עמ' 100]. צ'רניאחובסקי תכנן להיפגש עם מפקדי הארמיות שלו כדי לתכנן את המכה הסופית שתקרע את פרוסיה המזרחית, וקרוב לוודאי תסמן את סיום תפקידה של החזית הביילורוסית ה-3 – ואת תפקידו – במלחמה. הוא טלפן לגנרל גורבאטוב, מפקד הארמייה שלו, לארגן פגישה ל-18 בפברואר. הוא בירך תחילה את פיקודו על נצחונותיו ונתן לו עדכון קצר. הם הסכימו להיפגש במפקדת הארמייה ה-3 של גורבאטוב. בזיכרונותיו שלאחר המלחמה, זכר גורבאטוב איך הסתכל מהר במפות המצב והזהיר את מפקדו, "שהדרך המובילה לשם הייתה תחת תצפית אויב ואש ארטילרית, אבל צ'רניאחובסקי הפסיק להקשיב והניח את השפופרת" [1 עמ' 177]. זו לא הייתה הפעם הראשונה – ולא האחרונה – שהתקרבות הניצחון עשתה חיילים לחסרי זהירות. צ'רניאחובסקי מעולם לא הזהיר את וינוגראדוב, נהגו במשך זמן רב, שהדרך למהלוק מסוכנת וגם לא דאג לכך שהסיירים שלו יתורו אותה.

כשפשטה הידיעה שצ'רניאחובסקי נהרג בפעולה, היה פרץ גדול של רגשות וביטויי צער של חיילים ואזרחים. כה נרחבת הייתה תהילתו שאותות הוקרה זרמו מבנות בריתה של ברית המועצות. ראש הממשלה ווינסטון צ'רצ'יל שלח מברק לסטאלין המביע את תנחומיו האישיים [14]. אחרי מותו, העביר הצבא האדם את גופתו של צ'רניאחובסקי 300 קילומטר לוילנה וערך לו לוויה צבאית מלאה. הוא נקבר בבית הקברות העתיק בכיכר אורז'ישקובה. מספר שנים לאחר מכן, יצר הפסל הגדול ניקולאי טומסקי פסל מונומנטאלי לכבודו. הגיבור נקבר בין אלפי החיילים והפרטיזנים היהודים שנפלו בשחרור וילנה, הידועה במשך מאות שנים כירושלים דליטא בגלל מרכזי הלימוד בעלי המוניטין העולמי שבה. בהתחשב בכך שהיו הרבה בתי קברות קרובים יותר

למקום מותו, השאלה מדוע נבחרה וילנה נשארת לוטה במסתורין, אבל זה לפחות מתקבל על הדעת שבחירה זו משקפת את משאלתו האחרונה של הגנרל [2 עמ' 316]. בשנים שחלפו מאז מותו, מספר אתרי זיכרון הוקדשו לזכרו של הגיבור שנפל. שמה של העיר אינסטרבורג שליד מקום מותו הוסב לצירניאחובסק לכבודו. ב-1990 נקראה הגימנסיה מס. 11 במינסק בשם 'בית הספר אי.ד. צירניאחובסקי' והוקם שם מוזיאון. בפברואר 1992, כשליטא הצהירה על עצמאותה, כל המונומנטים ויתר השאריות של התקופה הסובייטית פורקו או הועברו למקום אחר. באותו חודש, גנרל אי.ד. צירניאחובסקי, משחררה של וילנה, הוצא מקברו ונקבר מחדש במוסקבה.

בעוד שצירניאחובסקי הוא היום כמעט אלמוני במערב, שיפוטם של ההיסטוריונים הצבאיים לגביו היה נדיב. ג'והן אריקסון, ההיסטוריון האנגלי הגדול של הצבא האדום, תיאר אותו כאדם בעל "יכולת יוצאת מגדר הרגיל" וכ"מקצוען ומהיר תפיסה כמו כל מפקד גרמני שעמד מולו" [3 עמ' 183, 197]. דייוד מ. גלאנץ ויונתן מ. האוז, המלומדים החשובים ביותר של החזית המזרחית, קראו לרקורד שלו "מבריק" וציינו שהוא זכה ליחס כבוד מהמפקדים בצמרת הצבא הסובייטי [7 עמ' 196]. אבל ההצהרה הטובה ביותר ניתנה על ידי ידו, איליה אהרנבורג, מאוחר יותר פגשתי גנרלים בסובייט העליון בקבלות פנים, בראיונות. אחדים מהם מתו במיטתם, אחרים פרשו לגמלאות, אחרים עדיין ברשימת הפעילים. אבל צירניאחובסקי נשאר בזיכרוני צעיר; בליווי התותחים הוא מדקלם שירה רומנטית או מעיר את הערותיו הנבונות והחריפות" [2 עמ' 100].

מסקרן לתהות מה היה עתיד להיות גורלו לאחר המלחמה לו נשאר בחיים. האם היה זוכה לכיבודים גדולים ואז מוסט הצידה, כמו שהיה גורלו של פטרונו, גיאורגי ז'וקוב? האם היה מסיים את חייו, כמו שהרהר אהרנבורג, כגמלאי זקן שפרש? או האם היה לבסוף נופך קורבן לתסביך הרדיפה האנטישמי של סטאלין שממנו הצליח להימלט בעור שינוי מוקדם יותר?

מקורות

- [1] Aleksander A. Maslov, **Fallen Soviet Generals: Soviet General Officers Killed in Battle, 1941-1945** (trans. by David M. Glantz), Portland, Oregon: Frank Cass, 1998
- [2] Ilya Ehrenburg, **The War: 1941-1945** (translated by Tatiana Shebunina), Vol. 5, New York: World Publishing Company, 1964
- [3] John Erickson, **The Road to Berlin**, Boulder, Colorado: Westview Press, 1983
- [4] Ilya Ehrenburg, "The Soul of Russia," 1943, [cited 04/30/2003], Available World Wide Web URL: <http://social.chass.ncsu.edu/~vladimir/501/readings/Ilya%20Ehrenburg.doc>
- [5] Seweryn Bialer, ed., **Stalin and His Generals: Soviet Military Memoirs of World War II**, New York: Pegasus, 1969
- [6] M.R.D. Foot, ed., **The Oxford Companion to World War II**, Oxford: Oxford University Press, 1995
- [7] David M. Glantz and Jonathan M. House, **When Titans Clashed: How the Red Army Stopped Hitler**, Lawrence, Kansas: University of Kansas Press, 1995
- [8] Harrison E. Salisbury, **The 900 Days**, New York: Da Capo Press, 1985 (orig. New York: Harper & Row, 1969)
- [9] David M. Glantz and Jonathan M. House, **The Battle of Kursk**, Lawrence, Kansas: University Press of Kansas, 1999
- [10] "Ivan Danilovich Chernyakhovski," **Encyclopedia Judaica**, Vol. 5, New York: MacMillan, Inc., 1971
- [11] Earl F. Ziemke, **Stalingrad to Berlin: The German Defeat in the East**, Washington DC: Office of the Chief of Military History, 1968
- [12] Kowalski, **A Secret Press in Nazi Europe: The Story of a Jewish United Partisan Organization**, New York: Shengold Publishers, 1978
- [13] Alexander Werth, **Russia at War, 1941-1945**, New York: E.P. Dutton & Co., 1964
- [14] "The Churchill Papers: A Catalogue," [cited 04/11/2003], Available from World Wide Web: URL: <http://www-archives.chu.com.ac.uk/perl/node?reference>
- [15] Jacqueline Zaslow Genealogy Homepage.

11. מה שידעו בארץ ישראל ומה שכתב ראובן איינשטיין

ניסתי לברר אם בזמן מלחמת העולם היה מידע בעיתונות הארץ ישראלית על צ'רניאחובסקי. לא מצאתי מידע כזה במהדורה הממוחשבת של הג'רוזלם פוסט. פניתי לד"ר מרדכי נאור והוא הפנה אותי לפרופ' ירון צור מהחוג להיסטוריה של עם ישראל באוניברסיטת ת"א שעסק בהעברת העיתון "דבר" לאינטרנט. המבצע הושלם בחודש יוני 2009 ונמצאו שם שתי כתבות על צ'רניאחובסקי, וזה לשונן:

עיתון "דבר", 25.8.1944,

גנרל איואן צ'רניאחובסקי

לאור השאלות הרבות שנשאלה מערכת "דבר" אם נכון הדבר שגנרל צ'רניאחובסקי הוא יהודי, ולרגל הסברות השונות שהועלו בעניין זה, ששם משפחתו הנכון של הגנרל הוא צ'רניאחובסקי (וודאי הוא ממשפחת המשורר ש.טשרניחובסקי ז"ל) - עלינו להעיר: שם מפקד המחנה הסוואטי, משחרר וילנה ועוד, הנפקד עתה לעתים קרובות בהודעות מוסקבה ובפקודות של סטאלין הוא צ'רניאחובסקי (ולא צ'רניאחובסקי ולא צ'רניאחובסקי). אין לו שייכות למשפחת המשורר צ'רניאחובסקי ואיננו יהודי. מלבד גנרל זה מוזכר לעתים קרובות בדיעות מחזיתות רוסיה גם שמו של גנרל צ'רניקוב, אשר הוא, כנראה, יהודי.

עיתון "דבר", ט אדר תש"ה, 22.2.1945

דמויות

גנרל איואן צ'רניאחובסקי

יהודי או לא יהודי? שאלה זו שנשאלה פעמים רבות בימי חיו של המפקד רב-העלילה, נשאלת גם אחרי מותו. התשובה איננה ברורה ואיננה ודאית. הסופר האמריקאי הנודע מוריס הינדוס היה מהראשונים שהודיעו על הגנרל היהודי המוכשר איואן דאנילוביץ' צ'רניאחובסקי. סופר יט"א במוסקבה הכחיש את הידיעות על יהודיותו של צ'רניאחובסקי⁷⁹. אולם העיתונים האנגליים הוסיפו לכתוב עליו כעל יהודי. ג'ון גיבונס ועיתונאים אנגלים-סאכסים אחרים מתארים אותו כ"אוקראיני טיפוסי, נמוך-קומה ושזוף-שמש". ואילו גרומיקו, ציר ססס"ר בואשינגטון, הרים זה לא כבר כוס לחיי "גבור ססס"ר בן העם היהודי הגנרל איואן צ'רניאחובסקי". מערכת "דבר" פנתה לפני כמה חדשים בשאלה רשמית למוסקבה אם נכון הדבר שצ'רניאחובסקי יהודי. אשור לכך לא בא. הסתבר שאביו של צ'רניאחובסקי היה ממוצא יהודי אך הגנרל עצמו לא התפאר במוצאו זה.

בשנת ה-37 לחייו מת. מאנשי-הצבא הסוואטיים הראשונים שזכו במלחמת העולם לאותות-הצטיינות. ב-22 ביוני 1941, כשהתקיפו צבאות היטלר את ססס"ר, היה צ'רניאחובסקי מפקד גדוד טאנקים בליטא. ב-29 ביוני הדף מתקפה כבדה של אוגדת השריונים ה-8 של הנאצים, וכשאזל הדלק במיכלי הטאנקים שלו צוה לקבור את הטאנקים ולהפכם לתאי-ביצורים. וכך החזיק מעמד ימים אחדים ואיפשר על-ידי כך לצבא הסוואטי לסגת בסדר. בחורף 1942-1943 הסתער על הגרמנים בחזית קורסק. בקיץ 1943 היה מפקד אוגדה, שעברה אחר-כך את הנהר דאסנה וכבשה את מעבר הדניאפר. הוא משחרר קורסק, גלוחוב, ניאז'ין, ז'יטומיר, קיוב, ויטבסק, שאפאטובקה, טארנופול, גרודנה, קובנה, וילנה, אורשה, בוריסוב. הוענק אותות-הצטיינות הגבוהים ביותר: "אורדן לנין", "כוכב אדום", "אורדן סוברוב", "אורדן קוטזוב", תואר-הכבוד הנעלה "גבור ססס"ר" ועוד. עמד לקבל תואר מארשאל. צבאו היה הראשון שחדר לפרוסיה המזרחית. וכמפקד הצבא הסוואטי שם נפצע ומת מפצעיו.

היה ידוע כאיש ארגון מצוין, מהיר תפיסה, פיקח באסטרטגיה ועז-רוח. את צעדיו הראשונים בדרכו הצבאית עשה לפני 20 שנה כשגויס לצבא האדום. וליד אומאן באוקראינה. אביו היה פועל רכבת (עובד בתיקון המסילה) כשנתייתם מאביו נעשה רועה, ואחרי זה פועל חקלאי. בהיותו בן 16 יצא לנובורוסק ועבד שם כספן. וכשהמיר את המשוט ברובה – נתגלו כשרונותיו המזהירים.

כך הסתבר לי שהמאבק והוויכוח בדבר מוצאו היהודי של צ'רניאחובסקי, הנמשכים עד העצם היום הזה, החלו עוד בחייו...

⁷⁹ לדברי ד"ר יולי אדלמן, מי שאחראי להכחשת יהדותו של טשרניאחובסקי היה קולונל גנרל אלכסנדר סרגייביץ' שצ'רבאקוב (Александр Сергеевич Щербakov, 1901-1945), שבזמן המלחמה היה ראש המחלקה הפוליטית של הצבא האדום והיה ידוע גם כאלכוהוליסט כבד וגם כאנטישמי חריף, והוא ענה בשלילה מוחלטת: "בלי סנטימנטים, לא!". הוא מת מהתקף לב ב-10 במאי 1945 וסיבת המוות, כסיבת מותו של ז'דאנוב, הועלה על הרופאים היהודים ב"משפט הרופאים" הידוע ב-1953.

בסתיו 2010 הפנה ידידי גיורא קפלן את תשומת לבי לספרם החדש של פרופ' מיכאל הר-סגור וד"ר אהוד פוקס: "רגעים היסטוריים ורגעים היסטוריים", בו מוזכר גנרל צ'רניאחובסקי. ואכן, מצאתי בו את הערת השוליים הבאה: צ'רניאחובסקי, איוון: **יהודי**, מפקד החזית הביילורוסית ה-3, **נהרג על ידי צלף גרמני** בפברואר 1945, בן 38. עמד לקבל את דרגת המרשל. **נחשב למצביא היהודי הבכיר בהיסטוריה היהודית.**

פניתי לפרופ' הר-סגור במכתב הרצ"ב:

19.10.2010

לפרופ' הר-סגור שלום רב.

אינני בטוח בכך שאתה זוכר אותי כיוון שפרשת בתקופה בה כיהנתי כסגן רקטור. על כל פנים, למרות שאינני היסטוריון אלא מתמטיקאי בדימוס, אני שקוע בשנתיים האחרונות בסוגיה היסטורית, והיא שאלת הרקע המשפחתי של הגנרל הסובייטי המהולל איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי.

בספרך האחרון (עם אהוד פוקס) שיצא לאור, אתה מתייחס, כבדרך אגב, ליהדותם של שני המפקדים הנערצים של הצבא האדום שנפלו במלחמת העולם השנייה – לב דובאטור וצ'רניאחובסקי.

אינני יודע באיזו מידה אתה מודע למחלוקת השוררת עד היום, בשאלה זו. הסובייטים ויורשיהם הכחישו, ומכחישים עד עצם היום הזה, כל קשר של דובאטור וצ'רניאחובסקי ליהדות. במערב, לעומת זאת, התייחסו אליהם כיהודים עוד בזמן המלחמה, וכמעט הכול ממשיכים להתייחס אליהם כבני העם היהודי. המצב הפרדוכסאלי הוא שבישראל יהדותם עדיין לא הוכרה באופן רשמי. גם לגבי מוזיאון המוקם בימים אלה, יהדותם מוטלת בספק. הם אינם נמצאים ברשימות "המוכרות", כמו זו של פידודר דוידוביץ' סוורדלוב⁸⁰, או גם ברשימות מורחבות יותר. בשנתיים האחרונות אספתי חומר רב על צ'רניאחובסקי, ומפני הסטאטוס הדומה של דובאטור – גם חומר מסוים לגביו. אני מתקשה עדיין לספק את ההוכחה החותכת ליהדותם שתספק את דעת כל "המחמירים".

מצבו של דובאטור הוא, כנראה, עדיף מבחינה זו: לא זו בלבד שתצלומו רכוב על סוס הופיע בשער החוברת "יהודים במלחמה" שהוציאו הקומוניסטים היהודים באנגליה ב-1943 כדי לגייס את תמיכת הציבור היהודי בברית המועצות, אלא שגם קונסטנטין סימונוב (במכתבו לראובן איינשטיין) וגם איליה אהרנבורג (במכתבו ליוסף גורי) תמכו בגרסת יהדותו. עדות נוספת, המופיעה באינטרנט, מצטטת את הרופא האורתופד שלו שהכיר אותו ללא מכנסיו...

מצבו של צ'רניאחובסקי קשה יותר, כיוון שהכחשת יהדותו החלה באופן רשמי ונמרץ כבר מיד לאחר מותו. כיוון שהתייתם מהוריו בילדותו, קשריו המשפחתיים נשאר מעורפלים. אמנם כמה משפחות יהודיות טוענות לקרבה משפחתית אליו, אולם דרגת הקרבה הנטענת אינה ברורה. לפיכך אני סקרני מאוד לדעת על אלו מקורות הסתמכת בקביעתך ששניהם היו יהודים – אולי אזכה ואלמד ממך על מקורות שאינם מוכרים לי ואוכל לקשור עוד קצות חוט לקראת פתרון חידת התצרף (פאזל) המסובכת הזו, שבה חלקים רבים תואמים זה לזה, אך חלקים אחרים עוותו במכוון.

בברכה, פרופ' (אמריטוס) דן עמיר.

רק לאחר שנודע על מותו של פרופסור הר-סגור ב-10.2.11 ועל התדרדרות בריאותו בחודשים האחרונים לחייו, התברר לי ששוב איחרתי את המועד, ושמצבו לא השאיר שום סיכוי לתשובה ממנו.

⁸⁰ פידודר דוידוביץ' סוורדלוב: **גנרלים יהודים בצבא הסובייטי במלחמת העולם השנייה**, מערכות 1996 (יצא לראשונה ברוסית במוסקבה ב-1993, תרגם לב ניב). ביוגרפיות קצרות של 305 אלופים (גנרלים) יהודים שלחמו במלחמת העולם השנייה במסגרת הצבא הסובייטי, וכן רשימה של 168 קצינים בכירים שהוצאו להורג בטיהורים שלפני המלחמה. הבכירים שבהם הם גנרל-ארמייה גיבור בריה"מ יעקב גריגויביץ' קרייזר (1901-1969), שעלה לדרגה זו ב-1962, ומפקד הארמייה יונה עמנואלביץ' יקיר שהוצא להורג ב-1941 וטוהר לאחר מכן. ברשימה גם 6 בדרגת גנרל-פולקובניק, אחד מהם גיבור בריה"מ פעמיים (דוד אברמוביץ' דרגונסקי - במלחמה מפקד חטיבה, פעיל אנטי-ציוני), ושניים גיבורי בריה"מ (ליאוני זכרוביץ' קוטליאר, 1901-1953), וגרגורי מיכאילוביץ' שטרן (יליד 1901, הוצא להורג ב-1941 וטוהר ב-1954). יש בה גם 46 בדרגת גנרל-ליטננט, בהם גיבור בריה"מ אחד, ו-2 בדרגת ויצה-אדמירל, והשאר – 231 בדרגת גנרל-מיוור (בהם 6 גיבורי בריה"מ) ו-19 קונטר-אדמירלים (בהם גיבור בריה"מ אחד). איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי ולב דובאטור אינם ברשימה.

במאמרו של **ראובן איינשטיין**⁸¹ על התרומה הקרבית של יהדות ברית המועצות⁸², משנת 1966, מצאתי את ההתייחסות הבאה לגנרלים יהודים בצבא הסובייטי:

... אשר לגנרלים יהודים, ידוע לגביהם הרבה יותר, אפילו שעד עתה אי אפשר היה לחבר רשימה מלאה שלהם. אבל רשימה חלקית היא מרשימה למדי. הרשימה שבהמשך מכילה, עד כמה שאפשר, את הדרגה הגבוהה ביותר שהשיגו הגנרלים היהודים במשך המלחמה או מאז, וכאשר זה ידוע לי, את השם ושם האב המלאים. יתר על כן, עלי להבהיר שמספר הגנרלים היהודים שהוכתרו בתואר גיבור ברית המועצות הוא בוודאי גדול ממה שהצלחתי לוודא:

גנרל-ארמיה לב זכרוביץ' מכליס; גנרל ארמיה יעקב ג. קרייזר; קולונל-גנרל ל. ז. קוטלז'אר;
קולונל-גנרל אלכסנדר צירלין; לייטננט-גנרל א. ס. פסקין, גיבור ברית המועצות;
לייטננט-גנרל פֶּרְטֶדוּ; לייטננט-גנרל י. א. צ'רניחובסקי⁸³;
לייטננט-גנרל דויד דרגונסקי, פעמיים גיבור ברית המועצות;
לייטננט-גנרל חבר-אקדמיה אהרון גֶרְשֶׁבִּיץ קרפנוסוב;
לייטננט-גנרל סימון מ. קריבושיין, גיבור ברית המועצות; לייטננט-גנרל מיכאיל לֶב;
לייטננט-גנרל ג. ב. מכלין; לייטננט-גנרל הירש ד. פֶּלֶאסקוב; לייטננט-גנרל ג. פֶּרְסֶמֶן;
לייטננט-גנרל ס. ס. רייקין; לייטננט-גנרל א. ב. ראבין; לייטננט-גנרל מ. ש. רייטר;
לייטננט-גנרל מֶטוֹוִי ג. ניינרוב, גיבור ברית המועצות; מיור-גנרל מ. בֶּלְקִין;
מיור-גנרל ס. בְּרוֹזִינסקי; מיור-גנרל א. מ. פוטביניק; מיור-גנרל י. מ. בֶּרְאֶן;
מיור-גנרל ג. דוידזון; מיור-גנרל לב מיכאילוביץ' דובאטור; מיור-גנרל א. פֶּירוֹס;
מיור-גנרל מ. כץ; מיור-גנרל ס. ד. קֶרְמֶר; מיור-גנרל אלכסנדר קרוניק;
מיור-גנרל ג. לוי; מיור-גנרל יורי בֶּינֶר; מיור-גנרל רוגוצ'בסקי; מיור-גנרל ז. רוגוזין;
מיור-גנרל א. סולוביי; מיור-גנרל א. צייטלין; מיור-גנרל וולקנשטיין; מיור-גנרל ד. יופה;
מרשל חיל האוויר יעקב שמושקביץ, פעמיים גיבור ברית המועצות;
אדמירל-עורף פאבל טֶרֶינין; אדמירל-עורף יורבסקי;
מיור-גנרל ניינגולד, סגן ראש השירותים הרפואיים של הצבא האדום.
מיור-גנרל גורביץ', קצין רפואה ראשי של אגד הארמיות המערבי.
מיור-גנרל סלאבין, ראש השירותים הרפואיים של האזור הצבאי של מוסקבה.

אין ספק שלקוראים רבים יראה כמוזר שרשימתי אינה כוללת את שמו של מפקד-ארמיה איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי, אחד מהמפקדים הסובייטיים המבריקים ביותר במלחמה האחרונה, שלא ספק היה נעשה מרשל לולא נהרג בפרוסיה המזרחית. ידוע לי שמספר כתבים זרים שכתבו ממוסקבה במשך המלחמה תיארו אותו כבא ממוצא יהודי ושפרסומים ישראלים העוסקים בתרומה הצבאית של יהדות ברית המועצות מתייחסים אליו כאל יהודי. אבל הדרישה שלי להחלטה אם גנרל סובייטי היה או הוא יהודי היא למצוא מקור סובייטי, או מקור יהודי סובייטי, המאשר את העובדה. מעולם לא הגעתי לאישור כזה במקרה של צ'רניאחובסקי.

כדי לוודא את הלאומיות של צ'רניאחובסקי ודובאטור, מפקד הקוזאקים המפורסם ביותר במלחמה האחרונה, כתבתי לקונסטנטין סימונוב, המחזאי והנובליסט המפורסם שלמרות דיוקנאות רבים של חיילים יהודים (שתיאר), אינו יהודי. הסיבה ששאלתי את סימונוב גם על דובאטור היא שפאבל פיודורוב, בנובלה הביוגרפית שלו 'גנרל דובאטור', שפורסמה בבית ההוצאה של משרד ההגנה של ברית המועצות, מתאר אותו כבנם של הורים ביילורוסים. קיבלתי מסימונוב בנובמבר 1963 את התשובה הבאה:

'... בהתחלה לא הייתי אפילו בטוח אם אוכל לענות על שאלתך, כיון שבמשך המלחמה לא עצרתי לחשוב מה הייתה הלאומיות של צ'רניאחובסקי ודובאטור. פגשתי את צ'רניאחובסקי כמה פעמים במשך המלחמה ולדעתי הוא היה בלאומיותו רוסי, אבל היה יכול בקלות להיות אוקראיני. לא הייתה לי ההזדמנות לפגוש את דובאטור, רק שמעתי עליו הרבה, במיוחד בזמן הקרב על מוסקבה ב-1941. אבל אחרי קבלת מכתבך התייעצתי בחברי שהכירו אותו אישית. הם אמרו לי שככל שהם ידעו, דובאטור נולד בביילורוסיה, אבל היה יהודי בלאומיותו.'

השביעי בין 42 הגנרלים שברשימתו של איינשטיין הוא לייטננט-גנרל י. א. צ'רניחובסקי. לא הצלחתי למצוא אותו לא באינטרנט ולא בשום מקום אחר. האם זהו אותו מיור-גנרל יעקב צ'רני(א)חובסקי, אבי משפחת צ'רניאחובסקי שבחולון?

⁸¹ ראובן איינשטיין (Reuben Ainsztein, 1917-1981), עיתונאי והיסטוריון יליד וילנה. ידוע בעבודותיו על גורל היהודים במזרח אירופה בתקופה הנאצית.

⁸² Reuben Ainsztein: The War Record of Soviet Jewry, Jewish Social Studies 1966, p.9-10

⁸³ לא נמצא ברשומות האחרות.

12. קובאלסקי ולוויתו של צ'רניאחובסקי

מצאתי בספריית מהלמן שבאוניברסיטת ת"א את ספרו של קובאלסקי. לדיווח על שיחתו עם צ'רניאחובסקי הוא מקדים: שיחתי עם מרשאל צ'רניאחובסקי, אחד מגדולי הגיבורים היהודים הסובייטיים, נמשכה 15 דקות... גם פרופ' קלמן פֶּרְק מרחובות סיפר לי שצ'רניאחובסקי נחשב בוודאות כיהודי בעיני יהודי ליטא. זכור לו שהיהודים שם ציטטו את דברי צ'רניאחובסקי: "אנחנו נכה בגרמנים כמו שהמכבים היכו ביוונים". ללוויה של צ'רניאחובסקי, בפברואר, באו אלפי יהודים – גם מקובנה, ואף הוא היה נוכח בה⁸⁴.

בניסיון לאתר את קובאלסקי הגעתי לרשימה של ליטמן מור בעיתון האלקטרוני "חדשות בן עזר" בה הוא מזכיר שעבד עם קובאלסקי בדפוס המחתרתי של הגטו בוילנה. לאחר שלא הצלחתי ליצור קשר עם ליטמן מור באמצעות אהוד בן-עזר, איתרתי אותו בספר הטלפונים. ליטמן מור (מורבצ'יק) הוא בן 92 כיום. כיוון שחזר לוילנה מהיערות ב-1945 רק אחרי השחרור, כנראה שלא היה שם בזמן הפגישה של קובאלסקי עם צ'רניאחובסקי. הוא פגש את קובאלסקי בניוירק לפני שנים רבות ואינו יודע אם קובאלסקי עדיין חי. בספר הטלפונים של ניו-יורק איתרתי כתובת של יצחק קובאלסקי, בן 89, בברוקלין, ושלחתי אליו מכתב. בנו, מרטין קובאלסקי, השיב לי שאביו נפטר ב 2003 והוא אינו יודע לספר לי שום דבר נוסף על צ'רניאחובסקי.

בהקשר לשחרור גטו וילנה פניתי לפרופ' דינה פורת, מהמכון לחקר האנטישמיות באוניברסיטת תל-אביב כדי להשיג קשר עם דב לוינ' ועם יצחק (טולקה) ארד. היא זכרה שהייתה התייחסות כלשהי לצ'רניאחובסקי בספרה על אבא קובנר ושלחה אלי את הקטע הבא מתוך ספרה: "מעבר לגשמי", פרשת חייו של אבא קובנר, עם עובד ויד ושם 2000:

פרופ' רבלסקי⁸⁵, יהודי, שהיה רופא ראשי במטהו של משחרר וילנה, המרשל איוון דנילוביץ' טשרניחובסקי, הוא שעזר, כפי שמעיד קובנר, בהצלת ילדים ממנזרים ובהקמת בית-היתומים הראשון והמוזיאון. יתר על כן, רבלסקי פנה לטשרניחובסקי וטען באוזניו שכשם שאין הורסים שכיית חמדה בעיר כבושה כשאין בכך הכרח, כך יש לשמור על חייהם של אחרוני היהודים, ולא לשלוח את הפרטיזונים להמשיך בלחימה בדרך לגרמניה. מכיוון שלא דובר על המשך קיומה של יחידה יהודית, אלא על לחימה כבודדים במסגרת הצבא האדום, החליטו הפרטיזונים שלא יהיה זה משום בגידה בערכים ובסוציאליזם אם ישוחררו מהלחימה, ויתכננו את דרכם ארצה.

בהקשר זה הגעתי גם לעדות הבאה של דב לוינ':

מתוך הערה מס. 57 במאמרו של דב לוינ': בריחה מתמשכת של שרידים (יציאת יהודים מן הארצות הבלטיות בשלהי מלחמת העולם ה-2 ולאחריה 1944 – 1946):

האפוטרופוס הדגול של המוסדות האלה (בתי-הספר היהודים בקובנה ובווילנה) הוא סא"ל פרופסור רבלסקי, שהיה הפסיכיאטר הראשי של החזית הביילורוסית השלישית בצבא האדום. צביה וילדשטיין, שעבדה בבית-הספר היהודי בווילנה, מספרת: "רוב העובדים והמורים נרשמו לצאת לפולין. אני עצמי התלבטתי קשות. חפצתי לצאת לפולין. קיוויתי למצוא שם את בעלי ולעלות משם לארץ-ישראל. אולם מאידך, ידעתי כי לא ימצא מי שיטפל ביתומים וידאג למחסורם. אף הפרופסור רבלסקי סבר, כי אסור לי לעזוב את וילנה. למרות הכול מיהרתי במועד האחרון שנקבע להרשמה, ונרשמתי. חששתי, כי אם לא אירשם הפעם, לא אזכה לעולם לצאת מברית-המועצות (צרי, מתנפת אל תופת, עמ' 85). כאשר מנהל בית-היתומים בקובנה, רפאל לוינ', סיפר לסא"ל פרופ' רבלסקי שקשה לו לחיות בליטא, בין הליטאים שהרגו יהודים וכו', ענה לו: 'אני אשיג אווירון, ושנינו נטוס לחבר סטלין ונבקש רישיון להעביר את הילדים של בית-היתומים יחד אתך לפלשתינה' (עדות ר' לוינ', מל"ז, עמ' 17).

התקשרתי טלפונית לדב לוינ'. לדבריו הוא הפסיק להתעניין בבעיית יהדותו של צ'רניאחובסקי. לדעתו גם קובאלסקי לא היה בטוח בכך שצ'רניאחובסקי יהודי. אין לו שום ידיעה על גורלו של רבלסקי ואין לו הצעה כיצד ניתן להתקדם לפתרון הבעיה.

⁸⁴ בקיץ 1941, עם פלישת הגרמנים לברית המועצות, נכלא קלמן פרק בן ה-11 עם משפחתו בגטו עירם קובנה ונשלח לעבודות כפייה. ביולי 1944 התפשטה השמועה על חיסולו הקרוב של הגטו. בני משפחת פרק ניסו להתחבא אך נתפסו והועלו לקרון בהמות. במהלך הנסיעה הניף האב את קלמן אל הצוהר בדופן הקרון ובטרם השליכו החוצה אמר לו ביידיש: "קלמן, היה בן-אדם". קלמן אימץ זהות ליטאית וכך שרד – היחיד ממשפחתו, ובינואר 1945 הצליח להגיע לווילנה. באותה שנה הצליח לעלות לארץ ישראל. לימים ייסד וניהל את בית הספר לווטרינריה באוניברסיטה העברית.

⁸⁵ שמו המלא: יוסף בנימינוביץ' רבֶּלְסְקִי

לווייתו של צ'רניאחובסקי, וילנא (צילום: מיכאל סאבין, 1915-2006)

13. מה שנכתב באנגליה

לא הצלחתי למצוא מידע נוסף על דויד אברבנאל או להגיע לעיתון "ליברל ג'ודאיזם" שבו פורסמה באוגוסט 1945 כתבתו על צ'רניאחובסקי. כעת, כשאני נכנס יותר לפרטים, נראה לי מתאים לצטט את הכתבה במלואה:

היד הנוקמת בגרמנים, הגנרל מלא הנעורים איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי, שגאוניותו הצבאית מועכת את התנגדות האויב בחזית המזרחית.

שוט הפורענות של "הגזע העליון"

מאת: דויד אברבנאל

לפני כמה ימים, בדברו במפגש זיכרון לכבודו של בריגדיר פְּדֶרִיק ה. קיש המנוח בלונדון, עמד אֶלְמֶר דִּיוויס⁸⁶ האנגלי, מר בְּנֶדֶן בְּרֶאָקוֹן, על הסיכוי הנראה כבטוח שהגנרל היהודי של רוסיה, איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי, יוביל את הצבא האדום לתוך ברלין. הוא התייחס לגנרל המצוטט בתכיפות הרבה ביותר והצעיר ביותר (בן 36) ברוסיה הסובייטית, אלי בכל אזורי הקרב בעולם. בעוד שהיו אלה המתקפות המדהימות ברוסיה הלבנה ובליטא שהביאו את שמו של צ'רניאחובסקי לקדמת הבמה, הוא היה איש צבא בקנה מידה יוצא מהכלל הרבה לפני מערכות הניצחון לאורך החזית המזרחית. הייתה זו החכרה בכך של הפיקוד הרוסי העליון, במיוחד של יוסף סטאלין עצמו, שבזכותה הוענקו לו יותר היסטורים ואותות כבוד אחרים משעלה במזלו הטוב של כל גנרל ארבעה-כוכבים אחר ברוסיה. טוענים שקיבל יותר פקודות יום מאשר כל גנרל אחר בתולדות רוסיה הסובייטית. יתר על כן, תחת פיקודו של צ'רניאחובסקי נמצאים ארבעים ותשעה גנרלים, רבים מהם בעלי תהילה לאומית. עיטוריו הרבים כוללים: גיבור ברית המועצות, עיטור לנין, עיטור סובורוב מהדרגה הראשונה, והכוכב האדום. הוא זכה להתבלט בפעם הראשונה בהנהיגו את ההתקפה שכבשה בחזרה את קורסק (פברואר 1943); מהלכי איגוף וריזים הביאו את צבאו אל אדמת פרוסיה בארבעה באוגוסט 1944.

שורת הביצועים המבריקים של צ'רניאחובסקי מקיפה כמעט את כל הקרבות העיקריים בשלוש שנות הלוחמה הרוסית. לשחרור וילנה על ידו (14 ביולי) קדמה הנהגה מנצחת בגלוצ'או, נְיִזְ'יִן, נְיִסְטִין, זִיטוּמִיר, קִיב, ויטבסק ובצורה הבולטת ביותר במינסק. בעמדה מבוצרת זו האחרונה שבה הביס צבאו של גנרל צ'רניאחובסקי באופן מופתי, ובזאת, אומרים המומחים, הנחית את מכת המוות לוורמאכט במזרח.

צ'רניאחובסקי הוא מוצר של הצבא האדום, ובמיוחד של המלחמה הנוכחית. הוא עזר לפתח את אסטרטגיית הכיתור הסובייטית המפורסמת עתה שהייתה אחראית לכמעט כל אחת מהמפללות הנאציות ברוסיה מאז סטלינגרד, כשבראשה הניצחון שאין דומה לו במינסק שם נלכדו 300,000 חיילים גרמנים ונהרס המעוז הנאצי האחרון ברוסיה. הוא הועלה לדרגת מייג'ור-גנרל (גנרל-מיוזר) במאי 1942. בפברואר 1943, אחרי ששחרר את קורסק, נעשה ליוטננט-גנרל (גנרל-לייטננט); במרץ 1944 הועלה לקולונל-גנרל (גנרל-פולקובניק). הארמייה ביילורוסית השלישית היא שלו.

אחרי נצחונו במינסק ביוני שעבר, זכה צ'רניאחובסקי בדרגת גנרל. התחזית היא שלפני שהמערכה הנוכחית במזרח תסתיים, עם כיבוש ברלין, הוא ייעשה פילד-מרשל. הוא נראה כגאון צבאי, מומחה רב ידע בטנקים, אחד מאלה שנוצרו ברוסיה בזמן החירום הגדול הנוכחי.

כתב שירות השידור הבריטי תיאר אותו, בשידור משדה הקרב של רוסיה הלבנה, כגנרל צעיר ונמרץ, מלא חיוניות, מבריק, ובעל אישיות נעימה באופן יוצא מהכלל. הוא זוכה לאהבתם ולמסירותם של אנשיו ובאותה מידה – של הגנרלים הכפופים לו. הוא הוכרז כגיבור ברית המועצות בזכות צליחת הדנייפר באוקטובר 1943.

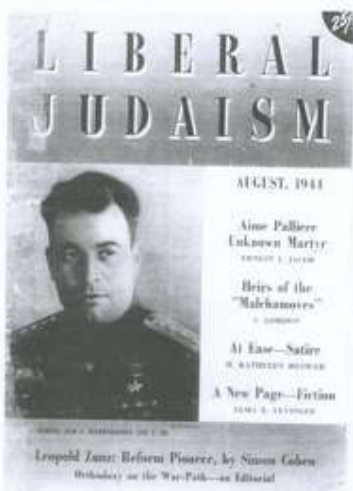
גנרל צ'רניאחובסקי מדגיש בגלוי את מוצאו היהודי והוא מודע בהחלט לכבוד המיוחד שבעובדה שהוא, יהודי, נבחר על ידי הממשלה הסובייטית להנחית על הנאצים את המהלומות הקטלניות ביותר. כנראה שאין זה מקרה שגנרל יהודי צעיר זה השתתף באופן פעיל בקרבות על רוב אותן הערים שבהן ביצעו הנאצים את הפשעים הגרועים ביותר כנגד היהודים – בז'יטומיר, ויטבסק, מינסק, בוברויסק, וילנא ואחרות.

גם העולם החיצוני שם לב למוצאו היהודי של גנרל צ'רניאחובסקי. ה'לונדון איבנינג סטאנדרד' הדפיס מאמר מערכת מיוחד בשבוע בו נפלה מינסק שבו הוסבה תשומת הלב של היטלר ושל העולם לעובדה שהמנצח במינסק היה יהודי⁸⁷. בעקבותיו באו פרסומים אחרים בשתי יבשות. למעשה, המלחמה ברוסיה יצרה גלאקסיה שלמה של גנרלים (יהודים) לוחמים: סמואל

⁸⁶ אלמר דיוויס (Elmer Davis, 1890 – 1958) היה כתב חדשות ידוע ומנהל לשכת המידע של מיניסטרויון המלחמה של ארצות הברית בזמן מלחמת העולם השנייה.

⁸⁷ עד עתה לא הצלחתי להשיג כתבה זו.

קריבושיין, מיכאל צירניאבסקי, אהרן כץ, לב דזבטור, לב מכליס, לב ס. ברזינסקי, יעקב קרייצר, שאחדים מהם נפלו בקרב, וכן מספר רב של אנשי צבא מדרגות נמוכות יותר. יש בכך יותר מצחוק הגורל בעובדה שצבאות היטלר מתמוטטים תחת המהלומות המוחצות של גאון צבאי יהודי צעיר זה, שהוא שוט פורענות אמיתי ל"סופרמנים" הנאצים.

מצאתי את נוסח מברק התנחומים ששלח צ'רצ'יל לסטאלין לאחר מות צ'רניאחובסקי, והרי הוא:

קראתי בצער על האבידה שספגתם במותו של גנרל צ'רניאחובסקי מפצעים שנפצע בזמן פעולה. איכותו ושירותיו של קצין מבריק ואמיץ זה היו מושא להערצה רבה על ידי ממשלת הוד מלכותו והצבא הבריטי. מלכותו התשובה של סטאלין:

נא קבל את תודתי על הניחומים על מותו של גנרל אי.ד. צ'רניאחובסקי, אחד מטובי חיילי הצבא האדום. 21 בפברואר, 1945.

מצאתי באתר באינטרנט רשימה (באנגלית) תחת הכותרת "גנרל איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי" ששלחה אן רבינוביץ (Ann Rabinovitz) ב 18.6.2007, כנראה בתגובה לכתבה באותו אתר, בוו הלשון:

אומרים שהגנרל נולד יהודי ב- 29 ביוני 1906, באומן, אוקראינה, ויש אחרים שהיו יהודים כמוהו ונהרגו במלחמת העולם השנייה, כמו מפקד חיל האוויר הסובייטי יעקב שמושקביץ' מרוקיסקיס, ליטא. גנרל צ'רניאחובסקי ידוע בכך ששחרר את ליטא מהנאצים ונהרג אחר כך ב- 18 בפברואר 1945 מחוץ לקניגסברג, כשהחדיר את צבאו בין אלפינג לקניגסברג. פסל לכבודו הוצב בוילנה ושם נקבר. משפחתו ביקשה שהפסל יועבר לעיר מולדתו באוקראינה והוא נקבר מחדש בבית הקברות הידוע נובודביצ'י במוסקבה. בדרך כלל, חומר על הגנרל צריך להימצא בארכיונים במוסקבה העוסקים בצבא. אפשר לקרוא עליו באתר הוויקיפדיה.

למחרת המשיכה אן:

כתבה מעניינת נכתבה על הגנרל בג'ואיש כרוניקל (לונדון) של 20 בדצמבר, 1991, עם קבורתו מחדש ברוסיה. הכתבה שמה דגש על העובדה שהעניקו לגנרל מוצא ממשפחת איכרים ושיהדותו הועלמה על ידי השלטונות. אביו היה כנראה פקיד רכבת ונתנו לו רקע איכרי פרולטארי. זה קרה גם עם קצין צבא יהודי אחר, גנרל לב מיכאילוביץ' דובאטור (1903-1941). דובאטור נהרג אף הוא בקרב. הוא היה מפקד קורפוס הפרשים הסובייטי והנהיג 30,000 חיילים קוזאקים בהגנה על מוסקבה, ונהרג בפברברי רוזה. דובאטור נולד כבנו של אומן (חיט) יהודי בעיירה חוטינו שליד ויטבסק, אבל הפך בביוגראפיות לבנו של איכר ביילורוסי. גופתו של דובאטור נשרפה ואפרו הושם בכד באותו בית קברות כמו צ'רניאחובסקי.

ביהיסטוריה הסובייטית של המלחמה הפטריוטית הגדולה, 1941-1945" לא נמצא זכר לסטטיסטיקה על ההשתתפות הצבאית היהודית או על אלה ששירתו בפיקוד הגבוה ביותר. הרוויזיוניזם ההיסטורי או השכתוב של שורשיו של אדם הוא כנראה הסיבה לכך שאפשר לחשוב שקצינים גבוהים יהודים אלה שהקריבו את חייהם במלחמת העולם השנייה נחשבו כלא-יהודים. אן רבינוביץ

פניתי מספר פעמים לארכיון של הג'ואיש כרוניקל, אך לא נענית. לפיכך ביקשתי מאחיינית, נועה ליבוביץ, ששהתה באוקספורד, לחפש עבורי את הכתבה בספרייה. ואכן היא חיפשה ומצאה, והנה היא:

משחררה של קייב נקבר מחדש במוסקבה

מאת זאב בן-שלמה, כתב מזרח-אירופה

גנר איבן צ'רניאחובסקי, מפקד השדה הבכיר ביותר היהודי הבכיר ביותר בצבא הסובייטי במלחמת העולם השנייה, נקבר מחדש במוסקבה, 46 שנה אחרי שנפל בקרב לכיבוש מזרח גרמניה. הוא היה אחד ממפקדי הטנקים הבולטים ביותר במלחמה, והועלה תוך שלוש שנים מדרגת מיוור לגנרל ארבעה כוכבים. מפקד הארמיה הצעיר ביותר גנרל צ'רניאחובסקי פיקד על קרוב למיליון אנשים בקרב. הוא נקבר בפברואר 1945, בכיכר במרכז וילנה, בירת ליטא. אחרי שכל המונומנטים המסמלים את התקופה הסובייטית הוסרו מליטא העצמאית החדשה, הממשלה הגיעה להסכם עם הרשויות הרוסיות לגבי קבורתו מחדש של צ'רניאחובסקי במוסקבה.

בנו של פקיד רכבת באוקראינה, ניתנו לו שורשים איכריים על ידי ביוגרפיה "פרולטארית" רשמית, כמו שגנרל לב דובאטור, מפקד קורפוס הפרשים הסובייטי, שנפל בקרב על מוסקבה בדצמבר 1941, החליף את זהותו מבנו של אומן יהודי שנולד בעיירה לבנו של איכר ביילורוסי. ההחלטה למחוק כל זכר למקורו היהודי של גנרל צ'רניאחובסקי ננקטה כחלק ממדיניות. כש"אייניקייט", עיתון הוועד היהודי האנטי-פשיסטי, רצה להתייחס לגנרל צ'רניאחובסקי כאל יהודי, בוטל הדיווח בפקודות המשטר.

גנרל צ'רניאחובסקי נחל את ניצחונותיו הצבאיים בגיל צעיר מאוד. כשהיה בן 36 ניצח בקרבות גדולים באוקראינה ופיקד על החילות ששחררו את קייב שנה לאחר מכן. גנרל צ'רניאחובסקי נפל בקרב ליד קניגסברג – קלינינגראד במזרח פרוסיה – בפברואר 1945, בטרם מלאו לו 39 שנה. העיר המזרח-פרוסית אינסטרבורג נקראה צ'רניאחובסק לכבודו.

יד לצ'רניאחובסקי, צ'רניאחובסק

המשימה הבאה הייתה לאתר את מר שלמה בן-זאב. חיפוש באינטרנט העלה ספר בנושא השואה שנכתב במשותף ע"י זאב בן שלמה ועל ידי יואב בן-שלמה מן המחלקה לרפואה חברתית באוניברסיטת בריסטול שבאנגליה. בלית ברירה פניתי ליואב בן-שלמה בכתובת הנ"ל, בתקווה שאגיע דרכו לבעל הכתבה בכרוניקל, וזה תרגום המסר ששלחתי אליו:

שלום יואב. אני כותב אליך בתקווה שתוכל לעזור לי ליצור קשר עם זאב בן-שלמה (האם הוא אביך?) הסיבה לכך נעוצה בכתבה שכתב על קבורתו מחדש של גנרל צ'רניאחובסקי (הגיואיש כרוניקל, 20 בדצמבר 1991). כמו שאולי ידוע לך, בעוד שגנרל צ'רניאחובסקי נחשב כיהודי מלידה כמעט בכל המקורות המערביים, הרוסים מכחישים זאת, ובישראל מבקשים "הוכחות מוצקות" (שאני מנסה לספק). הייתי רוצה מאוד ללמוד על מקורותיו של זאב בן-שלמה לכתבה זו. פרופ' דן עמיר, אוניברסיטת תל-אביב

למחרת הגיעה התשובה:

היי דן. כן – אני בנו של זאב בן-שלמה. העברתי אליו את המסר שלך והוא ביקש הבהרה בנקודות הבאות:

1. מדוע אתה מתעניין בנושא זה? 2. מה ברצונך לעשות עם המידע? 3. האם יש לך מקורות מימון מחקריים כדי לשלם עבור זמנו באיסוף העדויות?

הנחתי שאתה אולי רוצה את זה לאיזה שהוא סוג של עבודת מחקר או ספר אבל אני רואה מאתר האינטרנט שאתה נמצא במחלקה למתמטיקה, כך שיכול להיות שהנחה זו מוטעה.

כל טוב, יואב

ועניתי:

תודה יואב. אנסה לענות על שאלות אביך:

1. נקודת המוצא שלי הייתה שאלה בהיסטוריה המשפחתית. אחד מהדברים המועטים שידעתי על משפחת אמי הוא שאיזה שהוא גנרל צ'רניאחובסקי היה במובן מסוים דוד שלה. כשניסיתי למצוא מי הוא היה הגעתי למחלוקת לגבי שורשיו היהודים של איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי. למרות שאני פרופסור למתמטיקה בגמלאות ולא היסטוריון, מצאתי את הנושא מרתק במיוחד וניהלתי, עד עתה, מחקר אינטנסיבי למדי עליו. מטרתי העיקרית במחקר זה, מלבד סקרנות של מתמטיקאי שהתעוררה על ידי חידה כה מסובכת, היא לעזור למוזיאון לחייל היהודי במלחמת העולם השנייה, המוקם עתה, להחליט בדבר הכללתו של מפקד כה מהולל בצ'רניאחובסקי בין לוחמיו. הם עומדים על "הוכחה מוצקה" ליהדותו שתראה שביוגרפיה הרשמית הרוסית זויפה.

עד עתה יש בידי רמזים טובים רבים לכך, אבל לא הוכחה חותכת.

2. מטרתי העיקרית, כנאמר לעיל, היא לתת את החומר למוזיאון. אבל כיוון שאני מוצא את החומר הרב שהשגתי עד עתה כמעניין מאוד, אני מאמין שהוא ראוי לסוג מסוים של פרסום, ואני עשוי לשקול שיתוף פעולה למטרה זו עם מומחה (אולי אפשר לצרף את זה עם הסיפור של לב דובאטור).

3. אינני יודע אם אוכל לקבל כספי מחקר לפרויקט זה.

ברגע זה, אני סקרן ללמוד עוד על סיפור "איניקייט" – מאיפה קיבל אביך סיפור זה?

שלך, דן עמיר

כעבור כחודש שלחתי תזכורת:

שלום יואב. אני מקווה שאתה ואביך בסדר, שורדים את החום (אנחנו, בישראל, מסתדרים בקושי). עדיין לא קיבלתי מסר מאביך בהמשך לתשובתי לשאלותיו ששלחתי לפני כחודש. אנא, הפצר בו להגיב.

תשובתו של יואב, באותו יום, הייתה:

היי דן. מצטער שלא השבתי קודם. אבי אינו כל כך בקו הבריאות לאחרונה. התפתח אצלו נוזל סביב ליבו (אֶפּוֹזְיָה פְּרִיקַרְדִּיאֵלִית), וכמעט היה זקוק לאשפוז כדי לסלק את זה. גם זכרוננו אינו כה חד כבעבר. כיוון שהוא בגמלאות (בן 82) אין כבר ברשותו החומר הארכיוני או העיתונני שהייתה לו גישה אליהם כאשר עבד עבור הגיואיש גרוניקל.

שוחחתי איתו כמה פעמים על הפרויקט שלך אבל אני חושש שאיני חושב שהוא יכול לתרום לך תיעוד משמעותי כלשהו שיכול להיראות כ"הוכחה". יש עכשיו ספק בדעתו, המבוסס על מקום הולדתו, שמו, ומקורות משניים מבני משפחה אחרים, שצ'רניאחובסקי היה יהודי, אבל אני חושד שזה לא יכול להיות מספיק כשלעצמו.

אני מצטער שהוא לא יכול להיות יותר לעזר ומאחל לך כל טוב במחקרך בעתיד.

יואב

לא נותר לי אלא להשיב:

תודה יואב. אני מצטער לשמוע על מחלת אביך. אני מאחל לו החלמה שלמה.

דן

14. עוד בעקבות מאמרו של אוסד

במאמרו על צ'רניאחובסקי, מצטט סטיבן אוסד את איליה אהרנבורג. ניסיתי למצוא את הדברים המצוטטים בתרגום העברי של ספרו של אהרנבורג "אנשים, חיים, שנים" שבספריית האוניברסיטה, ולא הצלחתי. במאמר המקורי עם מראי המקום, ההפניה היא למהדורה האנגלית של הספר, בשם: "המלחמה – 1941-1945", אך לא הצלחתי להשיג ספר זה. לבסוף הצלחתי למצוא את הדברים באינטרנט – בטקסט הרוסי של "אנשים, שנים, חיים", ספר חמישי. כשחזרתי לספרייה, הסתבר שהתרגום העברי מגיע רק עד הספר הרביעי. לכן אני נאלץ להסתפק בתרגומי (הלא מיומן) לקטע מהטקסט המכיל משפטים שלא צוטטו ע"י אוסד, ושמצאתי אותם מעניינים במיוחד:

מתוך: "אנשים, שנים, חיים" מאת איליה אהרנבורג⁸⁸
ספר חמישי, פרק 12

בקורסק הכרתי את הגנרל אי.ד. צ'רניאחובסקי. הוא הדהים אותי בגילו הצעיר; הוא היה בן שלושים ושש שנה; קופצני, עליז, גבוה – הוא נראה אפילו צעיר יותר. כבר מהשיחה הראשונה הוא נראה לי שונה מהגנרלים האחרים. הוא סיפר שהגרמנים מתלוננים עכשיו על "מצב פרדוקסאלי" – "הרוסים מכים מהמערב, ואנחנו נאלצים באותו זמן לפרוץ מזרחה", אמר איבן דנילוביץ': "בכלל, הם שכחו את תורת "המלקחיים" שלהם עצמם – אנחנו למדנו את זה מהם איך-שהוא...". על עתיד השריון הוא אמר, באותו זמן: "היום הטנקים נראים כמו תחילתו של עידן מלחמה חדש, אבל למעשה זה יסתיים במהרה. אינני יודע, מאיפה יבואו החידושים, אבל אני מאמין יותר ברומנים האוטופיים של הג'וולס מאשר בהגיגים של דה-גול, גודריאן או הטנקיסטים שלנו. אתה לומד ולומד, ואחר כך רואה איך החיים הופכים על פיהן את האמיתות הבלתי ניתנות לערעור...". בפגישה הבאה הוא דיבר על תפקיד המקריות: "אינני יודע, איזה תפקיד מילאה הנזלת של נפוליאון בזמן הקרב המכריע. על זה כבר כתבו הרבה מדי... אבל יש הרבה מקריות... וזה משנה את הנתונים. זה כמו בדבר תפקיד האישייות בהיסטוריה – כמובן שהכלכלה היא הקובעת, זה הבסיס, אבל בכל זה יכול להימצא נפוליאון, וגם יכול שלא להימצא... היום הטנקים נראים כהתחלתו של עידן צבאי חדש, אבל בעצם הם הסוף. אינני יודע מאיפה יבואו החידושים, אבל אני נוטה יותר להאמין בנובלות האוטופיות של וולס מאשר ברעיונות של דה-גול, גודריאן או הטנקיסטים שלנו. אתה לומד, אתה לומד, ואז אתה מוצא שהחיים הופכים על פיהן את האמיתות המבוססות-היטב"

כמה חודשים לאחר מכן, כשפגשתי אותו שוב ליד גלוחוב, הוא דיבר על סטאלין: "הנה לך דיאלקטיקה – לא תיאוריה, אלא דוגמה חיה. אי אפשר להבין את זאת. נשאר לך רק להאמין. אף פעם לא יכולתי לתאר לעצמי, שבמקום מכשירים מדויקים, במקום אנליזה ריגורוזית, תימצא כזו תסבוכת של סתירות..."

אם לשפוט לפי מה שסיפר לי, היה צ'רניאחובסקי צריך להיות במצב רוח קודר, אבל הוא היה עליז בעליות בלתי רגילה. בקורסק הוא צחק, התלוצץ. פתאום קפץ על רגליו והתחיל לדקלם: "הנעורים הובילו אותנו, לקרב החרבות..."⁸⁹. הוא פרץ בצחוק: "כשעושים סדר בדברים, זה טיפשי, אבל זה בעצם כלל לא טיפשי, מהלך ההיסטוריה חכם יותר... מספרים שבגריצקי אהב ציפורים, אבל אתה יודע, פעם סיפר לי זקן אחד באומן, שדויד המלך כתב מזמורי תהילים ונתן אותן לצפרדעים כדי שהן יקררו במקלה"⁹⁰ – כך היא הפואזיה..."

יצא לי אחר-כך לשוחח עם צ'רניאחובסקי בנושאי מלחמה, שהיו ידועים לו היטב. הוא ראה את הדברים אחרת לגמרי ממני. ברור... כמובן, הוא ידע באופן מבריק את מדע המלחמה – אבל בשביל ניצחונות זה לא מספיק. הוא היה אמיץ, לא חיכה לפקודות, וברגעים קשים האיר לו כוכב המזל. בתחילת המלחמה פקד על גיס טנקים, ובאביב 1944 מונה לפקד על החזית הביילורוסית השלישית. הוא דרך ראשון על אדמת גרמניה. בפברואר 1945 הייתי בפרוסיה המזרחית, בעיירה בארנשטיין. צ'רניאחובסקי צלצל אלי בעצמו ממטה הארמייה וקרא לי: "בוא בהקדם, העסק הולך להיגמר...". לאחר שלושה ימים הוא נהרג.

⁸⁸ Людям, годы, жизнь: Илья Григорьевич Эренбург

⁸⁹ שיר על מהפכת אוקטובר שכתב אדוארד בגריצקי (Эдуард Багрицкий), הוא אדוארד גריגורייביץ' ד'ובין (Дзюбин), 1895-1934, בן למשפחה יהודית באודסה, שהשתייך לאסכולה האוקראינית שכללה, בין השאר, גם את איסקא באבל:

"הנעורים הובילו אותנו לקרב החרבות. הנעורים הובילו אותנו לקרה של קרונשטט.

סוסי הפרשים רמסו אותנו על הכיכר הרחבה הם הרגו אותנו.

אבל קודחים, עקובי דם אנו קמים; אבל את העיניים שסומאו אנו פוקחים."

⁹⁰ נראה שההשראה לסיפור זה היא במדרש חז"ל: "אמרנו עליו על דויד המלך: בשעה שסיים ספר תהילים זחה דעתו עליו. אמר לפני הקדוש ברוך הוא: ריבונו של עולם, יש ברייה שבראת בעולמך שאומרת שירות ותשבחות יותר ממני? באותה שעה נודמנה לו צפרדע אחת. אמרה לו: דויד, אל תזוח דעתך עליו, שאני אומרת שירות ותשבחות יותר ממך" (פרקי שירה).

פגשתי לאחר מכן גנרלים אחרים - בסובייט העליון, בקבלות פנים, במצעדים. אחדים מהם מתו במיטותיהם, אחרים יצאו לגמלאות, אחדים עוד בשירות או כותבים זיכרונות. אבל איבן דנילוביץ' נשאר בזיכרוני צעיר- בליווי התותחים הוא מדקלם שירה רומנטית או מעיר את הערותיו הפיקחות והחריפות.

צ'רניאחובסקי הילד היה בסביבת אומן עד שעבר, בגיל שמונה, לוורבובו. לא היה לי ספק שמי שסיפר על דוד המלך לילד הקטן היה אחד מקרובי משפחתו באומן – האם היה זה שלמה צ'רניאחובסקי או לב אָלְבִּיץ' (אריה בן אליהו) צ'רניאחובסקי? משפחתו של דניאל צ'רניאחובסקי הייתה, אולי, המשפחה היהודית היחידה בכפר הקטן אוקסנינו, וכך היה מצבה גם בכפר ורבובו. יש עדויות הטוענות שאיבן דנילוביץ' ידע עברית. סביר מאוד שבילדותו באוקסנינו קיבל קצת "אידישקייט" מקרוביו שבעיירה אומן הסמוכה.⁹¹

אחרי כשנה כתבתי שוב לסטיב אוסד, בתקווה לחלץ ממנו קצה חוט נוסף:

23.10.2009

סטיב היקר. בשנה האחרונה התקדמתי במידה מסוימת, אבל עדיין לא פתרתי את החידה. יתר על כן, עדיין אני מתקשה לשכנע את האנשים בישראל (במיוחד את אלה המופקדים על הנצחת החיילים שלחמו כנגד הנאצים) שצ'רניאחובסקי היה יהודי, למרות שמצאתי בישראל גברת מבוגרת בשם צ'רניאחובסקי הטוענת לקרבה משפחתית אליו – בעלה המנוח ביקר את אלמנתו של צ'רניאחובסקי במוסקבה בערך ב-1960. ניסיתי ליצור קשר עם יצחק קובאלסקי, אבל למדתי מבנו שהוא נפטר לפני שנים אחדות. בזיכרונותיו של אהרנבורג לא הצלחתי למצוא אמירה מפורשת שצ'רניאחובסקי היה יהודי, אם כי מצאתי את זה במרומז בסיפורו של אהרנבורג על פגישתו אתו בקורסק, כאשר צ'רניאחובסקי ציטט פואמה של בגריצקי וסיפר לו על המלך דויד. אולי אתה יכול להועיל בזאת במידה מסוימת. הרי כמה שאלות מנחות:

איך הגעת למאמר ב'ליברל ג'ודאיוס'? האם ניסית ליצור קשר עם דויד אברבנאל? האם יש סיכוי כלשהו שהוא עדיין חי?

אני עדיין סקרני לקבל את תגובתו המלאה של מנהל מוזיאון אי.ד.צ' במינסק למאמרך. האם לא ניסה להציע תיקונים כלשהם לתולדות החיים – במיוחד להיותו של אי.ד.צ' יהודי? למקצוע אביו? לאחיו ואחיותיו? ילדיו? אולי, אם כתובתו בידך, אפשר לשאול אותו לגבי כמה פרטים לא ברורים או חסרים?

אני מבין שכאשר כתבת שאי.ד. היה הצעיר בארבעה ילדים עשית זאת בעקבות האתר של זאסלוב (ולא לפי ספרו של שריפוב). מה המקור שלך להיות המקצוע של אביו פקיד רכבת (ולא מתקן מסילה, איכר עובד בפרך או איש האורווה, כמו שמתארים הרוסים)?

בעיתון עברי מ-22 בפברואר 1945 מדווח גרומיקו, אז שגריר ברית המועצות בארצות הברית, הרים כוס לכבוד הגיבור היהודי שנפל, גנרל אי.ד. צ'רניאחובסקי – וזאת למרות של דיווח קודם באותו עיתון, מ-18 באוגוסט 1944, שהרוסים מכחישים שאי.ד.צ' יהודי. האם קיימת עדות כלשהי לאמירתו של גרומיקו בעיתוני ארצות הברית של אותו זמן? מה היה כתוב בכתבה של הניו-יורק טיימס מ-19 בפברואר שכותרתה מתחילה במילים:

Moscow dispatches recently corrected reports that general was Jewish

(לא הצלחתי להשיג את הכתבה במלואה).

האם היית בקשר עם ז'קלין זאסלוב עצמה? לפני כשבועיים מצאתי בדפים הלבנים את כתובותיהם של ז'קלין זאסלוב ושל אחיה לורנס ס. זאסלוב ושלחתי אליהם מכתב בשאלה אם ידוע להם משהו מעבר לכתוב באתר. עדיין לא קיבלתי תשובה.

האם אתה מאמין שלדויד מ. גלאנץ יש איזה שהוא מידע רלוואנטי? האם יש לך את כתובתו ו/או כתובתו האלקטרונית?

שלך, דן עמיר

24.1.2010

דן, לו הייתי מנהל המוסד, הייתי לוקח אותך לעבוד על אירן. אתה אנליסט ו"חופר" מלידה. אם יש דרך לסדר את הממזרים האלה, אין ספק שאתה תמצא אותה. איני בטוח שאוכל לעזור הרבה יותר בחיפושך לאב משפחתך העתיקה. העניין שלי היה, כזכור לך, זה של היסטוריון פופולארי, והחפירה שאני בצעתי הייתה די ברמה השטחית, במיוחד לאור שאלותיך האחרונות. אבל אתה צודק, אין שום דבר פרט לעדות נסיבתית שהברנש היה אפילו יהודי, ובהתחשב בפוליטיקה של התקופה, הרבה סיבות להאפיל על האמת.

⁹¹ מיישה שאולי אינו מתרשם ביותר מהסיפור. לדבריו, דוד המלך היה דמות פופולארית גם בין האוקראינים הלא יהודים, והמזרר האוקראיני (האנטישמי) טאראס שבצ'נקו גם כתב עליו פואמה.

אבל אני אנסה לנבור ולמצוא את אותו מכתב ממנהל המוזיאון ולהשיג את הכתובת. אני עובר כעת תקופה של פירוד אחרי עשורים של נישואין, כך שהדברים הם קצת לא מאורגנים כפי שאתה יכול לדמות לעצמך, אבל אעשה מה שאוכל.

אשר לדויד גלאנץ, אין שאלה שהוא האיש הנכון להתקשר אליו. אינני חושב שלמישהו בעולם הדובר-אנגלית יש את ידיעתו ושליטתו בארכיונים הסובייטים הישנים, והוא היה אוהד למאמצי מההתחלה. הוא יודע הרבה על גנרלים יהודים במשך המלחמה הפטריוטית הגדולה, וידוע לי שהוא מוכן לעבוד עם כתבים רציניים. הוא גם אדם טוב לב ו... אם תשיג אותו לצדך, יהיה לך בן ברית חשוב.

בהצלחה, ידידי! סטיב

25.3.2010

סטיב היקר. אני מקווה שהעניינים אצלך מסתדרים ומאחל לך פסח שמח. איך אני יכול ליצור קשר עם דויד גלאנץ? היש לך את כתובתו האלקטרונית?

דן, חג שמח לך ולמשפחותיך. הדברים מסתדרים לשגרה חדשה. איני יכול להתלונן. מסתבר שלהיות בן שישים ויחיד בעיר ניו-יורק זה יותר מנסבל. כתובת הקשר האלקטרוני האחרונה הייתה rzhev@aol.com. באותו זמן הוא היה עורך כתב העת ללימודים צבאיים סלאביים. ידע אותי במה שאתה מוצא. בהצלחה. סטיב

למחרת היום ניסיתי ליצור קשר עם גלאנץ לפי הכתובת הנ"ל:

אני מנסה ליצור קשר עם דויד מ. גלאנץ. האם זו הכתובת האלקטרונית הנכונה?
פרופסור דן עמיר, אוניברסיטת תל-אביב

ובו ביום נענית:

אכן הגעת לדויד גלאנץ. אני עונה על כל הדואר האלקטרוני הנשלח אלי. אני מניח שאתה מצפה לעבוד על צ'רניאחובסקי. אם כך, יש לי טווח נכר של מקורות ופגשתי אותו ואת עבודתו ברבים ממחקרי המבצעים. למרבה הצער, רובן של הביוגרפיות הסטנדרטיות המעטות בשפה הרוסית "מסוננות" בקפידה כך שלא להכניס את רוב הדוגמאות וההיבטים הלא נעימים של מבצעים צבאיים רבים (או הצלחות של גנרלים אחרים שיכולות לפגוע ב"אלילים" כמו ז'וקוב).
אנו נמצאים כעת בביקור משפחה בקנזס הרחוקה (מתקשרים ממחשב נישא "ניסיוני"), אבל נחזור הביתה ב-30 במרץ. לכן אנא הרגש חופשי להתקשר אלי שוב. כל טוב. דויד

27.3.2010

קולונל גלאנץ היקר. תודה רבה לך על תשובתך המיידית. אכן, אני מתעניין בהיסטוריה של א.ד. צ'רניאחובסקי – בעצם, במיוחד בחלק המעורפל יותר שלה, כלומר בהיסטוריה המשפחתית שלו. אני מאמין שהמכתב הרצוף בזה, ששלחתי לפני יומיים להיסטוריון רוסי בקייב, מוסר את תמצית המצב הנוכחי של מחקרי. אעריך כל עזרה או הערה ממך. שלך, דן עמיר

29.3.2010

דן היקר. חזרנו הביתה ואנחנו מנקים את הלכלוך שנשאר אחרי היעדרותנו. למרות שהעבודה הגנאולוגית שלך תהיה, ללא ספק, מאתגרת, אין זמן יותר טוב מאשר היום לחקור פרטים אלה. יש לי מספר חברים שעשו עבודה נרחבת בשטח זה עם תוצאות מרשימות. ראשית, ברנש אחד כאן בקרלייל שעבד על קולונל איסרזון, חבר לטיהור של טוכצ'יבסקי שהביוגרפיה שלו הועלמה המשך זמן רב. על ידי עבודה בארכיונים במוסקבה, הוא נצליח לעקוב ולמצוא לא רק את הרקורד הצבאי שלו, אלא גם בני משפחתו החיים עדיין.

חברה אחרת, אשתו הרוסייה של פרופסור אמריקאי שהצליח לצאת מרוסיה בשנות ה-70 המאוחרות, מצאה את שורשיה בטומסק, היכן שאבי-סבה היה פרופסור באוניברסיטה, ובלנינגרד, היכן שאביה היה מנהל או סגן מנהל של האַרמיטאז' (עד שטוהר החוצה מהתפקיד). כמובן שצ'רניאחובסקי הוא מקרה קצת יותר עדין, עם ויכוחים סוערים על מוצאו ולאומיות. במחקרי פגשתי מספר רב של גנרלים שהיו ממוצא יהודי, אבל רובם שינו את שמותיהם בשנות ה-30 (למשל, ז'ידוב לז'יאדוב ושליסט'ר לבוריסוב).

כיון שאינני מבקר יותר ברוסיה, הדרך הטובה ביותר עבורך היא להתקשר עם אלה שהצליחו ולמצוא איך הם פתרו את הבעיה. בהינתן מקום לידתו של צ'רניאחובסקי (המילון הביוגרפי החדש של מפקדי חזיתות אמר שהוא נולד באומן), הייתי מתקשר עם אנשים בקייב, גם בממשל וגם באוניברסיטה (אוניברסיטת בוריס שבצ'ניקו).

אנשים אחרים שאולי יוכלו לעזור לך הם:

1) ריצ'רד האריסון – חי פה בקרלייל (אשתו ארכיונאית רוסית שעבדה באחד המיניסטרינונים הקשורים לכלכלה) ועבדה בארכיונים ובמוסקבה על קולונל איסרוון. מספר הטלפון שלו הוא 249-8734 (717) וכתובת הדואר האלקטרוני שלו היא Mishanka2@aol.com.

2) חבר טוב שלי בשם אלכסנדר מאסלוב, החי כעת בצפון אוקראינה, היה האזרח היחיד שידוע לי עליו שהייתה לו גישה לארכיונים של מנהלת הסגל הראשית של משרד ההגנה. הוא קיבל תפקיד זה בזמן גורבצ'וב, וכתב מחקרים מפורטים על גנרלים סובייטים שנהרגו, נפלו בשבי, או דוכאו במשך המלחמה. הוא מכיר את התיקים של הקצינים כמו את כף ידו. הוא גר ומלמד כעת בבית ספר מקצועי בשליג'ינו, כפר ליד גלוחוב. כיוון שאין לו לא טלפון ולא דואר אלקטרוני, אתה צריך להתקשר אליו בדואר אוויר לכתובת הבאה:

Aleksandr A. Maslov, 24 Lesnaia St., Shalygino, Glukhov region, Sumy oblast',
Ukraine 41470.

3) אל מאשה קיפ, שעבדה על קרוביה בטומסק ואחר כך הארמיטאז' בלנינגרד, אפשר להתקשר דרך בעלה, שכתובת הדואר האלקטרוני שלו היא JacobKipp@cs.com. יש כנראה רבים אחרים, אבל אנשים אלו הם הטובים ביותר שאני יודע עליהם בעניין גנאלוגיה. אני מקווה שהם יכולים להיות לעזר כלשהו עבורך. כל טוב, דויד

תודה רבה, דויד. פסח שמח. דן

30.3.2010

סטיב היקר. תודה רבה על כתובתו האלקטרונית של גלאנץ. התכתבתי אתו והוא הציע לי להתקשר למספר אנשים. אני מקווה שאינני מנדנד יותר מדי, אבל אולי תוכל לעזור בדבר הבא. כמו שאתה בוודאי זוכר, ז'יקלין מ. זאסלוב טענה, באתר הבית שלה מ-2002, שאי.ד. צ'רניאחובסקי היה אחי סבתה רייזל, וזאת מבלי לתת פרטים נוספים או הסבר לשם הפטרנאלי השונה. ניסיתי לשאול אותה, או את אחיה לורנס, אם יש במשפחתם מידע נוסף כלשהו לגבי זה, ושלחתי את שני המכתבים המצורפים לכתובות שמצאתי בדפים הלבנים. אבל לא קיבלתי מהם כל תגובה. אולי אתה, ככותב המאמר על אי.ד. צ'רניאחובסקי, תוכל לנסות וליצור איתם קשר ואולי ללמוד מהם משהו נוסף? אנא סלח לי, אבל אני מרגיש שעלי ליישב עניין זה ולתת ליהודי יוצא מן הכלל זה (כפי שאני מאמין) את האשראי המגיע לו בישראל. פסח שמח. דן עמיר

ב-24.6.2010 פנה דויד שיין לסטיב אוסד במכתב בו כתב, בין השאר:

האם ידוע לך על הוכחה כלשהי שהוא היה יהודי. פרופסור בישראל מנסה לבסס את זה כדי לתת לו את ההכרה בישראל. עד עכשיו הוא מצא רק שמועות. סבתי טענה שהוא קרוב משפחה שלה, אבל, שוב, אין הוכחה.

סטיב העביר לי, באותו יום, את השאלה ואת תשובתו לדויד שיין:

אתה צודק. גם אני הייתי בקשר עם הפרופסור. אני מצרף את כתב היד המקורי עם הערות התחתית. יש הרבה מקורות משניים מצוטטים שהייתי מאפיין אותם כיותר מסתם שמועה, אבל לא, מעולם לא מצאתי הוכחה חותכת, נאמר סגורה לחלוטין משפטית. דויד מ. גלאנץ, דקאן כל מלומדי מלחמת העולם השנייה הדוברים אנגלית, האמין שצ'רניאחובסקי יהודי ומכך בא הרבה בספר שלי. אבל מה שמצאתי משכנע במיוחד זה שהמוזיאון במינסק שנקרא על שמו (ומוזכר באתר שלי ושאתו אני מתכתב) כולל את זהותו היהודים בין מוצגיו. להם הייתה גישה לתעודות ראשוניות. בהתחשב במסורת האנטישמית הביילורוסית (וזו עמוקה וחדרה להסתייגויות פוליטיות ומוסדיות) והעובדה שזה דווח בסיפורי החדשות בזמנו, אני חושב שזה די בטוח שהוא היה יהודי.

26.6.2010

סטיב, האם תוכל לפרט לגבי ההתייחסות למוצאו היהודי של אי.ד. במוזיאון במינסק? דן

אני מנסה לאתר את החומר המקורי (אני חושב שסימנתי את העמודים) כיוון שאתר המוזיאון נעלם. מאוחר יותר, אם אמצא אותו. הכנסתי לאתר שלי את נוסח כתבה על מותו שנדפסה בניו-יורק טיימס (פברואר 1945), האומרת שמוסקבה תיקנה את הדיווחים שצ'רניאחובסקי היה יהודי, ושלמעשה הוא היה רוסי-אורתודוקסי, עד כמה שיש לזה ערך. הרקורד שלהם לא היה בדיוק להלל יהודים. אחרי הכול, הגרסה של מוסקבה לאירועים הייתה שלא יהודים נהרגו בבאבי יאר, אלא רק יקורבנות של התוקפנות הפשיסטית.

אינני יודע מדוע, אבל אינני מצליח לקרוא את 'התיקון' הרוסי מהאתר שלך. האם תוכל לשלוח לי אותו כצירוף?

סטיב. כמובן.

ואכן קיבלתי מסטיב את צילום הכתבה בניו-יורק טיימס מ-19 בפברואר 1945, וזו לשונה:

צ'רניאחובסקי מת מפצע מלחמה

ראש החייל הביילורוסי השלישי, 37, נהרג בפרוסיה המזרחית – אסטרטג טנקים

לונדון, יום שני 19 בפברואר (יו.פ.) – גנרל איבן ד. צ'רניאחובסקי, מפקד טנקים מבריק בן 37 בצבא האדום, שהחייל הביילורוסי השלישי שלו היה הראשון לפלוש לגרמניה. מת אתמול מפצעים שנפצע בשדה הקרב בפרוסיה המזרחית, הודיעה מוסקבה מוקדם הבוקר. כובש מינסק, וילנה, קובנה ורוב פרוסיה המזרחית, הוא מת "מפצע אנוש שנפצע בשדה הקרב של פרוסיה המזרחית", אמרה ההודעה הרשמית. גנרל צ'רניאחובסקי היה הגנרל הצעיר ביותר בצבא האדום ומפקד קבוצת הארמיות הצעיר ביותר, ואחד מהמצטיינים באסטרטגים הרוסים. לפני שלושה ימים היה הנושא לפקודת יום של ראש הממשלה סטאלין עבור אבירותם של חייליו בקרב של פרוסיה המזרחית.

ההודעה של מוסקבה

ההודעה של מוסקבה אמרה, בחלקה: "מועצת ההגנה של העם והוועדה המרכזת של המפלגה הקומוניסטית של ברית המועצות מודיעות בצער עמוק שב-18 בפברואר, מפקד החזית הביילורוסית השלישית, גנרל-ארמייה איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי, מת מפציעה קשה שנפצע בשדה הקרב של פרוסיה המזרחית. גנרל צ'רניאחובסקי יקבל הלווית גיבורים בוילנה, בירת הרפובליקה הסובייטית של ליטא, מקום בו תוקם אנדרטה לכבודו.

שידור ממוסקבה אמר שברית המועצות תביע את תודתה לגנרל שנפל במענק של 125,000 רובל (בערך \$10,400 בשער הדיפלומטי) למשפחתו, במענק חודשי של 2,000 רובל לאלמנתו, אנסטאסיה, לכל ימי חייה, ולשני ילדיו – 1,000 רובל לחודש עד שישלימו את חינוכם. גנרל צ'רניאחובסקי מת כשחייליו היו על סף השלמת המשימה שהוצבה לו על ידי הפיקוד העליון הסובייטי. מתוך שטחה בן כ-40,000 קמ"ר של פרוסיה המזרחית, כבש צבאו את הכול פרט לכ-1,500 קמ"ר, כיתר את חיל המשמר הגרמני בקניגסברג, ובעזרת החייל הביילורוסי השני של רוקסובסקי, לכד את כל שרידי עשרים הדיוויזיות הגרמניות בכיס קטן מתחת לקניגסברג. גנרל צ'רניאחובסקי היה תלמידו ובן-חסותו של גנרל ניקולאי וטוטיין, והוא המשיך בטקטיקות של מורו יותר מאשר כל מנהיג אחר בצבא האדום. גנרל וטוטיין, שניהל את הכיבוש בחזרה של אוקראינה, מת מניתוח ב-1943.

גנרל צ'רניאחובסקי נולד באוקראינה, בן לעובד רכבת באומן. [מוסקבה משגרת לאחרונה דיווחים המתקנים את הידיעות שצ'רניאחובסקי היה יהודי, ואומרים שהוא היה חבר הכנסיה האורתודוקסית האוקראינית, מעירים מיוניטד פרס].

בשדה נסע תמיד גנרל צ'רניאחובסקי בגיפ תוצרת אמריקה, שאותו חיבב מאוד ולפעמים נהג אותו בעצמו.

חייליו שחררו את קייב

מקבלן של יותר פקודות יום של מרשל סטאלין מאשר כל גנרל אחר בהיסטוריה הסובייטית, גנרל צ'רניאחובסקי היה בן 36 כאשר קיבל את הפיקוד על החייל שלו ב-27 ביוני 1944. הוא עלה במהירות מדרגת קולונל ב-1942 לגנרל-מיוור בחורף 1943, ונעשה קולונל-גנרל במרץ של השנה שעברה. ניצחונות החיילים הביילורוסית בגזרה המרכזית של החזית המזרחית התלכדו עם ההעלאות בדרגה שלו והיו אלה חייליו המזמרים ששחררו את קייב בנובמבר 1943. חסון, רחב חזה, בעל שרירי ברזל ורצון ברזל, עזר צ'רניאחובסקי כמומחה לטנקים בהגנה על וורונז' ב-1942 והוכתר כגיבור ברית המועצות עבור חציית הדנייפר באוקטובר 1943. באותו זמן הוביל ארמייה שהשתייכה לחזית הביילורוסית השלישית של מרשל גריגורי ז'וקוב. כשהצבא האדום החל במצעדו בקיץ 1944, הופקדו גנרל צ'רניאחובסקי וגנרל איבן גרמיאן לנקות את הדרך להתקדמות מערבה לאורך דרך המלך למינסק וורשה – המטרה הסופית ברלין. וייטבסק, העיר הרוסית המבוצרת היטב שהוחזקה על ידי הגרמנים התבררה כמכשול זמני. הגנרלים הרוסים השיקו מכות מכוונות מדרום ומצפון לעיר, עקפו אותה במרחק של כ-25 עד 40 קילומטר, ואחר סגרו את הפער מאחור, בנתקם באופן זה חמש דיוויזיות גרמניות. עשרים וארבע שעות אחרי שכותרה, היא נפלה לידי הצבא האדום. בהודיעו כי "שרשרת המבצרים של היטלר השומרת על הדרך הקצרה ביותר לברלין נעקרה משורשי", העלה מרשל סטאלין מייד את צ'רניאחובסקי לדרגת גנרל מלא.

כדי לחפש אישור לטענתו של אוסד בדבר הצגת שורשיו היהודיים של צ'רניאחובסקי במוזיאון בגימנסיה הנקראת על שמו במינסק, הסתכלתי באתר הגימנסיה. שם מצאתי, בראש רשימת הבוגרים שהגימנסיה מתהללת בהם, את שמו של אלוף השחמט הישראלי רב-אמן בוריס גלפנד. ביררתי באיגוד הישראלי לשחמט את כתובתו האלקטרונית ושלחתי אליו את המסר הבא (באנגלית):

7.7.2010

רב-אמן גלפנד היקר.

אני פרופסור למתמטיקה בדימוס ושחקן שחמט חובב בעבר (זכיתי במקום השישי באליפות ישראל בשנת 1959 – אז עוד לא יכולנו לחלום שיהיה לנו אלוף עולם ישראלי!), אבל אני כותב אליך בעניין אחר לגמרי: מצאתי את שמך בראש רשימת התלמידים המהוללים של גימנסיה א.ד. צ'רניאחובסקי במינסק. כפי שאולי ידוע לך, קיימת מחלוקת בין מזרח ומערב לגבי לאומיותו של איבן דנילוביץ', ואפילו בישראל הוא אינו מוכר עדיין כבן למשפחה יהודית. האם תוכל לומר לי בבקשה, מה הייתה ההתייחסות לנושא זה בגימנסיה ובמוזיאון צ'רניאחובסקי שלה, ובין התלמידים – יהודים ולא יהודים? אני מקווה שתוכל למצוא מעט זמן פנוי בלוח הזמנים הכול כך דחוס שלך ולספר לי משהו על כך.

שלך, דן עמיר, אוניברסיטת תל-אביב

18.7.2010

מר עמיר היקר.

תודה על המסר האלקטרוני שלך. זה היה מעניין עבורי ללמוד שבית הספר התיכון שבו למדתי נקרא עכשיו על שם א.ד. צ'רניאחובסקי. אעריך זאת מאוד אם תוכל לשלוח לי עמוד-מרשתת שלו. בתקופה הקומוניסטית, כאשר למדתי (סיימתי בשנת 1985), יהדות היה נושא בטאבו, ולכן לא דנו בשום דבר כזה. אני בטוח שלך יש ידע נרחב יותר על איבן דנילוביץ' מאשר לי, ואעריך זאת מאוד אם תוכל לשלוח לי קישורים לאתרים שדנים בנושא זה.

כל טוב, בוריס

בוריס היקר.

תודה רבה לך על המענה לפנייתי. אכן, קריאת הגמנסיה מספר 11 על שמו של גנרל צ'רניאחובסקי נעשתה רק בשנת 1990, כמו שכתוב באתר שלהם (בו שמך נזכר):
"בשנת 1990, עבור הישגים ראויים לציון בעבודה המחקרית להנצחת שמו של מפקד החזית הביילורוסית ה-3, פעמיים גיבור ברית המועצות גנרל הארמייה א.ד. צ'רניאחובסקי, בית הספר נקרא על שמו".

אתה יכול לקרוא על סיפור זה במאמרו של סטיבן אוסד "הגנרל הרוסי איבן ד. צ'רניאחובסקי", בגיליון מאי 2004 של כתב העת WWII History Magazine (stevenlossad.com/work10.htm). עבור הגרסה הרוסית הרשמית תוכל להסתכל בחומר המצורף בזאת, מהפרסום של הארכיונים של הצבא האדום. ישנם עוד הרבה מקורות מידע משני הצדדים, והתמונה היא עדיין רחוקה מלהתבהר.

15. הוויכוח בישראל נמשך

פרופ' צור הפנה אלי דוקטורנט בביה"ס למדעי היהדות בשם נתי קנטורוביץ' החוקר בתחום היחסים בין היישוב היהודי בארץ לבין ברית-המועצות בתקופת המנדט הבריטי. נתי כתב אלי:

... על פרשת "מוצאו היהודי" של צ'רניאחובסקי (אני בכוונה מציין זאת במרכאות כי הדבר טרם הוכח, לצערך) שמעתי לראשונה לפני מספר שנים. הזדמן לידי קטע מאיזשהו עיתון בשפה הרוסית מאלה שיוצאים בארץ. לצערי אינני זוכר באיזה עיתון זה היה, אז זכור לי שם המחבר - פרופ' אהרון צ'רניאק. בכתבה דובר אודות יונה בן דוד צ'רניאחובסקי, הלא הוא אותו גנרל סובייטי - איבן צ'רניאחובסקי. אני מודה - לא בדיוק התעמקתי בכתבה עצמה כי כאלה דברים צצים מפעם לפעם ובדרך כלל קשה מאוד לעקוב אחרי מעוף הפנטזיה של הכותבים. אם אתה מעוניין - אנסה לאתר את הכתבה או את פרטיו של פרופ' צ'רניאק.

במדריך הטלפונים מצאתי את מספר הטלפון של אהרון צ'רניאק בנשר שליד חיפה. מכיוון שאינו דובר עברית - למרות שעלה ארצה כבר ב-1991, שוחח אתו עבורי ברוסית שותפי לחדר דאז, פרופ' גוכברג ז"ל. פרופ' צ'רניאק הבטיח לשלוח חומר שיבהיר על מה הסתמך כאשר פרסם בעיתון בשפה הרוסית מאמר בשם "חידת הגנרל יונה דוידוביץ' צ'רניאחובסקי" בו טען שזהו שמו האמיתי של איבן דוידוביץ'. בשיחה חוזרת הבטיח שוב לשלוח את החומר. בינתיים נפטר פרופ' גוכברג ונתי פנה אל צ'רניאק וזה שלח לו את המאמר שפרסם בעתון הרוסי "קְמֶרְטוֹן עברי" ב-26.3.2002. הוא מצטט את אותו הקטע של אהרנברג בדבר דוד המלך, ומסתמך על ספרו של ההיסטוריון סאלו ברון⁹²: "היהודי הרוסי תחת השלטון הצארי והסובייטי", ממנו הוא מצטט:

... בדומה, יונה (יאן) דוידוביץ' צ'רניאחובסקי, שהחזיק בדרגה הגבוהה ביותר בצבא האדום, מרשאל, שהביס את הגרמנים בשלושה מפגשים חשובים ב-1943 בוורונו, קורסק וקונטופ והיה הגנרל הסובייטי היחיד שלא הפסיד מעולם שום קרב, נהרג במסע המלחמה שלו על קניגסברג (היום קלינינגראד) על ידי התפוצצות מסתורית של מוקש, שאולי הוטמן בידי מישהו מפיקודיו. הוענקה לו משאלתו הסופית והוא נקבר בבית הקברות היהודי של עיר מולדתו וילנה בנוכחות של קרובים, כולל שני רבנים⁹³.

צ'רניאק מציין שמידע אחר על מקורו היהודי של צ'רניאחובסקי הובא לידיעת הציבור באותו עיתון ב-31 בינואר של אותה שנה במאמר של העיתונאי צבי רז על אברהם לוי. הוא מצטט משם: ההיסטוריון הבלרוסי פליקס גורליק בפגישה אתי העביר אלי נתונים שאינם ניתנים לסתירה על הוריו של צ'רניאחובסקי. פ. גורליק משוכנע שהוריו היהודים הגיעו ללוויה של בנם בוויילנה⁹⁴.

הוא ממשיך ומצטט משם:

ממקורות אחרים ידוע שבאוניברסיטת בר-אילן שמור עותק של מכתב של הוועד היהודי האנטי-פשיסטי בחתימת ס. מיכואלס לכתובת ההנהלה הפוליטית של הצבא האדום עם הודאה במוצאו היהודי של אי.ד. צ'רניאחובסקי. האם זה נכון? זה עדיין דורש הבהרה.

חבל שאי ההתאמות החמורות שבין הקטע שמצטט צ'רניאק מספרו של ברון לתמונה המצטיירת משאר החומר מעמידה בסימן שאלה את האמינות של המידע הנוסף המצוי בהם. אי התאמה זו מחמירה בהמשך אותו הקטע, כפי שמצאתי אותו בספר: אבל המצבה שהוקמה לכבודו אינה מתייחסת ללאומיותו היהודית, בעוד שה'מה ומי הסובייטי הרשמי למפקדים הצבאיים המובילים קורא לו 'רוסי לבן ומתאר את אביו, שמצא את מחייתו במכירת וודקה בבית-דרכים שכור, כאיכר אריס עני.

נמתי קנטורוביץ' נודע לי שצבי רז הוא גריגורי רזינסקי ושהוא עבר אירוע מוחי לפני כמה שנים. נתי הציע לפנות לידידו של צבי רז, ליאוניד סמילוביץקי במרכז חקר התפוצצות באוניברסיטת ת"א. הנ"ל נענה ושלה את מספר הטלפון של צבי רז, שלדבריו דובר רוסית ואידיש. נתי טלפן לרז וזה הבטיח לשלוח אלי את החומר. בינתיים קיבל נתי מרז טלפוניית את המידע הבא:

⁹² שלום סלו בארון (Salo Wittmayer Baron, 1895-1989), היסטוריון ופילוסוף יהודי אמריקאי נודע, יליד וינה. הקטע המצוטט אינו נמצא במהדורה הראשונה (1964) אלא רק במהדורה השנייה (1976).

⁹³ במרץ 2006 התנהל בפורום האינטרנטי [Axis History Factbook](#) ויכוח על הקטע הזה בספרו של ברון. הוויכוח נסב גם על תיאוריית הקונספיראציה, גם על גדולתו כמפקד וגם על יהדותו של צ'רניאחובסקי (ר' בנספח).

⁹⁴ ייתכן שהכוונה היא לפליקס זכרוביץ' גורליק שנולד ב-23.4.1929 באזור גומל שבביילורוסיה, עלה לישראל ב-1991 וחי בפתח תקווה עד פטירתו ב-23.12.09. לצערי לא הספקתי להגיע אליו.

1. לפני מספר שנים ביקר בארץ פרופ' סטר יליסבטסקי מקייב, חוקר יהודי שחקר אודות יהודים יוצאי אוקראינה בצבא האדום ובשורות הפרטיזנים. הוא סיפר לצבי רז שלפני שנים ביקר בכפר הולדתו של צ'רניאחובסקי במחוז אומן, שם שמע מהתושבים שצ'רניאחובסקי נולד למשפחה יהודית. דא עקא פרופ' יליסבטסקי נפטר לפני מספר שנים⁹⁵.

2. לפני שנים ביקר צבי רז בגומל שבביילרוס. שם הוא הכיר אישה אחת, שעבודה באחד מבתי החולים המקומיים בתור רופאה או אחות. שמה היה צ'רניאחובסקי והיא הציגה את עצמה בתור אחותו של הגנרל.

מצאתי מאמר מ-25 במאי 2004 באתר "אברייסקי מיר" של דוברי רוסית באמריקה, ובו תוקף איגור אקסלרוד את "המיתוסים" בדבר יהדותם של אנשי שם. כדוגמה למיתוס כזה הוא מספר שאיליה אהרנבורג כתב גם שצ'רלי צ'פלין הוא יהודי. לגבי צ'רניאחובסקי הוא כותב: בשנות המלחמה נולדה האגדה על שורשיו היהודים של אי. צ'רניאחובסקי. בקייב חי ההיסטוריון סטר יליסבטסקי, שנסע למולדת הגנרל, בכפר אוקסנינו, ונפגש עם אחותו מלידה. הוא התבונן בכל התעודות שנשמרו, אך לא גילה שום "ווי" קטן ביותר. לא אומתה גם הידיעה העיתונאית שאי. צ'רניאחובסקי נקבר בוילנה בבית הקברות היהודי.

פרופ' אמנון סלע מהאוניברסיטה העברית הפנה אותי לד"ר מרדכי אלטשולר. זה כתב לי כי זכור לו שראה חוברת שהוצאה ע"י השגרירות הסובייטית בלונדון על יהודים בצבא הסובייטי ובה תמונתו של צ'רניאחובסקי רכוב על סוס. לו היה הדבר נכון, אפשר היה לראות בכך עדות חשובה נוספת – קשה להאמין שאפילו למטרות תעמולה במערב "יגירו" הרוסים איש צבא כה חשוב כצ'רניאחובסקי. מסתבר שמדובר בחוברת שמחברה הוא פרופ' הרמן לוי "היהודים הסובייטים במלחמה", שיצאה בלונדון באפריל 1943⁹⁶. היא יצאה אחר כך גם במוסקבה בתרגום לאידיש⁹⁷. הספר נמצא בספרייה הלאומית. ביקשתי מידידי פרופ' חנוך גוטפרינד מהאוניברסיטה העברית שישאל את החוברת בספרייה ויצלם אותה עבורי. מסתבר שתמונת הפרש, המעטרת את עמוד השער של החוברת אינה תמונתו של צ'רניאחובסקי, אלא של גיבור ברית המועצות הגנרל לב דובאטור שהוזכר במאמרו של דוד אברבנאל, ושארף יהדותו, כיהדותו של צ'רניאחובסקי, שנויה במחלוקת. בגב החוברת יש קריאה לתרומה לקרן היהודית עבור רוסיה הסובייטית.

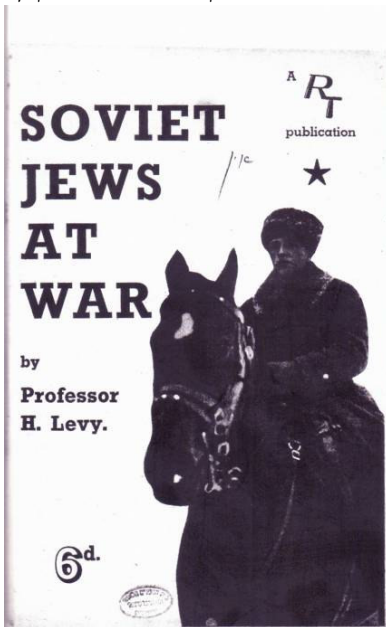

Illustration on the cover: General Lev Dovator, killed in action
With his Cossack unit on the Moscow front, early in 1942

⁹⁵ ד"ר סטר יליסבטסקי (Стер Елисаветский, 1929-2006), היה פרופסור לתולדות עם ישראל באוניברסיטה הבינלאומית "סולומונובה" בקייב.

⁹⁶ Hermann Levy: Soviet Jews at War, London, April 1943

⁹⁷ דאס יידישע פאלק אין קאמפ געגנ פאשיזם, מאסקווע 1945

ד"ר אלטשולר הפנה אותי לפרופ' שמעון רדליך מאוניברסיטת בן-גוריון שחקר את הארכיון של הוועד היהודי האנטי-פשיסטי. פרופ' רדליך השיב שכבר אינו עוסק בנושא והציע לי לפנות לפרופ' צבי גיטלמן במישיגן⁹⁸, וגם למישה שאולי בכפר סבא, שמתעניין בנושאים קרובים.

נפגשתי עם מישה. הוא ספקן ביותר לגבי יהדותו של צ'רניאחובסקי, כשם שהוא ספקן מאוד לגבי יהדותו של לב דובאטור ובעצם מכיר בהשתייכותם לעם היהודי של 58 בלבד מתוך כ- 130 גיבורי ברית המועצות שנספרים כיהודים בפרסומים השונים. כקצין משטרה לשעבר, הוא דורש ראייה מוצקת לטענות בדבר המוצא היהודי של צ'רניאחובסקי, וכל זמן שמדובר בעדויות שמיעה ועדויות נסיבתיות בלבד, אי אפשר מבחינתו לפסול את המסמך הרשמי היחיד המצוטט בארכיון, רישום הלידה של איבן. ראייה כזו אפשר לנסות למצוא בארכיונים של פלך קייב, של בתי הספר הצבאיים באודסה או במוסקבה שבהם למד א.ד. צ'רניאחובסקי, או בארכיונים של הצבא. הוא הבטיח לנסות לקשר אותי עם היסטוריונים יהודים באוקראינה.

התברר לי שידידתנו השופטת עדנה קפלן קשורה למוזיאון הלוחם היהודי, ושלחתי את המכתב הרצ"ב:

8.1.2010

לעדנה וגיוורא שלום רב. אני מצרף את פרי מאמצי עד עתה במחקר אודות מוצאו של הגנרל איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי. אני עושה זאת לא רק משום שאני סבור שהנושא והממצאים מרתקים, אלא גם מכיוון ששמעתי מגיוורא שעדנה היא חברה במועצה הציבורית של העמותה להנצחת הלוחם היהודי במלחמת העולם השנייה. נראה לי מביש שגדול המצביאים היהודיים בצבאות נכר (ואשר ב 18.2.10 ימלאו 65 שנה למותו), לא מוכר עדיין כיהודי במדינת ישראל. האם תוכלו לפעול לתיקון העוול הזה?

עדנה העבירה אלי את תשובתו של צבי קן-תור, יו"ר העמותה:

11.1.2010

מוטי שלום

בדקתי את הנושא עם במקורות ועם מיטב אנשינו. טולקה אף סיפר לי, כי דן דיבר איתו בנושא. עם זאת, קבלתי את עצתך. מצ"ב דף הלוחם על שמו. חשוב לנו מאד, באם לדן יש הוכחות ליהדותו - שלא ידועות לחוקרים, לשלוח לנו את ממצאיו, על מנת שנצטרפם. אין ספק, כי לוחם שכזה - הוא גאווה לכל אומה. בברכה, צביקה קן-תור

12.1.2010

לעדנה שלום ותודה. לא מצאתי כאן את דף הלוחם שהיה אמור להיות מצורף. האם קיבלת אותו? מעניין לראות מה כתוב בו. אשר ל"הוכחות שלא היו ידועות לחוקרים", אני סבור שניתוח המקורות הרבים והצלבתם, כפי שאני מסכם את זה בסוף (וזה לא נעשה, למיטב ידיעתי, בהיקף זה על ידי אף חוקר בעבר) מהווים כבר בשלב זה הוכחה מספקת ליהדותו של צ'רניאחובסקי, וחובת ההוכחה היא על המערערים על כך.

צביקה קן-תור הזמין אותי לפגישה עם חברי הנהלת העמותה והיסטוריונים העוסקים בנושא מטעמה. לאחר הפגישה הפיץ צביקה קן-תור את הסיכום הבא:

בתאריך 18/3/2010 התקיים דיון בנושא חידת צ'רניאחובסקי בעקבות מאמרו של דן עמיר, העוסק בשאלה, האם היו הוריו של הגנרל איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי – יהודים, כפי שהיה מקובל במערב במשך שנים רבות, או אם לאו, כפי שנטען ברוסיה ובאוקראינה. בפגישה היו נוכחים: טולקה ארד, יון דגן, דן עמיר, מישה שאולי, מכסי אביגד, ברוך בן-נריה, לב ניב, בני מיכלסון, שלום סקופס, צביקה קן-תור. להלן עיקרי הדברים שהועלו בדיון:

דן עמיר: כל המקורות במערב מציינים שהגנרל איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי הוא יהודי. לעומת זאת, במזרח לא מוזכר שהוא יהודי. ציטט את תקציר הערך שהיה אודותיו בוויקיפדיה האנגלית (24.7.204):

"צ'רניאחובסקי, איבן דנילוביץ', 1906-1945, גנרל רוסי (שהועלה לדרגת פילדמרשל), פעמיים גיבור ברית המועצות, מפקד צעיר מבריק של החזית הביילורוסית השלישית, מת ב- 18.2.1945 בגיל 39 מפצעים שנפצע ליד קניגסברג. הוא היה מפקד החזית הצעיר ביותר בצבא האדום. נולד יהודי", וציין כי הסיומת אודות מוצאו הושמטה. כשהחל לחקור אודותיו, ומהרבה מקורות,

⁹⁸ עד עתה לא קיבלתי תשובה לפנייתי לפרופ' גיטלמן בדואר האלקטרוני.

הסתבר שהמידע לא תואם ומעוות. תחושת הבטן – שהוא יהודי. אם הוא בן להורים יהודים, הרי שהוא המפקד היהודי הבכיר ביותר שהיה במלחמת העולם השנייה, ואם הוא אכן יהודי, מתחייב לציין אותו במוזיאון שיוקם. הדגיש נקודות מרכזיות מתוך מאמרו (ראה: חידת צ'רניאחובסקי...).

השמועה שהוא יהודי הייתה נפוצה, לכן היה מאמץ לפסול את השמועה. כל העדויות מותרות קצות חוטים המחייבים בדיקה.

מימין לשמאל: לב ניב, דן עמיר, ברוך בן-נריה

יון דגן: ברך את דן על העבודה הטובה. פגש אישית את הגנרל ארבע פעמים, באחת מהן קיבל ממנו את עיטור "הדגל האדום" על השמדת 8 טנקי "פנתר" גרמנים ו-5 משאיות תחמושת באופן אישי, ובמהלך הקרבות, המחלקה בפיקודו השמידה עוד 12 טנקי "פנתר". כשפגישתם האחרונה הייתה בקניגסברג, 20.1.1945, במהלך לחימה בשטח מיוער, מיד לאחר שהשמיד T-34 גרמני בקצה היער, פגש את צ'רניאחובסקי כ-300 מטרים מנקודת השמדת הטנקים. יודע על עוד מקרים, בהם לוחמים נחשבו כיהודים, כמו המח"ט שלו – דוחובניק, שמועה שנדחתה, לאחר בדיקה בארכיון, של ידידו מימי בית הספר לשריון סובייטי, המשמש כיום – ראש הכנסייה הרוסית. מאידך, הדימויים היו גם הפוכים, כמו הגנרל לב דובאטור – שלמרות תדמיתו – היה יהודי, או קוניקוב – אשר לא היה כתוב שהוא יהודי ועל קברו הייתה תמונה לא נכונה, הוא בן לאמא ואבא יהודים.

שלום סקופס: שמות כל הגנרלים היהודים נמצאים בספריו של סברדלוב, אך לא שמו של צ'רניאחובסקי.

דן עמיר: גם דובאטור לא הוזכר.

טולקה ארד: ב-1943 שצ'רבאקוב נתן הוראה לבלום את מתן העיטורים ליהודים⁹⁹. אם אין לנו ודאות מוחלטת לגבי יהדותו – אסור לנו להכניס את שמו לאתר.

מישה שאולי: מצטרף לדעת קודמיו, לא סביר שילד יהודי יאומץ ע"י משפחה אוקראינית ששמה דומה.

⁹⁹ הרעיון לפרסם תעודות ורשימות על לחימתם של יהודים בשורות הצבא האדום במלחמה הסובייטית-גרמנית הועלה לראשונה בפומבי על-ידי איליה ארנבורג בישיבת המליאה השנייה של הוועד היהודי האנטי-פאשיסטי בפברואר 1943. הפרסום נועד לשמש כלי תעמולתי נגד הטענות האנטישמיות, כי היהודים משתמטים מלחימה פעילה ומוצאים להם מקומות נוחים בעורף, אולם כבר באמצע 1944 לא הייתה התוכנית בת-ביצוע, כפי שניתן ללמוד מעדותו של איליה ארנבורג בזיכרונותיו:

בקיץ (1944) ביקשוני מה'סובאינפורמביוור'¹⁷ לפנות בקריאה ליהודי אמריקה בעניין אכזריותם של ההיטלראים ובעניין ההכרח למגר מהר, ככל האפשר, את הרייך השלישי. אחד מעוזריו של א"ס שצ'רבאקוב – קונדאקוב – פסל את הנוסח שלי בטענה, שאין להזכיר מעשי *גבורה של יהודים, חיילי הצבא האדום'. זו היא שחצנות'. (מרדכי אלטשולר: לוחמה יהודית ולחימת יהודים בברית המועצות בהיסטוריוגרפיה הסובייטית והמערבית. יד ושם (1987).

דן עמיר: לא צריך להתייחס ברצינות רבה לדוקומנטציה בברית המועצות שהייתה מסולפת ומגמתית.

מישה שאולי: ייגרם לנו נזק אם נכניס אותו כדמות של לוחם יהודי למוזיאון.

ברוך בן-נריה: ממחקרי בתוך הארכיונים של מוסקבה וקייב, עולה מתוך דיוני השיבוצים, מסגן ועד מרשל, תאריך הלידה, מוצא מעמדי, לאום, לימודים, תפקידים שמילא. צ'רניאחובסקי לא מופיע במסמכים שאסף. בספר הגנרלים הסובייטים, מצוין על כל הגנרלים הרקע, בספר מוגדר צ'רניאחובסקי אוקראיני. היו תופעות בהן קצין ביקש לשנות את שמו לשם יהודי וזאת על מנת לשמר את הרקע היהודי של אשתו.

מתנגד לנכס גנרלים כיהודים.

לב ניב: עם כל הכבוד למחקר, מקבל את דעת המשתתפים. מכל החומר הרוסי שקרא ולמד, אין אזכור לצ'רניאחובסקי כיהודי.

בני מיכלסון: דן עמיר היה זרז לכינוס היסטורי של מיטב החוקרים בנושא הלוחמים היהודים בצבא בריה"מ. הקריטריונים שלנו לקבלת שמות לוחמים יהודים נשענים על עדויות הוטרנים וספרות (במקרה של בריה"מ – מסברדלוב, אברמוביץ' וארד), מחד, ואימות מול הצבא המקומי, המתודה שלנו לביצוע הצלבה נבנתה תוך כדי, על מנת להיות על בסיס מוצק. מצטרף לעמדת הרוב כי אין מדובר בתימוכין ע"פ המתודה שלנו: עדויות הצבא הרוסי. אם נשיג מסמך מהצבא הרוסי המוכיח שהוא היה יהודי – נשנה את דעתנו.

דן עמיר: כיוון שהיה איש בולט במיוחד, ויש לגביו סימן שאלה, צריך להשאירו, תוך ציון הספק. יש לשים את ההערה שיש הטוענים כי הוא היה יהודי. כמו וטוטין, שסטלין טען כי הוא יהודי, ולב דובאטור – אשר יון טוען שהוא יהודי, בעוד שמישה טוען שאינו יהודי.

בני מיכלסון: אכן, נושא מעניין שיש להכוון עליו מחקר מיוחד.

משמאל לימין: יון דגן, שלום סקופס, טולקה ארד, מישה שאולי, מכסי אביגד.

24.3.2010

תודה צביקה. הערות קלות לסיכום:

א. בדברי יון דגן, השאלה שהופנתה לידידו ראש הכנסייה הייתה בדבר לאומיותו של צ'רניאחובסקי, ולא של דוחובניק. תשובתו הייתה שצ'רניאחובסקי אוקראיני. מסיבה זו משוכנע דגן שצ'רניאחובסקי לא היה יהודי.

ב. בתגובתי לדבריו כדאי לנסח: גם דובאטור לא מוזכר אצל סברדלוב (נ.ב. גם קוניקוב אינו שם). בדברי בסוף לא אמרתי שסטלין אמר שווטוטין הוא יהודי, אלא שנאמר כי סטלין התנגד בהתחלה להמלצתו של וטוטין למינויו של צ'רניאחובסקי, כיוון שצ'רניאחובסקי יהודי. את המשפט האחרון בדברי עדיף לנסח: מציין שוב כדוגמה את לב דובטור, אשר יון מעיד שהוא יהודי, בעוד שמישה טוען שאינו יהודי.

בברכת חג שמח, דן עמיר

וכאן, בינתיים, נשאר העניין תקוע.

הצלחתי למצוא במרשתת סיפורים של יון דגן על פגישותיו עם צ'רניאחובסקי, כולל פרטי הסיפור המשעשע עליו סיפר בפגישה, שתרגומו רצ"ב:

... על פגישה אחת עם גנרל צ'רניאחובסקי כבר כתבתי בספר "המלחמה לעולם אינה נגמרת". זו לא הייתה הפגישה היחידה.

מצריח הטנק צפיתי על מה שקורה. הרובאי שלי, זכריה זגידולין, נכנס למחפורת כדי לעשות את צרכיו. בדיוק באותו זמן נעמדה בין המחפורת ובין הטנק קבוצה גדולה של גנרלים וקצינים בכירים בראשות מפקד החזית. זכריה שמע את הקולות, אבל לא ראה למי הם שייכים. פתאום נשמע מן המחפורת: "הי, סלאבים, תנו לעשן". ובעקבות זאת הופיע פרצופו העגול האדום-כחול עם קסדת-טנק על גולגלתו. בחטיבה לא היו קסדות-טנק במידתו הגדולה של הרובאי שלי. בעקבות הראש הופיעה מעל החפירה הלא-עמוקה דמותו הדובית של זכריה עם מכנסיים מופשלות. בראותו את גנרל הארמייה צ'רניאחובסקי עם פמלייתו, זכריה התבלבל. כנראה, בפעם הראשונה בחייו. הוא הושיט את כפתו לקשת הקסדה וקפא בעמידה שקטה. מכנסיו נשרו עד כפות רגליו.

השדה השלו רעד מצחוק. צ'רניאחובסקי מחה דמעות צחוק מעיניו לעין כול. צחקו הגנרלים והקצינים הבכירים. צחקו חיילי יחידת הליווי. צחקתי אני, עומד חגור בצריח הטנק. רק זכריה נשאר רציני, ניצב בעמידה שלווה כשמכנסיו מופשלים.

גנרל צ'רניאחובסקי פתח חפיסת "קזבק" והושיט אותה לזכריה. זה לקח בעדינות סיגריה. "תודה, חבר גנרל-ארמייה. האם תרשה עוד אחת עבור המפקד שלי?". באותו זמן מצב העישון אצלנו היה גרוע. צ'רניאחובסקי, ממשיך לצחוק, סגר את החפיסה והושיט אותה לזגידולין.

את לקח הסיפור הבא, הפגישה האחרונה עם מפקד הארמייה, תפסתי בעצם רק אחרי שעברו שלוש עשרה שנה. אבל אז, ב-20 בינואר 1945, אם בגלל שעוד לא חזרתי לעצמי אחרי הקרב, אם כיוון שלא הערכתי את המצב, לא ייחסתי את המשמעות הראויה לעובדה שהאירה באופן כה בהיר את דמותו של גנרל צ'רניאחובסקי.

בחום הקרב מצאו את עצמם שני טנקים בשטח האויב. מה שבצענו שם לא היה תוצאה מגבורה. פשוט שאפנו לחזור אל כוחותינו. ל"קינוח" הבערנו בקצה החורש תותח מתנייע גרמני. זה היה הכול. בהמשך כבר לא היו גרמנים. עצרנו את הטנקים שלנו ליד מבנה לבנים מוארך (התברר שזו אורווה; משם יצאתי למחרת בהתקפה הבאה שלי).

התפלאתי לראות שמפקד החטיבה והרב-סרן, מפקד הגדוד, עמדו בין קצינים שסבבו איזה שהוא גנרל. רק כשיצאתי מהטנק הבנתי שזהו מפקד החזית, גנרל הארמייה צ'רניאחובסקי.

רסיס נתז פגע בידי השמאלית. כמעט לא הרגשתי פצוע. אבל הגנרל הבחין בכך וציווה להעביר אותי. כנראה שזה קרה בדיוק כאשר דיווחתי: "חבר גנרל-ארמייה, הרשה לי לפנות אל החבר פולקובניק המשמר". "דווח לי". המשכתי. גנרל צ'רניאחובסקי אמר למישהו מהסובבים אותו שידאג לעיטור כל הצוות, התיישב ב"ויליס" ונסע, ואתו – הפמליה שלו.

בדיוק כעבור חודש, כבר בבית החולים, למדתי על מותו של מפקד החזית הביילורוסית ה-3 גנרל-ארמייה איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי.

עברו שלושים וחצי שנים. נפרדתי מהילדות, מהנעורים האבודים, מהמקומות איפה שהמולדת החורגת שתתה את דמי. באופן מוראלי כבר הרגשתי את עצמי אזרח ישראל. נסעתי עם האשה והבן לפרוסיה המזרחית לשעבר כדי להראות להם את קברי.

בסתיו 1944 נקברו שרידי הגופות מהטנק השרוף שלי. החליטו שגם אני נהרגתי. מצאו את דרגת הכתף השרופה שלי. אבל זו הייתה דרגת הכתף החלופית. למרבה השמחה נמצא שאני חי. אבל ציון הקבר, מבנה כלי הנשק שלנו, נשאר.

באותם מקומות לחמתי בסתיו המאוחר ובחורף. עכשיו, בקיץ, השטח נראה אחרת, לא מוכר. אבל זיהיתי כל פרט. כאילו לא עברו יותר משלושים שנה. כאילו כל יום המשכתי להסתכל במוטל עלי נוכח מפת הקרב. הנה קצה היער איפה שהבערנו את התותח המתנייע. כאן אורוות הלבנים הארוכה שאליה הבאנו את הטנקים שלנו, ובה דיווחתי לגנרל צ'רניאחובסקי.

עצור! לא יכול להיות! מקצה היער עד האורווה שלוש מאות מטר! מפקד החזית נמצא במרחק של שלוש מאות מטר מהתותח המתנייע הגרמני! לא מפקד הגדוד, מה שגם זה אינו מאוד שכיח – המפקד!

אפשר לומר שהמפקד אינו צריך להימצא בקירבה כזו ליריב. אפשר. איני חושב שגנרל צ'רניאחובסקי הפגין, בחוסר שיפוט, את גבורתו או חוסר הפחד שלו. אבל מספיקות לחייל שתי פגישות כאלה המתוארות לעיל, כדי שדמותו של הגנרל תישאר מוארת בתודעתו.

16. מאמרו של רוזנסון

ידידי גיורא קפלן מצא שוב עבורי התייחסות עדכנית לצ'רניאחובסקי בישראל. הפעם היה זה בגיליון מס. 215 של כתב העת עת-מול (2011). המחבר הוא פרופ' ישראל רוזנסון, ראש מכללת אפרתה. התקשרתי אל פרופ' רוזנסון, והוא הואיל לשלוח אלי את הטיוטה הרצ"ב של מאמרו המלא (הערות השוליים פרט להערות המסומנות ד.ע., הן הערותיו של רוזנסון).

טשרניחובסקי – הגנרל, המשורר ושאלת מי הוא יהודי? ישראל רוזנסון

בין שפעת גיבורי מלחמת העולם השנייה, הגנרל הסובייטי איוון דנילוביץ' טשרניחובסקי (1945-1906; נכתב לעתים צ'רניחובסקי, צ'רניאקובסקי), זכה למוניטין מיוחד. המצביא הצעיר והאהוד ניהל קרב בלימה קשה נגד הנאצים המתקדמים בסמוך לים הבלטי בקיץ 1941, ואחרי קרבות אין-ספור ברוסיה גופה חזר לאזור בשנים 1944-1945 כשפיקד על החזית הבלרוסית השלישית, הנהיג את הכוחות שכבשו את ליטא (3 ביולי 1944 כיבוש מינסק; 13 ביולי כיבוש וילנה), ונפל (18.1.45) ככל הנראה אגב ביקור בעמדת תצפית בשעת הפגזה במהלך הקרבות בפרוסיה. במבט אל מלחמת העולם השנייה והתקופה שאחריה מתברר כי הוא היה מוכר במעגלים רחבים, הרבה מעבר לחוגים שהאזינו ל'קולה של מוסקבה' בעת הקרבות. כמי ששילם בחייו בשדה הקרב זכה טשרניחובסקי לכבוד מיוחד ולהנצחה שיטתית. ככל שהולכת וחודרת ההכרה, כי הצעדים המשמעותיים בהכרעת הווארמכט התנהלו בשדות הקרב רחבי הידיים במזרח אירופה, גוברת המודעות לחלקו של הצבא האדום בניצחון, והעניין הגדל בצבא המיוחד הזה איננו פוסח גם על הגנרלים שלו. השורות הבאות לא יעסקו בהישגיו הצבאיים של טשרניחובסקי ובמנהיגותו, אלא בהיבט אישי הנדמה במבט ראשון כשולי – שאלת יהדותו; וכפי שיתברר להלן, שאלה זו איננה סכנית גרידא ויש בה מורכבות, עד שלעתים נדמה כי דווקא היא המסר החשוב של אותה 'יהדות'.

מוצא או מומצא - הבעיה

יהדותו של טשרניחובסקי היא עניין מקובל ביותר על רבים; ואזכוריה עשויים לשאת אופי של קוריוז (יהודים נמצאו כמובן לרוב בשדרת המנהיגות הפוליטית של המפלגה והממסד, הצבא, לעומת זאת, נותר מקצוע לא-יהודי), אך היא מוצגת גם בהקשרים היסטוריים 'מכובדים' יותר דוגמת שאלת ההיתכנות של הגעת יהודי לפסגות הצבאיות של הצבא האדום.¹⁰⁰ ומכיוון שהגענו לכך, יהיה מן הסתם מי שיתהה האם הגיעו של טשרניחובסקי לדרגה גבוהה כזו לא הביאה בסופו של דבר להסתרת יהדותו.

האם היה באמת יהודי? באופן פשוט ניתן לדבר כאן על דילמה שמיטיבה להביע אותה הדוגמה הבאה: במלאת מאה שנה ללידתו פורסמה בעיתונות הישראלית כתבה לזכרו,¹⁰¹ ובה נקבע במפורש כי הוא יהודי, יחד עם זאת, 'באותה נשימה' גם נאמר שם כי לא ידועים עליו פרטים ביוגרפיים רבים. מסתבר כי כגודל פרסומו כך גדולה התעלומה על פרטים מהותיים בחייו. לאחרונה נחקרה שאלת יהדותו בצורה יסודית ביותר על ידי דן עמיר במאמרו 'חידת צ'רניאחובסקי – מי היו הוריו (היהודים) של הגנרל המהולל?'.¹⁰² נקודת המוצא שלו היא בירור גנאלוגי, שנעשה בזהירות מרבית, והוא מכיל חומר רב ביותר.¹⁰³ דן עמיר מגדיר את הבעיה (אפשר שהניסוח הנכון הוא באמת 'חידה', כלשונו), שעמדה ביסוד מחקרו ב'תמצית' של המאמר:

"חיפוש קרובים הוביל לתעלומת שורשיו של הגנרל איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי, מהמפקדים המבריקים ביותר במלחמת העולם השנייה. צירוף מקרים נדיר יצר חידת

¹⁰⁰ למשל ניסוחו של דוד גלאנץ: "... קולונל גנרל י"ד טשרניחובסקי נהיה לגנרל הצעיר ביותר שהתמנה כמפקד 'חזית' למרות שכבר פיקד על מפקדת טנקים בשנת 1942 ועל הארמיה ה-60 בקורסק... למרות שורשיו היהודיים (מצב שבדרך כלל עורר בסטלין חשדנות), כישוריו של טשרניחובסקי זכו להמלצותיהם של [=המרשלים] ז'וקוב ווסילבסקי והוא התמנה למפקד החזית הבלרוסית השלישית מערבה לסמולנסק" (When Titans Clashed, Kansas 1995, p. 96).

¹⁰¹ הארץ, 18.8.06.

¹⁰² דן עמיר, חידת צ'רניאחובסקי – מי היו הוריו (היהודים) של הגנרל המהולל?, הלוחם במלחמת העולם השנייה, מוזיאון הלוחם היהודי, http://www/jwmw2.org/show_item.asp?itemId=650&levelId=60173&itemType=0

¹⁰³ מעניין איך עבודה כזו מתחילה: "... מילדותי זכור לי במעומעם שנאמר פעם ששם משפחתו של אביה של סבתא היה כגן, ושהיה לה קשר משפחתי כלשהו למשפחת צ'רניחובסקי, אבל לא למשורר שאול טשרניחובסקי אלא לאיזושהו גנרל טשרניחובסקי. באותה תקופה קשרים משפחתיים רחוקים לא עניינו אותי, ולא שאלתי ליותר פרטים. הגעתי ללימוד תולדות המשפחה רק כעבור שנים רבות, כאשר הבנים התקרבו לגיל בר-מצווה וכחלק ממטלת בר המצווה שהוטלה עליהם בבית הספר נדרשו להכין אלבום שורשים משפחתי... " (עמ' 1). הוא כותב בזהירות ראויה להערכה, יחד עם זאת זוהי עבודת שורשים משפחתית ויש לו הטיה. אפשר ומישהו אחר היה מתחיל עם הסיבות נגד הלא העניין הכמותי של מספר הטעונונים איננו מכריע. הוא מדגיש צד מעניין של ניסיונות העלמה של זהות יהודית. פרשת היחס לרוולסקי טעונה עיון נוסף.

תצריף (פאזל) רב-חלקים, שלמרות שחסרים בו חלקים מרכזיים וחלקים אחרים בו עוותו, ניתן להציע לו פתרון סביר [...] סוגיה מרכזית בדיון היא האם היו הוריו של צ'רניאחובסקי יהודים, כפי שמקובל במערב במשך שנים רבות, אך הוסתר או גם הוכחש ברוסיה ובאוקראינה".¹⁰⁴

לבעיה-חידה זו – האם יהדותו עובדה היא והאם הוצנעה 'מלמעלה' – הוא מציע פתרון זהיר: "סיכום זמני. לגבי אחת משתי השאלות שנשאלו לגבי איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי, והיא שאלת מוצאו היהודי, נראה לי שלמרות הסתייגותם של מישה שאולי ואחרים אפשר לענות בוודאות רבה למדי: כן! העדויות לכך הן בלתי תלויות, מרובות ומגוונות, וניתן לסווג אותן לכמה קבוצות ...".¹⁰⁵

אין תמה כי בעולם היהודי טשרניחובסקי זכה להתעניינות מיוחדת; תרמו לכך אומץ לבו והישגיו, ובמידה מסוימת גם כוחה של הסמליות – בעלת אופי אנושי-כללי – של מי שחזר כמנצח לאתרים שמהם נאלץ לסגת. מכל מקום, את שאלת יהדותו (או אי-יהדותו לדעת השוללים) אין להבין רק כשאלה של זהות אישית, אלא יש בה כדי ללמד על הלוך הרוח בין יהודים שחוו את המצבים השונים שזימנה מלחמת העולם השנייה. רצוננו לומר, מי שציין את יהדותו תלה בא הרבה מעבר לשיוך – מפעים ככל שיהיה – לעם היהודי; בנסיבות הנדונות שיוך זה אוצר תחושות ורגשות בעוצמות שקשה לשערן. השאלה שתעסיק אותנו להלן איננה אפוא עובדתית האם יהדותו של טשרניחובסקי אמתית ואם לאו, השאלה היא תדמיתית, מה היו ההשלכות וההשפעות של יהדות זו עם מרכות או בלעדיהן.

כמתבקש, לענייננו חשובים בראש ובראשונה אזכורי יהדותו בפי בני התקופה. לעתים הדברים מבצבים כבדרך אגב, בנאמר כמשיח על-פי תומו,¹⁰⁶ ולעתים במפורש בזיכרונות ובתיאורים דוגמת זיכרונותיו המרגשים של שלום אילתי, ילד יהודי, ניצול מהתופת של גטו קובנה, שלימים העלה על הכתב את התיאור הבא: "... במיוחד זוכר אני את לווייתו המפוארת של מפקד החזית הגנרל טשרניחובסקי שנהרג בהפצצת המטה שלו בפרוסיה. לפי התמונות שנישאו בלווייה והתפרסמו בעיתונים היה האיש צעיר ויפה תואר. ואני הרהרתי לי בגאווה נסתרת – הנה אחד משלנו בין ראשי הצבא".¹⁰⁷

הניסוחים המפורשים ביותר בנידון שורטטו כמדומה בספר זיכרונותיו של יחזקאל קרמרמן, בחלק העוסק בקורותיו מיד אחרי השואה. הוא פותח באמירה כללית שאין בה לדידו מקום לספק: "... הארמיה החמישית של החזית הבינרוסית השלישית בפקודו של המרשל היהודי טשרניחובסקי – המשיכה להלום בגרמנים...";¹⁰⁸ 'המרשל היהודי!'. בנקודה מסוימת הוא מוסיף סיפור אישי על פגישה עם איש ביטחון סובייטי, שספק סיפר ספק הדליף פרטים על מותו של טשרניחובסקי: "קוליה נכנס לשיחה עם איש הביטחון, וכששק אלי גילה 'במקום הזה נהרג טשרניחובסקי, משחרר וילנא, שנלחם בגרמנים...', ותוך כדי כך חייך ואמר שהמרשל קיבל כדור בגב מאחור. אכן, רוצחים רוסיים הם אלה שהתנקשו בחייו משום שהיה יהודי היידי!" זהו, כך נראה, היה 'ההסבר הלא-רשמי' למותו של הגנרל רב-התהילה, שכנראה רווח בשלהי המלחמה ונקלט היטב בחברה שהייתה מוכנה לקלוט סיפורים מעין אלו. מכל מקום, לדידו של קרמרמן שזיכרונותיו רוויים עוינות בלתי מתפשרת לקומוניזם, האירוע בכללותו הצדיק להעניק לטשרניחובסקי את התווית הדתית הנעלה היידי! הוכחה של ממש ליהדותו לא הייתה בידי קרמרמן, אך מעשה שאירע, או על כל פנים סופר, סיפק תחליף להוכחה: "... טשרניחובסקי היהודי... על הלב היהודי שפעם בחזהו תעיד העובדה שאחרי שחרור וילנא פגש מורה יהודיה והציע לה לאסוף ילדים יהודיים שהסתתרו בבתי גויים ולהקים להם פנימייה ובית ספר בבית

¹⁰⁴ עמ' 1.

¹⁰⁵ "בראש ובראשונה נמצאות העדויות המשפחתיות: לפחות ארבע משפחות יהודיות סיפרו, באופן בלתי תלוי וללא מניע אינטרסנטי כלשהו, על קשר משפחתי לאיבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי. ... העדויות השניות במשקל הן העדויות של האנשים שפגשו את איבן דנילוביץ': ... משקל רב אני נותן למאמצים הגסים שנעשו על-ידי הממסד הרוסי לשפץ את הביוגרפיה של איבן דנילוביץ' ... לאחריהן אפשר לסווג את הכתבות בעיתונות ואת הערכים באנציקלופדיות ובמאגרי המידע שהתפרסמו בכל רחבי העולם (פרט לגוש המזרחי) ... ובנוסף, הטענה בדבר יהדותו של צ'רניאחובסקי הייתה נחלת יהודים רבים... מאידך, הטענות שכנגד מסתמכות פרט לשמו הפרטי הלא-יהודי ושם אביו שאינו יהודי טיפוס, רק על שתי ראיות: הראיה הראשונה היא הנוסח המצוטט בארכיון הצבא הסובייטי מרישום הלידה של איבן דנילוביץ' והשנייה היא תשובת המיניסטריון הסובייטי לשאלתה של י.ק.א. (סוכנות הידיעות היהודית). אשר לתשובה זו מי שאחראי לה היה אותו אנטישמי נודע אלכסנדר ס. שצ'רבקוב שהשתדל בכל כוחו להמעט בחלקם של היהודים במלחמה כנגד הגרמנים ... הראיה הראשונה בעייתית יותר, ... ההסבר הראשון הוא שיש כאן 'שיפוץ' של הנתונים לגבי הוריו של איבן דנילוביץ' מטעם הממשל, ... ההסבר השני הוא שהשיפוץ נעשה על ידי דניאל צ'רניאחובסקי עצמו ..." (עמ' 17).

¹⁰⁶ למשל ישראל קלויזנר בהתייחסו בכלל לגורל בית הכנסת הגדול של וילנה (ישראל קלויזנר, 'בית הכנסת הגדול בוילנא',

טורי ישרון, טז, גליון חנוכה תשל"א, עמ' 30) (אגב, ישראל קלויזנר הוא בן דודו של אבי - ד.ע.).

¹⁰⁷ שלום אילתי, 'לחצות את הנהר', ירושלים תש"ס, עמ' 222.

¹⁰⁸ יחזקאל קרמרמן, מוילנא 'ירושלים דליטא' עד חיפה, חיפה תשנ"ה, עמ' 185.

שליד הגשר הירוק..."¹⁰⁹ ובכן, באותם ימים נוראים, די היה אפוא בקורטוב של רצון טוב, אנושיות ואהבת אדם כדי לכוונת מאן דהוא יהודי! הנה כי כן, בין שטשרניחובסקי היה במוצאו יהודי ובין שאוקראיני, בין שידעו על יהדותו כעובדה ובין שאגדות נתלו בו, השורדים היהודים שחזרו – אחד מעיר ושניים ממשפחה – לוולנה מיד אחרי השחרור, האמינו כי יהודי הוא בניסוחו של פרטיזן שהיה לחוקר שואה, פרופ' דב לוי: "כשיצאנו מהיערות היינו בטוחים שהוא יהודי, אולי היו לו שורשים יהודיים"¹¹⁰, ונטו לייחס לכך משמעות עתירת סמליות.

'גיוור' לוחמים – שורשים לא ידועים ורצון לגיבורים

התייחסות לשאלת טשרניחובסקי מחייבת התייחסות לשאלת השורשים, אך מתבקשת גם הבנה של המקרה במסגרת מעגל תופעות רחב יותר. במבט כללי אל יהודים מפורסמים בהיסטוריה, מסתבר כי חיזוק שורשים יהודיים (ושמא 'גיוור' מאוחר הוא הניסוח הקולע) של בעלי יוחסין מסופקים היה נפוץ למדי בעולם היהודי, עד שפעמים שהצטיירה התופעה כמעין 'ספורט לאומי'; אלא שאין דין חשיפת צד יהודי 'סמוי' של מוסיקאי או מדען מחונן כדין 'זיהויו' של מצביא יהודי הנאבק בעמלק המודרני. מבחינה זו, כל יהודי שנוסף לרשימת הלוחמים בנאצים הביא – למצער בעשורים הראשונים שאחרי המלחמה – לערך מוסף של כבוד יהודי, כבוד, שבין שאר הנזקים שנגרמו לעם היהודי במלחמה, הושפל עד דכא; וכאמור, כך לפחות הבינו את המצב היהודי בעת שלאחרי המלחמה. מבחינה זו, טשרניחובסקי לא היה יחידי! השתדלויות לצבוע בצבעי זהות יהודית לוחמים למיניהם נעשו לרוב, ובהתחשב בכך שאחרי יותר מדור של שלטון קומוניסטי ודורות של התבוללות מסוגים אחרים, אי-הוודאות באשר ליהדותם של נכבדים ופשוטי העם כאחד הייתה תופעה רווחת, היה בהתלבטות באשר ל'יהדותם של...! צד אמיתי. כדי להמחיש את ההתלבטות הזו אביא דוגמה אחת. בספר הזיכרון העשיר וההדור לקהילת בוברויסק מופיעה סקירה היסטורית מקצועית המגיעה לפרטיזנים בני העיר:

"כן מוצאים אנו בין הפרטיזנים בבילורוסיה את ויקטור בן ישראל סיקורסקי, שהשתתף בתנועה הפרטיזנית בחבל בוברויסק מאז שנת 1941, היה מפקד יחידת החבלנים של החטיבה הפרטיזנית הבוברויסקאית, קיבל את אות הכבוד מדרגה א' של המלחמה עבור המולדת וארבע מדליות אחרות. מזיכרונותיו שחלק מהם בא בספרנו זה, קשה לדעת אם יהודי היה האיש או לא, ורק שם אביו – ישראל [שמו איזראלביץ'] - מעורר מחשבה כי בן הוא למשפחה יהודית"¹¹¹.

זוהי לדעתי דוגמה מאלפת משום שהסקירה נכתבה על ידי היסטוריון מקצועי (יהודה סלוצקי), שהיא גם העורך, שבסופו של דבר החליט להכניס את סיפורו של הפרטיזן דן לספר. דומה כי במקרה של טשרניחובסקי רבים מאוד פסחו על ההתלבטות הזו; לאור נתוני וניתוחיו של דן עמיר (לעיל) אפשר והצדק עמם.

יהודי אמתי במטה - הזיקה לרבלסקי

אשר לטשרניחובסקי, על יהדותו הוטל ספק, מה שאינו מוטל בספק הוא שהלוחמים היהודיים שפעלו תחת פיקודו היו רבים במספר. ראוי לדעתי להזכיר בהקשר זה את מי שהיה חבר במטהו המצומצם, ופעל הרבה למען יהודים בעת השחרור של הארצות הבלטיות ומעט אחריו, הלא הוא קצין הרפואה פולקובניק [=אלוף משנה] פרופ' יוסף רבלסקי. ואם הוזכרה קודם קובנה המשוחררת, הרי שניתן למנות בין מפעליו של רבלסקי את ארגון מערכת החינוך היהודי העצמאי (ככל שניתן) בקובנה, מייד אחרי השחרור. הוא הפגין דאגה רבה לילדים שאומצו במהלך הכיבוש הנאצי על ידי ליטאים; ואף סייע להקמת המוזיאון היהודי הראשון בוולנה; ובאופן כללי, ניתן לאפיינו כיהודי חם ואוהב. ומסתבר שלא שיחקה לו השעה, בשנת 1948 השתנו כידוע העתים, ופעולות שכאלו נתפסו כלאומנות יהודית, בעטיין הוא הוגלה למחנה ריכוז סובייטי ונספה שם. מה היה היחס בינו לבין טשרניחובסקי? האם ליהדות היה איזה משקל ביחס זה? אינני יודע, התשובה לשאלה זו מחייבת מקורות שאינם ברשותי, ובהירות שמן הסתם גזר על עצמו בעל תפקיד רם כל כך אפשר שעולמם היהודי לא בא לידי ביטוי מוחצן. כל שאוכל לומר הוא שבזיכרונות מווילנה שאחרי המלחמה הוזכר כי האדם שאליו פנו בהקשרים היהודיים היה רבלסקי,¹¹² ואין לנו אלא לשער כי החופש היחסי שבו פעל רבלסקי בהקשרים היהודיים נתמך בצורה כזו או אחרת על-ידי מפקדו.

¹⁰⁹ יחזקאל קרמרמן, מוילנא 'ירושלים דליטא' עד חיפה, חיפה תשנ"ה, עמ' 191.

¹¹⁰ בשיחה שקיימתי עמו באוקטובר 2007.

¹¹¹ באברויסק – ספר זיכרון לקהילת בוברויסק ובנותיה, (עורך: יהודה סלוצקי) תל אביב תשכ"ז, עמ' 111.

¹¹² כך עולה מזיכרונותיו של קובנר: "... פרופ' רבלסקי, יהודי, שהיה רופא ראשי במטהו של משהר וילנה, המרשל איוון דנילוביץ טשרניחובסקי, הוא שעזר, כפי שמעיד קובנר, בהצלת ילדים ממנזרים ובהקמת בית היתומים הראשון והמוזיאון. יתר על כן, רבלסקי פנה לטשרניחובסקי וטען באוזניו שכשם שאין הורסים שכיית חמדה בעיר כבושה כשאינן בזה הכרח, כך יש לשמור על חיהם של אחרוני היהודים, ולא לשלוח את הפרטיזנים להמשיך בלחימה בדרך לגרמניה. מכיוון שלא דובר על המשך קיומה של יחידה יהודית, אלא על לחימה כבודיים במסגרת הצבא האדום, החליטו הפרטיזנים שלא יהיה זה משום

הגנרל והמשורר – פרקי אלטרמן

במחצית השנייה של 1943, בשעה שהאופנסיבה של הצבא האדום התחילה להצטייר כנקודת ארכימדס שתהפוך את גורל המערכה הנוראה על פיו, זכה הגנרל טשרניחובסקי להתייחסות מסוג אחר של יהודי ידוע אחר שכתב עליו בהקשר יהודי, אך מבלי לעסוק כלל ביהדותו; כוונתי לשירו של אלטרמן 'הגנרלים בשבי'.¹¹³ חוקר אלטרמן מרדכי נאור תמצת התייחסות זו בשורות ספורות: "... העובדה שבאותה העת זכו גייסותיו של הגנרל הרוסי איוון צ'רניחובסקי להצלחה גדולה בחזית קורסק, הזכירה למשורר טשרניחובסקי אחר, משורר אף הוא, ומשלנו, ודבר זה עוד העצים את שמחתו של אלטרמן על תבוסת הגרמנים...".¹¹⁴ דומה שהדברים ראויים להרחבת-מה וראוי להעניף מבט בקטע מן השיר:

"בחדר הקטן שבחזון נראה לי / רובצים להם תריסר וכמה גנרלים. / ... כן, מיינה הרשפטן... הקשיבו לדבריי נא, / התחילה חתונה! ובאופן אינטגרלי! / אגב, הבולשביקים כבר בתוך אוקרינה / וטשרניחובסקי שם אחד הגנרלים... / על כך קצין המשמר, גורדיץ הניך יוסקין, / עונה מן המפתן: צדק הקולנל כאן! / אם שם הגנרל הפעם טשרניחובסקי, / תרגישו מה פירוש חתונתה של אלקה! / אכן החתונה רק מתחילה רועמת / ועוד המחנות יוסיפו ויבקיעו / ואלקה בעצמה גם היא עכשיו לוחמת, / אם בסביבות אוריל ואם בפלך קיוב... / ואלקה היא גם היא עזרה קצת, בין היתר / שתזדמנו אלי גם יחד לאכסניה... / וככה נשתדל כולנו – דונרוטר! - / שיתווסף לכם גם הפירר לקומפניה!..."

בעיקרו השיר מדבר בכינוס דמיוני של גנרלים נאצים המתחילים לחוש בסימני המפלה ולעכלה. אלטרמן כדרכו מלהטט בחריזה תוך תיבול חרוזיו במונחים בגרמנית ובשמות גרמניים, המעניקים לשיר אווירה ססגונית וצבעונית (אם כי לגבי ערכו האמנותי חלוקות הדעות; אלטרמן על כל פנים ויתר על הכנסתו למהדורות של הטור השביעי שערך). השיר מעמיד מול הגנרלים הגרמנים את מיודענו טשרניחובסקי. הוא לא מדבר ואף לא רומז ליהדותו; אולם מסתבר כי אגדת טשרניחובסקי כבר החלה ללחוש, והילת גבורתו אובחנה כבר היטב בארץ ישראל הרחוקה כל כך מן החזית הבלורוסית. במה שמצטייר כמעין 'מדרש שמות' משכיל אלטרמן להעביר באמצעות טשרניחובסקי – כזכור עדיין לא 'יהודי' – את נקמתו של עם ישראל דרך התייחוד של שאול טשרניחובסקי.

אכן, בשפם הקוואק שלו, ולא רק בו,¹¹⁵ טשרניחובסקי המשורר הזכיר לרבים את איוון – שמו הנרדף הפופולארי, של הגוי הרוסי הגס וההמוני; לא פחות ולא יותר! והנה, איוון זה לבש עתה מדים, שמו הפך לישם הקודי של החייל הסובייטי,¹¹⁶ וכשעלה לגדולה היה לגנרל איוון טשרניחובסקי. אך לא רק הדמיון הצורני-חיצוני מקשר בין המשורר לגנרל; במערכה בשורות הגנרל גויסו גם יצירי דמיונו של המשורר הקשורים באוקראינה היהודית, זו שכמעט באה אל קיצה בעת כתיבת השיר. 'חתונתה של אלקה' האידייליה הידועה של טשרניחובסקי, היא מעשה אומן – אריגת פרקי הווי פשוטים בשתי וערב פיוטי מרהיב. עתה נעלם ההווי, והחתונה הופכת למערכה, התזמורת לסוללת ארטילריה, כלה יוצאת מחופתה, ופרטיזניות יהודיות שהגיוחו הישר מ'חתונתה של אלקה' יורשות את מקומן של הבתולות העדינות והשבריריות שריקדו באותו שיר לקראת כלה; האידייליה הפכה לזמר קרב! ויותר מכך, בנטייתו הידועה של אלטרמן לספרות העברית, בכוח המעקב המדוקדק שערך אחר החדשות מחזיתות אירופה, ובתוקף שמץ של נבואה שנזרקה – לדעת רבים – במשורר הטור השביעי, עברה האידייליה מהפך ספרותי נוסף, והייתה גם לסאטירה על הגרמנים, שאולי עדיין אינם יודעים, אך דרכם שאולה כבר סלולה; אלטרמן זיהה גם אחראי לכך, בין השאר, איוון טשרניחובסקי.

בטורו השביעי אלטרמן התעניין בגנרלים עם ובלי מרכאות, ולא רק ב'גנרל חורף' שזכה לשיר בפני עצמו; גם 'גנרל חסיד' זכה לטיפולו השירי. כשזיהה אלטרמן אצל הגנרל מן החדשות רמז לשם מיוחד שכזה, לא החמיץ כמובן את ההזדמנות להצביע על שורשיו היהודיים, שורשים שבאופן הפוך מן הבוטניקה בוקעים את מעטה השמיים, שורשים שבניגוד לצמיחתם השקטה כאן

בגידה בערכים ובסוציאליזם אם ישוחררו מהלחימה, ויתכננו את דרכם ארצה" (דינה פורת, מעבר לגשמי – פרשת חייו של אבא קובנר, תל אביב 2000, עמ' 200).

¹¹³ **הטור השביעי**, ד, עמ' 11-12.

¹¹⁴ **הטור השמיני**, תל אביב תשס"ז, עמ' 75.

¹¹⁵ על ההוגה והמבקר הספרותי ד"ר אלישוב - 'בעל מחשבות' סופר: "...ימים רבים התפלאתי על כי נפקד מקום המשורר ש. טשרניחובסקי בין הסופרים, שעברו תחת שבט ביקורתו של בעל מחשבות. בהג יובלו [=של טשרניחובסקי] שהוחג בשנה שעברה בברלין, מצאתי שעת כושר לפנות אליו בשאלתי זו. ... והנה כולם [=סופרי ישראל] נפקדו בספריו [=של בעל מחשבות]. אחד מהם לא נעדר ורק הענק טשרניחובסקי לא זכה לכך. תשובתו הפתיעתני. תאבים אתם לדעת מהי? הנה היא לפניכם: טשרניחובסקי אמן גדול הוא, אבל גוי גמור, הוא איננו יהודי, והתימות שלו אינן יהודיות, אף כי הוא כותב עברית לעברים; ואני סופר יהודי, כותב יהודית ליהודים על סופרים יהודים, הדנים בתימות יהודיות" ('א' בלושר, 'בעל מחשבות בעיר מולדתו', **הד ליטא**, 2, תרפ"ד, עמ' 7).

¹¹⁶ "איוואן, הרובאי הרוסי, מקבילו של טומי הבריטי או פריץ הגרמני" (קתרין מרידייל, המלחמה של איוואן, - הצבא האדום 1939-1945, [תרגמה: שולי נוסבאום], תל אביב 2009, עמ' 22)

בארץ עוררו רעש גדול שם למעלה; אולם, בניגוד ללחש תפילות העבר, קרע עתה רעש אחר את אוזני אבותיו של חסיד: "וחסיד מאזין למאות תותחיו / הקורעים אדמה ושמיים / ואבות אבותיו. / חסידים גם הם, / ניצבים על ענן שעמד משוט הלאה. / ואומרים תפילתו ברוך השם, / עושה רעש גדול / בישיבה של מעלה [...]".

הנה כי כן, מתוך הכרת עוצמתו וייחודו של הצבא האדום פועל אלתרמן כמשורר-מחנך להוביל למחשבה מחודשת המתייחסת לחלקו של הלוחם היהודי בשדה הקרב במזרח. טשרניחובסקי היה מספיק מוכר בשלב זה של המלחמה כדי להוות רכיב חשוב בתמונה הפיוטית הזו, אם כי מדובר בסופו של דבר בתחבולה ספרותית; העילה השירית הספציפית קשורה לא רק להצלחתו בשדה הקרב, אלא גם לזיקת השם למשורר שאול טשרניחובסקי.

עוד מקום בספרות

טשרניחובסקי ממשיך לשאת נופך אגדי שנים לאחר נפילתו בקרב; האגדה ממשיכה להתייחס ליהדותו. ספרו של רוברטו בולניו 'כוכב רחוק'¹¹⁷ מרחיקנו לעולמה של ציילה בדרום אמריקה; עולם אחר, בעיות אחרות, ובכל זאת הדמות של טשרניחובסקי נשאבת לעלילה. מתוארת בו דמותו של סטיין - יהודי ציילני, מורה לספרות ומשורר, מהפכן ומורד. סטיין מתאר את זיקתו המשפחתית והאידיאולוגית לטשרניחובסקי; תמונתו תלויה על כותל ביתו וברור לגמרי שהוא מתייחס אליו כגילוי נערץ של לוחם קומוניסטי המייצג את השקפתו הקומוניסטית שלו, ובה בעת תופס אותו גם כיהודי, שבהיותו כזה הוא מסמל את המאבק בנאצים. כך מתואר טשרניחובסקי בהתייחס לגלריית המפקדים הסובייטית:

"... התצלום השני היה דיוקן - דיוקן רשמי - של גנרל בצבא האדום ושמו איוואן טשרניאחובסקי. לדברי סטיין, הוא היה הגנרל המצטיין במלחמת העולם השנייה. ביביאנו, שהבין בדברים האלה, הזכיר את ז'וקוב, את קונייב, את רוקוסובסקי, את וטוטיץ, את מלינובסקי, אבל סטיין עמד על שלו: ז'וקוב היה מבריק וצונן, קונייב היה קשוח, בן זוגה מן הסתם, לרוקוסובסקי היה כישרון והיה לו ז'וקוב, וטוטיץ היה גנרל טוב אבל לא יותר טוב מן הגנרלים הגרמניים שנלחם בהם, על מלינובסקי אפשר לומר כמעט אותו דבר - אף אחד מהם לא השתווה לטשרניאחובסקי (אולי אילו התמוגו באדם אחד ז'וקוב, וסיליבסקי ושלושת המפקדים ביותר של חילות השריון)..."¹¹⁸

חבריו של סטיין מבינים היטב שיש בדמותו של טשרניחובסקי משהו מיוחד, מעורר ומגרה: "עד מהרה הבנו שבין סטיין לטשרניאחובסקי יש משהו שמעבר להערצה לכישרונותיו האסטרטגיים והטקטיים של הגנרל הסובייטי. ערב אחד, כששוחחנו על פוליטיקה, שאלנו אותו איך זה שטרזקיסט כמוהו השפיל את עצמו ופנה לשגרירות הסובייטית בבקשה לקבל את תמונת הגנרל. אנחנו רק התלוצצנו, אבל לא כך הבין זאת סטיין והתוודה בתמימות שהתמונה הייתה מתנה מאמו, דודנית ראשונה של טשרניאחובסקי. היא זו שביקשה אותה מהשגרירות, שנים רבות לפני כן, ... אחר כך דיבר על משפחת טשרניאחובסקי מברית המועצות, יהודים אוקראינים עניים מאוד, ועל הגורלות השונים שהפיצו אותם בעולם..."¹¹⁹

הקטע הבא מדגים בצורה הטובה ביותר את חשיבותו של המצביא ואת סמליותה בעולם היהודי: "בלטה הרבה מעל כולן החזית השלישית מבלרוס, דבר לא עמד בפני התקדמותה והצלחה לחדור לעומק ובמהירות ללא תקדים; שהגיע ראשון לפרוסיה המזרחית; שהתייחס מהוריו בעודו נער; שהתגורר בבתיים שלא היו ביתו ואצל משפחות שלא היו משפחתו; שסבל מן הלעג וההשפלות שהיו מנת חלקם של היהודים; שהוכיח למבזוי שאינו רק שווה להם אלא נעלה עליהם בהרבה; שראה בילדותו כיצד אנשיו של פלטיורה (לאומנים אוקראינים) עינו ואחר כך רצו לרצוח את אביו בכפר ורבובו (שבתיו הלבנים הקטנים פזורים על מדרונות של גבעות מתונות); שנעוריו היו תערובת של דיקנס ומקרנקו [=מחבר 'הפואמה החינוכית']; שבמהלך המלחמה איבד את אחיו אלכסנדר והידיעה הוסתרה ממנו ערב ולילה שלם שכן איוואן טשרניאחובסקי ניהל עוד אחת ממתקפותיו; שנהרג לבד על איזה כביש ... מכל מקום, דיוקנו של טשרניאחובסקי, במסגרת מגונדרת למדי, היה שם בביתו של חואן סטיין, וזה היה חשוב הרבה יותר (הייתי מעז לומר חשוב לאין ערוך) מהפסלים והערים הנושאות את שמו ואינספור הרחובות טשרניאחובסקי רצופי המהמורות באוקראינה, בבלרוס, בליטא וברוסיה. אני לא יודע למה אני מחזיק את התמונה הזאת, אמר לנו סטיין, כנראה משום שזה הגנרל

¹¹⁷ רוברטו בולניו, כוכב רחוק (תרגמה: טל ניצן), תל אביב תשס"ט.

¹¹⁸ עמ' 61.

¹¹⁹ עמ' 62.

היהודי היחידי במלחמת העולם השנייה שהייתה לו חשיבות מסוימת ומשום שגורלו היה טרגי...¹²⁰

מסתבר כי עשרות שנים אחרי תום המלחמה ממשיכה אגדת טשרניחובסקי להדהד כשהיא מבצצת במחוזות ספרותיים בלתי צפויים; דמותו ממשיכה להוות מקור השראה ספרותי ומוקד המשיכה שלה טמון גם ביהדותה.

פולמוס ההנצחה

בשירו של אלתרמן גנרל חסיד נזכר בישיבה של מעלה, טשרניחובסקי זכה לזכר ארצי מאוד; מיטיב להדגים זאת ניסוחו של רוברט בולאניו, שהובא לעיל: "... הפסלים והערים הנושאות את שמו ואינספור הרחובות טשרניחובסקי רצופי המהמורות באוקראינה, בבלרוס, בליטא וברוסיה...". ברבות הימים נכנס 'שלא בטובתי' לפולמוס – פולמוס ההנצחה, ובעקיפין נקשר כך טשרניחובסקי פעם נוספת לנקודה היהודית. כל מה שעורר את הממסד והתרבות השלטת לזכרו ולהזכירו – ליתר דיוק, לכפות את זיכרונו – בעשורים הראשונים אחרי המלחמה, היה לו לרועץ עם התמוטטות המשטר הסובייטי שכלל שחרור של מדינות במזרח אירופה, דווקא אלו ששחררו על-ידי טשרניחובסקי ועתה עם ההתעוררות המחודשת של שורשיהן הלאומיים כבר לא רצו להזדהות עם המשחרר. מיטיב להדגים זאת המקרה של וילנה.

מדובר במונומנט שהוקדש לזכרו בוילנה; הגנרל שנפל בקרב נקבר ברחוב הראשי בעיר. קומפלקס ההנצחה כלל גם את פסלו, פסל מהסוג הסובייטי, שניצב על כן בן ארבעה שלבים שונים בצורתם ובגודלם; השלב העליון דומה לצריח של טנק, וזה שמתחתיו נשא כתובת וסמלים של הצבא האדום, ומעליהם מתנוססת דמות הגנרל המוצג במדיו, שעליהם הוא עוטה גלימה, ועל חזו בולטים אותות ההצטיינות הרבים שלו. היה זה מונומנט סובייטי טיפוסי, יצירתו של פסל בשם טומסקי שהרבה פסלי סטלין ולנין נזקפים לזכות פועלו. ממרומי ארבעת המטרים של גובה האנדרטה, השקיף טשרניחובסקי על קברו המצוי למרגלות הפסל, צודד עין אל בניין הקבינט של ליטא שבחזיתו ניצב, והשקיף על הרחוב החשוב של וילנה המוביל לקתדראלה ולמבצר - רחוב גדמין, ששמו הנוכחי מנציח את המסורת הליטאית על מייסדה הדגול של וילנה. בתקופה הסובייטית 'זכה' הרחוב להיקרא על שמו של סטלין, ולאחר שבתהפוכות שנות החמישים ירדה קרנו של זה, הוסב בשנת 1963 על שמו של לנין, שבעולם הקומוניסטי נותר לא-שנוי במחלוקת. (אגב, כשהפולנים שלטו בוילנה כינו את הרחוב מיצקביץ על שם משוררם הלאומי שהיה מקובל גם על הליטאים, בתקופה הקצרה של הכיבוש הגרמני במלחמת העולם השנייה שונה הרחוב לגדמין, ובזיכרון היהודי ייחרט כי בטרם הכניסה לגטו היה רחוב גדמין מהרחובות האסורים בהליכה ליהודים).

עם השחרור מעול הסובייטים ב-1991 ושינוי שם הרחוב מהשם הסובייטי לשם הליטאי, הועם זוהרה של האנדרטה הסובייטית. התהליך התחיל בקבר; שרידיו של הגנרל הועברו למוסקבה על-פי בקשת בנו ובתו בשנת 1991 (נקבר שם בבית הקברות הצבאי בנובודוויצ'יה), ואחר כך, האנדרטה הועברה לעיר הרוסית וורניז'. במקום פסלו של טשרניחובסקי נמצא עתה פסל אחר של וינסצה קודירקה, איש רוח והגות ליטאי, סמל מובהק לעצמאות הליטאית, וכתובים דברים שמזכירים את ליטא העצמאית ולא את המאבק הסובייטי בנאציזם.

מה מסתתר מאחורי פרשת העברת קברו של טשרניחובסקי מרחוב גדמין? טכנית, ברור למדי שמרכזה וילנה איננו מקום מתאים לאנדרטת קבר ממשי שכזו; ובשונה מעימותים אחרים בין העמים המשוחררים מעולה של ברית המועצות למעצמה שנכללו בה פעם, כאן אין זו התרסה אנטי-סובייטית גרידא; על פניו, יש עילה סבירה להעברה, שדרך אגב, עברה בשקט מוחלט (עלתה בקשה משפחתית להעבירו משם, ולא דווח על תביעה ישירה לסלקו או על התנגדות מפורשת להשאירו). אולם, הסיפור כולו מלמד על מאבק הזיכרונות המתחולל עדיין בכל עוז במזרח אירופה. הרוסים למרות שכבר אינם סובייטים-בולשביקים-קומוניסטים, זוכרים היטב את חלקו של הצבא האדום במלחמה הפטריוטית הגדולה; הליטאים, למרות שמתכחשים נמרצות ובאפקטיביות לאיזה קשר לנאציזם, מתקשים לקבל את הסובייטים שכבשו כמשחררים מהעול הנאצי. ברחוב גדמין, סטלין לשעבר, היה בניין הקג"ב שהיום הפך למוזיאון המנציח את הפשעים של הנאצים והסובייטים גם יחד. ובכן, גם אם הייתה עילה להעברת הקבר, ברור שקבורה זו הוסיפה לעיר הילת 'קדושה' קומוניסטית, ובנסיבות אלו אין ספק שהיו מעורבים בכל הפרשה רגשות אנטי-סובייטיים חזקים. סגידה לדיוקן 'משחרר' ליטא קומוניסטי (ובמקום כזה!), הייתה 'קצת יותר מידי' עבור הליטאים לאחר השחרור. במשים ושלא במשים גם אנו מעורבים בעימות הזיכרונות הזה. קרמרמן שהוזכר לעיל תיאר את מקום האנדרטה כך: "את המרשל טשרניחובסקי קברו בכיכר שלפני בניין הקהילה הידית לשעבר ועל קברו העמידו לוח עם הכתובת

¹²⁰ עמ' 63-65.

הכוזבת ברוסית 'נפל במאבק נגד הפולשים הגרמניים';¹²¹ אכן, בניין הקהילה היהודי קרוב למקום אך ספק גדול הוא אם הליטאי של היום יגדיר כך את המקום. את המשוואה 'יהודים=בולשביקים' לא המציאו הליטאים, אך הם השתמשו בה בעבר באדיקות מופרזת, וגם היום – אפשר בשוגג – היא עולה בליטא מפעם לפעם; ובכן, הליטאים רצו להאמין שטשרניחובסקי הגנרל הסובייטי היה יהודי מנימוקיהם שלהם, אנתנו מנימוקינו שלנו! כך או כך, רוחות הרפאים של העבר משוטטת עדיין בלב וילנה, והעבר קשור גם ליהודי האוקראיני ששחררה.

סיכום

במגוון ההתייחסויות ליהדות במלחמת העולם השנייה ואחריה היה 'סטטוס' מיוחד - יהודים בכוח השמועה, האגדה, כאלה ש'יהודי' בצורה כזו או אחרת שנוקקו ל'גיוור'. השם איוון, מאפיין מובהק של החייל הרוסי, היה שמו הפרטי של טשרניחובסקי. באופן שיש בו מן המהפך הספרותי-תרבותי דווקא אישיות הנושאת שם שכזה הפכה לגיבור יהודי. העובדות נטות ככל הנראה לאשר את יהדותו, אך זו נותרה אפופה בתעלומה מסוימת. תעלומה זו לא הפריעה לניצולים ששוחזרו על ידי כוחותיו של טשרניחובסקי לראות בו 'אחד משלנו'. ביטוי לכך היה גם בספרות (אלתרמן), ואפשר שחיזקה את המוטיבציה לעסוק באיש.

מצאתי את המאמר מעיתון "הארץ" עליו למדתי ממאמרו של פרופ' רוזנסון. הוא נכתב על ידי ד"ר שאול קובובי, מי שהיה סגן יו"ר בית בדין הארצי לעבודה, וזה נוסחו:

גנרל יהודי שידע להפתיע

מאה שנה להולדתו של הגנרל צ'רניאחובסקי, מאדריכלי הניצחון על הוורמאכט בחזית הרוסית מאת שאול קובובי, "הארץ", תרבות וספרות, 18.8.2006

לקראת יום השנה ה-27 למהפיכת אוקטובר, ב-7 בנובמבר 1944, זומנו ראשי הצבא האדום לקרמלין להשתתף באירועים חגיגיים ולקבל תדריך לקראת מתקפת החורף הקרובה. אותה עת שררה הפוגה בחזית ובפרט בגזרה המרכזית, בביילורוסיה. בשיבה, בראשותו של סטאלין, השתתפו ראשי המטכ"ל ושישה מוזמנים: חמישה מרשלים - ז'וקוב, רוקוסובסקי, וסילייבסקי, קונייב וטולבוכין, וגנרל ארמיה אחד, הצעיר מכולם, מפקד החזית הביילורוסית השלישית, יהודי ושמו צ'רניאחובסקי. בסוף הדיונים הוחלט שהמתקפה הבאה, מתקפת החורף האחרונה של המלחמה, תיפתח ב-20 בינואר 1945.

איוואן דנילביץ' צ'רניאחובסקי, יליד אומאן שבאוקראינה, התגייס לצבא ב-1924, הצטרף למפלגה הקומוניסטית ב-1928, נתקבל לאקדמיה הצבאית ב-1931, מונה כעבור חמש שנים למפקד פלוגה בחיל השריון ובהמשך - לסגן-מפקד חטיבה. בקיץ 1941 הועלה לדרגת קולונל בפרוץ המלחמה (22.6.1941) חנתה חטיבתו סמוך לים הבלטי וניהלה קרב בלימה נגד חטיבת שריון גרמנית במשך שישה ימים, שבסופם נותרו לו טנקים בודדים. על עמידתו במערכה הוענקו לו ולאנשיו אותות ההצטיינות הראשונים שהוענקו במלחמה.

בסוף הקיץ מונה למפקד חטיבת רובאים, שניהלה קרבות מגננה דרומית ללנינגרד. ב-1942 הועלה לדרגת מאיור-גנרל, והועמד בראש חטיבת שריון. אותה עת התנהלו עדיין קרבות בלימה קשים, גופי צבא רוסיים כותרו ונשבו, אך במקביל התגלו לראשונה סימנים של התאוששות והתארגנות. באחד מקרבות הבלמה מנע צ'רניאחובסקי את ניתוקה של מוסקווה ממזרח. כאות הערכה מינה אותו סטאלין למפקד הארמיה 60, במקום מפקדה הקודם שנכשל וסולק. בתפקיד זה ניהל צ'רניאחובסקי במשך שנתיים סדרה של קרבות מוצלחים, שזיכוהו באותות הצטיינות רבים ובעלויות בדרגה, בזו אחר זו. ביולי 1944 מונה למפקד החזית הביילורוסית השלישית - בהמלצתו האישית של הרמטכ"ל וסילייבסקי - והוא בן 38 והצעיר בפסגת הצבא האדום.

בספרי ההיסטוריה קשה למצוא פרטים ביוגרפיים על צ'רניאחובסקי, מלבד אמירתו הנודעת: "את אשר הנני, חייב אני לעוצמת המדינה שאני משרת". איליה ארנבורג, שהיה אז כתב צבאי בחזית, אמר: "הגנרל צ'רניאחובסקי, אחד הצעירים ביותר והמבריקים ביותר בצבא האדום, האיש שעושה את המלחמה 'על כנפי השראה'". כתב צבאי של הבי-בי-סי בקו החזית כתב עליו: "גנרל צעיר וחסון, מלא חיוניות, מעורר חיבה ואף הערצה בקרב אנשי צבא, כולל קצינים גבוהים וגנרלים ששירתו תחתיו". כתב אחר מתאר כ"אדם אוהב ספר, ובמיוחד את השירה האוקראינית, מכיר על בוריה את כל הספרות הצבאית... עניו וכמעט ביישן, פניו מביעות רגישות רבה".

הדהירה מערבה נמשכה בקיץ 1944. הישגיה הבולטים היו שחרור ויטבסק וגרודנו - שמות המוכרים מההוויה היהודית ברוסיה. המערך הצבאי הכפוף לצ'רניאחובסקי התעצם באוגדת

¹²¹ יחזקאל קרמרמן, מוילנא 'ירושלים דליטא' עד חיפה, חיפה תשנ"ה, עמ' 191.

הטנקים מס' 5 של הגוורדיה ומנה 579,300 חיילים וקצינים, ביניהם 49 גנרלים. התקדמותו בפרוסיה המזרחית נמשכה בתוך לחימה עיקשת במרחב שבין הנהרות ויסלה ואודר, בשילוב עם מתקפת רוקסובסקי בכיוון צפון-מערב. בשטח שהצטמק והלך בין שתי הזרועות כותרו יחידות הוורמאכט שאצו להגן על דנציג וקניגסברג. במתקפה שהתפתחה אחרי הפשרת השלגים היתה ידו של הצבא האדום על העליונה מרגע הפתיחה, שכן הגרמנים נמצאו עתה, מאז פלישת הכוחות האנגלים-אמריקאים לחופי נורמנדי ב-6 ביוני, נלחמים בו-בזמן בשתי חזיתות.

מתקפת הרוסים בחזית המזרחית פקדה את הגרמנים במפתיע, הן מבחינת הזמן והן מבחינת המקום: מוקדם משציפו ולא בביילורוסיה, כי אם אי-שם, בגזרה הדרומית, בין ביצות הפריפט לים השחור. ריכוזו של כוח התקפי עצום - 166 דיוויזיות - בוצע בחשאי מוחלטת ובהיקף שעדיין לא היה כמותו, בכוח האדם ובכמות אמצעי הלחימה. בימות הקרב הראשונים - מ-22 עד 28 ביוני - נפרצו הקווים בשישה מקומות ורבבות חיילים גרמנים כותרו. רובם נהרגו ומיעוטם, כ-20 אלף, נלקחו בשבי.

גולת הכותרת היתה כיבוש מינסק, בירת ביילורוסיה, ב-3 ביולי. המערך הגרמני קרס לחלוטין: 40 אלף הרוגים בשדה הקרב והנותרים - 57 אלף - נפלו בשבי והובאו למוסקוה, שבה צעדו ברחובות הבירה לעיני תושביה המשתאים. תנופת ההישגים לא תמה: שחרור וילנה (ב-13 ביולי), קובנו, גרודנו וברסט-ליטובסק - ונפרצה הדרך לכיבוש פרוסיה המזרחית ובו-זמנית לחתירה דרומה - לכיוון פולין. משהושלם המבצע, ב-28 ביולי, לא דרכה עוד רגל של חייל גרמני על אדמת ליטא.

תמה מערכת הקיץ, שהסבה לאויב אובדן של 350 אלף לוחמים, ובמרכזה התבוסה המרה במינסק, שכונתה בגיליונו הרשמי של ה-O.K.W. (הפיקוד העליון של הוורמאכט) "קטסטרופה גדולה מזו של סטלינגרד". תמה מתקפת הקיץ של הצבא האדום, ועתה הופנתה כל תשומת הלב לרה-ארגון המערכות נוכח התארכות יתרה של הקווים הפנימיים ועייפות הלוחמים. מתקפת החורף האחרונה של המלחמה, שאמורה הייתה להיפתח ב-20 בינואר 1945, הוקדמה בעשרה ימים לבקשתו הדחופה של צירצ'יל, כדי להקל על כוחות המערב שהותקפו במפתיע ובעוצמה בדרום בלגיה. סטאלין נענה ברצון לפנייתו של בעל בריתו.

צ'רניאחובסקי, שמונה ב-1 בינואר למפקד סובייטי עליון בפרוסיה המזרחית, החיש את הכנותיו לקראת מתקפה שתפרוץ את קווי האויב באזור המרכז. ב-14 בינואר, עם אור ראשון, פתחו כוחותיו בהרעשה ארטילרית אינטנסיבית, שתפסה את הגרמנים בלתי מוכנים. לפי המודיעין של הוורמאכט צפוי היה שהפעולה תיפתח רק למחרת. והנה נמשכה ההפגזה אל תוך הלילה בלא שתלווה בפעולה בשטח, וביום המחרת היא באה בגזרה אחרת, באזור של ביצות מכוסות בשכבת קרח. ושוב הוטעו הגרמנים, משסברו שמדובר בפעולת הטעיה בלבד, והגיבו באיפוק. רק משחלף יום נוסף נוכחו לדעת שאכן זו המתקפה עצמה, ועתה לא היה מנוס מנסיגה, בתוך פינוי בהול של העיר המבוצרת פילקן. ב-19 בינואר כבשו הרוסים את טילסית (מקום המפגש של נפוליאון ואלכסנדר ב-1807), ולמחרת המשיכה דהרת הטנקים מערבה, בואכה קניגסברג.

מהלכיו המבריקים של צ'רניאחובסקי, שתוכננו בדקדקות, תפסו את האויב לא מוכן. ומה עוד שבאותו יום, 20 בינואר, חצו כוחותיו של רוקסובסקי את גבולה הדרומי של פרוסיה המזרחית והשתלטו על טנברג הזכורה בשל ניצחונו המפואר של המרשל הינדנבורג ב-1914. אלא שהפעם נסו הגרמנים על נפשם בבהלה, כשהם גוררים אתם את עצמותיהם של הינדנבורג ואשתו - והרוסים דולקים אחריהם בקור של שלושים מעלות מתחת לאפס. המרדף נעצר רק ב-23 בינואר, באזור האגמים המזוריים.

עם חידוש הקרבות בפברואר פתח צ'רניאחובסקי במתקפה עזה נגד כיס התנגדות, וביתר אותו לשניים. אלא שזה היה קרבו האחרון. הוא נהרג ב-18 בינואר 1945, כאשר ביקר תחת הפגזה בעמדת תצפית. הוא נקבר בוויילנה, בכיכר שנקראה על שמו, ובה מתנשאת אנדרטה שלו, עומד במלוא קומתו במדי מרשל, דרגה שנתן לו סטאלין אחרי מותו. ב-1991, אחרי פרישת הארצות הבלטיות מברית המועצות, הועברו עצמותיו של צ'רניאחובסקי לרוסיה ונקברו מחדש במוסקוה.

5.7.2011

לישראל שלום. אני מצרף את נייר העבודה המלא. כיוון שלא ברור מה תהיה התוצאה הסופית של מאמצי, הוא תערובת של ז'אנרים: סיפור אישי, יומן עבודה, חומרים שנמצאו, ועיבוד וסיכום תוצאות. כמובן שהנייר משתנה מיום ליום. כמתטיקאי, אני להוט לפתור את החידה, ואני ממשיך במאמצים, כי הנסתר עדיין רב מאוד. אודה לך על כל הארה והערה. בברכה, דן עמיר

7.7.2011

דן שלום. בינתיים אני עובר בקריאה לא-ביקורתית ונהנה מכל רגע; סיפור מדהים, עבודה מדהימה! הערה 'ביקורתית' אחת: חוששני שהתעלמת מקריטריון מרכזי לזיהוי גנרלים יהודיים. הוא מקופל בסיפור המפורסם על הקצין היהודי שעשה חיל בכל קרב ומערכה, מקורסק ועד סטלינגרד - אות הצטיינות רדף אות ומדליה הצטרפה למדליה עד כיסוי מלא של החזה. תמיד

ראשון, תמיד למען המולדת, למען סטלין. יממה לפני שעוטר כגיבור ברית המועצות נתפס בבריחה מגבעה אלמונית שהגנו עליה רק חיילים קשישים ספורים, כשנשאל במשפט מדוע דווקא משם נמלט כאחוז שד, השיב להגנתו: 'יהיה שם כלבי. אגב, לגנרל ההוא לא קראו טשרניחובסקי. נהיה בקשר, ישראל

17. המקרה המאלף של לב מיכאילוביץ' דובאטור

כפי שכבר צוין קודם כמה פעמים, יש אנלוגיה משמעותית בין מקרהו של גנרל-ארמייה איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי למקרהו של גיבור מלחמה נערץ אחר, גנרל-מיוור לב מיכאילוביץ' דובאטור, שנהרג בראשית המלחמה, בהגנה על מוסקבה בדצמבר 1941.

בויקיפדיה האנגלית נמצא הערך הבא:

לב מיכאילוביץ' דובאטור (1903-19 בדצמבר 1941) היה מיוור-גנרל סובייטי וגיבור ברית המועצות (1941). דובאטור בא ממשפחת איכרים ממוצא יהודי. בתחילת הפלישה הגרמנית לברית המועצות הוצב כראש מטה של אוגדת הפרשים ה-36 של הצבא האדום. במהרה נעשה מפקד קבוצת חיל הפרשים, ובאוגוסט-ספטמבר 1941 ביצעה קבוצה זו פשיטה נועזת ביותר דרך שטחי העורף של הצבא הגרמני באזור סמולנסק. במשך הקרב על מוסקבה היה דובאטור מפקד גיס משמר הפרשים ה-2, שהדף את התקדמות האויב בוולוקולמסק. הוא נהרג בפעולה ליד פרברי רוזה. דווח שהוא נחתך באש מכונת יריה כשזחל לעמדה קדמית כדי לקבל תצפית טובה יותר. נאמר שגנרל ז'וקוב, בשמעו על מותו, קונן שזו הייתה אבידה כבדה.

לב דובאטור בבול תעמולה סובייטי שפורסם בזמן המלחמה הכתובת בתחתית הבול: "מוות לפולשים הגרמנים!"

על פעולתו הנועזת של לב דובאטור (מבלי להתייחס לשאלת יהדותו) כתב גם יצחק שדה, במאמרו "מלחמה פרטיזנית כמכשיר של צבאות סדירים", בכתב העת "מערכות" בספטמבר 1951: והנה סוף 1941. הגרמנים מתקרבים אל מוסקבה. התקדמותם הואטה על ידי התנגדות חזקה והולכת. יש סימנים של יציבות מסוימת בחזית. הרוסים מתכוונים להתקפת נגד. אבל נחוץ זמן מה כדי להשלים את ההכנות, להביאן לידי סיום וגמר. והנה פורצת דרך החזית הגרמנית פורמציה של חיל פרשים בפיקודו של דובטור. ומשפרצה מתחילה היא "לטייל" בעורף האויב. היא פוגעת קשה ובורחת מהר; היא משבשת את דרכי התחבורה, מכניסה בהם ערבוביה, מפוצצת מסילות ברזל, ממקשת דרכים, תוקפת יחידות בתנועה ומפקדות בשעת מנוחתן, משמידה מחסני תחמושת ואספקה. ולאחר שמילאה את תפקידה פורצת את חזית האויב בשנית בנקודה חלשה וחוזרת אל קווי הרוסים. היה זה מופת לפעולה חצי פרטיזנית נמרצת ומוצלחת.

במאמרו של י.גורי: "יהודים בצבא האדום במלחמת העולם ה-2", בספר "הלוחם היהודי בצבאות העולם" (בעריכת ד"ר יהודה סלוצקי וסא"ל מרדכי קפלן, הוצאת "מערכות", 1967), נכתב:

גיבור ברית-המועצות גנרל-מיוור בחיל הפרשים לייב דובאטור, יליד עירה קטנה בביילורוסיה, היה מפקדו של קורפוס קוזאקים. בשל כשרונותיו הצבאיים, הישגיו, אומץ לבו וקסמו האישי הפך דמות אגדית בברית המועצות, ושירים, סיפורים ורומנים פארו את שמו וסיפרו את עלילותיו. הוא נפל בהגנת מוסקבה.

מעניינת פרשת קביעת לאומיותו של הגנרל. במשך כל השנים לא הייתה ראייה מספקת להיותו יהודי. אורחים רשמיים אחדים מברית-המועצות, שביקרו בישראל בשנים האחרונות, טענו, על סמך היכרות אישית עם דובאטור, כי היה יהודי. החוקר ר. איינשטיין מארצות-הברית פנה אל הסופר הסובייטי ק. סימונוב בעניין לאומיותו של דובאטור. באותה שאלה פנה מחבר סקירה זו אל איליה ארנבורג. שניהם אישרו במכתביהם כי לפי מיטב ידיעתם היה דובאטור יהודי.

ואכן, כפי שצוטט לעיל מספרו של ראובן אייזנשטיין, דובאטור נכלל אצלו בין 31 המפקדים הגבוהים שהיה בטוח ביהדותם, וזאת על סמך פנייתו לקונסטנטין סימונוב, שענה לו:

'... בהתחלה לא הייתי אפילו בטוח אם אוכל לענות על שאלתך, כיון שבמשך המלחמה לא עצרתי לחשוב מה הייתה הלאומיות של צ'רניאחובסקי ודובאטור... לא הייתה לי ההזדמנות לפגוש את דובאטור, רק שמעתי עליו הרבה, במיוחד בזמן הקרב על מוסקבה ב-1941. אבל אחרי קבלת

מכתבך התייעצתי בחברי שהכירו אותו אישית. הם אמרו לי שככל שהם ידעו, דובאטור נולד בביילורוסיה, אבל היה יהודי בלאומיותו.

במקורות הרוסיים, כמוכן, אין רמז לקשר יהודי כלשהו של דובאטור, וזו גם העמדה "הממסדית" בישראל. הוא אינו נכלל בספרו של סברדלוב, וההתייחסות אליו במוזיאון הלוחם היהודי במלחמת העולם השנייה היא לא החלטית ולא מכובדת. בחיפוש שמו ברשימת הלוחמים, מתקבל המידע הקצר הבא:

לב דובאטור מיכאילוביץ' (!?), נולד ב- 1.1.1903. בתחילת הפלישה הגרמנית לבריה"מ שימש מפקד כח פרשים ב"צבא האדום". אח"כ התמנה למפקד קורפוס פרשים. בחדשי אוגוסט-ספט' 41 ביצע עם עוצבתו את אחת הפשיטות הנועזות על עורף הכוחות הגרמנים באזור סמולנסק. נהרג ב- 19 דצמ' 1941. בעת המערכה על מוסקבה שימש מפקד קורפוס פרשים של הגבארדיה, שבלם את התקדמות הגרמנים ליד וולוקולאמסק. נהרג ב- 19.12.1941 בפעולה מבצעית ליד העיר רוֹזָה. מאידך, לא נזכרת כאן דרגת הגנרל שלו (ואכן, איננו מופיע ברשימת המפקדים הבכירים באתר המוזיאון) ולא עיטור גיבור ברית המועצות שהוענק לו לאחר מותו.

גם האתר היהודי Jewish.ru, היוצא במוסקבה, במאמר מ- 20.2.2008 תחת הכותרת "דובאטור החמקמק" (Неуловимый Доватор), שנכתב, על ידי אנסטאסיה הורוהובינה, מסכם רק את המקורות הרשמיים (אתרי "גיבורי המולדת", ויקיפדיה ו"כרונוס") ואינו מזכיר, ולו גם ברמז את הטענה ליהדותו:

ב- 20 בפברואר מלאו 105 שנה להולדתו של לב מיכאילוביץ' דובאטור, מפקד יחידת קבוצות הפרשים, שעל ראשו הכריז הפיקוד הגרמני פרס כספי גדול ושלשם המצוד אחריו הקימו יחידות מיוחדות.

לב מיכאילוביץ' דובאטור נולד ב-20 בפברואר 1903 בכפר חוטינו שבפלך ויטבסק (היום מחוז ויטבסק ברפובליקת בלרוס) במשפחת איכרים ענייה. בשנת 1917 הוא יצא לוויטבסק ונעשה עובד מפעל. אחרי מהפכת אוקטובר בשנת 1917 מילא דובאטור את הוראת הֶרְבֵּקוּס (הוועדה המהפכנית): עזר לפלוגות אספקת המזון להשיג לחם, היה פעיל קומסומול, ובשנת 1922 הופנה לבית הספר המפלגתי המחוזי בוויטבסק. אחר כך היה יושב ראש ועדת העוני של חוטינו, והתעסק בארגון האגודה לעיבוד השיתופי של הקרקע.

בשנת 1924 התנדב דובאטור לצבא האדום. ב- 1926 סיים את בית הספר הצבאי של חיל הפרשים. תוך שנתיים נכנס למפלגה ונעשה פוליטרוק של האסקדרון בבית הספר הגבוה. בשנים 1926-1939 למד לב מיכאילוביץ' דובאטור באקדמיה הצבאית על שם מ.ו. פרוֹנְזָה, שבסיומה נעשה מפקד מטה בבריגאדת הפרשים במוסקבה.

דובאטור היה ידוע במבצעיו המוצלחים בחיסול החילות ההיטלריים בתקופת המלחמה הפטרויטית הגדולה. בחודשי המלחמה הראשונים, בדרגת פולקובניק, נמצא דובאטור במטה החזית המערבית. ביולי 1941 הוענק לו אות מסדר הדגל האדום בעבור הצטיינות בקרב ההגנה על מעבר הדנייפר בסולוביוב.

באוגוסט 1941 מונה להנהיג יחידת פרשים שהורכבה ממספר חטיבות קזאחיות. בשורותיו היו 3,000 איש, אבל האויב חשב שהם יותר מ- 100,000. תחת פיקודו של דובאטור ביצע כוח הפרשים המאוחד לראשונה פשיטה בשטח האויב, הנחית מכות לתקשורת, חיסל מטות, תעבורה, מחסנים

וחיילים בכוחות ההיטלריים.

הפרשים הסובייטים שזינקו בעוצמה בפתאומיות, פרצו את הגנת הכוח הגרמני-פשיסטי לכמה קילומטרים בחזית. הופעת יחידות הפרשים של הצבא האדום בעומק של 100 ק"מ בשטח האויב, יצרה פאניקה בקרב הפשיסטים. פשיטה קשה באופן יוצא מן הכלל זו, בנפת סמולנסצ'ין המיוערת-ביצתית וללא דרך, נמשכה שבועיים. בזמן זה חיסל דובאטור למעלה מ-2,500 חיילי וקציני אויב, 9 טנקים, יותר מ-200 מכוניות וכמה מחסנים צבאיים. נתפסו כלי שלל רבים, שהועברו לציוד יחידות הפרטיזנים. הפיקוד ההיטלרי הכריז פרס גדול, שגדל ל-50 אלף מארק, על ראשו של דובאטור, אבל מפקד חיל הפרשים דובאטור היה בלתי-לכיד.

בספטמבר-אוקטובר 1941, אחרי העלתו של ל.מ. דובאטור לדרגת גנרל-מיור, השתתפו כוחותיו בקרבות ההגנה הכבדים על המבואות המרוחקים למוסקבה. בנובמבר 1941 פיקד דובאטור על גיס המשמר ה-2 של הפרשים, שביחד עם כוחות אחרים של הארמייה ה-16 הגן על מבואות מוסקבה בכיוון וולוקולמסק. גנרל דובאטור, בעודדו את רוח הקרב של הפרשים, לחם בגבורה על מבואות מוסקבה.

ב-11 בדצמבר 1941 הועבר גיס פרשי המשמר ה-2 של דובאטור לנפת ובינקה. הוא הלך בשטח הכוח הגרמני-פשיסטי 150 ק"מ, ברודפו אחרי יחידות המאסף שלהם, וב-19 בדצמבר הגיע לנהר רוזה. יחידות החלוץ של הגייס כבר היו בנפת הכפר פֶלֶשְקִינו ליד מוסקבה, היכן שנמצאו כוחות היטלריים חזקים. ב-20 בדצמבר, מול הכפר, הציב דובאטור את המטה הנייד של הגייס, ליד החוף התלול של הנהר, בהחליטו לצפות אישית לפני ההתקפה על מיקום הגנת היריב, שהתמקמה בצד השני של הנהר. הפשיסטים, שהבחינו באנשים הרבים, ירו במרגמה. הגנרל-מיור נפצע אנושות.

בצו נשיאות הסובייט העליון מיום 21 בדצמבר 1941 הוענק לגנרל-מיור המשמר של חיל הפרשים לב מיכאילוביץ' דובאטור, לאחר מותו, תואר גיבור ברית המועצות על גבורה ואומץ לב שהפגין בקרב עם הפולשים הגרמנים-פשיסטים.

לב מיכאילוביץ' נקבר במוסקבה בבית העלמין נובודייביצ'י. גנרל מיור דובאטור קיבל את מסדר לנין והכוכב האדום. על שמו של לב דובאטור קרויים רחובות בערים סובייטיות רבות: במוסקבה, נובוסיבירסק, אירקוטסק, קזאן, צ'ליבינסקה, רוסטוב עלי דון, ויטבסק ואחרות. במקום בו נהרג הגנרל הוקם אובליסק.

אנשי חיל הפרשים זכרו את המפקד האהוב כ"נשמה אבהית ביחסו לחיילים וקפדן ביותר כשמדובר במילוי משימה קרבית".

לב מיכאילוביץ' דובאטור היה ידוע באישיותו, תמיד עטוף באגדות, רבות מהן היו פשוט מופלאות. חיברו עליו פואמות וכתבו שירים. בשנת 2005 הועלה בסדרת הסרטים התיעודית "גנרלים" גם סרט על לב דובאטור, שבו חשפו כמה "כתמים לבנים" מחייו, ביניהם סיפור מותו. בשנת 1970 יצא, בהוצאה המלחמתית, הרומן של פאבל איליץ' פדורוב "גנרל דובאטור", המוקדש למבצעים ההרואיים של הפרשים הסובייטים בקרבות ההגנה וההתקפה כנגד הפולשים הגרמנים-פשיסטים ליד מוסקבה בשנת 1941. במרכז העלילה – שוב אותה דמות אגדית של מפקד קבוצת חיל הפרשים, ואחר כך מפקד גיס הפרשים גנרל ל.מ. דובאטור...

לב מיכאילוביץ' דובאטור, מוסקבה, מאי 1940

למרות שכתבה זו הופיעה באתר יהודי, היא מאמצת את הסיפור הסובייטי הרשמי במלואו. כמו במקרה של צ'רניאחובסקי, ההורים מוכשרים למהדרין – מסופר על "משפחת איכרים ענייה".

סיפורו של יון דגן, כפי שהתפרסם באתר, הוא כדלקמן:

- ...פעם, מאוחר בערב, צלצל אלי אחד מגדולי האורתופדים הסובייטים, חבר מתכתב של האקדמיה למדעים.
- קראת היום את "קומסומוולסקאיה פראבדה"?
  - אינני קורא את "קומסומוולסקאיה פראבדה".
  - בשמעו את תשובתי, הביא הבן מייד את העיתון ואמר בלחש: - שכחתי להראות לך.
  - בינתיים המשיך חבר האקדמיה: - האם הכרת את דובאטור?
  - כל המדינה הכירה אותו.
  - לא, האם הכרת אותו אישית?
  - לא.
  - אז תקשיב למה שכתוב כאן: "מי שראה את גנרל דובאטור על האוכף, היה יכול לחשוב שהוא קוזאק מאזור הדון או הקובן".
  - אני יודע שהוא לא היה קוזאק.
  - תקשיב להמשך: "אבל בעצם הוא היה בנו של פועל חקלאי ביילורוסי".
  - צחקתי. בקצה השני של הקו הוא המשיך: - אני ראיתי את בן הפועל החקלאי הזה בלי מכנסיים. הוא היה מטופל שלי.
  - פיודור רודיונוביץ', אני יודע וידעתי שגנרל דובאטור היה יהודי. בשביל זה היית צריך לצלצל אלי בעשר וחצי בלילה?
  - לא, זה פשוט מעניין אותי למה עושים את זה?
  - כמה אנשים יודעים שדובאטור יהודי? אולי עשרת אלפים. אבל כמה מיליונים קוראים את "קומסומוולסקאיה פראבדה"?
  - שנינו היינו משוכנעים ששיחתנו מוקלטת בק.ג.ב.

כשנפגשנו, כעבור כמה ימים, המשיך חבר האקדמיה להיות מוטרד מכך שדובאטור היה יהודי נקרא ביילורוסי. דובאטור היה באמת גנרל גיבור. מוסקבה באמת חייבת לו רבות על כך שהגן אליה בימים הקשים ביותר, וזוכרת שהוא נהרג ליד מוסקבה. אבל האם הסלאבים הם כה עניים ממש שהם צריכים להשלים את תהילתם על חשבון היהודים? אינני יודע, האם הסלאבים עניים, אבל היהודים לא נלחמו... גרסה זו נטועה היטב, כנראה, במוחותיהם של האנשים הסובייטים...

לב דובאטור

לסיכום, גם ללא אישור רשמי לכך, אולי בזכות שמו הפרטי, לב מיכאילוביץ' דובאטור התקבל כיהודי במערב, עד כדי כך שתמונתו עיטרה את שער חוברת התעמולה "יהודים במלחמה" שהוציאו היהודים ידידי ברית המועצות בלונדון. מאידך, גם הם נזהרו ולא ציינו את יהדותו במפורש. אין ספק שכך האמינו גם בברית המועצות, כפי שהעידו אליה אהרנבורג וקונסטנטין סימונוב. אמונה זו מאוששת בעדותו של יון דגן, אך כנראה שלא נמצאו מסמכים המוודאים אותה, ולכן גם הוא אינו מופיע ברשימתו "הקנונית" של סברדלוב וגם לא ברשימה הנרחבת יותר (ללא שם מחבר) שמצאתי במרשתת. גם במקרהו של דובאטור "שופר", כנראה מקצוע האב, מבעל מלאכה (חיט) לפועל חקלאי.

אחת האגדות המהלכות סביב לב דובאטור היא אגדת השתתפותו בסרטו הקלאסי של סרגיי אייזנשטיין, "אלכסנדר נייבסקי", ככפילו של הגיבור. אגדה זו הוזמה במאמר הרצ"ב.

אלכסנדר נייבסקי מס. 4, או סגירתה של "תגלית"

איגור צ'נישב (מכתב העת "אקראן" (מסך) 8. מס. משנת 1994).

נראה שבעשור האחרון, תולדות יצירת הסרט "אלכסנדר נייבסקי", שלו הוקדשו עשרות ומאות ספרים, מונוגרפיות ומאמרים רציניים נחקרו כבר בפרטיהן. מולאו כל התאים, כל "הכתמים הלבנים" בביוגרפיה של הסרטים ההיסטוריים של סרגיי אייזנשטיין, שביצעו מצעד ניצחון על מסכי העולם. ופתאום סנסאציה – בסצנות הקרב הכפיל את תפקיד ניקולאי צ'רקאסוב דובאטור הידוע, אותו אחד שכעבור שלושים שנים, ב-1941 הנוראה, הנציח את שמו בדברי הימים הצבאיים של הגנת הבריה.

איך נולדה האגדה...

השם דובאטור "התגלה" בתחילת העשור על ידי הסופר הידוע ויקטור בוריסוביץ' שקלובסקי¹²², חבר קרוב ועמית של אייזנשטיין, שהכיר אותו היטב במשך שנים רבות, ועקב בתשומת לב אחר יצירתו. שקלובסקי נכח לא פעם בצילומים של "אלכסנדר נייבסקי" בפוטיליחה (אולפני ההסרטה של אייזנשטיין). הסופר היה מוקסם ממנו: "הלכתי הביתה, וכשרק עצמתי את עיני שמעתי שוב את שאון ההתכתשות הגדולה, לצלול הברזל הנגרר ללא הרף על הקרח, סערת הברזל של הקרב. פס הקול הוא בלתי נפרד מההיסטוריה..."
כעבור עשרות שנים החל הסופר בעבודה על מונוגרפיה על חייו ויצירתו של אייזנשטיין. קטעים מהספר העתידי יפורסמו ביומן קולנוע רחב, והקוראים יפגשו כך בעניין עירוב ביחד לא צפוי של השמות הידועים: אייזנשטיין – צ'רקאסוב – דובאטור... כששאלתי אותו, על יסוד מה מתבססת טענתו שאת צ'רקאסוב הכפיל דובאטור, השיב ויקטור בוריסוביץ': "על כך סיפר לי סרגיי מיכאילוביץ' אייזנשטיין..." ובספר השאיר זאת כך.

במשפחת הגנרל דובאטור

זה שלרשותו של צ'רקאסוב באותה תמונה היה כפיל מצוין, שלא פעם הציל אותו בצילומים סצנות מסובכות, היה ידוע מזיכרונותיו של אותו שחקן... "בסצנות של הקרבות ההמוניים ובאפיזודת הדו-קרב, איפה שפניו של אלכסנדר נייבסקי מכוסות בשריון פנים, לקח פרש צבאי מקצועי מנוסה שבזריזותו ומיומנותו הביא לי תהילה לא מוצדקת של רוכב מעולה..." אבל, בהחמיאו לאומנותו של "כפילו", צ'רקאסוב אינו קורא בשמו.

האם היה דובאטור יכול להיות כפילו של צ'רקאסוב? לפי זיכרונם של אלה שהכירוהו מקרוב, דובאטור היה פרש מצוין: נחיתתו הזריזה על האוכף תפסה מיד את העין, ואופיו של לב מיכאילוביץ' היה אופי של פרש אביר – חם ונמרץ. במילה אחת, נראה שהיו לו כל הנתונים כדי להופיע ככפילו של צ'רקאסוב באותו סרט של אייזנשטיין. ובכל זאת...
החיפוש הוביל למשפחתו של הגנרל. במוסקבה מתגוררת אלמנתו ילנה לבֶרְנֶטְסֵיבָה. נפגשנו, שוחחנו. למרות גילה המתקדם, היא שמרה על זיכרון בהיר.

זה היה בסוף שנות השלושים, - סיפרה ילנה לברנטייבה, - גרנו אז במוסקבה. לב מיכאילוביץ' סיים זה עתה את האקדמיה וקיבל מינוי בבריגאדת הפרשים המיוחדת של נ.ק.א.ו.ס.ס.ר. וועדת ההנהגה העממית של ברית המועצות). וכאן פעם הוא מגיע הביתה ומודיע מהסף: "נלך לקולנוע!". מיד הבנו על מה הוא מדבר, אחר כך התברר, שבריגאדת הפרשים השתתפה בהסרטה של הסרט "אלכסנדר נייבסקי". מאותו יום דובר במשפחתנו רק על הצילומים. בעיות כל כך קונקרטיות דרשו את פתרון בזמן צילומי הקרב, על זה יספר לך יותר טוב קלמיקוב – הוא פיקד על הבריגאדה הזו, היה יועץ לאייזנשטיין...

יועצו של אייזנשטיין

התמזל מזלי. התברר שקונסטנטין גברילוביץ' קלמיקוב, גנרל-מיור במילואים, אחד מהמשתתפים הישירים באותם אירועים קולנועיים טרום מלחמתיים, שמר בכל אותן שנים קשר הדוק עם משפחת דובאטור. הוא התגורר לא הרחק מבתם, באותו איזור של רציף פרוֹנֶזְה, מהלך כמה דקות.

ממש תוך כמה ימים, לאחר שנדברנו בטלפון על פגישה, כבר שחזרנו ביחד עם קלמיקוב את

פרטי צילומי הסצנה הידועה של "הקרב על הקרח". זיכרוננו של הגנרל היה מצוין, הוא הכיר את

הסרט באופן מושלם, היה לו קל להתמצא. על עבודתו עם אייזנשטיין היה יכול לכתוב ספר

¹²² ויקטור בוריסוביץ' שקלובסקי (Виктор Борисович Шкловский, 1890-1984), סופר ומבקר ספרות. מייסד זרם "הפורמאליזם הרוסי".

זיכרונות מרתק שערכו לא יסולא בפז. לא כתב, לא הצליח... למרבה הצער, זמן קצר לאחר פגישתנו, וזה היה כבר לפני עשרים שנה, קונסטנטין גברילוביץ' לא היה עוד... אבל נשאר אצלי תמליל הפגישה עימו. זה מה שהוא סיפר אז:

הסרטת סצנות הקרב ב"אלכסנדר נייבסקי" הייתה מסובכת מאוד. הקושי היה בכך, שבמגרש מצומצם היו צריכים לשחק לפי כללי אמנות המלחמה את אפיזודת "הקרב על הקרח", שאחר כך תופסת בסרט כארבעים דקות – זמן קולוסאלי. היינו צריכים לעבוד על כך לא מעט. הכול הלך היטב, כל זמן שצילמנו את התפקיד הסטאטי של צ'רקאסוב. אבל כשנכנסנו לסצנת הקרב, התברר, שלמען האמת, שחקננו האהוב לא התקבל כפרש לוחם. ואם בתקריבים, כמו בסצנת הכניסה לפסקוב, הצטלם צ'רקאסוב, הרי באפיזודת הקרב, כמובן, לא לקחנו את הסיכון להרכיב אותו על הסוס.

מי היה הכפיל? לא, לא דובאטור. היו לנו דאגות אחרות. הייתי יועץ לאייזנשטיין, דובאטור הכין את החילות לצילום. הוא עבד בהתלהבות, וההסרטה מצאה חן בעיניו, אבל הוא לא נכנס למסגרת. הוא לא היה יכול להכפיל את צ'רקאסוב מסיבה פשוטה אחת: כיוון שהיו בגובה שונה. נו, היית צריך להציג את צ'רקאסוב, אבל דובאטור – בגובה ממוצע.

את הכפיל לצילום הפעולות – קרבות ומרוצים – מצאנו בקרב הפרשים שלנו – סגן צעיר שהיה לו גובה נאה, פיגורה מצוינת, ישיבת אוכף. קראו לו בוצ'ילב. נטלנו הימור: באחת ההסרטות החלפנו את צ'רקאסוב – וצילמנו לכל הקטע את הכפיל, הסתכלנו במסך – אף אחד לא הבחין ב"טריק" שלנו. ובהמשך שיחק בסצנות המסובכות בוצ'ילב. אגב, בסצנה המפורסמת של הדו-קרב של הנסיך הרוסי עם המאסטר לקחנו גם לתפקיד היריב של אלכסנדר קצין שלנו, סורקוב. את המלחמה הוא סיים כגנרל בחיל הטנקים. הפרשים שלנו הרגישו אז יפה בתפקיד. למרבה הצער, הגורל פיזר אותנו אחר כך לשניים ארוכות לכיוונים שונים וכבר לא נפגשנו.

בביקור אצל בוצ'ילב

סיפורו של קמיקוב, עד ויועץ לסרט, שניהל ישירות את העמדת סצנות הקרב והמפקד הישיר, שתחת הוראותיו נמצא הכפיל של צ'רקאסוב, הוציא כל ספק. אבל איך אוכל למצוא אותו אחרי שנים רבות? מעט מאוד היה ידוע לי עליו, כמעט כלום. הצילו אותי במפתיע תלמידי בית-ספר מחרקוב. בתגובה לאחד הפרסומים הקודמים שלי על תולדות הסרט, כתבו הילדים שהם מכירים את האיש שאני מחפש. הוא נקרא ניקולאי איבנוביץ' בוצ'ילב והוא גר בעירם... והנה אני בדרך לדירתו בחרקוב. את הדלת פתח לי גבר גבוה, השומר על הופעה. צבאית מבריקה של גבר לא צעיר. ניקולאי איבנוביץ'. בוצ'ילב לא הירבה בדברים, אבל היה מאוד חברותי, מתחשב וקשוב.

עבורי כל זה היה מאוד לא צפוי, - סיפר ניקולאי איבנוביץ' בוצ'ילב. - פעם הגיעו אלינו לבריגאדה אורחים, את צ'רקאסוב הכרנו מיד, אחר כך – את אייזנשטיין. אחרי שצפו בזירה, שם ביצענו כמה הקפות על סוסינו, קראו לי אל המפקד. בקבינט ראיתי את צ'רקאסוב, אייזנשטיין ועוד כמה אנשים שלא היו מוכרים לי. קלמיקוב הבהיר בנוסח צבאי, קצר מאוד, מדוע נקראתי. מסריטים סרט היסטורי, נדרש פרש מנוסה. ללא מלים מיותרות, מבטו אל עיני, הוא שאל בחומרה: "לא נראה לך?". השאלה נשמעה כך, שהדבר כבר הוחלט, ולי נשאר רק להסכים. והנה הצילום. אותי הלבישו בתלבושת נסיך, נתנו לי שריון וקסדה, הדביקו זקן, העטו בסגין. כשסוסי התרגל אלי שוב, הראינו את עצמנו ל"נר" אייזנשטיין.

הבמאי, כך נראה, היה מרוצה, כיוון שמיד הוחלט לקחת את ה"שוט". אחר כך נלחמנו בדו-קרב עם סורקוב – הכפיל של הטבטוני, לחמנו ברצינות, בשכחנו את המצלמה. ברגע מסוים תפסה אותי התלהבות כזו, שלא התאפקתי ותפסתי בכל הכוח בקרני הקסדה המכוערת של המאסטר היקר שלי, עד שהוא כמעט נפל מהאוכף. סורקוב לא היה יכול לסלוח לי על מקרה זה לאורך זמן.

במקום אפילו

למרבה הצער, עם כל שנה נשארים אתנו פחות מאלו שלקחו חלק ביצירת היצירה הקולנועית הלאומית הקלאסית שלנו. כשכמעט הגיע לגיל 90, בסתיו 1987, נפטר ניקולאי איבנוביץ' בוצ'ילב.

למרות "קטילתה" הנחרצת של אגדה זו, היא מסרבת לגווע, ואנו מוצאים עדיין את שמו של דובאטור בהקשר זה גם היום. כך, רשימת הקרדיטים הארוכה של הסרט (באנגלית) פותחת בבמאי – סרגיי מ. אייזנשטיין, המופיע בהמשך גם ככותב התסריט, העורך ומתווה התלבושות, כוללת, כמובן, גם את מחבר המוסיקה – סרגיי פרוקופייב, ומסתיימת ביועץ הצבאי – ק.קלמיקוב ובכפיל לצ'רקאסוב בסצנות הרכיבה – דובאטור.

סיפור חייו של ויקטור שלובסקי הוא סיפור מרתק בפני עצמו. הוא היה הצעיר מבין ארבעת ילדיו של מרצה למתמטיקה (יהודי-מומר) בבית הספר הגבוה לקציני תותחנים בסנט-פטרסבורג. זודו, איסק ולדימירוביץ' שקלובסקי, היה מבקר ופובליציסט וחי בחו"ל עוד מלפני המהפכה. ויקטור למד באוניברסיטת סנט-פטרסבורג. ב-1916 התנדב לצבא. השתתף במהפכת פברואר 1917 ונפצע בשירות הממשלה הזמנית וקיבל ממנה עיטור. היה פעיל בסוציאליסטים המהפכנים שהתנגדו לבולשביקים ולאחר מהפכת אוקטובר נאלץ להתחבא במקומות שונים ברוסיה ואוקראינה. בזמן בריחתו נמלט בקפיצה מהרכבת כאשר על ידי בלש. במוסקבה פגש את מקסים גורקי שהתערב למענו אצל יעקב סברדלוב¹²³ שסידר עבורו ב-1919 חנינה. אחד מאחיו הוצא להורג ב-1918 ואחותו מתה ברעב בסנט-פטרסבורג ב-1919. הוא שירת בצבא האדום בזמן מלחמת האזרחים, אך ב-1922 נאלץ לברוח מרוסיה לברלין בגלל פעילויותיו הקודמות. ב-1923 הורשה לחזור לרוסיה. אחיו השני, ולדימיר בוריסוביץ', יליד 1889, בלשן ופעיל התנועה האופוזיציונית הפרבוסלאבית ה"יוספיאנית", הוצא להורג בטיהורי 1937.

---

¹²³ סברדלוב, יעקב מיכאילוביץ' (Яков Михайлович Свердлов, 1885-1919), ממנהיגי המפלגה הבולשביקית. נולד בניז'ני-נובגורוד (ששמה הוסב ב-1930 ל"גורקי", עד תום התקופה הסובייטית). בנעוריו הצטרף לתנועה הסוציאל-דמוקרטית ואירגן את התנועה המהפכנית בעירו. הצטרף ללנין, נאסר והוגלה לסיביר. לאחר מהפכת פברואר 1917 חזר לפטרבורג והשתתף במהפכת אוקטובר. נבחר יו"ר הוועד המרכזי הכל-רוסי. היה אחד האנשים המרכזיים בשלטון הרוסי שהתגבש סביב לנין. נפטר לפתע בדרכו לקונגרס הסובייטים בחארקוב. העיר הגדולה יקטרינוגראד בהרי אוראל נקראה על שמו, אך חזרה לשמה המקורי לאחר התמוטטות השלטון הסובייטי.

18. חייו והרפתקאותיו של זינובי פשקוב

צירוף השמות שקלובסקי – גורקי – סברדלוב העלה בזיכרוני סיפור מופלא על גנרל אחר ממוצא יהודי. סיפור זה קיבלתי מפרופ' יובל נאמן ז"ל, ששמע אותו משקלובסקי אחר – מהאסטרונום הנודע יוסיף סמואילוביץ' שקלובסקי¹²⁴. שקלובסקי סיפר שכאשר נסע לכנס בינלאומי בפאריס הייתה הקצבת המטבע הזר שלו זעומה ביותר. שהותו בזמן הכנס מומנה על ידי המזמינים, אבל הוא רצה להישאר בפאריס עוד כמה ימים נוספים. הוא שמע מעמיתים רוסים, שהיו במצב דומה, על האפשרות ללון בבית העלמין הרוסי בסנט-ז'נבייב שבעיר, שם אפשר למצוא מחסה ללינה תחת אחד ממבני הקבורה המפוארים, וכך עשה. כיוון שכבר היה שם, שוטט בין הקברים והתבונן במצבות. אגב שיטוט נתקל במצבה מכובדת שעליה חקוקה הכתובת: 'זינובי פשקוב, לגיונר'. השם פשקוב נשמע לו מוכר – אלכסיי מקסימוביץ' פשקוב היה שמו המקורי של הסופר הדגול מקסים גורקי. האם זה בן או קרוב משפחה אחר שלו? כשחזר למוסקבה החל לחקור בדבר וניצל לשם כך את קשריו כחבר האקדמיה. הסתבר שזינובי פשקוב הוא, במובן מסוים, אכן בנו של גורקי – בנו המאומץ.

זינובי מקסימוביץ' פשקוב נולד בשנת 1884 בניז'ני-נובגורוד כיהושע-זלמן מיכאילוביץ' סברדלוב, השני משמונת ילדיו של אומן התחריטים היהודי מיכאיל מוסייביץ' סברדלוב, ממשפחה שעשתה את דרך הנודים מזרחה – מביאליסטוק שבפולין, לאזור פולוצק שלידי ויטבסק, ומשם לגדות הוולגה, והוא אחיו הבכור של יעקב סברדלוב הנודע, שותפו לדרך של לנין.

זינובי הנער לא נטה ללימודים, ושוטט רבות על גדות הוולגה עם טיפוסים משולי החברה. שינוי משמעותי בחייו אירע בשנת 1896, כאשר פגש הסופר המהולל בן-עירם, מקסים גורקי, את המשפחה באחת התערוכות, ונעשה ידיד המשפחה. שני האחים "נדבקו" בלהט האידיאולוגי של גורקי. ב-1902, בזמן גלותו של גורקי בעיירה ארז'מס, כ-100 ק"מ מצפון לניז'ני-נובגורוד, התלווה אליו זינובי כמזכירו. מאוחר יותר, ב-1907, כשגורקי שהה באי קאפרי, הצטרף שוב זינובי אליו. בביוגרפיה של גורקי שכתב אנרי טרוואן¹²⁵ מסופר:

... פרט לאורחים הקבועים שהה שם אז גם זינובי פשקוב, "הבן המאומץ" של גורקי, גבר צעיר בן עשרים ושמונה, ששמו האמיתי סברדלוב, ושגורקי שם לב אליו סמוך ל-1900. לאחר שהתעניין בגורלו שימש אותו גורקי כסנדק, כשהחליט זינובי בגיל שמונה-עשרה להיטבל כאורתודוקס. הטקס היה הכרחי, מפני שבלעדיו לא נתאפשר לזינובי להתקבל לבית-הספר הפילהרמוני. באותה הזדמנות חגיגית התיר לו גורקי לשאת את השם פשקוב. גם אם לא היה במקרה דן אימוץ כחוק, הרי הקשרים הרגשיים בין "הסנדק" ל"בן-סנדקותו" היו אמיצים מאוד. ב-1904 (עם פרוץ מלחמת רוסיה-יפן – ד.ע.) סירב זינובי פשקוב להתגייס לצבא. הוא נסע (דרך פינלנד, שוודיה ואנגליה) לקנדה ועבד בבית-חרושת לבורסקאות בעיר טורונטו. לאחר נדודים לרוב ברחבי ארצות-הברית ובניו-זילאנד, שב לרוסיה. משם "קפץ" לקאפרי. "בני האובד זינובי בא לא מכבד", כתב גורקי למקס בנו ב-24 במאי 1907. "יש בפניו סיפורים מעניינים מאוד על ניו-זילאנד ועל כל-מיני פראים". סיפוריו של הבחור שוחר-ההרפתקאות שעשעו את גורקי והזכירו לו את נדודיו-שלו, בימי נעוריו..."

(באפריל 1906 הצטרף זינובי לגורקי בניו-יורק כשזה הגיע לארצות-הברית. אך שהותו של גורקי בארה"ב נקטעה כשפרצה שערורייה, לאחר שהממשלה הרוסית הדליפה לתקשורת שבת-לווייתו, השחקנית מאריה אנדרייבה, אינה אשתו החוקית אלא פילגשו... גורקי עזב באוקטובר 1906 לאיטליה, ומצא שם מקלט באי קאפרי).

¹²⁴ שקלובסקי, יוסיף סמואילוביץ' (Иосиф Самуилович Шкловский, 1916-1985), יליד גלוחוב שבאוקראינה. היה פרופסור במכון האסטרונומי הממשלתי על שם שטרנברג במוסקבה. חתן פרס לנין (1960) ומשנת 1966 – חבר בהתכתבות של האקדמיה למדעים של ברית המועצות. שקלובסקי לחם נגד תופעות אנטישמיות בברית המועצות והגן על אנדרי סחרוב. כתוצאה מכך היו לו מספר היתקלויות עם השלטונות והם הקשו על הופעותיו בכנסים בינלאומיים בהו"ל. הוא אביו הביולוגי של המתמטיקאי אלכסנדר שנירלמן שהיה חבר סגל באוניברסיטת תל-אביב. לשאלתי, באמצעות פרופ' ויטאלי מילמן, השיב שנירלמן שלא ידוע לו על קירבה משפחתית בין יוסיף סמואילוביץ' לויקטור בוריסוביץ', אם כי מהשם שקלובסקי ניתן לשפוט שמוצאם מאותה עיירה שבמעלה הדנייפר בביילורוסיה, ולכן ייתכן שיש ביניהם קשר משפחתי רחוק.

¹²⁵ אנרי טרוואיה: גורקי (1986). תרגום עברי: אביטל ענבר. הוצאת "מסדה", 1992. עמ' 105-106.

Gorky, Mme Gorky and his adopted son Nikolay Fieshkoff on the arriving steamship.
PHOTO BY UNDERWOOD & UNDERWOOD

'גורקי, גב' גורקי ובנו המאומץ ניקולאי פשקוב על אוניית הקיטור שהגיעה'

זינובי שימש לגורקי בקאפרי כיותר ממזכיר. הוא ארגן ודאג לפרטי האירוח של פגישות העלית האינטלקטואלית והמהפכנית שהתקיימו בווייליה והיה שותף פעיל בהן. שם הוא פגש ונשא לאשה בת של קולונל קוזאקי. הם היגרו לארצות הברית, אך נפרדו לאחר זמן קצר. נולדה להם בת, אליזבט, שגורלה אינו ידוע.

. גורקי כנגד לנין במשחק שחמט, זינובי בין הצופים. קאפרי 1908

ב- 1913 חזר זינובי לקאפרי. כעבור זמן קצר, לאחר החנינה שהוענקה לסופרים מתנגדי המשטר, חזר גורקי לרוסיה. המלחמה הפתיעה את זינובי פשקוב באיטליה. הוא אינו רוצה לחזור לרוסיה, ובמקום להתגייס לצבא הצאר, הוא מתנדב ללגיון הזרים הצרפתי.

המתנדבים ללגיון עוברים שני חודשי אימונים. פשקוב המוכשר, השולט בשפות רבות (מלבד רוסית הוא שלט גם בצרפתית, אנגלית, איטלקית וגרמנית), התקדם במסלול הפיקוד הקשוח של הלגיון – טוראי ראשון באוקטובר 1914, רב-טוראי באפריל 1915, ובמאי 1915 בזמן שפיקד על יחידה בחזית Arras, נפצע קשה וכדור ריסק את זרועו. הוא הצליח לעלות על רכבת ולהגיע לבית החולים האמריקאי של Neuilly, שם קטעו את ידו והצילו את חייו.

משפחתו של סברדלוב ברוסיה נידתה אותו לאחר שהתנצר. קרע רגשי חמור לא פחות גרם גיוסו לצבא הצרפתי ביחסו עם גורקי, וזאת במסגרת המחלוקת שפרצה במפלגות הסוציאליסטיות ברוסיה עם פרוץ מלחמת העולם. וכך מסופר על כך אצל טרואיה:

... זינובי פשקוב, ששהה אז בצרפת, התאזרח שם, התגייס לצבא הצרפתי ונפצע קשה. לא היה מנוס מכריתת ידו הימנית. הואיל ולא יכול עוד לכתוב, ביקש מהמהפכן גרגורי אלכסינסקי, שביקר אצלו בבית-החולים האמריקני בניי שליד פאריס, שיכתוב לאביו להודיעו על כך. גורקי השיב לאלכסינסקי שצר לו לשמוע שבנו המאומץ איבד זרוע ב"מלחמה אימפריאליסטית". "כה נוקשה ויבש היה מכתבו", כותב אלכסינסקי בספרו "מקסים גורקי", "שביכרתי שלא למוסרו לבנו".¹²⁶

זינובי קיבל עיטור גבורה ושוחרר כגמלאי מהצבא, אך במהרה גויס לפעילות פוליטית-תעמולתית. תחילה הוא מרצה בחוגי עילית באיטליה. ב-1916, בדרגת ייצוג של סגן, נשלח הקצין הגידם לארצות-הברית, ומלווה את שגריר צרפת, ז'יסראן, כתועמלן למען כניסת ארה"ב למלחמה. ב-1917 עוטר פשקוב באות לגיון הכבוד. בשנה זו ביקר שוב את מקסים גורקי, כשנלווה למזכיר הראשון בשגרירות צרפת באיטליה, שארל דה שאמברן, כשזה בא כדי לרכך את ביקורתו של גורקי על צרפת. שסיפר על כך:

... בשיחה השתתף גם בנו המאומץ של פשקוב, סגן זינובי פשקוב, שבא במיוחד מצרפת בשביל ללוות את הדיפלומט. זינובי פשקוב הסביר לאביו בהתרגשות עזה. "הסתכלתי בגורקי", מוסיף שארל דב שאמברן, "הוא נראה כמרחם עלי, מרחם על עצמו, מרחם על בנו פשקוב". מאריה אנדרייבה הגישה תה עם עוגות ודבש. אחרי-כן הקדיש גורקי אחד מספריו לזינובי פשקוב, וכשלווה את אורחיו אל הדלת, אמר: "הבה ונשכח את חילוקי-הדעות הפעוטים בינינו; הם חסרי חשיבות..." ברחוב קרא פשקוב את ההקדשה: "לבני אהוב-לבי, שהיה, הייתכן הדבר? לצרפתי שוביניסט".¹²⁷

בשנים הבאות מילא זינובי פשקוב שליחויות דיפלומטיות ברוסיה וברומניה. במאי 1917, בדרגת סרן, הוא נשלח למשא ומתן עם הממשלה המהפכנית הזמנית ברוסיה, משא ומתן שבא אל קיצו עם מהפיכת אוקטובר והסכם ברסט-ליטובסק. הוא נשלח שוב על ידי ממשלת צרפת כדי לייעץ לצבאות הלבנים – לאטמאן הקוזאקי סמיונוב בוולדיוסטוק ואחר כך לעזור לאדמירל קולצ'אק בארגון מחדש של צבאו באוראל. עם מפלתו של זה, הוא נשלח בפברואר 1920 לקווקאז למפקדתו של גנרל וראנגל. הניצחון הסופי של הצבא האדום על הלבנים כפה עליו לחזור לצרפת. "שללו" משליחות זו היה בת-זוגו הנסיכה סלומה אנדרוניקוב, שהביאה עימו לאירופה.

פשקוב לא התנתק נפשית מרוסיה, ובוודאי לא מגורקי. אחרי שזה האחרון גלה שוב לאיטליה (בעצתו של לנין – מטעמי בריאות ופוליטיקה כאחד), שימש פשקוב בימי הרעב הגדול כמזכיר האגודה "כנגד הרעב" שהפיצה את קריאתו הנואשת של גורקי לעיתונות העולם כולו כדי ליצור דעת קהל למען משלוח מזון לרוסיה.

במאי 1922, מבלי לנתק את קשריו עם משרד החוץ הצרפתי, חזר פשקוב ללגיון הזרים והתמנה כמפקד בכוח הלגיון במרוקו (וזאת למרות שעדיין לא הייתה לו אזרחות צרפתית). הוא הנהיג את חייליו בגבורה, וביוני 1925 נפצע ברגלו השמאלית בהתקפה בבאב-טאזה - "באופן סימטרי", התלוצץ, בהראותו את שרוול ימינו הריק... אחרי זאת שימש בתפקידים צבאיים ודיפלומטיים לסירוגין. על שירותו בלגיון הזרים הצרפתי במרוקו בשנים 1921-1926 כתב ספר זיכרונות.

ב-1928 ביקר שוב זינובי את גורקי בגלותו בסונְּטָה שבאיטליה, לפני שהסופר בן ה-60 החליט לחזור סופית לברית המועצות.

¹²⁶ שם, עמ' 111-112.

¹²⁷ שם, עמ' 120.

זינובי פשקוב בלגיון הזרים, 1926

בשנים 1926-1929 שירת פשקוב בשגרירות צרפת בארצות הברית. לאחר מכן חזר לזירה הים-תיכונית. במשך כמה ביקורים בלבנון, בין מספר משימות פיקוד בלגיון במרוקו, מילא תפקידים חשובים בממשל המנדט הצרפתי בלבנון, כולל טיפול במרד השיעים בג'בל אמל שבדרום לבנון. בתקופה זו פגש את אשתו השנייה, ז'אקלין דֶלוֹנְיֵי-פֶלוּוִיל – אלמנתו של דיפלומט. גם נישואים אלה החזיקו מעמד זמן קצר בלבד.

ערב פרוץ מלחמת העולם השנייה היה רב-סרן פשקוב מפקד הגדוד ה-3 של חטיבת הזרים ה-2 במרוקו, ידוע היטב ומיווד עם חוגי הממשל, החברה והעיתונות. אבל במאי 1940 התמוטטו הכוחות הצרפתיים מול הוורמאכט הגרמני. ביוני 1940, נענה פשקוב לקריאתו של דה-גול והחליט להצטרף לכוחות צרפת החופשית של הממשלה הגולה בלונדון. לאחר שהצליח ליצור את הקשר, הועלה לדרגת קולונל ונשלח בסוף 1941 כשגרירה של ממשלת דה-גול לדרום-אפריקה, ממנה ארגן משלוחי נשק לבנות-הברית. באפריל 1944 הועלה לדרגת בריגדיר-גנרל ונשלח כשגריר לממשלת הרפובליקה הסינית בצ'ונגקינג, ואחר-כך, ב-1946, כשגריר ליפן. ב-1950 פרש גנרל פשקוב לגמלאות. כעבור שנתיים עוטר באות לגיון-הכבוד.

לאחר חזרתו של דה-גול לשלטון ב-1958, נקרא זינובי פשקוב שוב לשירות והוטלו עליו מספר משימות דיפלומטיות עדינות, שהאחרונה בהן, ב-1964, הייתה במשא והמתן עם צ'אנג-קאי-שק לגבי ההכרה בסין הקומוניסטית ומעמדה של טאיוואן.

זינובי פשקוב נפטר בפאריס בנובמבר 1966. הרפתקאותיו ועלילותיו במשך 82 שנותיו יכולות למלא כרכים רבים. ואכן, סיפור חייו של פשקוב נודע ברבים בשנים שעברו מאז "תגליתו" של שקלובסקי, ונכתב עליו לא מעט. אמנם הוא המיר את דתו, מטעמי נוחות, עוד בנעוריו, ואפרו נטמן בבית-עלמין נוכרי, אך אולי מן הראוי הוא שגם אצלנו, בישראל, יוכר עוד גיבור גידם אחד בן העם היהודי...

גורל בני משפחת סברדלוב הוא דוגמה מרשימה לגורל היהודי: משמונת ילדי משפחת סברדלוב, עלה אחד – יעקב – לצמרת השלטון הבולשביקי. אחיו הבכור – יהושע-זלמן, לחם בלגיון הזרים ושירת את ממשלת צרפת, גם כנגד הבולשביקים. האחיות הבכירה, שרה, ועוד שניים או שלושה מהאחים – היגרו לארצות הברית. בן הדוד, רפאל בן הלל סוירדלוב (1885-1965), עלה לארץ ישראל ב-1904 והיה ממייסדי "הפועל הצעיר", ממקימי "עיר-גנים" (היא רמת-גן), והמורה לגיאולוגיה בגימנסיה הרצליה. ספריו היו ספרי הלימוד המקובלים במקצוע זה שנים רבות.

19. ויכוחים בעולם - בעיתונות ובמרשתת

הוויכוח לגבי מוצאו של איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי מתנהל לא רק כאן, בישראל, אלא גם ברחבי העולם. להלן דיון שהתנהל בפורום הצייר ("פורום א-פוליטי לדיונים באומות הצייר"¹²⁸), בכותרת: **מותו של צ'רניאחובסקי**.

קים סונג (טאיוואן), 15.3.2006: ב-1 בפברואר 1945, ביקע גנרל צ'רניאחובסקי את הכיס בתוקפו בין אלבינג לקניגסברג, אבל צ'רניאחובסקי נהרג בעת פעולה. האם יודע מישהו מכס באיזו סיטואציה נהרג גנרל יהודי זה?

יוג'ין בייקר (קניגסברג): בבוקר ה-18 בפברואר ליד מהלוק, פרוסיה המזרחית. הוא נורה על ידי רסיס פגז כשנסע במכוניתו לביקורת ומת כמעט במקום.

"מארס" (שגהאי): קים סונג צדק. גנרל הארמיה צ'רניאחובסקי היה יהודי.

דייוויד קלארק (ארה"ב), 16.3.2006: גנרל איבן צ'רניאחובסקי היה יהודי, אבל, מה שיותר לעניין, הייתה לו קריירה מבריקה בצבא הסובייטי והוא כונה פעמיים כ"גיבור ברית המועצות". הוא נעשה "מפקד חזית" באפריל 1944 – כמדומני זכור לי שהוא היה הקצין הצעיר ביותר שמונה לדרגה זו. פגז התפוצץ מאחורי הגיפ שלו כשהוא נסע למפקדת קו החזית שלו. רסיס מאותו פגז חדר דרך המושב האחורי (שם ישב), דרך גבו וחזהו, לפני שעבר דרך זרועו הימנית של הנהג ונתקע בלוח המכוונים. הגנרל עוד חי זמן מספיק כדי להיחשב על ידי נהגו הפצוע, רב-סמל וינוגרדוב (עמי' 481 ב"גנרל צ'רניאחובסקי" מאת א. שריפוב, הוצאת פרוגרס, מוסקבה 1980).

יוג'ין בייקר: אני יכול לראות את זה (שהוא יהודי) על פניו, אבל לא יכול למצוא תעודות כלשהן (לכך).

קים סונג: נראה שדייוויד נתן דיווח מדויק על מותו (מצטט ברוסית מ- [http://persona.rin.ru/cgi-](http://persona.rin.ru/cgi-bin/rus/view)

[bin/rus/view](http://persona.rin.ru/cgi-bin/rus/view)): משלושה צדדים התקרבו כוחות צ'רניאחובסקי לקניגסברג. בבוקר ה-18 בפברואר יצא איבן דנילוביץ' לאגף השמאלי של החזית, כדי לוודא את ההכנות לחיסול מהיר של האויב המכותר. זה היה באזור מהלוק, בפרוסיה המזרחית. "הספקנו כבר לעבור בכל קטע החזית" – סיפר נהגו של המפקד, - "אבל עברו הכול היה קטן... הוא, איבן דנילוביץ' היה כזה שנדחק לכל חפירה, לכל משוריין. חזרנו למכונית המשורינת. בחזית שרר שקט. פתאום התפוצץ מאחור פגז. הרסיס חדר דרך מסגרת המכונית ופצע קשה את המפקד". הפצע היה אנוש, הרופאים לא יכלו להציל את צ'רניאחובסקי. ב-18 בפברואר 1945 המפקד הסטליניסטי-לניניסטי המוכשר לא היה עוד. הוא מת בקרב, כחייל.

קים סונג: (מצטט ברוסית מ- <http://www.russian-bazaar.com/cgi-bin/r>): "רק שפודפולקובניק רבינוביץ' שכח בבת אחת שכאשר אתה קורא הלאה בטקסט המצורף לפנייה של גיבורה יהודיה, כמו ליודמילה קרבץ... (?), וזה בכלל מפתיע ששחור על גבי לבן מופיע גנרל הארמיה איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי בשימת המפקדים היהודים! מה תאמר על זה! כאן יש באמת מציאה לאדון פלחאנוב, עורך המגזין האולטרה-אנטישמ 'זאבטרה' (מחז). " החלק המודגש במשפט טוען שהוא היה יהודי.

יוג'ין בייקר, 16.3.2006: הה-הה, אבל המשפט עצמו מכחיש אותו.

קים סונג: האם אתה יכול להסביר יותר? הרוסית שלי לא טובה כל כך. גם מקורות אחרים אומרים שצ'רניאחובסקי היה יהודי.

יוג'ין בייקר: כמו שאני מבין העובדה שצ'רניאחובסקי היה יהודי מתוארת ב"אנציקלופדיה היהודית הקצרה" שהודפסה ב-1976 בירושלים. במאמר שצינת, יהודי אחר – מארק שטיינברג (המחבר) מכחיש את העובדות המתוארות באנציקלופדיה ומחפש פערים (וכותב על רבים מהם).

קים סונג: מצאתי את שמו ב- [famous Jewish people](http://www.famous-jewish-people.com) וב- [the list of Jews in the military](http://www.the-list-of-jews-in-the-military.com).

יוג'ין בייקר: זהו תדפיס מהאנציקלופדיה.

נ.ב. אין לי דבר כנגד העובדה שהוא יהודי, אבל המקורות הם יותר מדי... נתונים במחלוקת, ושם בוויקיפדיה הם אומרים: "צ'רניאחובסקי היה מפקד החזית הצעיר ביותר בצבא האדום, **נראה** יהודי מלידה [דיושה ציטטה]. כמה נקודות בולטות בקריירה הצבאית הקצרה, אבל הדרמאטית מאוד שלו, מובאות להלן".

"**יוגורטה**"¹²⁹ (רוסיה), 20.3.2006: זו לא עובדה, זו פיקציה. (מצטט מהספר) סלו ברון: היהודים הרוסים תחת הצארים והסובייטים (ניו-יורק ולונדון, 1975):

forum.axishistory.com¹²⁸

¹²⁹ יוגורטה (Jugurtha); סביבות 160 - 104 לפנה"ס) היה המלך הברברי של נומידיה, ידוע בעיקר בשל מלחמתו נגד רומא.

בדומה, יונה (יאן) דוידוביץ' צ'רניאקובסקי, שהחזיק בדרגה הגבוהה ביותר של **מרשל הצבא הסובייטי**, שניצח את הגרמנים בשלושה קרביו (חשובים, מפגש 1943 בוורוני, קורסק וקונוטופ, והיה הגנרל הסובייטי היחיד שמעולם לא הפסיד אף קרב, נהרג בזמן מסע הקרב שלו על קניגסברג (היום קלינינגרד) על ידי פיצוץ מסתורי של מוקש, שכנראה הונח על ידי פקודיו שלו. הוענקה לו משאלתו האחרונה והוא נקבר בבית הקברות היהודי בעיר מולדתו וילנה בנוכחות קרובי משפחה, כולל שני רבנים.

מקורות רוסיים מצהירים שצ'רניאקובסקי היה אוקראיני.

קים סונג: למה אתה מתכוון? אם למעשה הוא לא היה יהודי, מדוע רצה להיקבר בבית קברות יהודי? אולי הונח על ידי כמה מפיקודיו... מעניין...

"**יוגורטה**": זה אחד הדברים המגוחכים ביותר ששמעתי מעולם. מאיפה בא הזבל הזה? צ'רניאקובסקי נהרג על ידי פגז ארטילריה רחוקת טווח גרמנית, רבים מקציניו וחייליו חזו במותו, וזה יהיה סוף הסיפור.

ויקטור (הרפובליקה הדומיניקאנית): קטע היכול להתפרש כעלבון לאומי נערך (צונזר).

יוג'ין בייקר: בסדר, הבה נשחק בקונספירציה. שמה השני של אמו – לודביקובנה (זה אומר ששם אביה היה לודוויק – שם מערבי מקובל). הנוהג המקובל של יהודים באימפריה הרוסית היה לשנות את שמותיהם היהודיים לשמות מערביים (לא פולניים) בגלל חששם מפוגרומים ואנטישמיות.

טוקו (אולשטיין, פולין): אין לי מושג למה קטע, שצ'רניאקובסקי כנראה נהרג על ידי חייליו הוא, הושמט. תיאורית הקונספירציה שצ'רניאקובסקי נהרג על ידי ה-NKVD בפקודת סטאלין ידועה היטב בפולין. אני חושב ששמועות כאלה הופיעו מיד אחרי מותו. הסיבה המיוחסת לצעד זה הייתה: (1) כישלונם בריסוק הגרמנים בינואר בגזרת החזית הביילורוסית ה-3, שהובילה להיווצרות כיס הלוגנביל. הכיס העסיק חזית שלמה בפרוסיה המזרחית ועיכב את פומרניה וכתוצאה את פעולות ברלין. (2) צ'רניאקובסקי היה סוג של רפורמיסט. צעיר ופופולרי, וסטאלין החליט שהוא היה איום. אתה יודע: המוות פותר את כל הבעיות. האיש איננו, הבעיה איננה.

AFAIR כתב על כך בברלין, אבל אינני בטוח.

יוג'ין בייקר: סוג כזה של קונספירציה לא עובד – כי אם ה-NKVD רוצה במותו של מישהו, אין צורך בפצצות, רעל וכדומה – הם יכולים תמיד לאסור אותו ולירות בו.

מאָרס: צ'רניאקובסקי דווקא הצליח לא רע כשנהרג בפעולה. לפי ההיגיון שלך (טוקו), זיקוב היה צריך להירות ב-1941, כשהוא נכשל בבירור במסע לברלין אחרי התקפת הנגד שלו במוסקבה. איך, לעזאזל, קונספירציה ה-NKVD למותו של צ'רניאקובסקי (תודה לאל! לא עוד הפנטזיה של מותו בידי אנשיו הוא!); צ'רניאקובסקי נהרג על ידי ארטילריה גרמנית, מאות מקציניו וחייליו היו שם והיו עדים לכך, חברים, אפילו בארץ רשעה כמו ברית המועצות, נהרגו לפעמים הגנרלים שלה על ידי האויב, ולא על ידי אותם קומוניסטים ארורים, למה כל כך קשה לקבל את זה?

סטין אמנטורפ (דנמרק): טוב, אשר למוצאו של צ'רניאקובסקי אזי חבר השופטים עדיין לא הגיע להחלטה, כמדומני. לאחר שקראתי על צ'רניאקובסקי במשך שנים, לא מצאתי שיש הסכמה כלשהי על כך בין המקורות. למרות שקיימת נטייה לפיה מקורות מערביים נוטים להשקפה שהוא היה ממוצא יהודי ומקורות סובייטיים/רוסיים נוטים להשקפה שהוא היה אוקראיני. לא שיש לי עניין מיוחד במוצאו של צ'רניאקובסקי, אבל זה מעבר למחלוקת שהוא נולד ב-29 ביוני 1906 באומן, במחוז צ'רקאסי – אוקראינה, מה שבספרי עושה אותו אוקראיני. אבל זה אינו מוציא את האפשרות שהוא היה ממוצא יהודי.

אני מטיל ספק רב שהמקור המצוטט על ידי יוגורטה הוא הסיבה לכך שצ'רניאקובסקי נחשב יהודי (בין אם זה נכון או לא), כיוון שהציטטה המובאת מלאה כל כך בשגיאות כך שהיא מאבדת כל אמינות שהיא. ראשית, שמו היה איבן דנילוביץ' צ'רניאקובסקי; שנית, הייתה לו רק דרגת גנרל-ארמיה, אליה הועלה ב-26 ביוני 1944; שלישית, "הגנרל הסובייטי היחיד שמעולם לא הפסיד קרב" זו אמירה נועזת ואפשר להפריכה, ולבסוף הטענה שהוא כנראה נהרג על ידי מוקש חולקים עדי ראיה רבים, כך שאין לה תוקף. לפרטים נוספים על מותו יותר לי להציע את ספרו המצוין של א.א. מאסלוב "גנרלים סובייטיים שנפלו". בברכות, סטין אמנטורפ

סטין אמנטורפ: מארס – נא הרגע. אף אחד כאן לא טען שצ'רניאקובסקי נהרג על ידי אנשיו שלו. התיאוריה מופיעה במקור שצוטט על ידי יוגורטה, אבל הוא טוען שאינה נכונה, ואני מסכים איתו. זה שטוקו מזכיר שתיאוריה כזו ידועה בפולין אינו אומר שהוא תומך בה. לדון בשמועה זה בסדר אם רוצים לאמת אותה או להפריך אותה, ואין לי בעיה עם חזרה על שמועה שהייתה בזמן מותו של צ'רניאקובסקי. בהיסטוריה הסובייטית יש די דוגמאות של אנשים מצליחים שמתו או נעלמו, כך ששמועות כאלה באות בקלות. למרות זאת זה אינו עושה אותן אמיתיות. כל טוב, סטין.

"**יוגורטה**": הציטטה מספרו של סלו ברון הייתה דוגמה מובהקת, לפחות עבורי, של הכזב המוחלט של המקורות על מוצאו היהודי של גנרל צ'רניאקובסקי.

טוקו: לפי הידוע לי צ'רניאחובסקי לא הצליח במיוחד כשהוא נהרג בפעולה. התקפתו על פרוסיה המזרחית הייתה כישלון (ליתר דיוק, כישלון שמור) בסתיו 1944, והוא פיגר מאחרי המתוכנן, עם אבידות גדולות בינואר 1945. הסיבה מדוע הכוחות שהגנו על קניגסברג נאלצו לסגת הייתה צבאו של רוקוסובסקי. לעומת צ'רניאחובסקי, הוא נע הרבה יותר מהר מהמתוכנן במתקפת החורף של ינואר. הוא ניתק את פרוסיה המזרחית ב-26 בינואר (לפי התוכנית באותו יום הוא היה אמור ללחום בגבולות פרוסיה המזרחית, ליד ניידנבורג ווילנברג). לגרמנים נשארה רק אופציה אחת – לפרוץ החוצה משם במהירות האפשרית. הם החלו בהתקפת הנגד שלהם ב-27 בינואר עם כוחות הארמייה ה-4. כשהארמייה ה-4 עזבה את עמדותיה על קו האגמים הגדולים, ארמיית הפאנצרים ה-3 הייתה בסכנה באגפה הימני. זהו מדוע הם אולצו לסגת לכיוון קניגסברג, לא בגלל הלחץ של צ'רניאחובסקי.

אגב, אינני תומך בתיאוריית הקונספירציה למותו של צ'רניאחובסקי. רק דיווחתי על השמועה שהייתה, ועדיין קיימת בפולין. אני עקבתי אחרי הנושא, כיוון שהייתי סקרן (לדעת) אם שמועה זו מופיעה כאן.

מצאתי התייחסות לאותה מפלה, שטען לגביה טוקו, גם בדיון על ועידת יאלטה שמצאתי במאמר באתר אינטרנטי באיטלקית (*Superare Yalta o rimediare su Yalta*). המיוחס לפרנקו פלדיני, עיתונאי והיסטוריון המתמחה בהיסטוריה איטלקית של המאה ה-20, בייחוד בפשיזם ובחלקה של איטליה במלחמת העולם ה-2:

... הזהירות שבה ניסה סטאלין להסתיר מהמערביים, והצליח בזאת באופן מושלם, לפחות שלוש מפלות קשות של צבאו בין אוגוסט 1944 ומרץ 1945. אחת מכל אלה נגעה לצ'רניאחובסקי והחזית הביילורוסית ה-3 שלו שב-15 באוקטובר 1944 עברה למתקפה, וכבשה לאורך גבולות פרוסיה המזרחית את גומבינין וגולדפ, כשארמיית המשמר הגיעה לנְמְרסדורף בקפיצה של 60 קילומטר. ארמיית הפאנצרים של הוספד עברה למתקפה, קודם הדפה והרסה את הארמייה ה-4 של המשמר, ואחר כך את החלק העיקרי של החזית ה-3. ב-5 בנובמבר, הרוסים היו צריכים להשלים עם מפלה שעלתה ב-100,000 איש, 1,000 טנקים ו-300 תותחים.

אבל על אף הדיונים והוויכוחים, יהדותו של צ'רניאחובסקי עדיין מקובלת במערב, גם בקרב היסטוריונים רציניים שאינם יהודים. כך, לדוגמה, נכתב עליו בעמודים 138-139 בספרו של שון מקאטיר "500 ימים: המלחמה במזרח אירופה, 1944-1945"¹³⁰:

... חינו של איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי בן ה-38 של הארמייה ה-60, שזה עתה סיים מערכת חורף מעולה בפולין, הלך ועלה בעיני הסטאבקה. גנרל יהודי נדיר זה בצבא הנגוע באנטישמיות היה הראשון מדור חדש של גנרלים סובייטים שלא לחמו במלחמת האזרחים. צ'רניאחובסקי "זכה בדברנותיו" בנסיגה בשנת 1941 כמפקד האוגדה ה-28 שלחמה כנגד הפאנצרים עקב בצד אגודל מנהר הנימון עד הוולחוב. אחד מהטובים ביותר במנהיגי מבצעי השריון במלחמה, הסטאבקה נתנה בידי הגנרל הצעיר הדינאמי את הפיקוד על הארמייה ה-60 ביולי 1942. בהנהיגו ארמייה זו אז בהברקה מתמדת, לא היה ניתן להתכחש לכישרונו הבולט למרות גילו הצעיר. וסילבסקי נעשה, במידה מסוימת, פטרונו לאחר מותו של וטוטין והמליץ לסטאלין על קידומו. כאשר נותצו מעוזי ההגנה האחרונים בטרנופול, נקרא צ'רניאחובסקי מעמדת פיקודו וטס למוסקבה לפגישה עם המפקד העליון. סטאלין העניק לצ'רניאחובסקי את הפיקוד על החזית המערבית של סוקולובסקי, ששמה הוסב לחזית הביילורוסית ה-3. צ'רניאחובסקי, צעיר מכל אחד מהגנרלים שלו ומרוב מפקדי הגייסות, נשלח למפקדתו החדשה באותו יום. הצבא שהועמד לפיקודו, ארבע ארמיות ויחידות תמיכה, הוצב בקו מאורשה לוויתבסק. קודמו של צ'רניאחובסקי, סוקולובסקי, הועבר בתורו למטהו של קונייב...

החלפת סוקולובסקי המודה בצ'רניאחובסקי הצעיר, והצבתו של זה בראש החזית מעל הגנרלים המנוסים והמבוגרים ממנו, ודאי שיצרה גם עוינות מסוימת כלפיו אצל כמה מהם. הקונפליקט החמור ביותר, שעליו רק נרמז במקורות הסובייטיים, אבל מפורט בספרו של מקאטיר, היה בינו לבין פאבל רוטמיסטרוב¹³¹, שהיה הראשון מכוחות השריון לקבל את דרגת המרשל, בפברואר 1944, כך שהיה גם בכיר בדרגה

McAteer, Sean M.: **500 Days: The War in Eastern Europe, 1944-1945**, Dorrance Pub. 2009 ¹³⁰

¹³¹ פאבל אלכסייביץ' רוטמיסטרוב (1901-1982), הצטרף לצבא האדום ב-1919 והיה מעורב בדיכוי מרד המלחים בקרונשטדט. ביולי 1943 סבלה ארמיית הטנקים שלו אבידות כבדות בקרב מינסק והוא הודח מהפיקוד. באוקטובר הועלה לדרגת גנרל-פולקובניק ובפברואר 1944 - לדרגת מרשל שריון. לאחר המלחמה פיקד על הכוחות המשוריינים הסובייטים בגרמניה.

ממפקדו הצעיר ממנו, אך אולץ לוותר על דעתו ולהישמע לו במספר מקרים בהם חלק עליו צ'רניאחובסקי והכריחו לפעול בדרך שונה.¹³²

בספרו של מקאטיר מסופר גם על החלקים הקשים ביותר של הלוחמה של חייליו של צ'רניאחובסקי בפרוסיה המזרחית, אלו המוצנעים יותר במקורות הסובייטים ומוזכרים יותר במקורות הגרמניים – ההתנגדות העיקשת של הצבא הגרמני, כולל ההצלחה הזמנית של מתקפת הנגד הגרמנית, המחיר הכבד ששילמו הרוסים ומעשי הנקם האכזריים באוכלוסייה בסיסמה "זיכרו את מאידנק!". מסתבר שאותה "אנושיות ואהבת אדם", שהתבטאה ביחסו של צ'רניאחובסקי לשרידי יהדות וילנה, לא מנעה מעשים נוראים אלה של חייליו בגרמנים. מי שרוצה יכול לראות בכך עוד עדות מסייעת ליחסו המיוחד לעם היהודי.

מטה החזית הביילורוסית השלישית, פרוסיה המזרחית 1945.
משמאל לימין: מפקד המטה א.פ. פוקרובסקי, אי.ד. צ'רניאחובסקי, היועץ הצבאי ו.א. מקארוב

ברשימת 31 הגנרלים במאמרו של איינשטיין נמצא גנרל יהודי נוסף ממשפחת צ'רניאחובסקי או צ'רניאחובסקי, זהו גנרל-לייטננט י.א. צ'רניאחובסקי. באם זהו אותו יעקב צ'רני(א)חובסקי, סבו של ולדימיר מחולון, הרי הניחוש המתאים עבור שם אביו הוא לא דויד אלא אברהם. במקרה זה ייתכן שזה אביה של חווה צ'רניאחובסקי-סמולר, ואולי גם של מנחם ושרה צ'רניאחובסקי. לפיכך תיקנתי את ההשערה השנייה על ידי החלפת דויד צ'רניאחובסקי באברהם. נראה שהצעד הראשון המתבקש כדי לבדוק השערה זו הוא השגת מידע נוסף על אותו לייטננט-גנרל שאיינשטיין כלל ברשימת הגנרלים הסובייטים במלחמת העולם השנייה שיהדותם איננה מוטלת בספק.

¹³² אחד המקרים האלה, לפי מקאטיר, היה כאשר רוטמיסטרוב הכניס כוח שריון שלו כסיוע לחיל הרגלים בכיבוש וילנה, בעוד צ'רניאחובסקי התנגד לכך מהנימוק שלחימה עירונית אינה תפקיד שמתאים לשריון, צשאותו יש לנצל להמשך תנופת ההתקדמות.

פרק רביעי: הוויקיפדיה והגרסה הסובייטית.

20. הערך צ'רניאחובסקי בוויקיפדיות המערביות

אולי זה המקום להביא בפני הקורא את סיפור חייו של צ'רניאחובסקי, כפי שהוא מתמצת בוויקיפדיה בשפות שונות ובזמנים שונים. נתחיל **בנוסף העברי**:

איבן צ'רניאחובסקי, מתוך ויקיפדיה, האנציקלופדיה החופשית, 3.2010.

בול דואר סובייטי שהוצא לזכרו של צ'רניאחובסקי בשנת 1960

איבן דאנילוביץ' צ'רניאחובסקי (ברוסית: Черняховский Иван Данилович; 1906 - 1945) היה **מצביא בצבא האדום** בתקופת **מלחמת העולם השנייה**.

שנות ילדותו: לפי המסמכים הרשמיים איבן צ'רניאחובסקי נולד ב-16 ביוני 1906 בכפר אוקסנינה שבנפת אומן באוקראינה. אך למעשה תאריך מדויק של לידתו אינו ידוע. צ'רניאחובסקי אומץ עוד בהיותו תינוק, מי היו הוריו הביולוגיים לא ידוע. עובדה זו הולידה לא מעט ספקולציות לגבי מוצאו. ישנם היסטוריונים, שטוענים כי צ'רניאחובסקי נולד במשפחה יהודית. לטענות אלו אין ביסוס עובדתי. כשהיה בן 13 נפטרו גם הוריו המאמצים והוא נאלץ לעזוב את הלימודים בבית הספר ולעבוד במוסך הרכבת.

לפני המלחמה: בשנת 1924 התנדב לצבא האדום ונשלח ללמוד בבית הספר לקציני חיל התותחנים בקייב, אותו סיים בשנת 1928. לאחר סיום הלימודים שירת כמפקד מחלקה ומפקד סוללה באגד ארטילרי. בשנת 1931 עבר קורס הסבה לשריון. בשנים 1932 - 1936 למד באקדמיה צבאית במוסקבה. בשנים 1936 - 1938 שירת כמפקד גדוד שריון בחטיבה ממוכנת¹³³. לאחר מכן היה מפקד רגימנט טנקים קלים, מפקד חטיבת שריון, עד שבמרץ 1941 הועלה לדרגת קולונל ומונה למפקד אוגדה משורינת¹³⁴.

מלחמת העולם השנייה: לאחר פלישת הגרמנים לברית המועצות ביוני 1941 לחם יחד עם האוגדה שלו בליטא¹³⁵ ולאחר מכן באזור נובגורוד¹³⁶. במהלך הקרבות איבדה האוגדה את רוב הטנקים שלה והוסבה לאוגדת חי"ר¹³⁷. ביוני 1942 הועלה צ'רניאחובסקי לדרגת גנרל ומונה למפקד גייס

¹³³ לפי שריפוב: תחילה כיהן צ'רניאחובסקי כראש מטה בבטליון הטנקים השני של הבריגאדה הממוכנת ה-8 בקייב. בסוף 1936 הועלה לדרגת סרן (קפטיין) ומונה כמפקד בטליון, ביוזמת מפקד הבריגאדה סמיון קריבושיין. ב 1938 הועלה לדרגת רב-סרן (מיוור) וקיבל פיקוד על הרגימנט המשוריין המיוחד ה-9.

¹³⁴ ב-1940 הועלה לדרגת סגן-אלוף (לויטננט-קולונל) ובאוגוסט כסגן מפקד האוגדה המשורינת ה-2, תחת קריבושיין. במרץ 1941 קיבל פיקוד על האוגדה המשורינת ה-28 בגייס הממוכן ה-12 של הארמיה ה-8, ובאפריל הועלה לדרגת קולונל.

¹³⁵ בשבוע הראשון של המלחמה (החל ב 21.6.1941) האוגדה שלו ניהלה קרב בלימה עיקש בסביבות העיר סיאוליא שבמבואות ריגה ואחר כך על גדות הדווינה המערבית עד שבראשית יולי הוסגה מזרחה.

¹³⁶ באמצע יולי התמקמה האוגדה מזרחה לנובגורוד, הצליחה לכבוש אותה בחזרה ב 14.8 ועמדה בקרב הגנה קשה מול התקפת הנגד הגרמנית.

¹³⁷ הארגון מחדש של האוגדה כאוגדת הרגלים 241 נעשה בינואר 1942. ב 16.1.42 עוטר צ'רניאחובסקי בעיטור הדגל האדום על הגנת נובגורוד. ב 5.5.42 עוטר שנית בעיטור הדגל האדום על תרומתו בכיתור הארמיה ה-16 של קולונל-גנרל פון בוש באזור דמיאנסק.

משוריינן¹³⁸. לאחר כחודש בתפקיד¹³⁹ הוא קודם¹⁴⁰ למפקד הארמיה ה-60, עמה נלחם בקרבות להגנת העיר וורונז'¹⁴¹ ולאחר מכן בקרב קורסק¹⁴². בנובמבר 1943 צלחה הארמיה את הנהר דנייפר ולאחר קרב קשה שחררה את העיר קייב¹⁴³. על מבצע זה הוענק לגנרל צ'רניאחובסקי תואר גיבור ברית המועצות¹⁴⁴. באביב 1944 מונה צ'רניאחובסקי לתפקיד מפקד חזית הביילורוסית ה-3 וכך הפך למפקד חזית הצעיר ביותר בצבא האדום (בגיל 37)¹⁴⁵. הכוחות בפיקודו השתתפו במבצע בגרטיין במסגרתו שוחררה בלארוס מידי הנאצים¹⁴⁶. על תפקודו במבצע זה הוענק לו בשנית תואר גיבור ברית המועצות¹⁴⁷. בינואר 1945 הכוחות בפיקודו של איבן צ'רניאחובסקי¹⁴⁸ פרצו לתוך פרוסיה המזרחית והחלו להתקדם לעבר העיר קניגסברג. ב-18 בפברואר 1945 בעת סיורו בחזית, נפצע אנושות מרסיסי פגז גרמני ומת מפצעיו באותו היום. הוא נקבר בעיר וילנה.

פסל לזכרו הוצב בוויילנה ועיר בפרוסיה המזרחית (כיום במחוז קלינינגרד שברוסיה) נקראה על שמו - צ'רניאחובסק (לשעבר - אינסטרבורג). בתחילת שנות ה-90 לפי דרישת שלטונות ליטא העצמאית (אשר רצו לסלק כל סממן לשלטון סובייטי) הורד הפסל לזכרו של צ'רניאחובסקי, שהיה מוצב בוויילנה. הפסל הועבר לרוסיה והוצב בעיר וורונז', עליו הגנו הכוחות בפיקודו של צ'רניאחובסקי בשנת 1942. גם קברו של הגנרל הועתק מליטא לרוסיה (מחשש למעשי השחתה מצד גורמים לאומניים). כיום נמצא הקבר בבית העלמין נובודייביצ'י שבמוסקבה.

גנרל איבן צ'רניאחובסקי עוטר בעיטורים רבים במהלך שרותו הצבאי: עיטור לנין, 4 עיטורי הדגל האדום, 2 עיטורי סובורוב, עיטור קוטוזוב ועיטור בוגדן חמלניצקי. כמו כן הוענק לו פעמיים התואר גיבור ברית המועצות.

הנוסח בוויקיפדיה האנגלית (2004) היה שונה:

איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי (Chernyakhovsky וגם Cherniakhovsky, **ברוסית:** Черняховский Иван Данилович) היה מצביא בצבא האדום בתקופת מלחמת העולם השנייה. אומן, כיום מחוז צ'רקאסי, אוקראינה, 29 ביוני [בלוח הישן – 16 ביוני] 1906 – מהלוק, כיום פּיִינְז'וֹוִי, פולין, 18 בפברואר 1945, פעמיים גיבור ברית המועצות, מפקד החזית הביילורוסית ה-3, שמת מפצעים שנפצע מחוץ לקניגסברג בגיל 39. צ'רניאחובסקי היה מפקד החזית הצעיר ביותר בצבא האדום.

נעורים: איבן צ'רניאחובסקי נולד בשנת 1906 לעובד רכבת יהודי אוקראיני שמת בטיפוס כשבנו היה בן תשע. הוא עבד ברכבת עד שהצטרף לצבא האדום ב-1924. ב-1928 סיים את בית הספר לקצינים בקייב. במרץ 1941 נעשה מפקד דיוויזיית הטנקים ה-28 במחוז הצבאי הבאלטי. ביולי 1942 הועלה לפקד על גיס הטנקים ה-18 שהגן על וורונז'.

¹³⁸ הגייס המשוריינן ה-18.

¹³⁹ בקרבות סביב וורונז' בהם נטל הגייס חלק נפצע צ'רניאחובסקי כאשר החליף מפקד בריגדה שנהרג כאשר הציץ דרך חרד הטנק, אך המשיך בפיקוד וסרב להאשפז. גם כאשר חלה בקדחת בחודש יולי סרב להתאשפז והמשיך בפיקוד.

¹⁴⁰ מי שפעל לקידום המהיר הזה היה מפקד החזית, וטוטין, שהפציר בו לקבל את המינוי החדש. המינוי הוענק לו במוסקבה ע"י סטאלין. וטוטין הוחלף ביולי ע"י גוליקוב.

¹⁴¹ וורונז' נכבשה ע"י הגרמנים לאחר הגנה עיקשת, ונכבשה בחזרה ע"י הארמיה ה-60 ב-25.1.43. על כך קיבל צ'רניאחובסקי בפעם השלישית את עיטור הדגל האדום. בתחילת פברואר אורגנה הארמיה מחדש והועברה לגזרת קורסק.

¹⁴² במבצע "בזודה" (כוכב) כבשו כוחותיו של צ'רניאחובסקי בחזרה את קורסק. על כך עוטר בעיטור סובורוב והועלה, ב-14.2.43, לדרגת לויטננט-גנרל. בלימת מתקפת הקיץ של הגרמנים על "הבליטה של קורסק" ביולי 1943 נחשבת לאחת מנקודות המפנה החשובות במלחמה. בעקבותיה החלה, בסוף אוגוסט, המערכה על הדנייפר ולשחרור קייב. הארמיה ה-60 התקדמה במהירות תוך קרבות עזים. גם בקרבות אלה התבלט צ'רניאחובסקי כמפקד המנהיג את צבאו מתוך העמדות הקדומות. במחצית הראשונה של ספטמבר שחררה את הערים קונוטופ בחמץ' וניז'ין. על כך עוטר צ'רניאחובסקי, ב-21.9.43, בעיטור סובורוב מהדרגה הראשונה.

¹⁴³ קייב שוחררה ב-6.11.43. להתקפת הנגד בדצמבר גייסו הגרמנים כוחות גדולים מאוד באזור ז'יטומיר בפיקודו של פילד-מרשל פון מאנשטיין. לאחר קרבות מרים בחודש ינואר ובמחצית הראשונה של פברואר הצליח הצבא שבפיקודו של צ'רניאחובסקי לבלום סופית את המתקפה הגרמנית. ב-29.2.44 נפצע וטוטין במארב של לאומנים אוקראינים. הוא מת מפצעיו ב-14.4.44, ביום בו השלימו כוחותיו של צ'רניאחובסקי, לאחר חילופי מהלומות קשות עם צבאו של מאנשטיין, את כיבוש טרנופול.

¹⁴⁴ התואר הוענק לו ב-17.10.43.

¹⁴⁵ טקס המינוי היה במוסקבה ב-13.4.44, וכשאר המינויים בדרגים הגבוהים, המינוי בא מפי המפקד העליון – סטאלין. פיצול החזית המערבית לשתי חזיתות - החזיתות הביילורוסיות השנייה והשלישית נעשה במסגרת ההכנות למבצע לשחרור בלארוס. המפקד הגרמני מולו התעמת צ'רניאחובסקי היה המפקד הוותיק פילד-מרשל ארנסט פון בוש.

¹⁴⁶ במסגרת מבצע זה שחררו כוחותיו של צ'רניאחובסקי בסוף יוני את הערים אורשה וויטבסק וב-2.7 את מינסק. הם המשיכו בהתקדמות לתוך ליטא וצלחו, בקרב קשה, את נהר הנימן, וכבשו את וילנה וב-31.7 – גם את קובנה. צ'רניאחובסקי קיבל על כך מדליית כוכב הזהב שנייה.

¹⁴⁷ התואר הוענק לו ב-16.8.44.

¹⁴⁸ בשלב זה היו תחת פיקודו של צ'רניאחובסקי כחצי מיליון איש.

1943: משחרר את קורסק: הארמייה ה-60 של גנרל צ'רניאחובסקי מניפה ב-8 בפברואר 1943 דגל ניצחון על העיר קורסק.

1944: קרבות בבלרוס: מבצע בגרטיון הושק לאחר הפוגה של ארבעה חודשים בפעולות בגלל הפשרת השלגים באביב. ב-22 ביוני פתחו הרוסים בהתקפה בארבע חזיתות עם 146 דיוויזיות רגלים ו-43 דיוויזיות משורינות. החזית הביילורוסית ה-1 והחזית הביילורוסית ה-3 של גנרל צ'רניאחובסקי היכו מצפון ומדרום לווטבסק וכבשו את העיר ב-27 ביוני. האגף השמאלי של צ'רניאחובסקי כבש אז את אורשה – מה שאמר שהדרך מוסקבה - מינסק לא יכלה לשמש כדי לאיים על העורף הגרמני (!)¹⁴⁹. בדרום, החזית הביילורוסית ה-2 של גנרל זכארוב, צפונה מביצות הפריפט, השמידה באותו יום בבברויסק כוח בן 33,000 חייל. צבאו של צ'רניאחובסקי עלה עתה בכיוון מינסק. ב-2 ביולי הגיעו כוחותיו המשוריינים לסטולבצ'י, כ-70 קילומטר משם. הטנקים של גנרל רוטמיסטרוב נכנסו למינסק ב-3 ביולי ו-50,000 גרמנים נלכדו.

לחץ המתקפה נמשך לפרנוביצ'י (8 ביולי) ולהרודנה (13 ביולי). בדרום ניקה רוקוסובסקי את ביצות הפריפט וכבש את פינסק ואת קובל ב-5 ביולי. בצפון פנה בגרמיאן לארצות הבאלטיות וכבש ב-13 ביולי את וילנה בליטא¹⁵⁰ ואת דאונאפילס בלטביה. זה פיצל את קבוצת הארמיות הצפונית¹⁵¹ לשתיים (מזרח פרוסיה והארצות הבאלטיות). הכוחות הרוסיים הגיעו לגבול פולין תוך 24 יום וטענו שלקחו 158,000 שבויים, 2,000 טנקים, 10,000 תותחים ו-57,000 כלי רכב. הם טענו גם שהרגו 38,000 גרמנים. זו הייתה מפלה מצלצלת לגרמנים והיטלר פיטר את בוש מהפיקוד על קבוצת הארמיות מרכז, בהחליפו אותו במונדל. הרוסים טאטאו את הגרמנים מביילורוסיה באמצע יולי 1944 וניצלו את יתרונם להמשך בהתקפה על פולין. בצפון חברו גנרל צ'רניאחובסקי וגנרל זברארוב לכבוש את ביאליסטוק ב-18 יולי.

1944: ניצחון בפרוסיה המזרחית: בקיץ 1944 דחק גנרל צ'רניאחובסקי את הגרמנים לגבול ארצם הם במזרח פרוסיה. החזית הביילורוסית ה-3 שלו חצתה את נהר הנימן, כבשה ב-1 באוגוסט את קובנה, ולחצה על הגבול המזרחי של פרוסיה המזרחית. המתקפה במרכז כבשה את סוּלְקִי ב-28 ביולי וגנרל בגרמיאן כבש את צומת טוקים על מפרץ ריגה.

1944: לתוך גרמניה: לפני מותו ב-1945, השיק צ'רניאחובסקי את המתקפה המזרח-פרוסית כנגד התנגדות נוקשה של ארמיית הפאנצרים ה-3. הוא היה חלק ממסע המלחמה לברלין. ביחד עם החזית הביילורוסית ה-2 של מרשל קונסטנטין רוקוסובסקי, שתקפו את מזרח פרוסיה מהדרום ופנו אז לכיוון צפון-מערב לכיוון החוף הבאלטי סביב דנציג (גדאנסק) צוותה החזית הביילורוסית ה-3, בפיקודו של גנרל צ'רניאחובסקי, לתקוף ממזרח לכיוון קניגסברג, למרות שפירוש הדבר היה שצבאותיו יוטלו כנגד מתחמי הגנה גרמנים מבוצרים כבדים. שתי החזיתות האלה ביחד מנו 1,670,000 איש עם 28,360 תותחים ו-3,300 טנקים.

1945: המפקד העליון הסובייטי של פרוסיה המזרחית – נהרג בפעולה: החזית של מרשל רוקוסובסקי יצרה מגע עם כוחותיו של מרשל ז'וקוב בגרוזדז'אדז (בגרמנית: גראודנץ) ודהרו צפונה לדנציג כדי לנתק את פרוסיה המזרחית. יותר מ-500,000 גרמנים נלכדו בכיס, אבל רבים

¹⁴⁹ קרוב לוודאי שמדובר בטעות דפוס.

¹⁵⁰ כנראה טעות. כיבוש וילנה מיוחס בכל המקורות האחרים לכוחותיו של צ'רניאחובסקי.

¹⁵¹ הכוחות הגרמנים בחזית המזרחית התחלקו לשלוש "קבוצות ארמיות": צפון, מרכז ודרום.

פונו. ב- 10 בפברואר הגיע רוקוסובסקי לחוף ליד אָלבינג (אָלבלאג) ופרוסיה המזרחית הייתה במצור מדרום וממזרח על ידי החזית הביילורוסית ה-3. מינואר 1945 עד 18 בפברואר 1945, היה גנרל איבן צ'רניאחובסקי ממונה כמפקד עליון של פרוסיה המזרחית. ב- 1 בפברואר פיצל גנרל צ'רניאחובסקי את הכיס בהתקיפו בין אלבין לקניגסברג. ימים מעטים לאחר מכן, ב- 18 בפברואר, נהרג גנרל צ'רניאחובסקי, הצעיר במפקדי החזית במלחמת העולם השנייה, על ידי רסיסי פגז כאשר בדק את ההכנות למתקפה.

גנרל צ'רניאחובסקי נקבר בוילנה, ליטא, ליד כיכר הקרויה על שמו. אחרי שליטא הכריזה על עצמאותה מברית המועצות ב- 1990, שרידיו של צ'רניאחובסקי נקברו שוב בבית העלמין נובודייביצ'י במוסקבה.

לאחר מלחמת העולם השנייה, כשברית המועצות סיפחה את פרוסיה המזרחית וגירשה את הגרמנים, נקראה לכבודו העיר אינסטרבורג בשם צ'רניאחובסק.

תאריכי הדרגות הצבאיות: מיוגרל – 5 במאי 1942; ליוטננט גנרל – 14 בפברואר 1943; קולונל גנרל – מרץ 1944; גנרל ארמיה – 26 ביוני 1944.

עיטורים: עיטור לנין, 4 עיטורי הדגל האדום, שני עיטורי סבורוב מהדרגה הראשונה, עיטור קוטווב מהדרגה הראשונה, עיטור בוגדן חמלניצקי מהדרגה הראשונה.

הנוסח הצרפתי תמציתי ביותר, אבל יש בו קטעים בעלי עניין נוסף:

קברו של צ'רניאחובסקי בבית העלמין נובודייביצ'י

הגנרל הסובייטי איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי (Ivan Danilovitch Tcherniakhovski), נולד באומן (אוקראינה) ב- 29 ביוני 1906 ומת בפיינייז'ינו (עכשיו בפולין, אז בפרוסיה המזרחית) ב- 18 בפברואר 1945, היה מפקד צבא במלחמת העולם השנייה.

תולדות חיים: צ'רניאחובסקי הצטרף לצבא האדום בגיל 19 וסיים את בית הספר לארטילריה בקייב בגיל 22. סרן ב- 1940 בגיל 34, קולונל ב- 1941 בגיל 36, גנרל ב- 1942 בגיל 37, התקדמותו הוצאה אחרי הפלישה הגרמנית. הוא תפקד בהצטיינות במשך מלחמת העולם השנייה, במיוחד בחלק הפעיל שלקח בקרב קורסק (אוגוסט 1943) ואחר כך בקייב (נובמבר 1943). בזכות הערכתו של גנרל וטוטין, מפקד החזית האוקראינית הראשונה, הייתה עלייתו בדרגות מהירה למרות העוינות של סטאלין בגלל שורשיו היהודיים. היה צורך בעמידה העיקשת ביותר של וטוטין כדי שצ'רניאחובסקי יקבל את הפיקוד על החזית הביילורוסית ה-3 באביב 1944, מה שהציב אותו בראש כ- 200,000 איש. הוא כבש אז את ויטבסק ואת וילנה ב- 1 ביולי 1944 וב- 13 ביולי 1944, ואת קובנה ב-1 באוגוסט. הוא נהרג קרוב למהלוק לפני הקרב על קניגסברג, ב- 18 בפברואר 1945, בזמן הכיתור של היילינגבייל.

חסיד של אסטרטגיית הדיוויזיות המשוריינות, הוא היה נוהג לקרוא בספרו של שארל דה-גול 'לקראת הצבא המקצועי'¹⁵², שתורגם לרוסית על ידי המרשל טוכצ'בסקי¹⁵³, והרחיק בהתלוצצות על כך עד כדי שהיה מראה את עצמו תמיד עם הספר ביד¹⁵⁴.

¹⁵² Vers l'armée de métier

¹⁵³ מיכאיל ניקולאיביץ' טוכצ'בסקי (Михаил Николаевич Тухачёвский, 1897-1973), מצביא סובייטי ואחד הקורבנות הבולטים ביותר של הטיהורים הגדולים שך סטאלין בסוף שנות השלושים. היה רמטכ"ל הצבא האדום וסגן שר

צ'רניאחובסקי לא היה, כנראה, אמור לשרוד את המלחמה: יוקרתו בצבא האדום בזכות מעלותיו המבריקות והפרנויה של סטאלין היו צריכות לסמן אותו אצל בריה כטרף מועדף שעליו להשליך ללועו של הדיקטטור. ייתכן שלצ'רניאחובסקי עצמו היו מעט ספקות בכך. אכן, הוא אמר על סטאלין "אינני מסוגל להבין אותו, פשוט יש לי אמונה בו".

ואכן, בערך "וטוטין" בוויקיפדיה האנגלית, בקטע המתאר את חזרתו של וטוטין לחזית וורונייז', מצאתי את הדברים הבאים:

ההתקפה הגרמנית המאסיבית עמדה על סף פריצת קו החזית הרוסי כשהגייס של צ'רניאחובסקי, שפיקד אז על גיס הטנקים ה-18 של הארמייה ה-60, הגיע ברכבת. צ'רניאחובסקי פרק אחת מהבריגאדות שלו, ובלי לחכות לשאר יחידותיו, הנהיג אותה כנגד הכוחות הגרמניים העודפים במספר והדף אותם. לאחר פעולה זו, ביקש וטוטין מסטאלין לתת לצ'רניאחובסקי את הפיקוד על הארמייה ה-60. בתחילה התנגד סטאלין לבקשה, כיוון שצ'רניאחובסקי היה יהודי; לסטאלין היו גם הסתייגויות מקצועיות לגבי מינוי גנרל כה צעיר להנהיג ארמיית שדה. ספקות אלו לא הסיטו את וטוטין, והוא שכנע את סטאלין לקדם את צ'רניאחובסקי, שעתידי היה אחר כך לעלות במהירות ולהיעשות אחד ממפקדי השדה הבכירים של הצבא האדום.

סביר להניח שכותב הערך בוויקיפדיה הצרפתית נשען על ערך זה ועל מאמרו של סטיב אוסד.

הוויקיפדיה הגרמנית מוסיפה את נקודת המבט של הצד השני:

איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי (Iwan Danilowitsch Tschernjachowski), 16 ביוני (29 ביוני) 1906 באומן – 18 בפברואר 1945 במהלוק. היה גנרל הארמייה הצעיר ביותר בתולדות הצבא האדום הסובייטי.

תולדות חיים: צ'רניאחובסקי הצטרף בגיל 18 לצבא האדום וביקר ב-1024/25 בביה"ס לקצינים של חיל הרגלים באודסה. ואחר בבית הספר של חיל התותחנים בקייב, אותו סיים ב-1928. אחר כך שירת, עד 1931, ברגימנט ארטילריה לפני שהתקבל לאקדמיה הטכנית הצבאית. מ-1932 עד 1936 היה סטודנט באקדמיה הצבאית למכניזציה ושם הושפע מאוד מהספר "לקראת הצבא המקצועי" של גנרל דה-גול ומתורתו של מרשל ברית המועצות מיכאיל טוכצ'בסקי.

אחרי שנות לימוד אלו קיבל צ'רניאחובסקי תפקידי פיקוד ראשונים. כך שירת מ-1936 עד 1938 כראש המטה של גדוד הטנקים ה-2 וכמפקד גדוד הטנקים ה-1 של החטיבה הממוכנת. אחר כך, בשנים 1938 עד 1941, באו מינויים כמפקד הרגימנט ה-9 וכסגן מפקד דיוויזיית הטנקים ה-2. במרץ 1941 נעשה צ'רניאחובסקי מפקד דיוויזיית הטנקים ה-28 של הגייס הממוכן ה-12 בזירה הצבאית הבאלטית. עם פרוץ המלחמה בין הרייך הגרמני לברית המועצות המשיך להנהיג אוגדה זו (שמאוחר יותר נקראה דיוויזיית הרגלים ה-241), עד שהועלה לדרגת מאיור במאי 1942 ומונה כמפקד גייס הטנקים ה-28 ביולי 1942. עם אלו הגן בהצלחה באותה שנה על וורוניז'. הצטיינותו הגדולה הייתה כאשר, כמפקד הארמייה ה-60 של צבא ברית המועצות, כבש בחזרה את העיר קורסק ב-8 בפברואר 1943, במסגרת מבצע וורוניז'-חרקוב. על יסוד הצלחה זו הועלה ב-14 בפברואר לדרגת גנרל-לייטננט. גם במבצע צ'רניגוב-פריפיאט הייתה זו הארמייה ה-60 שהונהגה על ידי צ'רניאחובסקי, שהייתה הראשונה לפרוץ דרך הקווים הגרמנים.

בחסותו של גנרל הארמייה ניקולאי וטוטין, מפקד החזית האוקראינית ה-1, התאפשרה עלייה מהירה עוד יותר של צ'רניאחובסקי שמונה, באביב 1944, כמפקד החזית הביילורוסית ה-3. במתקפה הגדולה של הצבא האדום על קבוצת הארמיות מרכז הגרמנית, שכונתה בשם "מבצע בגרטיון", כבשה קבוצת הארמיות של צ'רניאחובסקי את ויטבסק (27 ביוני), וילנה (1 ביולי) וקובנה (1 באוגוסט). בסוף מבצע בגרטיון נמצאה החזית הביילורוסית ה-3 בפיקוד צ'רניאחובסקי בגבול פרוסיה המזרחית. ב-28 ביוני 1944, בגיל 38, הועלה לדרגת מפקד ארמייה.

ההגנה בשנים 1928-1925. הוא ניסה לצרוף את הכוחות המהפכניים הבלתי סדירים לצבא מאומן ומקצועי כמו גם לקדם את המודרניזציה בחימושו והחליף את הפרשים בטנקים. רעיונותיו וגישתו נדחו על ידי סטלין וכוחות שמרניים יריבים במסד הצבאי הסובייטי. הוא הודה מהצבא האדום והואשם ב"מיליטריזם אדום". טוכצ'בסקי פרש ב-1928 לביתו וכתב שם כמה ספרים על תפיסתו את הלוחמה המודרנית, המשלבת פעולת שריון ואוויר ומתמקדת בהכאה בעומק קווי האויב, לשיבוש המערך הלוגיסטי שלו. בשנת 1931 קיבל סטלין את הרעיון של צבא מודרני וממוכן וקרא לו חזרה לבניית הצבא האדום ברוח זו. בשנת 1935 מונה טוכצ'בסקי למרשל של ברית המועצות, בעודו בן 42 בלבד. טוכצ'בסקי נעצר ב-22 במאי 1937. והואשם בארגון "קונספירציה צבאית-טרזקיסטית" ובריגול לטובת גרמניה הנאצית. הוא נשפט במשפט חשאי, הואשם והוצא להורג יחד עם 8 קצינים אחרים ב-12 ביוני 1937, אך התיאוריות שלו נתקבלו כתורת הלחימה של הצבא האדום. ב-31 בינואר 1957, הוכרזו טוכצ'בסקי ועמיתיו כחפים מפשע על ידי השלטונות הסובייטיים (ויקיפדיה).

¹⁵⁴ לפי Arthur Conte Yalta, ou le partage du monde

צ'רניאחובסקי (3 משמאל) והמרשל וסילבסקי (2 משמאל) בטקס הכניעה של הגרמנים בוויטבסק עם הגנרלים הגרמנים היטר (מימין) וגולוויצר (2 מימין)

הניסיון שעשו הסובייטים, בין 27 באוקטובר ל- 27 באוקטובר 1944, לפרוץ לתוך פרוסיה המזרחית, הפך מהצלחה ראשונית לכישלון, כשהגרמנים הצליחו לכבוש בחזרה את הערים גומפינן וגולדפ. ולבסוף נשאר בידיים סובייטיות רק אזור היער של רומינט. בזמן התקפה זו ביצעו הרוסים את טבח נמרסדורף¹⁵⁵.

בינואר 1945 השתתפה החזית הביילורוסית ה-3 במצור על פרוסיה המזרחית והתכוננה למכה על קניגסברג. כשחילותיו של צ'רניאחובסקי צרו על החילות הגרמנים, מינה את עצמו למפקד עליון של פרוסיה המזרחית. ב-17 בפברואר נמצא צ'רניאחובסקי בגיפ וויליס בדרך למפגש עם מפקד הארמיה ה-3 בקדמת אזור החזית בפרוסיה המזרחית. אז פגע פגז גרמני ליד הרכב בקרבת העיר מהלזק. בשעה שהרכב כמעט לא ניזוק וארבעת הנוסעים האחרים לא נפגעו, נפצע צ'רניאחובסקי פצע אנוש מרסיס, ומת ביום המחרת. את מקומו תפס מי שהיה ראש המטה הכללי, אלכסנדר וסילבסקי.

גופתו של צ'רניאחובסקי הועברה לוויילנה ונקברה שם. עם עצמאות ליטא מברית המועצות ב-1990 הועבר לרוסיה ונקבר שם בבית העלמין נובודביצ'י. בפרוסיה המזרחית שסופחה לגרמניה, הוסב, לאחר המלחמה (1946), שם העיר אינסטרבורג לצי'רניאחובסק.

צ'רניאחובסקי ופשעי הצבא האדום: יחסו של צ'רניאחובסקי אל העם הגרמני זכה לביקורתו של ההיסטוריון הגרמני יואכים הופמן הרואה בו את האחראי הראשי לפשעי הצבא האדום בגרמניה המזרחית. כך קרא הוא עצמו בפקודות היום שלו לפעולות נקם כנגד האוכלוסייה האזרחית הגרמנית. לדוגמה הוא מצטט שתי פקודות יום של הגנרל לחייליו, מאוקטובר 1944 ומה-12 בינואר 1945¹⁵⁶:

"ייסורי הנרצחים, אנחות הנקברים חיים, דמעות הזועקות של האמהות דורשים מכם נקמה חסרת רחם... יוכל האויב השנוא, צמא הדם, שגרם לנו כה הרבה צער וייסורים, לרעוד ולטבוע בזרם הדם השחור שלו". (אוקטובר 1944)
"אל יהיו בלבכם רחמים על אף אחד מהם, כמו שלהם לא היו רחמים עלינו. אין צורך לדרוש מהחיילים הסובייטים שירגישו רחמים. הם בווערים בשנאה ובנקמה. הפשיסטים צריכים למות, כמו שמתו החיילים שלנו" (15 בינואר 1945).

את שתי פקודות היום לקח ההיסטוריון יואכים הופמן מרשומות שנשמרו במחלקת הצבאות הזרים מזרמי של המטה הכללי הגרמני בנושא פגיעה בזכויות האדם. קבלת אימות או הפרכה מרשומות רוסיות אקוויוולנטיות תלויה ועומדת בגלל הקושי בגישה לחומר זה, כך שעד לרגע זה אי אפשר לראות את ביקורתו של הופמן כמבוססת במלואה מבחינה היסטורית.

¹⁵⁵ לטענת הגרמנים נהרגו בטבח זה, ב-21 באוקטובר 1944, 23 אזרחים, רובם נשים וילדים.
¹⁵⁶ Jooachim Hoffmann: *Stalins Vernichtungskrieg 1941-1945*, הוצאה תשיעית, מינכן 2003

דרגות קצונה מקבילות

צה"ל	צבא ארה"ב	הצבא האדום
סגן משנה	ג'וניור לייטננט	מְלֵאדְשִׁי לֵייטְנַנט
סגן	ליוטננט	(סטארשי) לֵייטְנַנט
סרן	קָפְטָן	קָפִיטָן
רב-סרן	מֵייג'וֹר	מֵיור
סגן-אלוף	ליוטננט קולונל	פּוֹדפּוֹלְקוֹבְנִיק
אלוף משנה	קולונל	פּוֹלְקוֹבְנִיק
תת-אלוף	בריגדיר ג'נרל (כוכב אחד)	-
אלוף	מֵייג'וֹר ג'נרל (2 כוכבים)	גנרל מיור
רב-אלוף	ליוטננט ג'נרל (3 כוכבים)	גנרל לייטננט
-	ג'נרל קולונל (4 כוכבים)	גנרל פולקובניק
-	ג'נרל אוף ד'ה ארמי (5 כוכבים)	גנרל אָרְמֵי
-	-	מרשל

מבנים צבאיים בצבא האדום

יחידה	שם	הרכב	גודל	דרגת המפקד
מחלקה	פלטון, בָּזְבּוֹד		25-60	לייטננט
פלוגה	אָסְקֵדְרוֹן	3-4 מחלקות	70-250	קפיטן
גדוד	בטליון	2-6 פלוגות	300-1000	מיור
חטיבה	רגימנט	2 בטליונים	2000-3000	פודפולקובניק
	בריגאדה, פולק	3-6 בטליונים	2000-5000	פולקובניק
אוגדה	דיביזיה	2-4 בריגאדות	10000-20000	גנרל-מיור, גנרל-לייטננט
גייס	קורפוס	+2 דיביזיות	30 עד 80 אלף	גנרל-לייטננט, גנרל-פולקובניק
חייל	ארמייה	2-4 גייסות	60 עד 100 אלף	גנרל-פולקובניק, גנרל-ארמייה
מקבץ חילות	+2 ארמיות	כרבע מיליון		גנרל-ארמייה
זירה, חזית פרונט	+4 ארמיות	עד מיליון		גנרל-ארמייה, מרשל

(ב- 1941 היו בצבא האדום 5 זירות (חזיתות, פיקודים מרחביים) במערב: לנינגראד, הזירה הבאלטית, ביילורוסיה, קייב ואודסה)

הירארכיית עיטורי המלחמה בצבא האדום

(לפי ספרו של סוורדלוב)

גיבור ברית המועצות (כוכב הזהב) (מלווה תמיד בעיטור לנין)

עיטור לנין

עיטור הניצחון (רק למפקדים בכירים ביותר בודדים)

עיטור הדגל האדום

עיטור על שם סובורוב (3 דרגות)

עיטור על שם קוטוזוב (3 דרגות)

עיטור על שם חמלניצקי (3 דרגות)

עיטור מלחמת המולדת הגדולה (3 דרגות)

עיטור הכוכב האדום

צ'רניאחובסקי מקבל את מדליית "כוכב הזהב" השנייה שלו
מידי הנשיא קלינין בקרמלין במחצית השנייה של 1944.

21. הוויקיפדיה הרוסית והנוסח הרשמי

ועכשיו הגענו ל**נוסח הרוסי** של הערך **איבן צ'רניאחובסקי**, (3.2010):

איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי (Иван Данилович Черняховский; 1906. 6. 16(29) – 18.2.1945) **מחשובי המצביאים הסובייטים**, מפקד ארמייה, פעמיים גיבור ברית המועצות.

תולדות חיים: איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי נולד בכפר אוקסנינה במחוז אומן, פלך קייב (עכשיו במחוז צ'רקאסי, אוקראינה) למשפחה של עובד רכבת.

ב-1924 התנדב לצבא האדום. בשנים 1924-1925 היה תלמיד ביה"ס חיל הרגלים באודסה, אחר כך עבר לביה"ס של התותחנים בקייב וסיים את לימודיו בו ב-1928. בשנים 1928-1931 היה מפקד פלוגת אימונים ומפקד סוללה ברגימנט הארטילריה ה-17. ב-1931 נכנס לאקדמיה הטכנית-צבאית. מ-1932 היה תלמיד באקדמיה למכניזציה ומוטוריזציה של הצבא האדום, אותה סיים בהצטיינות ב-1936.

בשנים 1936-1938 היה מפקד מטה של בטליון הטנקים השני ומפקד בטליון הטנקים הראשון של הבריגדה הממוכנת ה-8. בשנים 1938-1940 היה מפקד חטיבת הטנקים הקלים. בשנים 1940-1941 מפקד בריגדת טנקים וסגן מפקד אוגדת הטנקים ה-2. במרץ 1941 מונה כמפקד אוגדת הטנקים ה-28 של הגייס הממוכן ה-12.

במלחמת העולם פקד על אוגדת הטנקים ה-28 (שבדצמבר 1941 אורגנה מחדש כאוגדת הרגלים ה-241) בקרבות מדרום מערב לשיאוליא¹⁵⁷, בדווינה המערבית, ליד סולץ ונובגורוד. ב-5 במאי 1942 פולקובניק (אלוף משנה) א.ד. צ'רניאחובסקי הועלה לדרגת גנרל-מאיר (אלוף). ביוני-יולי 1942 הוא פקד על אגד הטנקים ה-18. מיולי 1942 עד אפריל 1944 – מפקד הארמייה ה-60 שנטלה חלק במבצע וורונז' – קסטורנו, בבליטה של קורסק, בצליחת הנהרות דסנה ודנייפר, ובמבצעי קייב, זייטומיר – ברדיצ'ב, רובנו – לוצקה, ופרוסקורוב – צ'רנוביץ.

על המבצע לשחרור וורונז' קיבל את עיטור הדגל האדום, וכל שאר מפקדי חזית וורונז' קיבלו את עיטור קוטוזוב מהדרגה הראשונה. זה קשור לכך, שמפקד הארמייה הגרמנית ה-2, גנרל פון זלמוט, הצליח לחלץ את רוב כוחותיו מהכיתור אליו נפלו בגזרת קסטורנו. ב-14 בפברואר 1943 הועלה לדרגת גנרל-לייטננט. בצו נשיאות הסובייט העליון של ברית המועצות מיום 17 באוקטובר 1943 קיבל גנרל-לייטננט צ'רניאחובסקי את אות גיבור ברית המועצות על מיומנותו הארגונית הגבוהה בצליחת הדנייפר ועל גבורתו האישית. ב-5 במרץ 1944 הוענקה לו דרגת גנרל-פולקובניק. מאפריל 1944 פיקד צ'רניאחובסקי על החזית הביילורוסית ה-3. מכל מפקדי החזית הסובייטים הוא היה הצעיר ביותר בגילו. החזית בפיקודו השתתפה במבצעים של ביילורוסיה, וילנה, קובנה, ממל, גומבינה ופרוסיה המזרחית. ב-28 באפריל 1944 הוענקה לו דרגת גנרל-ארמייה. צ'רניאחובסקי היה הגנרל-ארמייה הצעיר ביותר בצבא האדום (בגיל 38).

את מדליית "כוכב הזהב" השנייה קיבל גנרל-ארמייה איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי בצו נשיאות הסובייט העליון של ברית המועצות מיום 29 ביולי 1944. ב-18 בפברואר 1945 נפצע גנרל-ארמייה א.ד. צ'רניאחובסקי קשה מרסיס פגז בעיר הגבול מלזק בפרוסיה המזרחית (כיום: פּנְז'וֹ, פולין) ונפטר באותו יום. הוא נקבר בוילנה באחת הכיכרות המרכזיות. ישנן עדויות שאי.ד. צ'רניאחובסקי היה מועמד לדרגת מרשל של ברית המועצות, אבל נהרג לפני הצו.

בתחילת 1990, עם התפרקות ברית המועצות, הועברו שרידיו של כפליים גיבור ברית המועצות, צ'רניאחובסקי, מוילנה ונטמנו מחדש במוסקבה בבית הקברות נובודביץ'. עם פירוק השליטה בוילנה, הועברה יד הזיכרון לצ'רניאחובסקי לוורונז', שעליה הגנה בסוף 1942 ושחררה בינואר 1943 הארמייה ה-60 בפיקודו של צ'רניאחובסקי. על יד הזיכרון נחקקה הכתובת: "לאי.ד. צ'רניאחובסקי מאנשי וורונז'".

עדויות של עמיתים:

מרשל א.מ. סילבסקי, שמונה אחרי מותו של צ'רניאחובסקי לתפקיד מפקד החזית הביילורוסית ה-3, כתב עליו כך בזיכרונותיו:

במיוחד קירבה אותנו לאיבן דנילוביץ' העבודה המשותפת בביילורוס. היא התנהלה באווירה בו זמנית של אמון, הערכה הדדית ורצון לעזור איש לרעהו. צ'רניאחובסקי ניהל את אחת החזיתות החשובות ביותר – הביילורוסית ה-3. זה היה המבצע החזיתי הראשון שאותו ניהל מפקד החזית הצעיר ביותר בצבא האדום, המוכשר והאנרגטי באופן יוצא מן הכלל. ידע טוב של הכוחות, טכניקה קרבית רחבה ומורכבת, ניצול נבון של ניסיונם של עמיתים וידע תיאורטי עמוק שימשו את צ'רניאחובסקי לניהול מעולה של החילות, הבאתם והצבתם בחזית, ופתרון בעיות סבוכות שהציב בפניו הפיקוד העליון. בקרב נמצא צ'רניאחובסקי תמיד במקום האחראי ביותר ועקב בתשומת לב אחר תנועות כוחותיו וכוחות היריב. הוא הקשיב ברגישות לדעות פיקודיו. הוא ניצל

¹⁵⁷שיאוליא, הנמצאת בצפון מערב ליטא, היא העיר הרביעית בגודלה במדינה.

באומץ כל מה שהיה חדש ומועיל בתורת הלחימה. החיילים, הקצינים והגנרלים אהבו את פיקודו – קודם כל על אנושיותו ודאגתו להם, על גבורתו ותעוזתו, על קשיחותו ועיקשותו בהעברת פתרונות בחיים (?), על הכנות והפשטות בהתייחסותו, על האנושיות ושיקול הדעת (?), על התביעות מעצמו ומפיקודיו. כן, הוא היה קפדן ותובעני, אבל אף פעם לא הרשה לעצמו להשפיל את כבוד האדם...¹⁵⁸

מרשל ק.רוקוסובסקי נזכר :

הכרנו זה את זה בחילות של הארמייה ה-60, העבירו אותנו מחזית וורונז'. התבוננתי בתשומת לב בגנרל א.ד. צ'רניאחובסקי. זה היה מפקד יוצא מהכלל. צעיר, תרבותי, מלא שמחת חיים. אדם מדהים! היה ברור שבארמייה אהבו אותו מאוד. זה קרן מייד מהעיניים. אם ניגשו לדווח למפקד הארמייה ללא רעד בקול, אלא עם חיוך, תבינו שהוא השיג הרבה. המפקדים מכל הדרגות חשו היטב את יחס המפקד הבכיר, ובאמת, חלומו של כל אחד מאיתנו הוא להציב עצמו כך שאנשים ימלאו בשמחה את כל הוראותיו. זה מה שצ'רניאחובסקי השיג¹⁵⁹.

עיטורים: מדליית "כוכב הזהב", גיבור ברית המועצות, מס. 1922 ;

מדליית "כוכב הזהב", גיבור ברית המועצות ; 2 עיטורי לנין ;

4 עיטורי הדגל האדום ; 2 עיטורי סובורוב מהדרגה הראשונה ;

עיטור קוטוזוב מהדרגה הראשונה ; עיטור בוגדן חמלניצקי מהדרגה הראשונה

הנצחה: בשנת 1960 יצא בול של ברית המועצות עם דיוקנו של א.ד. צ'רניאחובסקי

בוילנה הוצבה אנדרטה לגנרל א.ד. צ'רניאחובסקי שהועברה אחר כך לוורונז' והוצבה בכיכר צ'רניאחובסקי.

שם העיר אינסטרבורג במחוז קלינינגרד הוסב לצ'רניאחובסק, בעיר הוצבה אנדרטה לא.ד. צ'רניאחובסקי.

במוסקבה, ניז'ני נובגורוד, וליקיה נובגורוד, נובורוסיק, ליפצק, סנט פטרסבורג, סמולנסק, קלינינגרד, ולדימיר, אוֹפֶה, ולדיווסטוק, חברובסק, פֶרס, זייטומיר, אודסה, קריבום רוג, אירקוטסק, וורונז', פינסק, בלשיך, ברובסק, שומרלי, דזרז'ינסק, נֶסְטֶרוב, דמיאנסק, טולין, ברובארה, קרץ', קייב, מקייבקה, מינסק ווויטבסק נקראו רחובות לכבודו של א.ד. צ'רניאחובסקי. בעיר צ'רניאחובסק נקראו על שמו רחוב, כיכר, ומשעול.

באודסה, ברחוב צ'רניאחובסקי הוצבה לו אנדרטה. בצ'רקאסי הוצבה בוסטה של א.ד. צ'רניאחובסקי.

באומן יש קולנוע וגן מרגוע על שם א.ד. צ'רניאחובסקי.

בצו מס. 57 של משרד ההגנה של ברית המועצות מיום 4 במאי 1954, נקבע כי גיבור ברית המועצות פעמיים א.ד. צ'רניאחובסקי, יימנה לנצח ברשומות הסוללה ה-1 של בית הספר לארטילריה של קייב בעבור הישגיו הקרביים למען המדינה. בחזית הבניין הוצב לוח זיכרון לזכר שהותו של א.ד. צ'רניאחובסקי בבית הספר. כיום בניין זה הוא המבנה העיקרי של האקדמיה הצבאית של אוקראינה.

צ'רניאחובסק

¹⁵⁸ א.מ.וסילבסקי: "ענין כל החיים" (Дело всей жизни), מוסקבה, פוליטאיזדאט 1978
¹⁵⁹ ק.רוקוסובסקי: "חובתו של חייל" (Солдатский долг), מוסקבה, ווינאיזדאט 1988

לכך נוכל להוסיף גם את הכתוב באתר [Герои страны](#) (גיבורי המולדת):

איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי

29.6.1906-18.2.1945

פעמיים גיבור ברית המועצות

תאריכי הצווים: 1. 17.10.1943 (מדלייה מספר 1922) 2. 29.07.1944

הנצחות:

מצבה בוורונז' ; מצבה על הקבר ; מצבה על הקבר (פרגמנט) ; פסל (בוסטה) בצ'רקאסי ; מצבה באודסה ; לוח זיכרון בקייב ; פסל (בוסטה) באודסה ; לוח זיכרון בסנט פטרסבורג ; לוח זיכרון בוורונז' ; לוח זיכרון ביוג ; לוח זיכרון בוויטבסק ; לוח זיכרון בז'יטומיר¹⁶⁰ ;

איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי – מפקד סובייטי, פקד על הארמייה ה-60 ועל החזית הביילורוסית ה-3. נולד ב-16 (29) ביוני 1906 בכפר אוקסינו שבמחוז אומן שבפלך קייב (עכשיו במחוז צ'רקאסי באוקראינה) במשפחה של עובד רכבת אוקראיני. לאחר שסיים חמש כיתות בית-ספר, הלך בעקבות האב והתחנך בבית ספר של הרכבת.

בצבא האדום משנת 1924. מספטמבר 1924 עד אוקטובר 1925 היה איבן צ'רניאחובסקי חניך בית הספר לרגלים באודסה, בו הדריך בדרך הקומסומול ועד חוג הקומסומול של נובורוסיסק. חבר האסיפה הכלל-סובייטית השישית של המפלגה הקומוניסטית משנת 1928. באותה שנה, עם סיום בית הספר לארטילריה בקייב, נעשה מפקד מחלקה. אחר כך, בשנים 1928 – 1931, הוכיח את עצמו כמומחה בספירות שונות של הפעילות הצבאית ועל כך העידו התפקידים המעניינים שקיבל: מפקד מחלקה, ראש יחידה טופוגרפית חטיבתית, עוזר למפקד סוללה בעניינים פוליטיים, מפקד סוללת אימון מודיעינית.

עם סיימו ב-1936 את האקדמיה למכניזציה ומוטוריזציה של הצבא האדום, התמנה אי.ד. צ'רניאחובסקי כראש מטה, ואחר כך כמפקד, של גדוד טנקים. ממאי 1938 עד יולי 1940 צ'רניאחובסקי פיקד כבר על חטיבת טנקים, ואחר כך - כסגן מפקד אוגדת טנקים, ובמרץ 1941, בן 35, נהיה מפקד אוגדת הטנקים ה-28 באזור המלחמה המיוחדת הפרי-בלטי, ובו נכנס למלחמה ביוני 1941.

במלחמת העולם הגדולה פיקד על אוגדת הטנקים ה-28 (שבדצמבר 1941 אורגנה מחדש כאוגדת הרובאים ה-241), אחר כך על אגד הטנקים ה-18 (בחודשים יוני-יולי 1942), מיולי 1942 פיקד על הארמייה ה-60, ומאפריל 1944 על החזית המערבית – אחרי שינוי שמה לחזית הביילורוסית ה-3 (אפריל 1944). החילות בפיקודו של צ'רניאחובסקי פעלו בהצלחה בשיאוליא, בדווונה המערבית, מתחת לסולץ ונובוגורוד (בשנת 1941), במבצע וורונז'-קסטורננה, בקרב קורסק, בחציית הנהרות דסנה ודנייפר, במבצעי קייב, זייטומיר-ברדיצ'ב, רובנו-לוצק, פרוסקורוב-צ'רנוביץ, ביילורוסיה, וילנה, קובנה, ממל, גומבין ופרוסיה המזרחית. ב-5 במאי 1942 הוענקה לאי.ד. צ'רניאחובסקי דרגת גנרל-מיוור, ב-14 בפברואר הוענקה לו דרגת גנרל-לייטננט, ב-5 במרץ 1944 – גנרל-פולקובניק, וב-28 ביוני 1944 – גנרל-ארמיה.

הפעולות הקרביות המוצלחות שביצעו החילות בפיקודו של אי.ד. צ'רניאחובסקי צוינו 34 פעמים בצווים של הפיקוד העליון. עבור גיבור ברית המועצות פעמיים, אי.ד. צ'רניאחובסקי הוכן כבר צו המעלה אותו לדרגת מרשל ולי.ו. סטלין נשאר רק לחתום עליו, אבל... הוא לא הספיק.

ב-18 בפברואר 1945 נפצע גנרל אי.ד. צ'רניאחובסקי אנושות ליד עיר הגבול מלזק (עכשיו בפולין) ומת באותו יום. לווייתו של גנרל-ארמיה אי. צ'רניאחובסקי התקיימה ב-20 בפברואר 1045 בכיכר המרכזית בוילנה. במוסקבה נורו לכבודו באותו יום 24 מטחים מ-120 תותחים. א-פרופו, מאז אוגוסט 1943 הצדיעה מוסקבה לציון ניצחונות הכוחות הסובייטים 363 פעמים, מהן 33 – לכבוד הישגי החילות בהנהגת הגנרל הצעיר והמוכשר. עוד 34 מטחים היו אחר כך, אבל אותם צ'רניאחובסקי כבר לא שמע...

התואר "גיבור ברית המועצות" הוענק לגנרל-לוטננט איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי, עם "עיטור לנין" ומדליית "כוכב הזהב" (מס. 1922), בצו הסובייטי העליון של ברית המועצות מה-17 באוקטובר 1943 בעבור מיומנותו הארגונית המעולה בחציית הדנייפר והפגנת גבורה אישית. את מדליית "כוכב הזהב" השנייה קיבל גנרל-ארמיה איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי בצו הסובייטי העליון של ברית המועצות מ-29 ביולי 1944.

עוטר ב: עיטור לנין (17.10.1943), 4 עיטורי הדגל האדום (16.1.1942, 3.5.1942, 4.2.1943, 3.11.1944), 2 עיטורי סוברוב מהדרגה הראשונה (8.2.1943, 11.9.1943), עיטור קוטווב מהדרגה הראשונה (29.5.1944), עיטור בוגדן חמלניצקי מהדרגה הראשונה (10.1.1944), מדליות.

¹⁶⁰ משום מה נעדרים מרשימת אתרי הנצחה שלעיל הפסל והבוסטה שבצ'רניאחובסק (ר' בהמשך)

כאות הוקרה לתרומתו של גנרל הארמיה אי.ד. צ'רניאחובסקי לשחרור ליטא הסובייטית מהכובשים הגרמנים הפאשיסטים, הוקמה בוילנה אנדרטה עבורו. שמה של העיר אינסטרבורג במחוז קלינינגרד הוסב לצ'רניאחובסק.

בשנת 1992 הועברו שרידיו של צ'רניאחובסקי, שהיה קבור במרכז הבירה הליטאית, מוילנה ונטמנו מחדש בבית העלמין נובודייביצ'י במוסקבה. יד הזיכרון לצ'רניאחובסקי, עבודתו של אמן ברית-המועצות הפסל נ.ב. טומסקי, שפורקה ע"י שלטונות ליטא, הועברה לעיר וורונז' עליה הגנה בסוף 1942 ושחררה בינואר 1943 הארמיה ה-60 בפיקוד אי.ד. צ'רניאחובסקי. במולדתו של כפליים גיבור ברית המועצות אי.ד. צ'רניאחובסקי הוצבה בוסטה מברונזה, שמו רשום לנצח ברשומות בית הספר הצבאי בקייב. בעיר הגבורה אודסה קרוי רחוב על שמו של המפקד, ובפתחו ניצבת אנדרטה לאי.ד. צ'רניאחובסקי. על שמו של הגיבור קרויים כיכר ורחוב בוורונז', ורחובות במוסקבה, קורסק, קרסנוודר, ויטבסק, ז'יטומיר וערים אחרות.

בקרוב יוני 1941 כנגד הפאשיסטים פיקד פולקובניק צ'רניאחובסקי על אוגדת טנקים אשר עשתה לעצמה כבר אז שם מדהים בעמידות, במשמעת ובלכידות שלה ובלוחמיה. בקרבות שלו בהמשך – בפברואר 1945, פיקד גנרל הארמיה איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי על החזית הביילורוסית השלישית. הביוגרפיה הפיקודית שלו מראה בבירור את הצמיחה של סגל הפיקוד הסובייטי. מפקד החזית בן ה-39 שילב בהצלחה באישיותו את קוצר הרוח והעוז של הנעורים עם ניהול קרבי מעמיק וידע מלחמתי נרחב. הוא לא ידע פחד בקרב עם אויבי המולדת. פעולותיו ופטרונותיו היו אמיצים ונועזים. אבל היו בהם תמיד גם חישוב קפדני וזהיר, ניסיון קולקטיבי, ולימוד רב-צדדי שלה הצלחות והכישלונות. איבן דנילוביץ' עבד בפרטי פרטים בהכנת כל מבצע, הוא השקיע בהם חידושים שנולדו בקרב, הוא פרט הכול עד לפרטים הקטנים.

צ'רניאחובסקי הישיר מבטו נוכח הסכנה, הוא לא נבהל מהאויב, אבל גם לא זלזל בו, אלא למד בסבלנות את ההרגלים הזאביים של הפאשיסטים והנחית מכות מהירות במקומות הרגישים ביותר ובזמנים הבלתי צפויים ביותר. ההיטלריסטים עקבו אחרי צ'רניאחובסקי. ושם, בכל מקום שהוא הופיע עם נשריו, האויב פיתח וחיזק מיד את הגנתו. הכישרון הצבאי של איבן דנילוביץ' פרח במערכה לשחרור אוקראינה וביילורוסיה, בהכנת המבצע המבריק למיטוט האויב בפרוסיה המזרחית, איפה שלחם ומצא את מותו בקו הקדמי של החזית.

איבן דנילוביץ' מעולם לא התכופף, לא התפשר בהערכת אנשים, בהתנהגותו. הוא היה קומוניסט ללא פשרות, רגיש אנושית. במטה האוגדה אשר הגנה על נובגורוד במבנה רגלי, נתנו לו הערכת אופי על מפקד גדוד הטנקים ה-2, אלכסייב. צ'רניאחובסקי הסכים איתם: "כן, קפיטן אלכסייב הוא מפקד נועז ונבון, - שבחו אותו, אבל זכרו גם את אותם אלה שלא מלאו את חובתם הקרבית. –מדוע איננו מדברים באופן גלוי ואמיתי על מפקדים גרועים, למשל מפקד גדוד הטנקים ה-3", וצ'רניאחובסקי אמר באותו דיבור ישיר: "זהו פאניקר ופחדן!"

כבר בקרבות ההגנה הכבדים למד צ'רניאחובסקי בדקדקנות את היריב, את הטקטיקות שלו ואת ניסיון כוחותינו, והשתמש באומץ בחידושים שילדה המלחמה. הוא השתייך לאותה קבוצת כוכבים מהוללת של הצבא הסובייטי, חניכי המפלגה, אשר לא נמוגו מול פני אויב כלשהו, אלא התישו ודיללו אותו וכבר מהימים הראשונים של המלחמה הכינו את מפלת הצבא ההיטלרי. דרכו הקרבית של הגנרל עברה באזורים הפעילים בעותר של החזית הסובייטית-גרמנית. הוא רשם לזכותו מבצעים ברוכי כישרון, מוורונז' עד טרנופול, מאורשה עד קניגסברג.

שליטה עצמית ורצון אדיר בכל ציינו את איבן דנילוביץ'. ב-13 בפברואר 1945 חילות החזית חידשו את ההתקפה בפרוסיה המזרחית. באחד מבתי העיר שְגֶלוֹן התמקמה נקודת התצפית של המפקד. ערפל כבד הפריע לצפות במהלכי המבצע. איבן דנילוביץ' נסער, אבל היה שלו ומפוכח כלפי חוץ. להישאר על הגג היה חסר תועלת וכולם ירדו למטה. צ'רניאחובסקי ניגש שוב ושוב לחלון. במרחק חמישים מטר מהבית צמח עץ גבוה, שצמרתו נראתה לעתים ולעתים כוסתה בערפל הזוחל. המפקד התבונן בערפל העבה, כולו שם, עם חייליו המנהלים קרב אש. צ'רניאחובסקי היה מודאג, אבל כדי לחפות על כך ולא לזרוע עצבנות אצל פיקודיו, בתוך כל בעניין שוחח בניחותא על מעלותיו של הרומן של מיכאל שולוחוב "הדון השקט".

כוחותיו של צ'רניאחובסקי פרצו משלושה צדדים אל קניגסברג. בבוקר ה-18 בפברואר נסע איבן דנילוביץ' לאגף השמאלי של החזית כדי לוודא את פרטי ההכנות לחיסול מוקדם של היריב הנצור. זה היה באזור מְהֶלֶק, בפרוסיה המזרחית. 'כבר היינו בדרכנו חזרה מגזרת החזית', סיפר נהגו של המפקד, 'אבל בשבילו הכול קטן (!)'. הוא, איבן דנילוביץ', היה כזה שטיפס לכל עמדה, לכל חפירה. חזרנו אל המכונית המשורינת ונסענו. בחזית שקט. פתאום התפוצץ פגז מאחור. רסיס חדר לגוף ופצע קשה את המפקד. "האומנם זה הכול! האומנם אני עומד למות?!", שאל איבן דנילוביץ', ואיבד את הכרתו. הפציעה הייתה אנושה, הרופאים לא יכלו להציל את צ'רניאחובסקי. ב-18 בפברואר 1945 המפקד המחונן לא היה כבר בחיים. הוא מת בקרב, כחייל.

גם עבורך וגם עבורי, הוא עשה כל מה שהיה יכול.

הוא לא חס על עצמו בקרב להצלת המולדת.

פטר ניקיטין.

מקורות:

- גיבורי ברית המועצות, מילון אנציקלופדי קצר, כרך 2. הוצאת משרד המלחמה, מוסקבה 1988
(Герои Советского Союза. Краткий биографический словарь. Том 2. М.: Воениз., 1988)
- כפליים גיבור ברית המועצות, הוצאת משרד המלחמה, מוסקבה 1973
(Дважды Герои Советского Союза. - М.: Воениздат, 1973)
- תעודות הארכיון המרכזי של משרד ההגנה. (ЦАМО)
אנשים של מעשי גבורה אלמותיים, כרך 2, מוסקבה 1975
(Люди бессмертного подвига. Книга 2. М., 1975)
- ”מצביאי הניצחון” (Полководцы Победы) באתר .Российской газеты

לוח זיכרון בצ'רניאחובסק

22. החוברת מצ'רניאחובסק.

מצאתי באינטרנט חוברת בת 64 עמודים שיצאה בצ'רניאחובסק בכותרת:

איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי, 1945 – 1906(1907)

כרוניקה ביוגרפית קצרה

מהדורה שנייה, עם תיקונים והשלמות

צ'רניאחובסק 2005. ערכו: **אי.ו. יירופייב וג.ו. קשטנובה-יירופייבה**
בפקודת מנהלת התרבות המוניציפאלית של חבל צ'רניאחובסק

(המהדורה הראשונה יצאה ב- 2003)

Иван Данилович
ЧЕРНЯХОВСКИЙ
1906 (1907) — 1945

חלקה הראשון של החוברת (עמ' 37-5) הוא הביוגרפיה הקצרצרה שחלקה הראשון (עד יוני 1941) מובא להלן, והמתמדת, בדרך כלל, את ספרו של שריפוב. עם זאת, יש כמה הבדלים מעניינים ביניהם לגבי שנות הילדות.

כרוניקה של חייו ודרכו הקרבית של גיבור ברית המועצות פעמיים גנרל הארמייה א.ד. צ'רניאחובסקי

1907

יוני

29. בכפר אוקסנינו בנפת אומן של פלך קייב, במשפחת הפועל החקלאי דנילה צ'רניאחובסקי, נולד הילד הרביעי – איבן¹⁶¹. (בסך הכול היו במשפחת צ'רניאחובסקי מרובת הנפשות שישה ילדים – שלושה בנים ושלוש בנות). בילדותו קראו לאיבן לפעמים בשם סטאסיק¹⁶². "הורינו – אבא דנילה ניקולייביץ' ואמא מריה ליודוויגובנה – חיו בעוני, חיו חיים לא ארוכים, וגם קשים. הם היו חסרי השכלה¹⁶³, מלבד זאת אבא נפצע קשה במלחמה האימפריאליסטית, וזה השתקף בבריאותו. אבא עבד כפועל חקלאי בחווה המקומית, ואחר כך כמחליף פסים במסילת הברזל". (מזיכרונות אנסטאסיה דנילובנה דוב, אחותו של א.ד. צ'רניאחובסקי).

1913

אפריל

אביו של איבן – דנילה ניקולייביץ' צ'רניאחובסקי, שעבד כאיש הסוסים אצל אדון נובינסקי, עבר עם משפחתו מרובת הילדים בעקבות האדון, אשר קנה לעצמו אחוזה חדשה בכפר ורובו שבנפת תומשפול שבפלך פודולסק, הנמצא קרוב לתחנת ופניארקה של מסילת הברזל לאודסה, ושלושים ק"מ מהעיר טולצ'ין. איבן היה אז בן¹⁶⁴.

ספטמבר

איבן צ'רניאחובסקי מתקבל בבית הספר של הרכבת בוופניארקה. "כאשר מלאו לואניה שבע שנים¹⁶⁵, רשמו אותו לכיתה הראשונה בבית הספר של ופניארקה, לשם הלך שלוש שנים¹⁶⁶. בימים הראשונים של הלימוד בבית הספר עשה עלי ואניה הקטן רושם נעים מאוד. משמעת, תשומת לב וחריצות – אלו היו הקווים שתיארו את ואניה צ'רניאחובסקי. כמצטיין, תמיד עזר לבני גילו האחרים להכין את השיעורים, היה ישר, צנוע, וסבלני ואיתן במידה נדירה". (מזיכרונות ליובוב אנדרייבנה דונגיץ, מורתו הראשונה של א.ד. צ'רניאחובסקי).

1919

מרץ

הוא נאלץ להפסיק את לימודיו. ממגפת הטיפוס מת האב, ותוך שבוע גם האם. ללא הורים נותרו ששת היתומים. מאוחר יותר נישאה האחות הבכירה מריה למפקד בצבא האדום של קוטובסקי ולקחה את נאסטיה הקטנה אליה לטולצ'ין. את איבן, אלנה וסאשה לקח לביתו מכוונאי תחנת ופניארקה איבן פטרוביץ' צשקובסקי, חבר של האב. כדי לא להיות לנטל, החל הצעיר בן ה-12¹⁶⁷ ואניה צ'רניאחובסקי בחיי עבודה עצמאיים. בהתחלה השכיר את עצמו כרועה, אחר כך כשכיר אצל איכרים אמידים, ואחר כך עבד בעבודות תיקונים במסילת הברזל, כשולית מסגר בסדנאות הרכבת.

"משפחתנו הייתה בת שמונה נפשות. עכשיו נשארו רק שתי אחיות – אלנה דנילובנה ואני. אבא ואמא מתו כאשר ואניה היה בן 13¹⁶⁸... ילדותנו הייתה קשה מאוד. בשנים הקשות ללא ההורים, במצוקות החריפות שעברנו, ניסו האחים והאחיות להישאר ביחד, לעזור זה לזה. אני השגחתי על

¹⁶¹ כאן מניחים המחברים את שנת הלידה 1907 המופיעה, לפי הפרסום מארכיון הצבא האדום, בספר הלידות בקייב. בהמשך אפילו מתורצת שנת הלידה המקובלת "המוטעית", 1906. דא עקא שהחומר בסעיפים הבאים סותר הנחה זו.

¹⁶² הכינוי היה יאסיק, ולא סטאסיק (ייתכן שהכותבים ניסו להמשיך ברעיונו של שריפוב, ולעשות את הכינוי "פולני" – סטאסיק יכול להישמע כסטאשק, קיצור מקובל מאוד לסטאניסלב).

¹⁶³ הרושם המתקבל על דנילו מהעדות בארכיון ומערות האחות הוא דווקא של אדם משכיל יחסית לסביבתו.

¹⁶⁴ בסתירה לאמור לעיל.

¹⁶⁵ כנ"ל.

¹⁶⁶ ואיפה למד בשלוש השנים שאחריהן?

¹⁶⁷ כאן הגיל "האמיתי".

¹⁶⁸ שוב השתרבב הגיל המקובל.

הקטנים במשפחה ועל הבית וואניה רעה את עדר הפרות הכפר". (מזיכרונותיה של אנסטאסיה דנילובנה דוב¹⁶⁹, אחותו של אי.ד. צ'רניאחובסקי).

"אחרי מות הוריו יצא ואניה מבית הספר ונעשה רועה. קרה שהיה משלח את העדר לשדה, והוא עצמו שוקע בספרים. מיד לאחר ארוחת הערב היה בא אלי להבהרה של חומר חדש, ואחר כך הכין את כל העבודות בעצמו בשדה באופן משביע רצון. ואניה התנהג בכבוד בכל הקשיים, מצא את דרכו הנכונה בחיים. ואני חושבת שבזאת מילאו תפקיד עצום צימאווני לידע, חדות מחשבתו וסקרנותו. הוא למד תמיד, כמה שזה היה קשה לו" (מזיכרונותיה של ליובוב אנדרייבנה דונייץ, מורתו הראשונה של אי.ד. צ'רניאחובסקי).

1921

מאי

איבן צ'רניאחובסקי מסר בחינות חיצוניות בבית ספר תיכון לא מלא. האח הבכור מיכאיל, אחרי שעבד בהחרמת מזון הלך להצטרף לגדוד הפרשים ה-49 של דיוויזיית הפרשים הקרימאית של ג.אי. קוטובסקי. כדי להצטרף לקומסומול חסרה לאיבן שנה אחת. הוא שינה בתעודת הלידה את שנת הלידה מ-1907 ל-1906. מאז הוא נחשב בכל התעודות כבוגר בשנה¹⁷⁰. איבן נבחר לוועדת העוני של ורבונו, אחר כך בחרו בו הקומסומולאים כמוזכיר לשכת התא של הכפר ורבונו. בהנהגתו הקימו הצעירים מועדון, החלו לעבוד במקלה, חוגים דרמטיים ותזמורת מיתרים, וארגנו קריאה קולקטיבית של ספרות סובייטית. התא הקומסומול השתייך לגדוד הטולצ'יני של צ'ון¹⁷¹ כיחידת ורבונו של פלוגת ופניארקה של צ'ון. איבן צ'רניאחובסקי עמד בראש היחידה. זה היה צעדו הראשון בדרכו לשליטה במלאכת המלחמה. היחידה – גוף מלחמתי שנוצר בתקופת "הקומוניזם הלוחם" – הייתה מצוידת בשישה רובים, שני אקדחי נגן, ארבעה רימונים וארזו כדורים.

1922

אוגוסט-אוקטובר

יחידתו של צ'רניאחובסקי משתתפת בחיסול הכנופיה של מרוסקה ביערות קריז'ופולקה ושל ז'ליני באזור תומשפול.

1923

מאי

היחידה של צ'רניאחובסקי מחסלת בנפת קריז'ופול את הכנופיה של אבא קניש'ה. בעבור ארגון הפעולה הקרבית וגבורתו האישית, מקבל איבן צ'רניאחובסקי כלי נשק אישי – מאוֹר.

1924

ינואר

איבן, עם חברו ליאוני בְּלָאקיטני, נוסעים לנובורוסק לעבודה ולימודים¹⁷². באביב משבץ הקומסומול העירוני את צ'רניאחובסקי במפעל המלט הממשלתי מס. 1 "פרולטאר". בהתחלה היה איבן מתלמד, אחר כך עובד בסדנת החביות. בערבים למד הצעיר נהיגה, ובמהרה נעשה נהג משאית, ונסע לאורך כל חוף הים השחור. הוא התעניין בנושאי צבא. בהמשך נבחר איבן כראש מזכירות לשכת הסדנה, ואחר כך- לשכת ועדת הקומסומול של המפעל.

יוני

חלומו של איבן צ'רניאחובסקי להיות מפקד בצבא האדום קרוב להתגשמות: ארגון הקומסומול של המפעל "פרולטאר" ממליץ לשלוח אותו, כמוזכיר המצטיין של ועדת הקומסומול הסדנתית, ללימודים בבית הספר של חיל הרגלים באודסה. חוג הקומסומול של נובורוסק תומך בהמלצה.

אוגוסט

צ'רניאחובסקי, ביחד עם שמונה בני גילו, מגיע באוניה לאודסה.

1925

הצוער צ'רניאחובסקי מועבר, לפי בקשתו, לבית הספר לארטילריה בקייב (לאחר מכן – בית הספר הגבוה להנדסת טילים על שם ס.מ. קירוב של מסדר לנין). תוך כדי האימון במקצוע הצבאי, איבן

¹⁶⁹ ציטוט זה הוא, כנראה, ממאמר שהופיע בגיליון מס. 2574 (78) של העיתון "קומוניסט" ביוני 1966. בפרסום ארכיון הצבא השם הוא אניסיה דוב, ולא אנסטאסיה דוב. אנסטאסיה היה שם האחות הצעירה ילידת 1918.

¹⁷⁰ זהו התירוץ להבדל בין שנת הלידה המקובלת לזו המצוטטת בפרסום ארכיון הצבא. בנוסח המתוקן של שריפוב מובא תירוץ אחר.

¹⁷¹ צ'ון (ЧОН - Части особого назначения) היה ארגון מפלגתי צבאי למחצה שהוקם ע"י הוועד המרכזי של המפלגה באפריל 1919 למטרת סיוע למנגנון הסובייטי במאבק כנגד מתנגדי המהפכה ולתפקידים מיוחדים.

¹⁷² מסתמך על זיכרונותיו של ל. בלאקיטני שהופיעו בגיליון מס. 8 משנת 2003 של העיתון "עירי צ'רניאחובסק".

מתעניין בספורט הרכיבה, צלפות, כדורגל ואתלטיקה קלה. הוא נבחר כחבר בוועדת הקומסומול הכלל-בית-ספרית.

"בבית הספר לארטילריה היה איבן אחד מהצוערים הבולטים ביותר, ספורטאי מצטיין, ראש קבוצת הכדורגל, משתתף בפעילות האמנותית העצמית, נותן הטון בסוללה. היה לו קול ביטון נעים ושמיעה לא רעה. יותר מכל הוא אהב את השיר שהתחיל כך: 'אנו הולכים קדימה. המאות הולכות אלינו'. עבור הצוער צ'רניאחובסקי, המאוהב באמנות המלחמה, לא היו קיימים הביטויים: 'אינני יכול לבצע', 'אינני יכול לדעת'. הוא אמר תמיד לחברים: 'אם יש פקודה – מלאו אותה בדיוק ומהר. תישברו, אבל תמלאו'. וככה נהג הוא עצמו. בסיום בית הספר, נתן עליו קומיסר בית הספר את חוות הדעת הבאה: 'התפתחות כללית ופוליטית טובה. שקדן וחרוץ. ממושמע וסבלני. בעל יוזמה. רצון חזק. חי היטב עם החברים. לוקח חלק בעבודה הציבורית והפוליטית. משתמש בסמכות. מוכן לעבודה חינוכית' " (מזיכרונותיו של אי. אי. צשקובסקי, חבר וקרוב משפחה של אי. ד. צ'רניאחובסקי).

"את כל זמנו הפנוי הוא הקדיש לחינוך עצמי. למד בלהט ובעונג עמוק. כאשר צוערים הפצירו בו להתלות אליהם לטיול בעיר, השיב: 'חברים, הניחו אותי בשקט. יש לי כאן בפני בעיה'. (מזיכרונותיה של אחייניתו של אי. ד. צ'רניאחובסקי – מורת בית הספר הפדגוגי של צ'רניאחובסק, ו. אי. צשקובסקי).

1927

אפריל

הצוער איבן צ'רניאחובסקי מתחתן. המשפחה הצעירה עוברת לבית אמה של בת הזוג אנסטאסיה, בפרבר של קייב, סביאטושינו.

1928

יוני

שלושה חודשים לפני סיום בית הספר לארטילריה מתקבל אי. ד. צ'רניאחובסקי כחבר במפלגה הקומוניסטית הכלל-רוסית. עם סיום בית הספר לארטילריה בקטגוריה הראשונה, בהצטיינות, מקבל איבן את הזכות לבחור את המקום בו יוצב. הקולקטיב הצבאי הראשון שלו היה מחלקת לימוד הטופוגרפיה של גדוד הארטילריה של הגייס ה-17. צ'רניאחובסקי התחיל את דרכו הצבאית בפיקוד על יחידה זו.

1929

צ'רניאחובסקי ממונה כפוליטרוק של סוללה בגדוד הארטילריה של הגייס ה-17, אחר כך כמפקד סוללה. נבחר כחבר בלשכת המפלגה בגדוד. לזוג צ'רניאחובסקי נולדת בת ניאונלה.

בית הספר הישן בוויניצה

"בניין היסטורי זה היה בעבר בית ספרו של גנרל איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי המפורסם"

1930

איבן צ'רניאחובסקי מסיים בהצלחה בית ספר תיכון של ערב. מבלי שהדבר יפריע במילוי חובותיו, הוא מתכוון להתקבל לאקדמיה הצבאית. בזכות ההצלחה בהכנתו הצבאית והפוליטית וביחס להישגים המצוינים בירי שהופגנו בתמרונים הביקורת מוענקת ללוחם הצעיר מתנה יקרת ערך.

1931

מאי

אי. ד. צ'רניאחובסקי נרשם כסטודנט בפקולטה למכניזציה ומטוריזציה של האקדמיה הטכנית הצבאית על שם פ. א. דז'ירדז'ינסקי בלנינגרד.

1932

לאחר השנה הראשונה עובר אי.ד. צ'רניאחובסקי, ביחד עם הפקולטה המכאנית-מוטורית, להמשך הלימודים באקדמיה הצבאית למכניזציה ומוטוריזציה שנפתחה במוסקבה (לאחר מכן האקדמיה הצבאית של המיכון והשריון על שם מרשל ברית המועצות ר.י. מלינו בסקי).

1933

בסתיו משופץ אי.ד. צ'רניאחובסקי להתמחות בתפקיד מפקד גדוד.

1934

בשנת הלימודים השלישית מתמחה אי.ד. צ'רניאחובסקי בתפקיד סגן ראש מטה אוגדה.

1935

את שנת הלימודים האחרונה עובר איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי בציון "מעולה". הקומוניסטים בוחרים בו כחבר לשכת המפלגה של הקורס. עבודת הדיפלומה של המומחה הצבאי העתידי נקראת "איוד מנוע הטנק".

1936

אוקטובר

אי.ד. צ'רניאחובסקי סיים בהצטיינות את האקדמיה למכניזציה ומוטוריזציה של הצבא האדום. הוא קיבל בקיבץ תפקיד של ראש מטה גדוד הטנקים ה-2 של הבריגאדה הממוכנת ה-8 ונבחר כחבר לשכת המפלגה בבריגאדה. ביוזמת מפקד הבריגאדה ס.מ. קריבושיין, מוענקת לאי.ד. צ'רניאחובסקי דרגת סרן, ואחר כך הוא מתמנה כמפקד הגדוד.

1938

אי.ד. צ'רניאחובסקי מועלה לדרגת רב-סרן. התפקיד הבא – מפקד חטיבת הטנקים הקלה בזירה המיוחדת הביילורוסית. לגומל, מקום תפקידו החדש, הוא עובר בלי המשפחה.

1939

החטיבה של צ'רניאחובסקי זוכה במקום הראשון בתמרוני הביקורת בזירה. מפקד החטיבה צ'רניאחובסקי מקודם קידום מהיר לדרגת לייטננט-קולונל (פודפולקובניק).

1940

אוגוסט

לייטננט-קולונל אי.ד. צ'רניאחובסקי מקבל מינוי חדש – לתפקיד סגן מפקד אוגדת הטנקים ה-2, שעליה מפקד אז גנרל-מיור ס.מ. קריבושיין.

1941

מרץ

אי.ד. צ'רניאחובסקי מתמנה כמפקד אוגדת הטנקים ה-28, שהוקמה לא מזמן ומהווה חלק מחילות הזירה הבאלטית המיוחדת. באוגדה יותר ממאתיים טנקים ומאה משוריינים, ובערך עשרת אלפים לוחמים ומפקדים.

אפריל

מפקד האוגדה אי.ד. צ'רניאחובסקי מועלה באופן חריג לדרגת קולונל (פולקובניק).
יוני

יחידות מהארמיות המכסות את גבולות המדינה מקודמות במהירות לעבר הגבול.
18. ממטה הגייס הממוכן ה-12, שאליו משתייכת אוגדת הטנקים ה-28, יוצאת פקודת התארגנות מחדש. מפקד הגייס, נ.מ. שְסֵטופאלוב¹⁷³, דורש להכניס את האוגדה לנכונות קרבית ולעבור לאזור ריכוז חדש, גרודז'אי – מְשִקוּצ'ינְאי – בויבוני (20-15 ק"מ מצפון-מערב לעיר שְיֵאוּלְיֵאי). לאחר שנפרד מהמשפחה – האשה אנסטאסיה גריגוריבנה, הבת ניאונילה והבן אולג – יוצא קולונל צ'רניאחובסקי בראש חטיבת הטנקים ה-55.

20. יחידות האוגדה ה-28 מתמקמות ביערות במרחק 20 ק"מ מצפון לשיאוולאי, 130 ק"מ מגבול פרוסיה המזרחית.

22. אי.ד. צ'רניאחובסקי, ביחד עם מפקדי היחידות וקציני המטה, עורכים סיור מודיעין לאורך הכביש שיאוולאי-טילזיט. בשעה 7 בבוקר, עם תחילת הפעילות המלחמתית, ניתנת פקודה להביא את האוגדה לכוננות קרבית מלאה כדי לחסל את טנקי היריב בכל הכוחות הקיימים. הזירה

¹⁷³ גנרל-מיור ניקולאי מיכאילוביץ' שסטופאלוב (Николай Михайлович Шестопалов), יליד 1896, נפל בשבי הגרמני ומת מפצעיו ב-6.8.41.

הצבאית המיוחדת הבאלטית נקראת מעתה החזית הצפון-מערבית. הקרב על מבואות שיוליאי מקבל אופי קשה.
23. הטנקים של האוגדה ה- 28 עוזבים לנקודת יציאה להתקפה במזרח ורנייה וצפון אוז'בנטיסה. בשעה 22:55 חטיבת החוד של האוגדה, חטיבה 55, תוקפת את היריב באזורים התפוסים של קלטינאי, שילאלה וקלמה. המשימה הושלמה, אבל מ-40 הרכבים התוקפים – טנקים קלים 26-T ו BT-7, אבדו 13. הושמדו גם משוריני B-20 ו B-10. מות גיבורים מת סגן מפקד החטיבה רב-סרן ב.פ. פופוב, שב-25 ביולו הוכרו, לאחר מותו, כגיבור ברית המועצות.

החוברת מצ'רניאחובסק כוללת רשימה ביבליוגרפית ארוכה של מקורות ברוסית, ומוזכרים בה, מלבד ספריו של שריפוב, שלושה ספרים נוספים:
פאבל ג. קוזנייצוב, פאבל: גנרל צ'רניאחובסקי (1969, 240 עמ')
א.נ. קיסליוב: נעוריו ובגרותו של מפקד (1971, 116 עמ')
ליאוניד טטרנקו: איבן צ'רניאחובסקי, סיפור על מפקד ("מולוד" 1985, 151 עמ')
הספר הקצר של קיסליוב מסקרן במיוחד, בגלל שמו, אך כל שלושת הספרים הם, כנראה, קשים להשגה.

23. עוד פרסומים מצ'רניאחובסק

במחוז קלינינגראד (פרוסיה המזרחית לשעבר), ובמיוחד בעיר הקטנה הנושאת את שמו של צ'רניאחובסקי שנמצאת בו מרבים לעסוק בדמותו ובזכרו. בעיתון המקומי "קומוניסט" עוסקים בו לפחות פעמיים בשנה – סביב יום מותו, ה-18 בפברואר, וסביב יום הולדתו, ה-29 ביוני. ביולי 2011 ביקר שם ד"ר בוריס מורוזוב והביא לי משם צילום של חוברת בת 18 עמודים לזכרו של צ'רניאחובסקי שיצאה ב-1964 בעיר המחוז קלינינגרד (קניגסברג) ב-1964. המחבר הוא סרגיי וסילייביץ' דריגו¹⁷⁴. חוברת זו היא בעלת עניין מיוחד, כיוון שהיא הפרסום המוקדם ביותר הידוע לי על צ'רניאחובסקי, לאחר כתבות ההספד.

כריכת החוברת של ס. דריגו

תיאור ילדותו של צ'רניאחובסקי בחוברת. התיאור הספרותי המוקדם ביותר המצוי בידינו, מבוסס על הסיפורים שראינו באותו חומר ארכיוני שהכרנו, והוא כדלקמן:

איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי נולד ב-29 ביוני 1906 בכפר אוקסנינו הקרוב לעיר אומן שבאוקראינה. אביו עבד כמסיט פסים ברכבת. משפחת צ'רניאחובסקי הייתה מרובת ילדים וחייה במצוקה רבה, מן היד אל הפה. איבן היה בסך הכול בן שמונה כאשר פרצה המלחמה האימפריאליסטית והאב נלקח לחזית להגן על "האב הצאר". תוך שנה חזר האב פצוע ונכה. במשך זמן רב לא היה יכול למצוא עבודה באוקסנינו, והמשפחה עברה לכפר ורבונו, עכשיו במחוז ויניצה. שם הצליח האב בקושי ובעבור כסף מועט למצוא עבודה כסייס אצל בעל האחוזה המקומי. בכפר ורבונו עברו שנות הילדות של צ'רניאחובסקי. אלו היו זמנים קשים לארץ. התחוללה מלחמת האזרחים. באוקראינה התרוצצו כנופיות המשמרות הלבנים. לעזרתם באו האינטרנציוניסטים. פה ושם התלקחו קרבות בין האדומים ללבנים. איבן דנילוביץ' היה יכול לשמוע במשך שעות את שיחות המבוגרים על קרבות אלו. במיוחד גברו הסיפורים על הישגי לוחמי בריגאדת קוטובסקי, שביניהם היה אחיו הבכור מיכאיל.

צ'רניאחובסקי נראה רציני ומעשי בהשוואה לבני גילו. גם במשחקים וגם בעבודה הוא נתן את הטון לחברים, הנהיג תמיד את נערי ורבונו, היה כל הזמן מנהיג "האדומים". ביחד עם "היחידה" שלו, הוא ארגן פשיטות קשות על העמדות המדומות של "הלבנים", ופעם...

¹⁷⁴ Дриго, Сергей Васильевич: **Иван Данилович Черняховский** - Калининград: Кн.изд-во,1964

הילדים ידעו שדרך רובו צריכה לעבור יחידה של פולנים לבנים, והחליטו לתת להם "קרב". הם ארגנו נשק (שהיה אז שמור לרוב, לכל מקרה) והתחילו לפעול. בערב התמקמו בפאתי היער שדרכו היו צריכים לעבור הפולנים. הציפייה הייתה ארוכה – כל הלילה. רבים לא החזיקו מעמד ונרדמו. נשאר ער רק איבן צ'רניאחובסקי. הוא קפץ מדי פעם לדרך והצמיד את אוזנו לאדמה, כדי להקשיב אם לא נישא בה רעש הפרסות.

הפולנים הגיעו רק עם שחר – פטרול סוסים לא גדול. איבן העיר מיד את הילדים וציווה לתפוס כל אחד את מקומו. עייפים מהיום נמנמו הרכבים על אוכפיהם. אף אחד, כמובן, לא ציפה להתקפה. נפת ורובו לא נחשבה מועדת לקרב. כאשר התקרב הסיוור לפאתי היער, נתן איבן את האות. קול היריות, מוגבר על ידי ההד, הדחיק את הפולנים. בהחליטם שזו התחלתו של מארב פרטיזנים, הם הסבו את הסוסים לאחור ודהרו משם. הילדים, מבוהלים אף הם, נמלטו איש לעברו. לא ידוע, מה ניסו הפולנים לאחר מכן, אבל בוורבובו הם לא הופיעו.

באביב 1919, ממגפת הטיפוס שפשטה בסביבה, מתו בבת אחת אביו ואמו של צ'רניאחובסקי. את המשפחה המיוותמת לקחו תחת חסותם השכנים. איבן לא התגורר זמן רב אצל האנשים הזרים. כדי לא להיות למעמסה, הוא נדד שנה שלמה בכפרים ובערים של אוקראינה בחיפוש עבודה. כאשר התבסס המשטר הסובייטי, חזר איבן לוורבובו. חברים של אביו סיירו אותו כשולית מסגר בתחנת הרכבת של ופניארקה. כאן הוא נכנס לקומסומוול וכעבור זמן מה נעשה מנהיג התא בכפרו. כעבור זמן לא רב נסע צ'רניאחובסקי לנובורוסק. הוא עבד כחבתן במפעל המלט "פרולטאר", ואחר כך, לאחר שסיים קורס נהיגה – כנהג. בראש וראשונה הוא חלם ללמוד, להיעשות איש צבא. בשנת 1924, בהוראת הקומסומוול, נשלח איבן צ'רניאחובסקי, כאחד הפעילים הטובים ביותר, לבית הספר של חיל הרגלים באודסה. בזאת גם החלה הקריירה הצבאית הגדולה והמהוללת שלו – מצוער ועד מפקד חזית.

בוריס הביא גם צילומים של כמה כתבות מתוך הרשימה הביבליוגרפית שבחוברת של היירווייבים שנראו מעניינות יותר לענייננו, במיוחד אלו מהעשורים הראשונים לאחר מותו. והרי הקטעים מאותן כתבות העוסקים בילדותו ונעוריו של איבן דנילוביץ', בסדר כרונולוגי:

מתוך "בן לעמו", מאת ו. צ'קובסקאיה (אחייניתו של איבן דנילוביץ'), 18.2.1966:

... יאס (שם חיבה אוקראיני לוואניה) נולד במשפחה מרובת נפשות. היו לו שלוש אחיות ושני אחים. בשנת 1913, תוך חמישה ימים, מתו מטיפוס האם והאב. בני הכפר ריחמו ועזרו למשפחה המיוותמת ככל יכולתם. במהרה חזר החייל הראשון מהצבא לכפר – סבי מצד צ'קובסקי. משפחתו הגדולה חייה ביחד באותו בית עם הצ'רניאחובסקים. בהסתכלו על שתי המשפחות, הוא אמר: "אנו חיים באותו בית ונשב לאותו שולחן". כך התאחדו שתי המשפחות. סבא התלוצץ, מאוחר יותר, על "הקומנה שלנו". העובדים מתחנת ופניארקה, חבריו של סבא, עזרו לסדר בעבודה את איבן צ'קובסקי (אביו), אניסייה צ'רניאחובסקי ומיכאיל צ'רניאחובסקי. סבא, שהחלים לאחר מנוחה מועטה, הלך גם הוא למקצוע המסגרות ברכבת. כעבור זמן לא רב נרשם אחיו הבכור של יאסי, מיכאיל ליחידת החרמת המזון. איבן צ'רניאחובסקי עזר לו באופן פעיל בהכנת המצרכים לעיר.

בשנת 1920 נוצר בכפר ורובו (עכשיו במחוז ויניצה) ארגון הקומסומוול הראשון. גם איבן צ'רניאחובסקי נכנס לשורות הקומסומוול הלניני. כעבור זמן לא רב בחרו בו קומסומולאי הכפר כראשם. איבן נתן את כולו לעבודה הקומסומוולית. כיבדו והעריכו אותו על בינתו, החלטיותו ואומץ לבו ועל אופיו העליו. כבר באותה שנה הוא הוכיח את עצמו כמארגן מצטיין. ביוזמתו פותחה בכפר תעמולה אנטי-דתית, הוקם מועדון, החלו בהופעות של מקהלה, חוג דרמאטי, ותזמורת מיתרים, ואורגנה קריאה מסיבית של ספרות סובייטית. איבן עצמו קרא יסודית את כל ספרי הספרייה המקומית והיה שואל ספרים גם בספרייה האזורית של טולצ'ין.

המשיכה לידע הייתה אצלו כה חזקה, שהוא עבר לנובורוסק. שם הסתדר בעבודה במפעל "פרולטאר" במקצוע החבתנות. הוא הביט על הכול בתשומת לב וניסה כל מה שחדש. במפעל הוא נעשה במהרה בעל סמכות, הופיע במרכז החיים הקומסומוליים. החברים בחרו בו כמזכיר הלשכה המקצועית, ואחר כך כחבר ועדת הקומסומוול של המפעל. בשעותיו הפנויות המשיך איבן להעצים את ידיעותיו. כקומסומולאי מצטיין שלחו אותו לבית הספר של חיל הרגלים באודסה...

מתוך "חיים בהירים", מאת א. בייולאוסוב, פולקובניק מילואים, לשעבר עוזר ראש יחידת הסיוור של החזית, 28.6.1966:

... איבן דנילוביץ' נולד בשנת 1906 בכפר אוקסנינו במחוז צ'רקאסי. כעת נקבעה על בית זה טבלת זיכרון. שנות ילדותו ונערותו של המפקד העתידי עברו בכפר ורובו, שגם היום נמצא במרחק ארבעה קילומטר מתחנת ופניארקה שבמחוז ויניצה. ילדותו של צ'רניאחובסקי הייתה נעדרת שמחה: בגיל 13 הוא נשאר יתום משני הוריו. בגיל 16 נעשה צ'רניאחובסקי הצעיר קומסומולאי ומזכיר ארגון הקומסומוול בוורבובו. בשנת 1924 הוא התנדב לשורות הצבא האדום...

"דוגמה לצעירים", מזיכרונותיה של ליובוב אלכסנדרובנה דונייץ, מורתו הראשונה של המפקד, 28.6.1966:

כאשר מלאו לואניה שבע שנים רשמו אותו לכיתה הראשונה בבית הספר של ופניארקה, לשם הלך שלוש שנים. מהימים הראשונים של הלימוד בבית הספר עשה עלי ואניה הקטן, אז עדיין מורה צעירה, רושם נעים מאוד. משמעת, תשומת לב וחריצות – אלו היו הקווים שתיארו את ואניה צ'רניאחובסקי. כמצטיין, עזר תמיד לבני גילו האחרים להכין את השיעורים, היה ישר, צנוע, וסבלני ואיתן במידה נדירה.

אחרי מות הוריו נאלץ ואניה לצאת מבית הספר ונעשה רועה. קרה שהיה משלח את העדר לשדה, והוא עצמו שוקע בספרים. מיד לאחר ארוחת הערב היה בא אלי להבהרה של חומר חדש, ואחר כך הכין את כל העבודות בעצמו בשדה באופן משביע רצון. ואניה עמד בכבוד בכל הקשיים, מצא את דרכו הנכונה בחיים. ואני חושבת שבזאת מילאו תפקיד עצום צימאווני לידע, חדות מחשבתו וסקרנותו. הוא למד תמיד, כמה שזה היה קשה לו.

"הלום קדוש", מזיכרונותיה של אניסיה דנילובנה דוב, אחותו של א.ד. צ'רניאחובסקי, 28.6.1966:

הורינו – אבא דנילה ניקוליביץ' ואמא מריה לידוויגובנה – חיו בעוני, חיו חיים לא ארוכים, וגם קשים. הם היו חסרי השכלה, מלבד זאת אבא נפצע קשה במלחמה האימפריאליסטית, וזה השתקף בבריאותו. אבא עבד כפועל חקלאי בחווה המקומית, ואחר כך כמחליף פסים במסילת הברזל.¹⁷⁵

משפחתנו הייתה בת שמונה נפשות. עכשיו נשארו בחיים רק שתי האחיות – אלנה דנילובנה ואני. אבא ואמא מתו כאשר ואניה היה בן 13, האחים נהרגו¹⁷⁶ המבוגר ביותר, מיכאיל דנילוביץ', לוחם בבריגאדת ג.א. קוטובסקי – בזמן הקרב על אוקראינה¹⁷⁶, והצעיר ביותר בשנות מלחמת המולדת הגדולה: פודפולקובניק אלכסנדר דנילוביץ' צ'רניאחובסקי – בביילורוסיה בשנת 1944, וגנרל-ארמיה איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי – בפרוסיה המזרחית בשנת 1945.

ילדותנו הייתה קשה מאוד. בשנים הקשות ללא ההורים, במצוקות החריפות שעברנו, שאפו האחים והאחיות להישאר ביחד, לעזור זה לזה.¹⁷⁷ אני השגחתי על הקטנים במשפחה ועל הבית וואניה רעה את עדר פרות הכפר.

בשנת 1922 נעשה ואניה קומסומולאי. ביום מותו של ולדימיר איליץ' לנין נערכה בוופניארקה עצרת אבל, ובה הופיע הקומסומולאי בן ה-18 איבן צ'רניאחובסקי. הוא דיבר היטב וברור. אנשים רבים שהקשיבו למילים המרגשות והנוגות של הנואם הצעיר, בכו.¹⁷⁸ באביב 1924 עבר צ'רניאחובסקי לנובורוסיק, שם נכנס לעבודה, תחילה כמתלמד, ואחר כך כעובד במקצוע החבתנות במפעל "פרולטאר". הוא לא רק עבד היטב, אלא גם למד כל הזמן. במיוחד עניין אותו הנושא הצבאי.

כבר בזמן מלחמת האזרחים, נולד אצל ואניה החלום להיות מפקד בצבא האדום. עכשיו התגשם חלום קדוש זה: ארגון הקומסומול של המפעל "פרולטאר" שלח את צ'רניאחובסקי, מזכירו הטוב ביותר של הוועדה המקצועית של הקומסומול, ללימודים בבית הספר של חיל הרגלים באודסה. הקומסומול היווה משפחה לוואניה, החליף עבורו את ההורים ועשה ממנו את האדם שנהיה.¹⁷⁹

מזיכרונותיו של פולקובניק איבן צ'שקובסקי, גיסו של איבן דנילוביץ', 29.6.1966:

עם איבן דנילוביץ' היינו חברים מילדות. כשהייתי צוער בבית הספר ה-4 לארטילריה בקייב, כתב אלי ואניה מכתב וביקש עזרה לעבור מבית הספר לתותחנים של חיל הרגלים בקייב. הראיתי את המכתב של צ'רניאחובסקי לקומיסר של בית הספר, סיפרתי לו בפירוט על החבר שלי, על משפחתי והרצון החריג ללמוד בבית הספר לארטילריה. הקומיסר שלנו היה אדם מצוי. הוא הקשיב לי בתשומת לב, אישר את משאלתי של הקומסומול א.ד. צ'רניאחובסקי, ובמהרה היינו שוב ביחד. חברותנו התהדקה עוד יותר.

בבית הספר לארטילריה היה איבן אחד מהצוערים הבולטים ביותר, ספורטאי מצטיין, ראש קבוצת הכדורגל, משתתף פעיל בפעילות האמנותית העצמית, נותן הטון בסוללה. היה לו קול בריטון נעים ושמיעה לא רעה. יותר מכל הוא אהב את השיר שהתחיל כך: 'אנו הולכים קדימה.

¹⁷⁵ בטקסט המצוטט אצל סוחארב (ר' בהמשך), משפט זה מתחיל בהסתייגות: עד כמה שזה ידוע לי ... ואחריו בא המשפט: כשגרנו עדיין בכפר אוקסנינו, ב-28 ביוני 1906, נולד להורינו בן – אחינו ואניה.

¹⁷⁶ לא סביר, בגלל גילו הצעיר אז. לפי כל העדויות האחרות הוא התגייס מאוחר יותר ומת, או נהרג, סביב 1930.

¹⁷⁷ אצל סוחארב יש כאן עוד משפט: לכן, מי שלמד, הפסיק את הלימודים.

¹⁷⁸ במקום קטע זה כתוב אצל סוחארב: בשנת 1922 נעשה ואניה קומסומול אי, ובהרו בו כמזכיר ארגון הקומסומול בכפר ורבובו. במהרה הוא נעשה המנהיג האהוב של הצעירים.

¹⁷⁹ משפט "חינוכי" זה אינו נמצא אצל סוחארב.

המאות הולכות אלינו. כשהיו הצוערים הולכים ברקיעת צעד ובשיר ברחובות קייב, היו המוני העם מסתכלים בהערצה בתותחנים הצעירים.
עבור הצוער צ'רניאחובסקי, המאוהב באמנות המלחמה, לא היו קיימים הביטויים: 'אינני יכול לבצע', 'אינני יכול לדעת'. הוא אמר תמיד לחברים: 'אם יש פקודה – מלאו אותה בדיוק ומהר. תישברו, אבל תמלאו'. וככה נהג הוא עצמו...

מתוך "למולדתו של המפקד", מאת ו. קובלבה, תלמידת תיכון, 17.2.1968:

... לאירוע החגיגי של הפיונירים שהוקדש לזכרו של אי. ד. צ'רניאחובסקי, הגיעו בתו, ניאונילה איבנובה, האחיות אנסטאסיה דנילובנה דוב וילנה דנילובנה אולשנסקאיה, שלישי האישי אלכסיי איבנוביץ' קומארוב, וחברו לגדוד של איבן דנילוביץ' גיבור ברית המועצות טימופיי טימופייביץ' לובודה...

מתוך "גנרל-הארמייה", ללא ציון שם הכותב, 29.6.1976:

... אביו של איבן דנילוביץ' היה מסיט פסים ברכבת בתחנת אומן באוקראינה. מהפיכת אוקטובר הסוציאליסטית הגדולה פתחה בפני אנשי העמל עתיד זוהר, ועובד הרכבת הזקן חלם ליצור לבנו עתיד מכובד. אבל בשנת 1918 נשאר ואניה צ'רניאחובסקי בן השתים-עשרה יתום משני הוריו. לא נותרה לו אפשרות אחרת, מאשר ללכת להיות רועה בכפר הקרוב. שלוש שנים עבד אצל עשירי הכפר, אבל הוא נמשך לרכבת, וחבריו של האב סידרו את הצעיר כמסגר מתלמד. אלו היו שנות מלחמת האזרחים, שנות המאבק באי-הסדרים, שנות ביסוס השלטון הסובייטי על אוקראינה. בגיל 16, בשנת 1922, נכנס איבן צ'רניאחובסקי למועצת הצעירים הקומוניסטים ובמהרה נעשה פעיל בתא הקומסומוול. הצמא העצום לידע, ההתמדה ללא הרף בעבודה ולהט הנעורים משכו עליו את תשומת הלב. וכאשר נדרש לשלוח את הקומסומולאי המצטיין לבית ספר צבאי, נפלה הבחירה על איבן צ'רניאחובסקי...

"במוזיאון המפקד", מאת או. בורט, 29.6.1976:

בכפר אוקסנינו, מחוז צ'רקאסי, איפה שנולד אי. ד. צ'רניאחובסקי, פתוח מוזיאון צ'רניאחובסקי. החומרים של המוזיאון משקפים את המפקד המהולל ואת דרכו הקרבית של המצביא הסובייטי הבולט. כאן דוכן "שנותיו הצעירות של המפקד". אלו שנות לימוד ועמל. כאן נראה באלו עניין ותשומת לב למד איבן דנילוביץ' את עבודותיו של ו. א. לנין על שאלת המלחמה, איך התייחס בתשומת לב להטמעת יסודית של הארגומנטים של המפקדים הרוסים א. ו. סוברוב ומ. א. קוטוזוב. במיוחד הוא הזכיר לעצמו את דברי סוברוב: "נלחמים לא במספרים, אלא במיומנות".

הדוכן השני בשורה מוקדש לגנרל העתידי בתקופת מלחמת המולדת הגדולה. במרכז- דיוקן גדול של אי. ד. צ'רניאחובסקי ותאריכי חייו – 1906-1945. כאן גם שורות מהפואמה של המשורר האהוב עליו מ. איסקובסקי:

"גם עבורך וגם עבורי, הוא עשה כול שיכול:

לא חס על עצמו בקרב, אלא הגן על המולדת"

מסמכים מספרים על איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי – מפקד החזית הביילורוסית ה-3, על יחסו לפיקודיו, על פשטות, אנושיות ובו בזמן דרישה ללא פשרות. אחד מהדוכנים מוקדש לזיכרונות חבריו למלחמה. כך יש לאוקראינה זיכרון של כבוד לפעמיים גיבור ברית המועצות אי. ד. צ'רניאחובסקי.

מתוך "למולדתו של המפקד", מאת ג. פונגמרנקו, 20.6.1986:

קיי. יום יוני חם. בשדות אוקראינה מבשילות שיבולי התבואה, מתמלאים במיץ התפוחים והאפרסקים. במרחק שבעה קילומטר מאומן, על הגבעות הלא-גבוהות של רמת הפרידנייפר שוכן הכפר אוקסנינו. סדורות לאורך הדרך עומדות בקתות איכרים, גגות רעפים. זוהי – מולדתו של גנרל-ארמייה איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי. הבית בו נולד ב-29 ביוני 1906, לא השתמר, ואין בו שום דבר מיוחד – באזורים אלו עברה לא מלחמה אחת בלבד. אבל זכרו של הגנרל החשוב חי. הוא בקרבנו, יחיה מחר, יהי נראה כאן, במוזיאון על שמו, שנבנה על ידי תושבי אוקסנינו מחסכוניותיהם האישיים.

במרכז הכפר עומד בנין חד-קומתי נאה זה עם חזית זכוכית, מימינו – בוסטה של המפקד, ולרגליה מאדימים פרחי ציפורן. נעלה במדרגות הגרניט למוזיאון. באולם הנרחב על הקירות – דוכנים וויטרינות עם מוצגים, שבהם מוצגים כל חייו הקצרים של מפקד החזית הצעיר ביותר בשנות מלחמת המולדת הגדולה.

בראשון שבהם – צילומים של הוריו של אי.ד. צ'רניאחובסקי. אחרי הולדת הבן הם המשיכו לגור באוקסנינו עוד שבע שנים, ואחר כך עברו לכפר ורבובו הממוקם לא הרחק¹⁸⁰, איפה שלפני תום שנתו ה-13 החל ואניה להשתכר בעצמו את לחמו כרועה. בשנת 1921 מתו הוריו מטיפוס¹⁸¹, והצעיר נכנס לעבוד במשלוח בתחנת ופניארקה השכנה, ואחר כך נסע לנובורוסיק, איפה שעבד כחבתן במפעל מלט.

צילומים מצהיבים מתארים תמונות מהווי האיכרים באותן שנים, מזכירים את תנאי החיים הקשים, הרעב והמהומות, את הקשיים העצומים של הרפובליקה הסובייטית הצעירה במאבק לחיים החדשים. בתנאים אלו התגבש אופיו הנחוש וההחלטי של צ'רניאחובסקי, והבשילה המחשבה לקשור את חייו לצבא...

"בבית זה נולד איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי"

"בית הספר בו למד איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי"

מקור הצילומים – כנראה, המוזיאון באוקסנינו

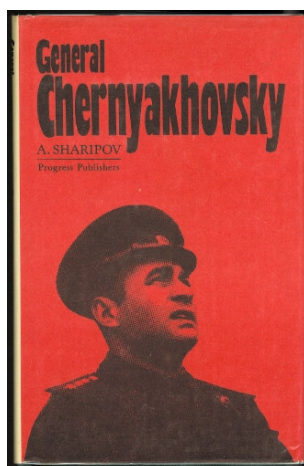
¹⁸⁰ יחסית...
¹⁸¹ השנה שגויה, כמובן

פרק המישי: ספרו של שריפוב.

24. ילדותו של המפקד – סיפור ילדים חינכי

(הפרק הראשון בספרו של אפרם אגזמוביץ' שריפוב¹⁸²).

השגתי את התרגום האנגלי של ספרו של שריפוב¹⁸³, ומצאתי בו מספר דברים שלא הבחנתי בהם בעלעול במקור הרוסי. אני מביא כאן תרגום (גלמי) של הפרק הראשון של הספר כמעט במלואו, ובהמשך אביא מבחר קטעים משאר פרקי הספר המתייחסים לתולדות חייו של צ'רניאחובסקי, לאופיו, וליחסים בינו לבין מפקדיו, עמיתיו ופיקודיו. הספר מכונה 'סיפור ביוגרפי' ואינו מתיימר להיות ביוגרפיה מדעית, אם כי בעטיפתו הפנימית נאמר שאף אחת מהדמויות המופיעות בו אינה בדיונית. למרות זאת, האופי החינוכי-תעמולתי-פוליטי שלו בולט מאוד, ומעמיד בספק את אמינותם של פרטים רבים המובאים בו. לאחרונה מצאתי מהדורה מאוחרת, אלקטרונית, של הספר, עם מספר השמות, תיקונים ותוספות מאלפים, המפורטים בהערות התחתית:

הפרק הראשון מתבסס על מעט מאוד עובדות, וברובו הגדול הוא פרי דמיונו היוצר ברוח האידיאולוגיה הקומוניסטית. הוא נשען על העדויות שבארכיון הצבא הסובייטי, אך נראה שלא היו לנגד עיניו ההערות שבגב המסמכים. מתקבל על הדעת שראה שם גם מסמכים נוספים, שלא פורסמו, כמו הראיון עם אלמנתו של צ'רניאחובסקי שהגיע אלי מאוחר יותר.

אפרם א. שריפוב: גנרל צ'רניאחובסקי

סיפור ביוגרפי

פרק ראשון: ילדות

(עמ' 28-9) הכפר הקטן נרבוּבו... שוכן קרוב לתחנת הרכבת של נַפְנִיאָקָה... בדרום מערב ורבוּבו מוליכה דרך לעיר ימפול על גדת הדנייסטר... לצפון מזרח ורבוּבו, במרחק של כשלושים ק"מ, שוכנת העיר טולצ'ין... קרבות אכזריים רבים ניטשו כאן במשך המאות כנגד צבאות הסולטאנים הטורקים והפיאודלים הפולנים וכנגד הפולשים הגרמנים והמשמרות הלבנים במשך מלחמת האזרחים¹⁸⁴.

¹⁸² לפי מעטפת הספר, קולונל (בדימוס) שריפוב נפצע שלוש פעמים במלחמת העולם וזכה ב-15 עיטורים. הוא חיבר כתריסר ספרי מלחמה.

¹⁸³ הוצאת פרוגרס, מוסקבה 1980, 507 עמודים.

¹⁸⁴ המשפט האחרון הושמט. במקומו נכנס הקטע הבא:

הראשון במרץ 1919 היה יום סגרירי... לפתע נשמעו ריאות, ואחריהן רעם פרסות. פלוגות פטלורה פרצו לכפר. פרשים בכובעים וגלימות ארוכות דהרו ברחובות. הבנדיטים פרצו לביתו של דנילה צ'רניאחובסקי שהנהיג את האיכרים בהפקעת סוסי בעל האחוזה.

- "צא החוצה!" צעק ראש הכנופיה. "החזר את כל הסוסים שגנבת מאורות אדוניך! ועשה זאת מיד!"

- "לא, לא אעשה זאת!", השיב דנילה ניקולייביץ' בתקיפות.

- "לא תעשה?" רעם הפולש, מאיים בחרבו, "אבצע אותך לשניים אם תסרב".

- "לא אעשה".

- "קחוו, אנשים!" ציווה הקצין.

צ'רניאחובסקי נתפס והובל החוצה מהבקתה. אשתו מריה הגיעה במרוצה אחריו, תינוקת בזרועותיה.

- "מפלצות שכמותכם!" היא זעקה בייאוש, "לאן אתם לוקחים אותו?"

- "אל כיתת הירורים!", פלט הקצין.

חנוקה בדמעות, צרחה: "אזי קחוני עימו!". בדוחפה הצידה אחד החיילים, התפרצה מריה אל בעלה ופסעה לצידו. בנושאה תינוקת בזרועותיה, התקשתה לשמור על אותו קצב הליכה. הדרך הובילה במעלה הגבעה התלול. צ'רניאחובסקי ניסה לקחת את בתו בזרועותיו, אבל מכה בקת רובה בגבו מנעה ממנו לעשות זאת... המלווים עצרו בקצה צוק. הם קרעו את מעילו של צ'רניאחובסקי מעליו.

- "שאל את דברי הפרידה שלך!" נהם הקצין.

נשמעה נקישת ידיעות הדריכה של הרובים. מריה הפסיקה להיאנח. בהיצמדה אל בעלה, הביטה בתלויניו בעיניים פעורות מאימה. עיני דנילה ניקולייביץ' נחו על הילדה, הצמודה לחזה אשתו. הוא רצה לומר לאשתו משהו רך, דברי נחמה. אבל במה יכול היה לנחמה? איך תוכל לחיות בלעדי, איך תוכל לזון את ששת ילדיהם? ומה אם יהרגו גם אותה? גרונו היה חנוק, אבל הוא כפה על עצמו לומר: "מריה, למען הילדים, עזביני כעת".

- "לא אעזוב אותך לעולם, הם יכולים להרוג גם אותי!", קראה, נדחקת אליו עוד יותר.

הוא הסיט אותה הצידה בעדינות: "הילדים ייוותרו יתומים. חשבי עליהם!"

איבן, בנם בן השלוש עשרה של הצ'רניאחובסקים, וחבריו למשחק, שהשקיפו מראש גבעה על הנעשה בכפר, ראו את החיילים מובילים מישהו לצוק. "מה הם עושים? הבה נרוץ ונראה!", צעק אחד הילדים.

כשהחבורה הגיעה למקום ראה איבן את אמו ואביו.

- "ראו, הבנדיטים הולכים להרוג אותם!" הוא צעק וזינק אל הוריו.

הצ'רניאחובסקים זכו לכבוד רב בן־רובו בעבור טוב ליבם ויושרם. לאנשי הכפר הייתה הערכה גבוהה לשיפוטו של דנילה ניקולייביץ'. יחסיו עם האנשים היו כה טובים כך שלא היה איש בן־רובו או בסביבה שהיה מסוגל לומר מילה כנגדו.

הילדים אצו במהירות מבקתה לבקתה, מפיצים את הידיעה שהחיילים עומדים לירות בצ'רניאחובסקים. האיכרים אחזו בכל כלי נשק שיכלו להניח עליו את ידם ואצו למקום ההוצאה להורג המתוכננת. הקצין, שראה עצמו מוקף על ידי קהל המנופף גרזנים וקלשוניים, ניסה להשקטים: "נו, באמת, איננו הולכים להזיק להם, רצינו מהם רק שיספרו איפה החביאו את סוסי של האדון נובינסקי".

אבל הקהל הזועם סגר על החיילים. למנהיגם לא נותרה ברירה אלא לשחרר את האסירים. דנילה ומריה לא יכלו להאמין שהם עדיין בחיים. איבן נצמד להוריו ופרץ בדמעות. אביו היה חיזור, ראשו שחוח, וקמטים עמוקים חרשו את פניו. הוא רעד כבקדחת. אמו בכתה בעוויתות. נראה שהזדקנו פתאום. {איבן, שלקח את הוריו בידיו, הובילם הביתה.

- "אתה תבוא איתם חשבון יום אחד, בן", אמר דנילה ניקולייביץ' בקול רועד.

- "אני אצטרף לצבא האדום, אבא".

- "כשתבגר מעט יותר, תוכל לעשות זאת, בני!", אמרה אמו, מעניקה לו את ברכתה¹⁸⁵.

הצ'רניאחובסקים באו לוורבובו באביב 1914 מהכפר אוקסנינו שבנפת אומן בפלך קייב. איבן היה אז בן שבע. האדון נובינסקי, שאצלו עבד אביו של איבן כסייס, קנה אחוזה חדשה, ודנילה ניקולייביץ' ומשפחתו עברו לשם ביחד אתו. חיי הצ'רניאחובסקים שם לא הצטיינו יותר מאשר קודם. כמו קודם לא היה להם לא אדמה ולא בית משלהם. המשפחה חוותה מחסור קבוע.

באוגוסט החלה מלחמת העולם הראשונה. ביום העשירי למלחמה גויס דנילה צ'רניאחובסקי ונשלח לחזית. אשתו, מריה ליוז'ביגובנה, נותרה לבדה עם חמשת הילדים. הבת הבכירה הייתה בת 13, והבן הצעיר ביותר – בן חמש. דנילה ניקולייביץ' נלחם במסגרת הארמייה של ברוסילוב, נפצע, ובסוף 1915 חזר הביתה "על נקי", ומצא את אשתו וילדיו בעוני.

אחרי מהפכת אוקטובר, בשנות מלחמות האזרחים באזורים אלו, השתוללו כובשים גרמנים וכנופיות המשמרות הלבנים.

¹⁸⁵ קטע זה הושמט.

באותן שנות מלחמה והרס עינו את האנשים לא רק הרעב, אלא גם הטיפוס. רבים חלו במחלה בורבובו ובכפרים הסמוכים, וגם הורי איבן נדבקו בה. אמו, אמנם חולה, נשארה על רגליה, אבל אביו נאלץ ליפול למשכב. המיטה הופרדה מהילדים במחיצה, שמעבר לה לא הורשו לעבור. בוקר אחד התעורר איבן עם שחר מאנחות אביו. הוא ניגש אל המחיצה וראה את פני אביו מעוותים. הוא רצה לגשת אליו אבל אביו, שלא היה יכולת לדבר, אסר זאת עליו בתנועה חלשה בזרועו הכחושה. בדמדומי שנתו יידבק במחלה, הוא ציווה על הילד להתרחק. ליבו של איבן חישב להישבר מצער, ודמעות שטפו את עיניו. {הוא התבונן זמן מה בפני אביו שהשתנו במחלה הממושכת. דנילה ניקולייביץ', באוספו את שארית כוחותיו, התרומם קמעא ולחש בקול כמעט בלתי נשמע: "היו שלום..."¹⁸⁶}

אובדן אביו, חברו ומורו הקרוב ביותר, היה מכה נוראה לאיבן. במהרה נפלה גם אמו למשכב. בקושי עבר שבוע מאז מות בעלה כאשר לקח גם אותה הטיפוס. על ילדי צ'רניאחובסקי האבלים עברו ימים קשים¹⁸⁷. כשהבת הבכירה, מריה, הגיעה לגיל שמונה עשרה היא נישאה, ולקחה אל ביתה את הבת הצעירה ביותר, נאסטיה, שבדיוק אז החלה ללכת. מיכאיל בן החמש-עשרה התגייס לבריגאדת הפרשים של קוטובסקי. איבן, שאשה בן העשר ואחותם לנה בת השש-עשרה נלקחו למשפחת אחד משכניהם, צ'קובסקי, נהג קטרים שהיה חבר קרוב של אביהם. אבל איבן, שנשא להיות למעמסה על הצ'קובסקים, השכיר את עצמו לעבוד במרעה.

{הצ'קובסקים הצטערו על הילד, והפצירו בו חזור ושוב לוותר על עבודתו ולחזור לבית הספר. איבן הודה להם על טוב ליבם, אבל המשיך בעבודתו¹⁸⁸. הוא היה קס עם שחר ונשאר עם העדר באחו עד שקיעת השמש, {לבדו ולבד עם הגיגיו. במחשבותיו חזרו ועלו לעתים תכופות אמו, אביו, וסיפוריו של אביו על חייהם הקשים. איבן עצמו זכר איך עבד אביו כפועל באורווה באחוזת נובינסקי באוקסנינו, כפר בבלך קייב.

ב 1914, כאשר מלאו לאיבן שמונה, קנה נובינסקי אחוזה חדשה בורבובו והצ'רניאחובסקים עברו אתו לשם. זמן קצר לאחר מכן גויס דנילה ניקולייביץ' ונשלח לחזית. הוא לחם בארמייה השמינית של גנרל ברוסילוב, נפגע בהלם קרב מנפילת פגז ושוחרר בסוף 1915, אז חזר לחיי העמל משחר עד ערב. חיי הצ'רניאחובסקים בורבובו נשארו כפי שהיו קודם לכן. שום דבר לא השתנה - לא היו להם לא אדמה ולא בית משלהם, והמשפחה חיה במצוקה תמידית.

העבר... איבן לא היה יכול להסיח את דעתו ממנו. הכול היה עוד טרי בזיכרונו: איך בעל האחוזה כינה אותו יאסיק, והצעירים המקומיים קלטו את הכינוי והציקו לילד. אבל אמו אמרה לו:

"בני, אנו חיים בחסדו של פאן נובינסקי. זה נכתב בגורלנו. קח לדוגמה את סבך. הוא עבד עבור פאן זפוטוצקי, שלא אהב את השם צ'רניאחוב. לכן הוסיף לו סיומת פולנית, ומאז נעשינו צ'רניאחובסקי. עכשיו פאן נובינסקי אינו אוהב את שמך, אז הוא הלך וקרא לך יאסיק"¹⁸⁹

אחרי מות הוריו נעשה איבן שקוע במחשבות ורציני ולכן נראה מבוגר יותר מנערי הכפר האחרים. איבן הרחרר לעתים קרובות בעתידו. הוא חלם על חיים אחרים, טובים יותר¹⁹⁰. כשהגיעו ימי הכפור, יצא לחפש את האושר במקום אחר. באותו זמן היה לו רק מושג מעורפל מה יכול להיות אותו אושר, אבל הוא חלם שאופקים בהירים ייגלו לפניו מעבר לתחנת ופניארקה, ושהוא ימצא שם אנשים טובים ועבודה טובה.¹⁹¹

כיוון שלא היה לו כסף לדמי כרטיס, הוא נאלץ לנסוע על משטחי משאיות בחברת חבורת נוודים צעירים חסרי בית. הם היו כולם נערים מבריקים, מהירי מחשבה. הם שרו שירים נוגים, קיבצו נדבות, וכמה מהם מצאו את מחייתם בגניבות קטנות ואפילו בשוד. באחת התחנות פנה מנהיג החבורה אל איבן.

{ "אומרים לי שאתה בחור כהלכה. אנחנו זקוקים לשכמותך. האם אתה רוצה להצטרף לחבורה?"

- "איזו חבורה?" שאל וניה.

- "האם שמעת שלכסף יש ריח מתוק?"

- "לא".

- "טוב, תריח אותו עכשיו! בוא אתנו!"

¹⁸⁶ במקום קטע זה נכתב: הוא בכל זאת הטיל את עצמו אל המיטה, אבל עצרה בעדו אחותו אלנה. בדממה, הביט הילד בכאב בפניו המשוּפּים של האב.

¹⁸⁷ במקום משפט זה בא המשפט: איבן התבגר בבת אחת מהצער.

¹⁸⁸ משפט זה הושמט.

¹⁸⁹ כל הסיפור הזה הושמט.

¹⁹⁰ במקום שני משפטים אלו כתוב: כל אנשי ורבובו הכירו את הנער הערני, בהיר השיער, בעל העיניים החומות.

¹⁹¹ גם משפט זה הושמט.

הם הגיעו למסעדת התחנה והסבו לשולחן עמוס בייך, נקניק מעוּשן, עוף ציד ודגים.¹⁹² זה נראה לאיבן כחלום. מימיו לא ראה כל כך הרבה אוכל { יקר. התזמורת פצחה בנגינת מנגינה שהזמינו "חבריו" החדשים של איבן, והם שרו את פזמוני העולם התחתון שלהם }.¹⁹³
- "מדוע אינך שותה או אוכל?" שאל המנהיג בהפתעה. "אתה צריך להיות רעב כזאב!"
- "אינני רוצה לאכול על חשבון מישהו אחר. אינני רגיל להיות חייב לאחרים".
נאמן למילתו, לא נגע איבן בשום מאכל או משקה שעל השולחן. הוא לא נכנע לפיתויי החיים הקלים.¹⁹⁴

אחרי נדודים ארוכים, כשלא הצליח למצוא עבודה או אמצעי מחיה, חזר איבן לופניארקה, שם פגש מיד בצשקובסקי. "ברוך הבא, איבן!" הוא אמר. "אם כך אתה לבסוף כאן! { כולנו חיכינו וחיכינו לך, ואפילו חשבנו שנצטרך ללכת לחפש אחריך." צשקובסקי חיך אל איבן, ועיניו היו טובות. "מיכאיל עזב לטולצ'ין, מה שאומר שאתה כעת הבוגר ביותר. זה גורלנו הגברים, איננו יכולים לחשוב רק על עצמנו".¹⁹⁵
- "דוד וניה", אמר הילד במורך, "רציתי למצוא קודם עבודה, ואחר כך לחזור אליכם".
- "אתה טועה להיות כה זהיר לגבינו". אתה יודע שאשתי היא אשה טובת לב, היא תהיה אם שנייה עבורך. בוא נלך הביתה!". נהג הקטרים ליטף אותו בכתפו בחיבה.
הם נכנסו לבית. אשת צשקובסקי, קסניה, בירכה אותם בחמימות. לנה וסאשה שמחו ביותר לראות שוב את אחיהם. בבית היה חמים ונעים. אחרי התלאות וחיי הרעב שעבר העריך איבן את הנוחות הזו. { הוא נטש בהדרגה את תכניותיו לעזוב את הבית בחיפוש אחרי האושר, וחזר לבית הספר. אבל הוא לא נטש את רעיונו למצוא עבודה. במהרה חזר לעבוד כנער רועים. מעט לאחר מכן, בעזרתו של צשקובסקי, מצא עבודה כעובד מסילה ואחר כך כשולית מסגר בסדנאות בתחנת ופניארקה }.¹⁹⁶

{ לאיבן היו הרבה חברים. בימים הסוערים ההם אהבו הילדים לשחק במשחקי מלחמה. חבריו למשחק של איבן כבדוהו בעבור כוחו ותעוזתו ובעבור מזגו הטוב, ותמיד בחרו בו כמנהיגם.
זו הייתה השנה 1920. הצבא האדום גירש את הפולשים הגרמנים, והצבאות הקונטר-מהפכנים של קולצ'ק,¹⁹⁷ דניקין,¹⁹⁸ יודניץ'¹⁹⁹ ואחרים הובסו. אבל האימפריאליסטים לא ויתרו. הם הימרו על ראש המדינה הבורגנית הפולנית, פילסודסקי, ועל גנרל וראנגל, שקיבץ את שרידי צבאו של דניקין בקרים ואיים על אגן הדון. בסוף אפריל ציווה פילסודסקי על פלישה לאוקראינה. הצבא הפולני עלה במספרו בהרבה על הכוחות הסובייטיים, שהותקפו גם מהעורף על ידי כנופיותיו של פטליוורה. הפולנים התקדמו כמעט עד ורובו. הכפר היה ממש בקו החזית.
יום אחד שמעו איבן וחבריו שהפולנים צפויים בןורבובו באותו לילה.
- "לא ניתן לפולנים להיכנס לכפר. אנו נילחם ונהדוף אותם!" הכריז צירניאחובסקי באוזני חבריו.
- "אתה תיקח את הפיקוד, איבן", בחרו הנערים.
זה גרם לו גאווה ממש. הם החלו בעבודה. ועדת האיכרים העניים נתנה להם כמה רובים קצוצי קנה. במהרה ירדה החשיכה. איבן הוביל את פלוגתו דרך הנקיקים לנקודה ביער בה תכננו מארב. הם התחבאו מאחורי העצים בשני צידי הדרך.
- "הפולנים יפחדו לרדוף אחרינו בלילה, במיוחד ביער. איך הם יידעו מי יורה בהם?" הסביר איבן את תכניתו לחבריו. "שמעתי מאיש מכונת ירייה בצבא האדום איך הוא התחבא ביער וירה במאה לבנים במכונת הירייה שלו לבדו. הלואי והייתה לנו מכונת ירייה!"
הם פיתחו את התכנית ופעלו לפיה. הפלוגה חולקה לקבוצות של חמישה, ונער מונה לפקד על כל קבוצה. שלושת הקבוצות הראשונות היו אמורות לפתוח בהתקפה, והוצבו קרוב לדרך, ושתי האחרות הוצבו כעשרה צעדים מאחוריהן.

¹⁹² במקום קטע זה נכתב: "הצטרף אלינו". הוא הזמין אותו למסעדת התחנה והתיישב ליד שולחן שבו התאספה כל החבורה.

¹⁹³ המשפט האחרון הושמט.

¹⁹⁴ משפט זה הושמט.

¹⁹⁵ קטע זה הושמט.

¹⁹⁶ קטע הזה הוחלף ב: בעזרתו של בנו של צ'שקובסקי, שגם שמו היה איבן, בנה את עצמו איבן במהרה בדרך העבודה. חברים סיפרו שהוא יליד 1906 במקום 1907. איבן היה גבוה, הזק גופנית, חריף. לא עברה הצי שנה והוא קיבל עבודה כעוזר מכונאי בתחנת ופניארקה.

¹⁹⁷ אלכסנדר וסילייביץ' קולצ'אק (Алекса́ндр Васи́льевич Колча́к, 1874-1920), מפקד צי, חוקר קוטב, ולאחר מכן מפקד כל הכוחות הלבנים האנטי-קומוניסטיים במלחמת האזרחים ברוסיה.

¹⁹⁸ אנטון איבנוביץ' דניקין (Анто́н Ива́нович Дени́кин, 1872-1974), לייטננט-גנרל בצבא הצאר ואחד המפקדים הבולטים של הרוסים הלבנים במלחמת האזרחים.

¹⁹⁹ גנרל ניקולאי ניקולאייביץ' יודניץ' (Никола́й Никола́евич Юде́нич, 1862-1933), אחד המפקדים הרוסים המוכשרים ביותר במלחמת העולם הראשונה. לאחר מהפכת אוקטובר עמד בראש הצבא האנטי-בולשביקי בארצות הבאלטיות. באוקטובר 1919 עלה עם צבאו על לנינגרד אך נהדף. הוא נמלט לפריס ובה מת.

- "אני אהיה עם הקבוצה הראשונה ואתה עם השנייה." אמר איבן לחברו ועוזרו ואסיה קולסניקוב. "בתחילת הלחימה קבוצתך תפתח גם היא באש, אבל עליכם לירות באוויר, כדי שלא פגוע באף אחד מאיתנו. זה ייצור יותר רעש".

היה זה ליל קיץ חמים... השקט היה מוחלט. למרות ההתרגשות מצאו כמה מהנערים את עצמם מתחילים להתנדנד בתנומה. איבן עצמו כמעט נרדם. לפתע חשב ששמע טרטור מכונת ירייה. הוא אחז ברובה... תנומתו חלפה בין רגע. הוא יצא אל הדרך. סביבו היה הכול שקט. פעם קרא שבימי קדם נהגו לוחמים להצמיד את אוזניהם לקרקע כדי להקשיב לאויב המתקרב. איבן עשה כך. הוא הצליח לשמוע רעש עמום, מרוחק. במהרה היה יכול להבחין ברעם פרסות וצהלת סוסים. צמרמורת קרה עברה בגבו. הוא מיהר אל חבריו. "היכונו!", קרא. צלליות פרשים הופיעו בעיקול הדרך. לאיבן היה נראה שהפולנים גולשים עליהם כקרחון.

- "אש!" קרא בקוצר נשימה.
המטח הדהד ברחבי היער האפל. יחידת הסיור הפולנית, בהחליטה שמארב של פרטיזנים לפנייה, לא השיבה מלחמה והתרחקה משם בדהרה. הילדים היו בהתעלות. כמה פעמים לאחר מכן הם יזכרו בגאווה את טבילת האש הראשונה שלהם!²⁰⁰

* * *

{ באמצע 1920 שחרר הצבא האדום את הגדה הימנית של אוקראינה מהקונטר-מהפכנים, אבל הלוחמה עם כוחות ההתערבות והמשמרות הלבנים נמשכה בכל החזיתות האחרות, בעוד שבעורף ניטש הקרב כנגד הרעב וההרס. הקונגרס השלישי של הקומסומול (הליגה הקומוניסטית הצעירה) נפגש במוסקבה באוקטובר. מהעיתונים ידע איבן שלנין נאם בפני הקונגרס. זמן קצר לאחר מכן ביקר בסדנאות תחנת ופניארקה נציג של הקונגרס, חבר הוועדה האזורית של הליגה גונצ'רנקו. בזמן הפסקת הצהריים הוא הוקף עובדים צעירים והומטרו עליו שאלות: האם ראה את לנין? האם דיבר איתו?

- "ראיתי אותו כשם שאני רואה אתכם עכשיו. לנין שאל אותנו שאלות רבות על חיינו, עבודתנו ותוכניותינו לעתיד", הוא סיפר בגאווה למאזיניו.

- "מה זכור לך ביותר ממה שאמר?", שאל איבן צ'רניאחובסקי.
- "לנין אמר לנו שאנו הקומסומולאים צריכים ללמוד ללא לאות, כדי להיות מסוגלים לעזור למפלגה לבנות את המדינה הסובייטית".

לרכוש חינוך זוהי המטרה העיקרית – זו היה הלקח שהסיק איבן ממה ששמע מהקונגרס!²⁰¹

* * *

באביב 1921 באו ימים רעים על משפחת צשקובסקי. החיים נעשו קשים יותר ויותר לכול אחד. היבולים קמשו ברוחות הקדים. המחסור במזון החמיר מיום ליום. קסניה איליצינה בישלה מרק תפוחי אדמה דליל לארוחת ערב. אך עדיין לא ערכה את השולחן, בחכותה לשוב בעלה הביתה. כל יום היה מביא מתחנת ופניארקה את מנות המזון שלהם - שתי כיכרות לחם, שהספיקו בקושי למשפחתו הגדולה. היום נוספו עוד שני פיות להאכיל: מאשה צ'רניאחובסקי ואחותה נאסטיה בת השלוש שהו איתם. לא עבר זמן רב ובעלה הגיע. אבל מדוע נשא עימו רק כיכר לחם אחת? הוא הבחין במבטים השואלים והסביר:

"פגשתי בדרך את אשתו של קולסניק, בדמעות. שארית כספה נגנבה, ולא היה בידה לקנות שום דבר עבור ילדיה. לכן נתתי לה כיכר אחת. היא הודתה לי לאורך כל הדרך מופריאנקה, מפצירה בי לקחת בחזרה חצי כיכר. כמובן שלא הסכמתי. יש לה שמונה פיות להאכיל", אמר איבן צשקובסקי.

- "אמא, תני את חלקי לנאסטיה. קיבלתי בשר בעבודה", אמר איבן צשקובסקי.
- "אנא, תני גם את שלי לילדות", הצטרף איבן צ'רניאחובסקי אל חברו הבוגר יותר.

נאסטיה רצה אל איבן צשקובסקי ונצמדה אליו בחיבה. האם יכלו אז לשער שכעבור חמש עשרה שנה הם יהיו לבעל ואשה?

המשפחה והאורחים התיישבו לארוחה במעגל חברי.²⁰² הצשקובסקים עשו כמיטב יכולתם כדי צאיבן ואחיותיו ירגישו במשפחתם כמו בבית. הם התייחסו לילדים המאומצים ולילדיהם הם באותו אופן. למרות הפרש הגילים ביניהם נעשו שני האיבנים חברים קרובים. איבן צשקובסקי

²⁰⁰ כל הסיפור הושמט.

²⁰¹ הקטע כולו הוחלף ב: מאורע חשוב נשאר תמיד בזיכרונם של כל הצעירים, ובכללם צ'רניאחובסקי, הקונגרס השלישי של הקומסומול שבו הופיע ולדימיר איליין לנין. הרבה פעמים נזכר איבן במילות הפרידה של המנהיג, הן שקעו עמוק בנשמתו. צריך לקבל חינוך – זה מה שהחליט אז ואניה. אבל בית הספר בוורובוב לא פעל. איבן דנילוביץ' נאלץ לקחת שיעורים פרטיים אצל המורה החולה מיכאיל קורנייביץ' בוצ'קרייב. הוא למד בלהיטות, קרא עד הדף האחרון כל ספר שנפל לידי. באביב 1922 עשה צ'רניאחובסקי בחינות חיצוניות אצל מיכאיל קורנייביץ' לבית ספר תיכון חלקי.

²⁰² החלק הזה הוחלף ב: באביב 1920 היה רעב. רוח קדים שלטה בערבות. אבל, למרות המחסור... בגלל הקדמת השנה מ-1921 ל-1920, שונה סדר הקטעים.

היה מסגר בעל ניסיון של ארבע שנים ומנהיג תא בקומסומול. בהשפעתו התקרב צירניאחובסקי לקומסומול ולעתים תכופות נוכח בפגישותיהם ובדיוניהם.

{ באותה שנה נסגר בית הספר בן־רובובו מחוסר משאבים כספיים. איבן נאלץ לקחת שיעורים פרטיים עבורם שילם בכסף שהשתכר בעמל רב. הוא היה תלמיד טוב וקרא בלהיטות כל ספר שהצליח להניח עליו את ידיו.

- "איבן, יש לך זיכרון טוב ויכולת ראויה לציון", אמר פעם מורו, בלטפו את ראשו. "אתה עובד קשה ובעקשנות. אם תמשיך בדרך זו, תגיע רחוק. המולדת תזדקק בהקדם לאנשים מיומנים מחונכים היטב. אל תנוח על משוטיך, נסה לחשל את אופייך".

- "אבל מה עלי לעשות לשם כך?"

- "ראשית, נחוצה התמדה. חשוב גם מאוד לזכות בהערכה כללית. אתה, איבן, חסר סבלנות עם אנשים לפעמים".

- "חיי לא היו קלים, מיכאל קורנייביץ'. אנשים צריכים להבין זאת".

"אינך יכול לסמוך על חסדים. יהיו לך הרבה קשיים בחיים. למד איך להתמודד איתם. אבל אל תעשה זאת לבדך, סמוך על חבריך. התכוון להצטרף לקומסומול".

איבן שקל בכובד ראש כל מילה²⁰³. במהרה פנה להתקבל לתא ורובובו של²⁰⁴ הקומסומול. יום הקבלה נשאר טבוע בזיכרונו. אחרי הפגישה צבאו הקומסומולאים סביבו לברכו. הוא היה נרגש מדי מכדי לדבר²⁰⁵. קצין גבה קומה בחליפה גזורה ואקדח מאוזר בחגורתו ניגש אליו. זה היה ל.אי.גאנז'יה, קומיסר גדוד הארטילריה שחנה לא הרחק מן־רובובו וקומוניסט ותיק. הוא הניח את ידו על כתפו של איבן: "עליך לעבוד קשה וביושר כדי לעזור ללניניסטים הבולשביקים, חבר צירניאחובסקי!"

איבן הביט בכומתתו עם הכוכב האדום, שערו הכסוף קמעא. בנסותו לדבר ברורות, בנוסח צבאי, ענה: "חבר קומיסר, אני מתחייב למלא את חובתי כקומסומולאי!" התלהבותו הילדותית מצאה חן בעיני הקומיסר. "בוא לראות את מחננו", הציע. הגדוד הוצב בסביבת רובובו לשישה חודשים בלבד. במשך זמן זה ביקר איבן את הארטילריה בהזדמנויות רבות ורכש שם חברים. הוא הוקסם מחיי הצבא. הוא התהלך סביב התותחים הגדולים כמהופנט. הגדוד עבר במהרה לשטח אחר, קרוב יותר לגבול. קומיסר גאנז'יה נקרא לשוב לקייב. איבן התעצב להיפרד מחבריו החדשים. כמה רצה להילוות אליהם. לשרת בצבא האדום – זה יהיה נפלא! אבל הוא הבין שהוא צעיר מדי מכדי להתגייס.

לא עבר זמן רב והוא נבחר לוועדת האיכרים העניים של רובובו שהונהגה על ידי הבולשביקים. ביחד עם חבריו עזר בהחרמת עודפי מזון מהקולאקים המקומיים. בזמן שעבד ברכבת, לא ניתק איבן אף פעם את קשריו עם חבריו בן־רובובו, וסיפר להם על חיי עובדי התחנה. הנער הצנום בטוניקה דהויה היה נראה לעתים קרובות בן־רובובו. הוא התעניין בערנות בענייני הכפר. פעם אחת התאספו הקומסומולאים לפגישה כדי לדון כיצד לשקם את גן הפרי של בעל האחוזת לשעבר. כשהיה תורו של איבן לדבר, צעק מישהו מהקהל: "למה לדאוג לגן פרי כשאיננו לנו לחם?"

- "יבוא היום בו יהיה לנו שפע לחם, ואז תדע למה", השיב איבן.

בפגישה הוחלט שתילים רכים בגן המוזנח ולנטוע עוד גן פרי בחלקת בית הספר. כל אחד התגייס לעבודה. הגן החדש ניטע. הוא עדיין נושא פרי כיום²⁰⁶.

* * *

{ מלחמת האזרחים הסתיימה. אבל קרבות מרים כנגד הקונטר-מהפכנים ניטשו עדיין פה ושם. הקולאקים בכפרים, ממורמרים כנגד השלטון הסובייטי, פנו לטקטיקת טרור. פעם, בסתיו 1922, נאספו הקולאקים המקומיים בחשאי באמצע הלילה בבית מרחץ נטוש בפאתי רובובו. פניהם המזוקנים מוארים בנר בודד, הפילו גורל מי מהם יהרוג את איבן צשקובסקי, מזכיר תא הקומסומול, ואת איבן צירניאחובסקי, סגנו.

שמועות בדבר תוכנית הרצח הגיעו לאוזני הקרבנות המיועדים. הקולאקים עצמם הפיצו אותן כדי להרתיע את הקומסומולאים. שני החברים נקטו באמצעי זהירות. צשקובסקי אפילו עבר לבית אחר. עדיין לא היה להם מושג איפה ומתי יכה האויב.

לילה אחד, כשהכפר כולו היה שקוע בשנתו, התפרצו חמישה בריונים לבקתת צשקובסקי. צירניאחובסקי הכיר בקולותיהם של כמה מהם. הוא היה יכול להימלט מבעד לחלון אבל נעצר על ידי המחשבה: "ומה לגבי אחי ואחותי?"²⁰⁷. איבן צעק במלוא גרונו: "בנדיטים!" שניים מהם תקפו אותו. הייתה תגרה. אחותו קפצה החוצה דרך החלון. אחד הבנדיטים רדף אחריה. אבל

²⁰³ קטע זה הושמט.

²⁰⁴ משפט זה הושמט.

²⁰⁵ משפט זה הושמט.

²⁰⁶ משפט זה הוחלף ב: והוא עכשיו פורח כל אביב.

²⁰⁷ קטע זה קוצר ל: פעם, כשכל הכפר ישן כבר, התפרצו לבקתת צשקובסקי שבעה אלמונים.

צ'רניאחובסקי יירט אותו בחלוץ. שאון ספסלים נופלים, קללות וחבטות נשמע בחשיכה. {חבול ומוכתם בדם צעק איבן: "עוד נסדר את החשבון אתכם, קולאקים ממזרים!" שכנים שהתעוררו מהרעש באו במרוצה לעזרתו, והבנדיטים נמלטו. אחד מהם צעק כלפי צ'רניאחובסקי: "תן תודה לכוכב המזל שלך, אבל אנחנו נתפוס את עמיתך צשקובסקי!" איבן אזר את שארית כוחותיו ורץ בקיצור דרך אל חברו. כשהגיע לבית, היה כה מותש שצנח ממש על המפתח. צשקובסקי מיהר אליו: "מה קרה, איבן?"

- "ברח מיד. הם אחריך. הם יהיו פה תוך דקה." שני החברים נמלטו ברגע האחרון. אבל כאשר הקיפו הקולאקים את הבית, הם כבר לא היו בו.²⁰⁸ בבוקר, הלכו חברי ועדת האיכרים העניים בעקבות הבריונים ומצאו אותם. שניים מהם ניסו להימלט אבל נהרגו, האחרים נאסרו.

צעירי הכפר חיבבו את צ'רניאחובסקי על אומץ לבו וקור רוחו, ועל התלהבותו הגורפת. במהרה נבחר כמזכיר תא הקומסומול של ורבו, בהחליפו את איבן צשקובסקי שנבחר לוועדה המחוזית של הקומסומול. אלו היו זמנים קשים. הקולאקים ביצעו מעשי חבלה ונקטו בכל תחבולה מלוכלכת כדי להכפיש בעיני האיכרים את הממשלה הסובייטית ואת הקומסומול. הם פרטו גם על הרגשות הדתיים. כתגובה, פתחו הקומסומלאים בהנחיית הקומוניסטים במערכת תעמולה אנטי-דתית. זה לא היה קל לשכנע את המאמינים. הכמורה הפחידה פוקדי כנסייה צעירים בעונש משמיים. הכומר המקומי זָלְצָקִי היה ערמומי במיוחד. הוא לא גינה את הקומסומולאים בדרשותיו, גם לא הסית בגלוי את הקהילה שלו לאלימות כנגדם. הוא היה קורא בדרך כלל לשומעיו: "סלחו להם בשם ישו, אחי. אינם אלא צעירים שהונחו בדרך הלא נכונה."

- { "הקולאקים והכמרים עברו מטרור לחתרנות", אמר צ'רניאחובסקי במפגש ועדת הקומסומול המחוזית. "יש גבול לטקטיקות הגנה. הגיע הזמן שנפתח בהתקפת נגד." צשקובסקי תמך בחברו: "איבן צודק בהחלט! אבל לא כל הקולאקים הם חבלנים, רבים מהם פשוט מנצלים את העובדים שלהם. אבל חוותיהם מייצרות תבואה. איננו יכולים להשאיר את האדמה לא מעובדת. עלינו לחנך מחדש אפילו את הקולאקים והכמרים.

- "אני מסופק אם נוכל לחנך מחדש את הכומר זלנצקי! היהפוך נמר חברבורותיו?" קרא מישהו. - "גורם הזמן עובד עבורנו. אנו נחנך אותם מחדש" אמר צשקובסקי באמונה. "אבל תפקידנו הראשון עכשיו הוא לרכוש לציודנו את כל האיכרים הצעירים. היה יפה לו היו לנו לעזרנו ספרייה ומועדון."

באותה עת היה על הקומסומלאים להתחיל מבראשית. לא היו להם משאבים כספיים, אבל הייתה בהם התלהבות רבה.²⁰⁹ הם בנו מועדון במו ידם והקימו מקהלה ולהקה דרמטית. הוותיקים זוכרים היטב איך צ'רניאחובסקי שיחק ב"נטלקה-פולטבקה" את תפקידו של נער הכפר פטר, שהיה קרוב לו באופיו.

אבל תיאטרון חובבים לא היה תחום ההתעניינות היחיד של מזכיר הקומסומול. הרצאותיו על נושאים אנטי-דתיים היו כה מיומנות שאפילו המאמינים האדוקים ביותר שידעו את הברית החדשה על בוריה לא יכלו לטעון כנגדו. פעולת הקומסומולאים הייתה כה יעילה שרבים מצעירי ורבו סירבו להמשיך ללכת לכנסייה.²¹⁰ איבן נסמך על ספרים בכל מה שעשה. הוא היה מוקסם משירתו של טאראס שְבֶצ'ֶנְקוֹ וידע הרבה ממנה בעל פה. אלילו היה גְלִינְאִיקוֹ, הגיבור העממי שזכה לתהילה על ידי שבצ'ניקו וריילִיב. באחרית המאה ה-16 הנהיג גליואיקו התקוממות של קוזאקים ואיכרים כנגד הפיאודאלים הפולנים. הוא נתפס ונשרף חיים.

[קריאה בלבד לא הספיקה לאיבן. הוא חלם על פתיחת ספרייה בכפר. כשהרצון קיים, תימצא הדרך].²¹¹ הכומר זלנצקי היה ידוע כבעל ספרייה טובה וכקורא נלהב. היו בביתו יותר ספרים מאשר לכל שאר הכפריים ביחד. הקומסומולאים שכנעו את השלטונות המקומיים להחריש את הספרייה שלו. הספרים נלקחו למועדון.²¹² פשטה שמועה בכפר שזלנצקי אינו כומר כלל אלא קצין לשעבר בצבא הצאר. נאמר שקצינים לשעבר נפגשו בביתו בלילה ושהוא גם הלך לפגישות חשאיות מדי פעם. הוחלט לשים עליו עין.

ליל קיץ גשום אחד, כשהכפר כולו היה שקוע בשינה עמוקה, התגנבו ארבעה קומסומולאים בהנהגת צ'רניאחובסקי לגנו של הכומר. איבן הציץ מבעד לסדק בין הווילונות. הוא ראה מראש גדולה מוארת במנורה. בחדר לא נראה איש. פתאום חרקה דלת, מישהו יצא לחצר האחורית וחזר

²⁰⁸ קטע זה קוצר ל: מהרעש הגיעו השכנים במרוצה, והבנדיטים נעלמו.

²⁰⁹ קטע זה קוצר ל: הקומסומולאים של ורבו עשו מאמצים רבים, כדי להביא אליהם את צעירי הכפר.

²¹⁰ במקום קטע זה נכתב: הקומסומולאים של ורבו השיגו הרבה: רוב בני ובנות הכפר הפסיקו ללכת לכנסייה ובאו

למועדון.

²¹¹ קטע זה הוחלף ב: לא פעם חשב צ'רניאחובסקי איך לבנות ספרייה בכפר, איפה להשיג ספרים. והפתרון נמצא.

²¹² כאן נוסף המשפט: ביניהם היו בעיקר יצירות רוסיות ואוקראיניות וקלאסיקות בין-לאומיות, אבל לא היה אף ספר על

נושאים דתיים.

אל הבית. איבן לא היה יכול לראות מי זה היה. אבל קולונל צאריסטי במדים נכנס לחדר והתבונן בהעריצה בדמותו המשתקפת במראה. הוא היה לבדו, פרט לאשה שעשתה משהו ליד השולחן. הקולונל ניגש לחלון ולבסוף סגר את הווילונות. אבל הקומסומולאים כבר זיהו בו את הכומר זלנצקי. האם עליהם לחכות עד שיבוא מישהו אחר? מה אם דחיה תקלקל את התכנית כולה?
- "בואו אחרי!" ציווה צ'רניאחובסקי את חבריו, מנופף ברובו (בשנים ההן הורשו מזכירי תאי קומסומול לשאת נשק). מיד פרצו הקומסומולאים אל הבית בהפתיעם את הכומר. הוא היה מבוהל וידיו רעדו. צ'רניאחובסקי הגביה את רובהו.

- "ספר לנו מה אתה ם זוממים לעשות. איפה השותפים שלך?"
הכומר, מביט בחרדה ברובה, מלמל: "אתה מחליף אותי במישהו אחר. אני נותן לך מילת קצין על כך. אכן, הייתי פעם קולונל אבל אני אוהב את רוסיה ולעולם לא אפעל נגדה."
- "איך נעשית כומר?"

- "טוב, הייתי צריך להתפרנס איכשהו". זלנצקי חזר באיטיות לשלוות רוחו.
- "ביסדר, נאמין למילת הקצין שלך. אבל קודם לך לכתוב תצהיר על כל מה שקרה ולחתום עליו. תצטרך לספק הסברים במקום אחר."
- "טוב מאוד", הסכים זלנצקי מיד.

נשימתו הייתה כבדה והוא פרף את צווארון מדיו. בנסותו לייצב את ידיו הרועדות, הוא החל לכתוב בחופזה, מספר איפה התאמן, מה עשה לפני המהפכה ואיך נהיה כומר מתוצרת עצמית. צ'רניאחובסקי קרא את ההצהרה וטמן אותה בכיסו.

"עכשיו הקשב. מחר נכנס את הכפריים ונספר להם על תעלולך. ילמדו האנשים לדעת מי אתה. מוטב שתספר להם בכנות על עצמך. בדרך זו תחסוך לעצמך צרות רבות".

זלנצקי המבוהל הסכים. למחרת קרא הסובייט של ורובו לפגישה בכיכר הכפר בה ייחשף הרמאי. זלנצקי עלה על הבמה לבוש באדרת הכנסייה שלו. כפי שהוסכם מראש, הוא פשט את אדרתו וחבש כובע של קצין. הוא הביט בקהל במבוכה והחל לדבר בקול רועד: "אזרחים, אינני כומר אלא קולונל לשעבר. הולכתי אתכם שולל".

הקהל שאג בזעם ונדחק באיום כלפי הבמה. לולא שמרו הקומסומולאים על זלנצקי, היה נעשה בו מעשה לינץ. זה היה סופה של הקריירה הכנסייתית של הקולונל לשעבר.

* * *

{חלפו שנים. ילדי צ'רניאחובסקי הגיעו לבגרות²¹³. מיכאיל, שהיה צוער בגיס הפרשים תחת קוטובסקי, נהיה קצין זוטר. איבן המשיך לעבוד וללמוד. סאשה ולנה עזרו לקסניה איליצינה בבית. במשפחת צסקובסקי גדלו ההוצאות עם גדול הילדים. שנת 1923 הייתה קשה במיוחד. לכן החליט איבן צ'רניאחובסקי לנסוע לנובורוסק לבקש עבודה. קסניה איליניצינה הכינה עבורו את הנסיעה במסירות של אם. היא ארזה בתיק הנסיעות שלו כיכר לחם, גוש גדול של שומן, מגבת ושתי חליפות לבנים, ונתנה לו סכום כסף.

מיד כשחצה איבן את הכיכר שבחזית תחנת הרכבת של נובורוסק נראו לו הפיתול הראשון של הדרך ורצועת ים זועף – היה זה יום סגרירי. הוא עצר לרגע להתפעל מעוצמת הגלים הנשברים אל החוף. היה זה מראה מרהיב. שרשרת הרים דמוית פרסה חבקה את העיר, והרחובות החלו מיד מקו הקצף. ההר הקרוי "גוש הסוכר" תפס את עינו במתארו החמור. הוא כיוון את צעדיו כלפיו: אמרו לו שיש שם מפעל שבו דרושות ידיים עובדות. ארובות המפעל עישנו למרגלות ההר. איבן עצר במפעל וקרא את השלט: "מפעל המלט פרולטאר". הוא נרשם שם לעבודה כחבתן – לייצר חביות למלט. הוא אהב את עבודתו החדשה. היא הייתה קשה אבל הוא אהב תמיד עבודה פיסית. לא עבר זמן רב ושריריו התחזקו וכתפיו התרחבו. הוא השתתף בשיעורים אחרי שעות העבודה וקיבל אימון כנהג משאית. במשאית שלו נסע לאורכו של חוף הים השחור. הוא שמח במראות היפים של דרכי ההרים, ונהנה לנהוג משאית בפיתוליהן. זו הייתה עבודה שדרשה אומץ ומיומנות: אינך יכול להרפות את הערנות לרגע, שמא תידרדר לתהום. אבל הייתה בכך גם הרגשת התעלות...

אחרי שישה חודשי עבודה במפעל הפרולטארי נבחר איבן ללשכת הקומסומול של המפעל. כאן התיידד עם צעיר מוצלח, ניקולאי זינוב'ייב, חבר ועדת הקומסומול המחוזית. שניהם היו חולמים בהקיץ מושבעים וטוענים מובהקים. שניהם הוקסמו מאתלטיקה ומהנדסה. ביחד נרשמו לקורסי ההכשרה לנהגים ולחוג צלפות.

²¹³ הוחלף ב: הגיעה שנת 1925.

נובורוסק – נמלה העיקרי של רוסיה בים השחור

זינובייב ידע על חלומו של חברו על קריירה צבאית וסיפר לו פעם: "בפגישת הלשכה המחוזית האחרונה נבחרת כמועמד לבית ספר לקצינים". צ'רניאחובסקי נשטף בשמחה: "זה נהדר! אבל האם אינך חושב שכדאי שאהרהר בזה? אינני יודע אם אני מתאים לכך".
- "עזוב שטויות! כאילו אינך יודע איך הבורגנים אימנו את מעמד הקצינים שלהם. לא הייתה דרך לפועל להיכנס לבית ספר לצוערים. ועכשיו אנחנו זקוקים לקצינים מקרב הפועלים והקומסומולאים".

- "אני רואה זאת".
- "אתה קצין מלידה עם כוח הרצון והאומץ שלך. ואתה למדת איך להסתדר עם אנשים בקומסומול. אתה תהיה קצין סוג אלף".
- "תודה ניק".

- "חסוך את התודות שלך. זו לא דעתי בלבד. כל חברי הלשכה הצביעו עבורך". חייך זינובייב והוסיף אחרי הפסקה קצרה: "למעשה, אני בעצמי הולך להירשם לבית ספר לקצינים".
בקומיסריאט הצבאי המחוזי, ברגע שהתקבלו ניירותיו של צ'רניאחובסקי מוועדת הקומסומול המחוזית, ביקשו, כמקובל, תעודה מהכפר שלו על השורשים החברתיים שלו. מסיבות לא מוסברות לא התקבלה תשובה במשך זמן רב. לאיבן לא היה מושג מה גרם לעיכוב.
הסיבה הייתה פשוטה. מזכיר הסובייט של ורבובו, אחד מבני הכפר של צ'רניאחובסקי, היה אכול קנאה בו ובכוונה גרם לעיכוב, בחכותו לרגע בו יעזוב יושב הראש כך שיוכל לנסח את התעודה לפי רצונו. אבל ליושב הראש לא הייתה שום כוונה לעזוב, והדבר לא היה יכול להידחות בלי סוף.
לבסוף, הלך המזכיר ליושב ראש הסובייט ואמר לו: "קיבלנו מכתב משאל לגבי איבן צ'רניאחובסקי. כתבתי שאביו היה מנהל משק הבית של בעל האחוזת נובינסקי והתייחס בגסות לעובדי החווה".

- "שטויות!" התפרץ יושב הראש. "מאיפה צץ אצלך הרעיון הזה? הוא עמל כעבד עבור האדון".
- "זה מה שכולם אומרים".

- "מי זה כולם? קרא בשם אחד מהם לפחות. אני אדבר אתו בעצמי".
- "מה אתה חושב שאני? הולך רכיל?"

- "ומה אחרת? אתה מפיץ שקרים על צ'רניאחובסקי. עכשיו כתוב תעודה אחרת ותאמר שאביו היה עובד אורווה והוא עצמו מנהיג קומסומול שנטל חלק פעיל בחיזוק הממשל הסובייטי בכפרנו".

בראשית הקיץ, בהמלצת הוועדה המחוזית של הקומסומול בנובורוסק, התקבל צ'רניאחובסקי לבית הספר לקציני רגלים של אודסה. הוא החליט להקדיש את חייו להגנת מולדתו.

25. עיצובו של המפקד כאדם צעיר – בין אמת לבדיון (פרקים 2-3 בספר)

שני הפרקים הבאים בספרו של שריפוב נשענים על יותר חומר עובדתי, אך עדיין מרובות בהם ההשלמות ה"ספרותיות" והמגמתיות – אידיאולוגיות והינוכיות, שאותן, בעיקר אני מביא כאן:

פרק שני: עיצובו של קצין (קטעים)

(עמ' 29) תזמורת כלי נשיפה ניגנה בפארק של בית הספר של חיל הרגלים באודסה. צוערים עמדו בשורות במשעול המוצל. איבן צ'רניאחובסקי עמד באגף הימני בשורה השנייה של הפלוגה הראשונה. כל דבר היה חדש ומרגש עבורו, כמו עבור צוערים מתחילים רבים... הוא זכר טקס זה כל ימי חייו. החלו אימוני שיגרה יום-יומיים. מנהגי ומשמעת הצבא לא התפתחו אצל הצוער הצעיר בין לילה. בתחילה היה לו קשה לקום השכם בבוקר לצעקה הפוקדת "התעוררו!" בבוקר. פעם חלם על אמו... היא נשאה עימה כד חלב, וקולה הענוג נשמע מרחוק: "קום, בני!". ולפתע הקול הרועם: "כולם לקום!"...

(עמ' 33) הוא השלים את השנה הראשונה של אימוניו בהצטיינות. לצוערים ניתנה חופשת קיץ. איבן היה חסר סבלנות לראות את שוב בית גידולו. הוא היה דבוק לחלון הקרון כמעט לאורך כל הדרך הביתה. הרכבת עצרה במבנה הלבנים המוכר של תחנת ופניארקה. איבן היה הראשון לרדת. היה בוקר יולי זורח. בעיניים עצומות למחצה באור הבהיר, הביט בסדנת הרכבת בה עבד כנער בגיל העשרה, והחל ללכת בקצב נמרץ לכפרו. הוא נחפז, אבל עצר במקום בו ניצלו בדוחק חייהם של הוריו ממוות בידי חוליית העונשין של פטליורה. אחרי זמן קצר המשיך ללכת בדרך המוכרת אל הכפר. עתה ראה את הבקתה בה חי כילד. הוא פתח בשקט את הפשפש. קסניה איליניצ'נה יצאה בריצה לפגוש אותו.

- "בני היקר! בקושי הכרתי אותך. נעשית לגבר. צפינו שתבוא ברכבת הערב..."
- "איך העניינים אתכם? האם כולם בסדר? איפה איבן פטרוביץ'?" איפה לנה?" פלט איבן שאלות, כשחיבק את קסניה איליניצ'נה.

- "איבן פטרוביץ' ממשיך בעבודתו הישנה. לנה עברה לתחנה. כולם יבואו הלילה."
- "איזה שהן חדשות מבן שמי? איך הולך לו בבית הספר לארטילריה? האם הוא אוהב את קייבי?"
- "איבן עזב לפרקטיקת שדה. חבל שלא תפגוש אותו עכשיו. מה עם אחיך מיכאיל?" שאלה קסניה איליניצ'נה.

- "קיבלתי מכתב ממנו לפני שעזבתי. הוא בשנתו האחרונה בבית הספר הצבאי של הקרמלין..."

(עמ' 35) בערב בא איבן לרחבת הריקודים של הכפר. הוא הוקף על ידי חברים ותיקים שהמטירו עליו שאלות על חייו בבית הספר. בפטפטו עם חבריו צדה עינו פתאום את עינה של נערה לא ידועה שהסתכלה עליו בסקרנות. היא הייתה דקת גזרה, בגובה בינוני, עם שיער בהיר, וחוללה את הוואלס בחן. בהבחינו בהתעניינותו, העיר חבר: "פצצה ממש, לא? יש לכם יפות כאלה באודסה?"
- "יש כמה וכמה, אני יכול להבטיח לך. אבל מי זו הנערה? מעולם לא ראיתי אותה", שאל איבן.
- "היא באה מקייב לביקור אצל קרוביה".

הוא חזר מאוחר הביתה ולא יכול להירדם זמן רב: הנערה הייתה עדיין בראשו. בבוקר, כשיצא מן הבית, ראה אותה לפתע ליד הבית השכן. באור היום נראתה אפילו נאה יותר... בערב העז איבן להזמינה לריקוד. הוא הציג את עצמו. שמה היה טאסיה. הם לא החמיצו באותו ערב אף ריקוד...

(עמ' 36) איבן טיפח זה זמן רב את הרעיון לעבור לבית ספר לארטילריה. בנערותו לימד אותו קומיסר גאנז'ה להעריץ ארטילריה. כעת התעורר שוב חלומו האהוב בתוצאה מהתפתחות חדשה בחייו. כששב לאודסה, ביקש העברה אבל סורב: מפקדת בית הספר מיאנה להיפרד מצוער מחונן. אבל איבן לא ויתר ושלח מכתב לקומיסר העם להגנה. באותו הזמן קיבלה הארטילריה תשומת לב רבה בצבא האדום, הורחבה רשת בתי הספר לארטילריה, ואיתה הורחב גיוס הצוערים. משאלתו של צ'רניאחובסקי הוענקה לו. הוא היה קודח מאושר...

(עמ' 38) בפגישה השנתית של הקומסומול נבחר צ'רניאחובסקי לשבת ליד שולחן הנשיאות. כשהתיישב במקומו, ראה לפתע את מורו הראשון גאנז'ה, הקומיסר לשעבר של גדוד הארטילריה, ישוב ליד יושב הראש. בקושי האמין למראה עיניו. מדי פעם העיף באיש מבטים. זה היה גאנז'ה, אין כאן כל טעות. הוא התבגר, כמובן, אבל נשאר דק גזרה כאז, עם אותו קול רך ואותן עיניים כהות טובות. למה לא ראיתו קודם בבית הספר? השתאה איבן. אולי הוא נעדר במשך זמן רב. בפגישה נבחר צ'רניאחובסקי לוועדת הקומסומול של בית הספר. כשהסתיימה הפגישה, הוצגו הנבחרים החדשים בפני הקומיסר. איבן התרגש: האם יכירו גאנז'ה או לא? אבל למה שיכירו? הרי ודאי פגש המוני אנשים במשך שנים אלו? הוא לא הרגיש בנוח. אחרי הכול, הוא היה צוער מן

השורה וגאנז'ה קומיסר... גאנז'ה סיים את מתן ההוראות ועמד להיפרד מחברי הוועדה, כשנעץ מבט באיבן.

- "האם לא נפגשנו אי-פעם?" שאל.

- "חבר קומיסר!" הסביר איבן, "האם אתה זוכר את ופניארקה שבה היה גדודך מוצב? אחת מהסוללות שלך מוקמה בוורבובו, כבר מגורי..."

- "צירניאחובסקי!" עצר בעדו גאנז'ה. "אתה התקבלת לקומסומול... קשה להכירך. אתה גבוה ממני בחצי ראש. מדי הצבא הולמים אותך. אני שמח שבחרת בקריירה צבאית". הוא לחץ את ידיו של איבן ונזף בו: "היית חייב לבקר חבר ותיק. בוא לבקרני בכל עת. אל תתבייש..."

* * *

מיומו הראשון בקייב נכסף איבן לראות את טאסיה. לעתים הרגיש שאינו יכול עוד לרסן את עצמו – היא הייתה כה קרובה. זה דרש ממנו מאמץ אדיר של כוח רצון לעמוד בנדר שנדר לעצמו לא לספר לה שהוא בקייב עד שתסתיים השנה האקדמית. כמו ילד, הוא רצה להפתיעה. לבסוף הסתיימה שנת הלימודים. זמן קצר לפני החופשה הלך איבן לבקר את טאסיה. היא השתאתה לראות אותו.

- "איך הצלחת לבוא?"

- "האם לא סיפרתי לך שאקבל העברה לקייב?"

- "אתה לא אומר זאת! אינני יכולה להאמין בכך!"

הוא הצביע על התג שלו. טאסיה נשאה את עיניה בהפתעה, עיניה זרחו בשמחה. "איחולי!" ואז אמרה בתוכחה: "היית פה כל הזמן ולא יידעת אותי. ואני שלחתי כל הזמן הזה מכתבים לאודסה".

כעת יכלו להיפגש בימי ראשון וללכת לראינוע. איבן הזמין אותה לעתים קרובות למסיבות בית הספר שלו. בקייב היה נראה שהזמן חולף מהר יותר מאשר באודסה. כמעט לפני שחש בכך, היה איבן בשנת הסיום בבית הספר. הוא היה מודאג שמא ייאלץ להיפרד מטאסיה אם לאחר קבלת התואר יוצב במקום אחר. הוא אהב אותה מעומק נשמתו ושנא לחשוב על אפשרות של פרידה. לכן הוא סיפר לה על כך בגילוי לב וביקש ממנה להינשא לו. טאסיה הקשיבה והשפילה את ראשה בביישנות. היא לא השיבה מילה אבל הוא היה יכול לקרוא את מחשבותיה.

לצוערים יעצו שלא להתחתן לפני סיום הלימודים. אבל למפקדת בית הספר לא הייתה סיבה לדאגה בדבר התקדמותו של צירניאחובסקי – ציוני היו מצוינים. הוא קיבל אישור רשמי להתחתן ולחיות בדירה במקום בקסרקטין... באפריל שטפו ורחצו הרוח והגשם את רחוב סבִטושוניו, פרבר של קייב, בו חי הזוג הצעיר בבית של הוריה של טאסיה... באחד הימים מיהר איבן הביתה, חסר סבלנות, כדי לחלוק את שמחתו הגדולה עם אשתו. הוא היה בהתעלות ופסע נמרצות בהניפו את זרועותיו, מבלי לחוש במבטים הסקרניים של העוברים ושבים. "מה גורם לך להיות כל כך מאושר?", שאלה אשתו בראותה את פניו הקורנים, "הציון הטוב ביותר במבחן?". "טעית, יקרתי!" "הבטחה שיציבו אותך בקייב?" "שוב טעות". "אז מה?" "התקבלתי למפלגה!"

* * *

איבן וחברו וסילי מֶרנוב סיימו את בית הספר לארטילריה בהצטיינות והוצע להם לבחור את מקום שירותם. קומיסר בית הספר גאנז'ה מסר את חוות הדעת הבאה על צירניאחובסקי: "מיומנות כללית ופוליטית טובה. חרוץ ואחראי. ממושמע היטב ובעל שליטה עצמית. בעל תושייה ורצון חזק. ידידותי לעמיתיו. פעיל בעבודה הציבורית והפוליטית. זוכה ליוקרה רבה. מסוגל לבצע עבודת הדרכה". הקומוניסט הוותיק הבחין בתלמיד זה את הגנרל לעתיד... איבן צירניאחובסקי התמנה כמפקד כיתת אימונים של גדוד הארטילריה ה-17 בוויניצה...

* * *

(עמ' 44) הגיעה שנת 1929, שנה מיוחדת עבור איבן. בצד הצלחתו בשירות הצבאי היה בה עוד אירוע משמח - טאסיה ילדה בת. הם קראו לה נִיאונילה. כששב הביתה מהיחידה, לא החמיץ שום הזדמנות לשחק עימה. למרות העומס העצום של חובותיו השגרתיות והלימוד, היה איבן פעיל במפלגה ובעבודה פוליטית. אכן, רבים מעמיתיו הבחינו בחיבתו לעבודת המפלגה. לכן זה לא היה מקרי שבמהרה התמנה על ידי הפיקוד למדריך פוליטי של הסוללה... ב-1930, אחרי שתי שנות שירות בגדוד ולימודים בערב, השלים צירניאחובסקי בהצלחה את לימודי בית הספר התיכון. זה היה תנאי הכרחי לרישום כאקדמיה צבאית. מלבד זאת, נדרש שליחידה שתחת פיקודו של הפונה יהיו הישגים טובים באימון הצבאי והפוליטי... צירניאחובסקי זכה בפרס יקר ערך עבור מיומנות ירי, והסוללה שלו זכתה בציונים מצוינים. במאי 1931 התקבל צירניאחובסקי לבחינות הכניסה לאקדמיה להנדסה צבאית על שם פליקס דז'רדז'ינסקי.

פרק שלישי : האקדמיה (קטעים)

(עמ' 47) קצינים שנשלחו להמשיך את לימודיהם באקדמיה הוזמנו למשרד מפקד המחוז הצבאי האוקראיני, יונה יקר²¹⁴. גבוה ודק גזרה, נראה יקר צעיר משלושים וחמש שנותיו. שיער שחור גלי, עור כהה, פנים המביעות ריכוז עם ריחוק מה. עיניו החומות החדות הביטו בצוערים הצעירים בעניין ידידותי...

יונה עמנואלוביץ' יקר

בהסתכלו בו, חשב איבן על הכישרון שצריך להיות לאדם כדי לפקד על אוגדה בגיל 23. יקר היה אימת האינטרבנציוניסטים והמשמרות הלבנים. הגנרל המהולל היה השני במדינה לקבל את עיטור הדגל האדום. איבן העריץ את מיומנותו הרחבה וצניעותו, כמו את יכולתו להשרות בפקודיו אמונה בכוחם.

יקר החל לשאול אותם על משפחותיהם. הרבה מהם היו מבווישים בתחילה וענו ביושב. אבל התנהגותו הידידותית של יקר עודדה אותם, ובמהרה דיברו באופן חופשי. בסוף הראיון אמר יקר: "אל תבזבוז את זמנכם. לימדו היטב וחזרו למחוז עם סיום לימודיכם".

כשעמדו לעזוב, שהה מבטו של יקר על צ'רניאחובסקי:

- "האם היית אתה שביצעת בהצטיינות שכזו את תרגילי הירי?"

- "כן", איבן היה נבוך.

- "אני מקווה שתבצע היטב באותה מידה באקדמיה".

מילות הפרידה של יקר היו כעין קו מנחה לאיבן בשנים המאוחרות יותר. האם יתמזל מזלי לשרת שוב תחת פיקודו? הרהר.

* * *

עכשיו היה באקדמיה בלנינגרד. הפונים היו צריכים לעבור בדיקה רפואית. למרות שכל אחד מהם נבדק קודם במחוזו, היו כולם עצבניים. תורו של איבן הגיע. כל המומחים אישרו את כושרו, אבל היה עליו עוד לראות את הכירורג.

בטוח בבריאותו הטובה, לא דאג איבן ביותר על כך. אבל אחרי בדיקה מדוקדקת אמר לו בכירורג בצער: "צר לי לאכזב אותך, בחור צעיר, אבל אינני יכול לומר שהכול בסדר אצלך".

- "למה אתה מתכוון?" קרא איבן בהפתעה.

- "יש לך רגל שטוחה".

הכירורג פתח ספר הוראות רפואיות והראה לו פיסקה בה נאמר שבעלי רגל שטוחה אינם כשירים להתקבל לאקדמיה... איבן החליט לערער בפני מפקד המכללה. הלז התרשם מצימאוונו של הקצין הצעיר לידע ולהטו בשוטחו את טענותיו.

- "בסדר, אמלא את משאלתך כיוצא מן הכלל", אמר, "אם תצבור ציוני 'טוב' ו'מצויין' בכל הנושאים של בחינות הכניסה ותעבור בנוסף מבחן כושר גופני, תירשם".

²¹⁴ יונה עמנואלוביץ' יקר (Юна Эммануилович Якир) יליד 1896, הספר של שריפוב נכתב, כמובן, לאחר הרהביליטציה של יקר (ושל טוכצ'בסקי ועוד) בזמן חרושצ'וב, בוועידה ה-22 של המפלגה ב-1961.

איבן עבר בהצלחה גם את מבחן הכושר הגופני. ימים ארוכים של ציפייה החלו. רק לאחר חודש הוכרזה פקודת קומיסר הצבא והצי מטעם העם על ההרשמה החדשה לאקדמיה. איבן מצא את שמו ברשימת מחלקת המכניזציה והמוטוריזציה...

(עמ' 50) השנה הראשונה עברה כבזק מבלי שהרגיש בכך. ב-1932 הועברה מחלקתו של צ'רניאחובסקי למוסקבה כשעל בסיסה הוקמה האקדמיה הצבאית למכניזציה ומוטוריזציה. איבן התאים את עצמו במהרה לחיים במוסקבה. הוא הרבה לבקר בספריות של האקדמיה הצבאית על שם פרונוזה, המועדון המרכזי של הצבא האדום וספריית לנין. כקורא נלהב, למד את הספרים ביסודיות והם עזרו לו להבין הרבה בעיות מתוחכמות באמנות המלחמה. ציוניו כסטודנט היו מעולים...

... הוא חזר למוסקבה במצב רוח מעולה. אשתו ובתו עדיין לא היו שם, כיוון שביקרו את סבתא בקייב. האם היו מכתבים כלשהם מהן? הוא הלך להסתכל בתיבת הדואר. במיינו את המכתבים שהגיעו כשהיה נעדר, הבחין באחד כתוב ביד לא מוכרת ופתח את המעטפה. היה זה מכתב מידיד של אחיו מיכאיל, שמעולם לא התכתב איתו לפני כן. המכתב אמר:

"איבן היקר, כנראה שהחמצת את הטלגרמות שלי. האסקדרון שלנו היה אמור לייצג את גדוד הפרשים בתרגילי המסקר של הסתיו. בתחילה עבר הכול ללא תקלה כלשהי. מיכאיל היה תמיד אחד מרוכבינו הטובים ביותר. הפעם היה סוסו בוצפאלוס²¹⁵ עצבני בהתחלת המרוץ, אבל אחר כך נראה שנגרע. הוא דילג בחן על המכשול הראשון – תלולית אדמה. מיכאיל הקדים שני פרשים אחרים והיה הראשון להתקרב אל המכשול האחרון – משוכה גבוהה. הייתי במרחק של כארבעה אורכי סוס מאחוריו. בוצפאלוס שוב המריא כציפור מעל למכשול. בין רגע גם סוסי נשא אותי מעליו. הדבר הראשון שנגלה לעיני היה בוצפאלוס ומיכאיל המתגלגלים על הדשא. הפניתי את סוסי לאחור. מיד רצו למקום התאונה מפקד הרגימנט, רופא ואחות. כאן ראינו מה קרה. בוצפאלוס מעד ברגליו האחוריות, התהפך ומעך את מיכאיל תחתיו. מותו הטראגי של אחיך זעזע את כולנו. הערצנו את גבורתו העילאית..."

מותו של אחיו הבכור היה מכה קשה. זה מה שכתב איבן במכתב לאחותו:

"לנה היקרה, האם את זוכרת איך מיכאיל עזב את ביתנו לפני שנים עשרה שנה? אני נשבע בזיכרונה של אמי, היקר לי מכל דבר אחר בחיי, שלא שכחתי מאומה. עכשיו, כשאני כותב מכתב זה, אני רואה שוב דמעות גדולות ניגרות על לחיי. הוא עזב את כפרו כדי למלט אותנו ממחסור אכזר ואולי מרעב. הוא היה אז בן 14 בלבד, והתקבל לגדוד הפרשים כחייל. בעודו עדיין ילד, נעשה חייל ולמד את קשיי השירות הצבאי. עכשיו אני יכול לדמות מה הייתה משמעותה של קימה עם שחר לילד בן ארבע עשרה. נמנעו ממנו העדינות של אחיו ואחיותיו מאז שנותנו הצעירות. במקום זאת הייתה לו ידידותם הגברית של עמיתיו הפרשים. הוא צעד במצעדים ליליים בסערות שלג, כשרוח ושלג הצליפו בפניו. חייו לא היו קלים, אבל הם חישלו אותו... ביתנו, שעמד על גבעה מוצלת בענפי עץ התרזה הגדול ביותר בכפרנו, נדמה כמתמוטט, וקסניה איליניצ'נה, שהייתה לנו כאם, מתה. אינני יודע אם נודע לך על מותו הטראגי של מיכאיל. היום, כשחזרתי מתקופת הניסיון שלי, קיבלתי מכתב המודיע לי שהוא נהרג במילוי תפקידו. זה קרה לפני עשרה ימים. מיכאיל חי חיים קצרים אבל מעולים. אל נענה את עצמנו באבל. למות בחובה קרבת היא דרך מעולה למות. הייתי שונא למות במיטה ואעדיף למות בלחימה. לזאת אנו מחויבים ממקצוע החייל שבחרתנו, כולנו שלושת האחים. איני צריך לספר לך על צערי על מותו טרם עת של מיכאיל. חיים ואהבה היו עדיין לפניו. אין עוד משהו שנוכל לעשות בדבר. לא נוכל להחזירו לחיים, אבל נזכור אותו כל עוד אנו חיים."

... רבים מעמיתיו הסטודנטים היו אנשים מחוננים, אבל איבן בלט ביניהם בכישרונו היוצא מהכלל ובחריצותו. אפילו כיום, לאחר שנים רבות, מתייחסים חבריו דאז בכבוד לקווי אופי אלה שלו.

- "איבן היה השיא של הטובים ביותר בכיתתו", נזכר גנרל-מיוזר זינובייב. "לפעמים אימצנו את מוחנו שעות על בעיה תיאורטית או מתמטית, בעוד שאיבן פתר אותה בדקות. לו בחר בקריירה שונה מהקריירה הצבאית, היה נעשה באותה מידה מומחה מהשורה הראשונה במקצועו."

(עמ' 59) זמנו באקדמיה התקרב לסופו. הוא היה אמור להתחיל בקריירה מבריקה של קצין מטה גבוה בכוחות השריון. מפקד האקדמיה קיבל מכתב מפונקציונר בשם פסקוד בוועדת המחוז של המפלגה בתומשפול. במכתב נכתב, בין השאר: "תלמיד האקדמיה, צ'רניאחובסקי, העלים את מוצאו החברתי". יתר על כן, פסקוד כתב שצ'רניאחובסקי אינו ראוי לשרת בצבא האדום, ועוד פחות מכך – ללמוד באקדמיה הצבאית.

²¹⁵ בוצפאלוס היה סוסו האגדי של אלכסנדר מוקדון.

קומיסר מחלקת הקצינים המפקדים של האקדמיה, דוידובסקי²¹⁶, שקרא את המכתב, האמין לשקר. בפגישת המפלגה שנקראה לדון במקרה זה היה דוידובסקי הראשון לדבר: "עכשיו אני מבין מדוע צירניאחובסקי התאמץ תמיד להצטיין. הוא מכין את עצמו לזכות בצינונים הגבוהים ביותר. הוא נראה להוט מדי לדבוק באקדמיה. הכרנו יותר מדי הופכי-עורם שכאלה מאז זמן המהפכה..."

צירניאחובסקי הקשיב בראש מורכן ועיניו לא ראו מאום. המילים הכו בראשו כפטיש. פניו החווירו והסמיקו. הוא ידע שכל זה הוא שגיאה נוראה, שתתברר במוקדם או במאוחר. אבל האם לא יהיה זה מאוחר מדי? מחשבה מדאיבה רדפה את מוחו: מי הוציא עליו את הדיבה? האם יישללו ממנו, ללא כל עדות שהיא, כל הדברים שחלם עליהם והשיג?

- "חבר צירניאחובסקי, האם אתה מודה שהעובדות במכתב של חבר הוועדה של המפלגה הן נכונות?" שאל יושב הראש.

איבן ניסה להסביר את המקרה בבהירות במיטב יכולתו, אבל הפגיעה ברגשותיו גרמה לו להיות עצבני והוא הרגיש שנימוקיו אינם מרשימים ביותר.

הדובר הבא היה קשוף. הוא אמר שכל העניין הוא אי-הבנה, שצירניאחובסקי היה מסור למערכת הסובייטית ושהסטודנטים שהכירו אותו היו מוכנים לערוב לו. דויד ובסקי הפסיקו. הוא אמר שקשובה וחבריו איבדו את היכולת להבחין בין ידיד לאויב, ושהם נפלו קורבן להתרשמויות אישיות. לבסוף הוא הציע לגרש את צירניאחובסקי מהמפלגה הקומוניסטית. אגלי זיעה קרה הופיעו על מצחו של איבן. הצעת ההחלטה של דויד ובסקי מוטטה אותו.

- "חברים, האם יש הצעת החלטה אחרת?"
- "כן, ישנה", אמר פיוטר קוטוב, מדריך ראשי. "אני מציע שנשלח מישהו מהאקדמיה לעירו של צירניאחובסקי ונדחה את העניין עד שההאשמה תאושר או תופרך".
הצעתו של קוטוב באה לדויד ובסקי כהפתעה.

- "חבר קוטוב, האינך נותן אמון בגופי המפלגה שלנו?"
- "באופן אישי, במקרה זה אני מאמין לחבר צירניאחובסקי", השיב קוטוב בחטף, "הוא מסור לענייננו. הוא קומוניסט אמיתי. הוא חי לפי רעיונותינו הסוציאליסטים. לו זה לא היה כך, לא היה עובד כה קשה וכה טוב!"

הצהרתו של קוטוב שינתה את הלך הרוחות של רבים בקהל. "איזה שהן הצעות אחרות?", שאל יושב הראש. כולם שתקו. "אם כן, הבה נצביע על כך".

איבן, ליבו נצבט בכאב, השח את ראשו. פניו האדימו. מחשבה ניקרה בו: אם אגורש, לא תהיה משמעות לחיים... אבל הוא חזר ואמר לעצמו: אם אינני אשם, זה לא יכול לקרות. המפלגה הייתה הכול עבורו. ספירת הקולות דמתה לו כנצח. יושב הראש הודיע: "הצעתו של קוטוב התקבלה ברוב גדול".

אחרי הפגישה זימן קוטוב את איבן למשרדו: "איננו יודעים איך יטופל עניינך במקום. עלינו לחשוב היטב על הדבר ולנקוט צעדים כאלה שיידרשו. אנא ספר לי על עצמך בפירוט רב יותר".
איבן סיפר במשך כשעתיים על הוריו ועל הדמעות המרות של ילדותו. קוטוב היה כולו קשב. כשאבן סיים, אמר:

- "האם ידוע לך, כאן במוסקבה, מישהו אמין בן-כפרך, שיוכל לאשר את מה שסיפרת לי?"
- "כן, יש לי כאן ידיד שבא מאותו כפר, יבסיי פונומרצ'וק, קומוניסט וסטודנט באקדמיה החקלאית".

- "יקח אותך עימך ובקש ראיון עם מריה אוליאנובה, חברת ועדת הבקרה הסובייטית".
- "אתה יודע, זה לא כל כך נעים לבקש ראיון בעניין אישי".

- "לשמך מפקד טוב לצבא האדום – ממתני זה נהיה עניין אישי? אל תתייחס בחומרה לדברי דוידובסקי. משפטי הטרוצקיסטים, ואלו של אנשי זינובייב²¹⁷ ובוכארין²¹⁸ – כל אלו הטביעו רושם

²¹⁶ לא ברור אם דוידובסקי זה, בעל שם יהודי מובהק, הוא דמות אמיתית. ברשימת המפקדים היהודים שהוצאו להורג בטיהורים הגדולים מצאתי את שמו של גנרל-מאיור יעקב לבוביץ' דוידובסקי, שהיה סגן מפקד פיקוד מרחב טראנס-בייקאל. הוא נולד באזור מינסק ב-1897 והוצא להורג במוסקבה ב-1938. באתר האנטישמי "תחת סימן העקרב" הוא נמנה ברשימת מפקדי האוגדות בפיקוד הסובייטי "שהיה כולו יהודי".

²¹⁷ גריגורי יבסייב' זינובייב (Григорий Евсеевич Зиновьев = אובסיי-גרשון אהרונוביץ' רדומיסלסקי), 1883-1936, **מהפכן רוסי-יהודי**, מייסדה ומנהיגיה של **המפלגה הבולשביקית הרוסית**. לאחר **מהפכת אוקטובר** נתמנה לנשיא **הקומוניסטרן**. בתקופה זו היו לו מספר מחלוקות עקרוניות עם לנין בנושאי מדיניות שונים. לאחר מות לנין (1924) נמנה זינובייב עם השלישייה המובילה של ההנהגה, יחד עם **סטאלין** ו**קמנייב**. ואולם, במהלך השתלטות סטלין על ההנהגה, הורחק זינובייב מעמדות עוצמה, סולק מהמפלגה, ובשנת 1935 נאסר באשמת "פעולות קונטרה רבולוציונריות", הואשם ברצח **סרגיי קירוב** ובפשעים נוספים, ולאחר משפט מבויס הוצא להורג. בשנת 1988 שמו טוהר מכל האשמות.

²¹⁸ ניקולאי איבנוביץ' בוכארין (Николай Иванович Бухарин, 1888-1938), מהפכן ומדינאי **סובייטי**, מוותיק **המפלגה הקומוניסטית של ברית המועצות** ומחשובי התיאורטיקנים של **המרקסיזם** בה. הוצא להורג בהוראתו של **סטאלין**.

עמוק בכולנו. במקרה שלו, החשדנות קדמה לערנות. מריה איליניצינה עוצבה בתבנית אחרת. אינך צריך לדאוג, היא תרד לשורש הדברים".

בבוקר המחרת הלך איבן לראות את פונומרצ'וק, שפגש אותו בלבביות. איבן סיפר לו על המכתב.

- "זו עלילה!", קרא פונומרצ'וק בזעם.

- "כולם אומרים כך, אבל פסקוד העלה את זה על הכתב ואי אפשר לבטל את זה".

- "אל תיקח את זה ברצינות, בן אדם. אנו נבטל את זה. זה מסודר, נלך לוועדת הבקרה הסובייטית שתחת מועצת הקומיסרים של העם ונראה את אחותו של לנין בעניין זה. קח את עצמך בידיים".

באותו יום עצמו הורשו שני החברים להתקבל לראיון אצל מריה אוליאנובה, שהייתה האחראית על לשכת התלונות של ועדת הבקרה הסובייטית שתחת מועצת קומיסרי העם. הם היו נרגשים מאוד כאשר נכנסו ללשכתה בחדר 212 ברחוב איליניקה מספר 21. בחדר ההמתנה התקבלו על ידי עוזרה של אוליאנובה, איש מוצק-מבנה סביב גיל 25, שדיבר במבטא קל. הוא שאל למטרת ביקורם ומיד הכניס אותם ללשכתה של אוליאנובה. איבן היה מוטרד במחשבות לא נוחות: תלונתו תדרוש חקירות ובדיקות. צפויים לו המתנה מתישה ואי-ביטחון, וכל זאת ערב מועד הבחינות...

העוזר פתח עבורם את הדלת. אשה אפורת שיער לבושה בפשטות הייתה ישובה אל השולחן וכותבת. זו הייתה אחותו של לנין. היא הרימה את ראשה ועיניה הידידותיות הביטו באורחים, ואז הורתה להם לשבת. פשטות מנהגה עודדה אנשים לנהוג בכנות. בהקשיבה לסיפור חייו הנרגש של איבן, נראה שהתרגשה בעצמה, בהיזכרה איך היא ואחותה אנה לקחו לאומנה את שני בניו היתומים מאם של הפועל הקומוניסט ההונגרי יוסטוס.

- "פגשתם את הבוגר שבהם", אמרה ולחצה על כפתור. נכנס עוזרה הצעיר.

- "ליאו", פנתה אליו אוליאנובה, אנא ארגן בדיקה של מקרה זה תוך ארבעה ימים. אני חושדת שזו דוגמה בוטה להפקרות. בקש ממפקד האקדמיה לשלוח נציג לונרובו ותומשפול לבדוק את הנקודה".

- "בסדר! אדבר אל מפקד האקדמיה".

- "איידע אותך בכל החדשות במקרה שלך", אמרה לו אוליאנובה. היא קמה, לחצה את ידיהם, והבטיחה שוב לבדוק את העניין ולעזור. שני החברים עזבו את משרדה, בהקלה רבה.

- "אל תדאג, איבן", אמר פונומרצ'וק, "אוליאנובה מסוגלת לראות את הנפש החיה מאחורי כל תלונה, והיא הבינה מיד שהיית קורבן לתככים, לכל הפחות. אני בטוח שהכול יהיה בסדר".

- "אני חייב להודות שאני עצמי התרגשתי מתשומת ליבה אלינו".

מפקד האקדמיה ביקש מאיבן להתלוות לנציג האקדמיה לונרובו. הרכבת שלהם הייתה אמורה לצאת בחצות. לאחר שהזמין כרטיס, קפץ איבן הביתה. אשתו הייתה מחוץ לבית והוא הלך לחדר בו הייתה ישנה בתו נילה. עפעפיה הארוכים הכהים נגדו את לחייה החיוורות. איבן כרע ונישק אותה ברוך, מלטף את שיערה הסתור השחור. לא היה לה חום, אבל מעולם לא ראה את פניה כה עייפים ומתוחים. הוא שמע את פעמי אשתו וקם בזריזות. נראה בבירור שאיבדה ממשקלה בימים הספורים האחרונים, ופניה היו סחוטים. איבן חיבק אותה בעדינות ואמר לה ברוך:

- "חינו יחדיו די זמן כדי להבין ששום דבר לא ימוטט אותנו. אנו נתגבר, יקירתי, אם תפסיקי להיות מדוכדכת".

- "אעשה זאת, אם תבטיח להיות סבלני עם הרשויות. גם אני מאמינה שהסוף יהיה טוב".

הרשויות המקומיות נפגשו עם נציג האקדמיה ואיבן ללא התלהבות יתרה. מזכיר הסובייט של רובו היה קרוב משפחה של המזכיר הקודם, אשר בזמנו ניסה להתערב בעניין קבלתו של איבן לבית הספר לקצינים.

- "המכתב נאמן לעובדות", אמר המזכיר. "אינך יכול להכחיש שאביך היה המנהל של בעל האחוזה. מי יעז להטיל ספק במכתב החתום על ידי פקיד רשמי של ועדת המפלגה המחוזית?"

- "אבל האם אתה בטוח בכך שהעובדות הן נכונות?", שאל אותו נציג האקדמיה.

- "את הפרטים האלה תוכל למצוא רק באוקסנינו. שם גרו הצ'רניאחובסקים לפני שהתיישבו כאן".

- "טוב, אם כך עלינו ללכת לאוקסנינו", שבר איבן את שתיקתו.

- "כמובן שאתם יכולים ללכת לשם. אבל בקושי תלמדו שם משהו נוסף. והאם אין זה מספיק לדעת שאבינו של צ'רניאחובסקי היה המנהל של בעל האחוזה?"

- "כמובן שלא! אם הוא היה מה שאמרת, למה רצו פלוגות פטליוורה לירות בו ובאשתו?"

- "אני הייתי קטן אז, ופרטי המקרה אינם ידועים לי. יושב הראש אינו נמצא במקום, ואני אינני מורשה לחתום על ניירות רשמיים בהיעדרו".

בבוקר המחרת הגיעו נציג האקדמיה ואיבן לתומשפול וניסו להשיג ראיון עם פסקוד, פקיד ועדת המפלגה המחוזית שחתם על המכתב. הם קבעו פגישה ליום הבא. פסקוד קיבל אותם בעוונות צוננת.

- "המכתב נכון בעיקרו, שאלה זו נחקרה על ידי הסוכנויות המורשות. אינני יכול לעזור לכם". -
"אבל אתה יכול לעזור לנו להבהיר את העניין. באנו הנה לבדוק את הנקודה. צריכה להיות קיימת עדות כלשהי – מסמכים, עדות ראייה..."

שעות המשרד עמדו להסתיים, והם הרגישו ששיחה נוספת תהיה חסרת תועלת. כשיצאו, ראה איבן את בן-לווייתו כעוס ונרתע משיחה על כל נושא שהוא - פרט לרכבת הבאה למוסקבה. הוא חשב בבירור ששהייתו הנוספת בתומשפול אינה נחוצה.

חבריו של איבן במוסקבה היו מודאגים וציפו לחדשות ממנו. פונומרצ'וק התכוון לבקר שוב את מריה איבנובנה, אבל לא העז. המקרה היה בעזרו. הוא נתקל בעוזרה יוסטוס בכיכר המהפכה.

- "חבר פונומרצ'וק?" עצר אותו יוסטוס. "הכרתי אותך".
- "מה שלומך, ליאו ולדימירוביץ? זה מזלי הטוב שפגשתי אותך. הלכתי לבקר שוב במשרדך. לא היו חדשות כלשהן מידי..."

- "זה עדיין מוקדם מדי. מריה אילייניצ'נה, על כל פנים, לוחמת ללא רחמים בעניינים כאלה. היא למדה הרבה מלנין. הכול יהיה בסדר. אינך צריך לחשוב שמריה אילייניצ'נה לא עשתה יותר מלשאול את מפקד האקדמיה לשלוח נציג. היא גם הורתה לבדוק את העניין עם הפקידים המקומיים של ועדת הבקרה הסובייטית".

- "מתי אתה מצפה לקבל תשובה?"

- "נודע לנו הבוקר שפסקוד יקבל הוראה לכתוב הפרכה מחר".

איבן היה עדיין בתומשפול ביחד עם נציג האקדמיה, שאותו הצליח לשכנע להישאר בעיר. אחרי כמה ימים חסרי תועלת ולילות חסרי שינה, ביקש ממנו לבקר מנהל בכיר של ועדת הבקרה הסובייטית. בוועדת המפלגה המחוזית, הזמין אותם פסקוד למשרדו באדיבות רבה. הפעם היה כולו חיובים.

- "חיפשנו אתכם".

- "טוב, היינו ניתנים להשגה. אנו רוצים תשובה".

הנציג היה נרגז. "התשובה מוכנה עבורכם. ההפרכה חתומה ואתם יכולים לקחת אותה".

- "האם הכפשת גם את אלכסנדר צ'רניאחובסקי?"

- "לא התבקשו שום התייחסויות סוציו-דמוגראפיות עבורו".

הנציג הציג שאלה זו כיוון שכאשר היו בדרכם סיפר לו איבן על אחיו הצעיר ממנו, שסיים בית ספר לקצינים ושירת כמפקד יחידת טנקים.

חבריו של איבן במוסקבה ציפו לידיעות ממנו. לבסוף הגיע מברק: "הכול בסדר. אני בדרכי. איבן". החברים שמחו מאוד. לא עבר זמן רב והוא הגיע הביתה וחזר ללמוד במצב רוח עליו. הוא התקדם בעקשנות לקראת מטרתו – להיעשות קצין צבא עם אוריינות רחבה...

(עמ' 67) באוקטובר 1936 השלים את לימודיו באקדמיה בהצטיינות. הבוגרים הוזמנו לקבלת פנים מטעם מנהיגי המפלגה והממשלה. הם התרשמו במיוחד מלבביותו של מיכאיל קלינין²¹⁹, יושב ראש הוועד הפועל הכלל-סובייטי. איבן חזר מאוחר הביתה, עייף אך מאושר.

- "מה החדשות הטובות?", טאסיה הייתה חסרת סבלנות.

- "זו הייתה פגישה נפלאה. קלינין שוחח איתנו כחבר. אבל הבה אספר לך מההתחלה".

הוא נישק את ביתו הנמה והניח שני תפוחי זהב ליד כרה. הם לא יכלו להירדם עד מאוחר בלילה. איבן דיבר ודיבר בהתרגשות על קבלת הפנים, השיחה עם קלינין ותקוותיו לעתיד.

²¹⁹ מיכאיל איבנוביץ' קלינין (Михаи́л Ива́нович Кали́нин, 1875-1946), בשנת 1919 נבחר לוועד המרכזי של המפלגה הקומוניסטית ובהמשך אותה שנה מונה ליו"ר הוועד המרכזי של הסובייטים במקומו של יעקב סברדלוב שנפטר. משרה זו העמידה אותו, להלכה, בראשות המדינה הסובייטית. בתפקיד זה שימש עד 1938, אז מונה ליו"ר נשיאות הסובייט העליון של ברית המועצות, למעשה אותו התפקיד בהגדרה שונה. למרות תפקידיו המכובדים ורמי המעלה לא היה קלינין בעל השפעה פוליטית ניכרת ונתפש בהיסטוריה הסובייטית יותר כסמל של השלטון הנתון רק לכאורה בידי הפועלים והאיכרים המיוצגים בסובייטים. ייתכן כי דווקא אפרוריותו הפוליטית והיעדר בסיס כוח של ממש סייעו לו לשרוד את [תקופת הטיהורים במפלגה](#) (1935-1938), וזאת בניגוד לרובה המוחלט של הגווארדיה הבולשביקית הוותיקה שחוסלה בידי סטלין באותן שנים.

26. קווים לדמותו של מפקד אידיאלי (שאר פרקי הספר)

שאר הפרקים בספרו של שריפוב עוסקים בעיקר בקריירה הצבאית של צ'רניאחובסקי, וכנראה נשענים ברובם המכריע על חומר ארכיוני של הצבא. עם זאת, ממשיך שריפוב לשרטט דמות של מפקד אידיאלי – שבנוסף לכישוריו הצבאיים המדהימים הוא גם בן אדם יוצא דופן. רוב הקטעים המובאים בהמשך מתייחסים לאישיותו של צ'רניאחובסקי:

פרק רביעי: חזרה לצבא (קטעים)

(עמ' 73) צ'רניאחובסקי מונה כראש מטה בגדוד הטנקים השני של החטיבה הממוכנת השמינית המוצבת בקייב. הוא היה בוגר האקדמיה הראשון בין קציני הגדוד... הצלחותיו של צ'רניאחובסקי זכו במהרה לתשומת לב. בסוף 1936 הועלה לדרגת סרן ואז מונה למפקד הגדוד. זה נעשה ביוזמתו של מפקד החטיבה סמיון קריבושיין, שהיה הראשון להעריך את סגולותיו של ראש המטה החדש...

סמיון מוסייביץ' קריבושיין

(עמ' 77) במאי 1937 זומן איבן למשרד שירות הביטחון. צעיר במקטורן צמר אפור עם אקדח בראונינג בחגורתו הישיר את מבטו הצונן אליו ואמר:
"סגן מפקד החטיבה שלך נחשף כאויב העם. מה אתה יכול לומר על כך?!"
"אין לי שום עדות מרשיעה כנגדו", השיב איבן בתקיפות.
החוקר התבונן בו בדממה במשך זמן מה, ואז שאל:
"האם אתה מתכוון לומר שאין לך בכלל שום חשדות לגביו?"
"שום חשד שהוא".

הוא הגיע הביתה תשוש עם שחר. אבל כשהתייצב בבוקר בעבודה, נראה מצוחצח וענייני כתמיד.
חוקר שירות הביטחון שחקר את איבן זכר אותו וזימן אותו שוב לאחר חצי שנה.
"למה העלמת את מוצאך החברתי?", חקר.
"אין לי שום דבר להעלים", השיב איבן בשקט, "שאלה זו כבר קיבלה תשומת לב מתאימה".
"מי טיפל בעניינדך?"
"מריה אוליאנובה".

החוקר שינה את הטון. הוא הציע לאיבן כיסא ואמר בנימוס: "האם תואיל לכתוב את תולדות חיך עבורי?". זה הסדיר את העניין.

בינתיים נמשכו האימונים הקרביים והפוליטיים כרגיל. בתרגילי הביקורת של 1938 זכה הגדוד של צ'רניאחובסקי בציונים טובים ומצוינים. רבים מקציניו וחייליו זכו בפרסים. איבן הועלה לדרגת רב-סרן. איבן עבד בהתמכרות מלאה, אבל הייתה בו הרגשת מרירות אחרי ניסיונותיו העצובים בשנתיים האחרונות.

פעם קיבל מכתב מידידו פונומרצ'וק ששפך אור על הסיבות שהיו מאחורי מה שקרה לו לפני סיום האקדמיה. "איבן היקר", נאמר במכתב, "פסקוד, הפונקציונר הקודם של ועדת המפלגה המחוזית של טרנפול, נחשף לבסוף. כידוע לך, קודם, בהמלצת מריה אוליאנובה, הוא הודח

מתפקידו בוועדת המפלגה המחוזית והתמנה כמנהל של בנק מדינה מקומי". פונומרציוק תיאר מה שקרה לאחר זמן, איש אחר בשם פסקוד שחי בחרקוב קרא מאמר בעיתון החתום על ידי איש באותו שם. הוא ידע שאחיו הבכור, שהיה מפקד יחידה בצבא האדום, נהרג בקרבות עם הפלוגות של פטלורה ליד טולצין. אבל בכל זאת חקר בדבר ומצא שכן-שמו משתמש גם בשם של אחיו ובשם האב. שירות הביטחון זיהה את המנהל כסוכן אויב. במלחמת האזרחים הוא הרג את הפסקוד האמיתי ותפס את ניירותיו".

איבן קרא את המכתב עד סופו, וחשב: כן, אבל כמה אנשים חפים מפשע סבלו מנכלים של נבלים כאלה? הוא לקח את המכתב למפקד החטיבה וסיפר לו את כל הסיפור בפרוטרוט.
- "חבר רב-סרן, אנחנו ידענו הכול על זה", אמר קריבושיין כשצ'רניאחובסקי סיים. "אבל באת בדיוק בזמן. קיבלנו צו על מינויך כמפקד הרגימנט המשוריין המיוחד התשיעי. איחולי!".
- "תודה, אדוני", הביע איבן את תודתו.

בעצתה של טאסיה עבר איבן לבסיסו בגומל לבדו, בהשאירו, לעת עתה, את משפחתו מאחוריו בקייב. כך בגיל 32 נעשה צ'רניאחובסקי מפקד רגימנט...

* * *

(עמ' 81) במשך התמרונים הוכיח את עצמו הרגימנט המשוריין של צ'רניאחובסקי כיחידה הטובה ביותר במחוז הצבאי. איבן הועלה לדרגת סגן-אלוף... באוגוסט 1940 התמנה צ'רניאחובסקי כסגן מפקד האוגדה המשורינת השנייה. מפקדו היה אלוף קריבושיין, שקודם לכן פיקד על החטיבה הממוכנת השמינית, עמיתו וחברו הוותיק של איבן. הפעם שוב החליט איבן לעבור למקומו החדש לבדו.

- "האם אתה עומד להשאיר אותנו מאחוריך שוב?" שאלה טאסיה בצער.
- "את צריכה להיות מרוצה מההעלאה של בעלך" ניסה לנחם אותה.
- "אני שמחה עבורך, איבן, אבל נילה תיאלץ להחליף שוב את בית הספר. עלינו לחשוב גם על הילדים".
- "כן, ועל מלחמה".

- "על איזו מלחמה אתה מדבר? חתמנו הסכם שלום עם פינלנד".
- "הסכם הוא הסכם, אבל מאחורי פינלנד נמצאת גרמניה הנאצית. גם היטלר חתם הסכם אתנו אבל לאחר שבוע תקף את פולין והתקרב לגבולנו. מלחמת העולם השנייה כבר החלה. אני מסופק אם תפסח עלינו. את אשת קצין וחיבת הלבין מה זה אומר".

עם עלייתו של צ'רניאחובסקי בסולם הדרגות, הוא נעשה יותר ויותר דורש מעצמו. הוא ביקש להרחיב את ידיעותיו כפי שדרש תפקידו החדש. היוקרה שלו הלכה וגדלה. מפקדת המחוז ראתה בצ'רניאחובסקי, בצדק, מומחה מוביל בתחומו ומארגן מיומן של אימון קרבי בכוחות השריון והאמינה ביכולתו הרבה. שירותו כסגן מפקד האוגדה המשורינת השנייה הסתיים די במהרה. הסיבה הייתה מכתה ההערכה של מעלותיו החתום על ידי גנרל קריבושיין:
"צ'רניאחובסקי הוא קצין רב-תושייה וחרוץ, ובזכות מיומנותו וניסיונו ראוי להעלאה לתפקיד מפקד אוגדה משורינת ולדרגת אלוף-משנה".

במרץ 1941 התמנה סגן-אלוף צ'רניאחובסקי למפקד דיוויזיית השריון ה-28 החדשה שעמדה להיות מוקמת במחוז הצבאי המיוחד הבאלטי. איבן נאלץ להיפרד שוב ממשפחתו. הפעם נסע ברכבת לריגה. כשהגיע החל מיד בעיצוב האוגדה, בהחילו בבחירת והצבת צוות הפיקוד. הוא ראיין כל אחד מקציניו ומדריכיו הפוליטיים. לדעתו, שליטה יעילה ביחידות האוגדה אינה באה בחשבון מבלי הכרת הנקודות החזקות והחלשות של מפקדיהן.

פרק חמישי: המבחנים הראשונים (קטעים)

(עמ' 111) למרות מספר שגיאות שבוצעו על ידי מפקדת הגייס והארמייה, הצליחה האוגדה של צ'רניאחובסקי לשמור על עמדותיה ולעצור את האויב. מחיר יקר שולם על כך. הרבה טנקיסטים נהרגו. ביום החמישי של המלחמה נשארו פחות מארבעים טנקים מתוך הכוח הקודם של יותר מ-200. לקראת סוף היום ניהלו צ'רניאחובסקי וסגנו להדרכה פוליטית, וְלָרִי שְׁלֵאָב, דיון לסיכום תוצאות הלחימה.

- "איבן דנילוביץ'", פתח שלאיב, "בדיווחי הפוליטי למועצה הצבאית של החזית יהיה עלי לדווח על ניסיונו של מפקד הגדוד ה-55 לערוק משדה הקרב".

- "טוב, אתה המחליט. אתה חייב למלא את חובתך. לדעתי העניין סגור. גרמתי לו לחזור לקרב ולכפר על אשמתו".

- "היה צריך לאסור אותו, ולמנות קצין אחר לפקד על הגדוד".

- "ייתכן שאתה צודק, אבל באותו רגע הייתי זקוק לכל אחד מהטנקים שלי, ולא היה לי זמן לחשוב על החוק".

- "עכשיו שנינו נצטרך לענות על כך".
 - "זו הייתה הטעות שלי. אני אענה על כך בעצמי".
 - "אבל גם אני אוחזק כאחראי. אינני זר באוגדה, אלא נציג המפלגה".
 - "שנינו נציגי המפלגה... ואני אחראי גם כמפקד".
 - "זה בדיוק מה שרציתי לדבר אתך עליו... מפקד הגייס יידע, כמובן, שפעמיים עזבת את עמדת הפיקוד ונכנסת בטנק לקרב".
 - "ולרי אנטונוביץ'! אתה יודע היטב שהיה עלי להוליך את הטנקיסטים שלי להתקפה. זו הייתה חובתי!".
 - "מה אכתוב על זה בדו"ח הפוליטי?".
 - "זו ההחלטה שלך. האם דו"חות חשובים בכלל! הפקידו בידינו אוגדה משורינת, ואפילו יותר מכך – עלינו להבטיח מחסה ונסיגה של ארמייה שלמה לעמדות עדיפות! זה מה שאנחנו צריכים לחשוב עליו!".
 - "מוסכם. אבל אנא, שמור צעדיך בעתיד"...

(עמ' 120) צ'רניאחובסקי היה מודאג מגורל משפחתו. כשהגיע לריגה לקח רכב משוריין ונסע בהזדמנות הראשונה לביתם כדי למצוא אם אשתו והילדים עזבו את העיר... הנהג, שלפני זה נהג את צ'רניאחובסקי במכונית אזרחית, ידע את הדרך ועצר את הרכב ליד הדלת. הדירה הייתה ריקה... כשיצאו מהעיר, הביט צ'רניאחובסקי במד המהירות ואמר:
 - "לחץ על הדוושה! עלינו להשיג את האוגדה".
 - "כן אדוני!" אמר הנהג ושאל ברכות: "מה נעשה עכשיו, איבן דנילוביץ'! איפה נחפש את משפחתך?".
 - "איין לי מושג... מכר שלי, שהוא קצין תחזוקה בגייס שלנו, סיפר לי שאשתי עזבה עם הילדים. אבל לאן? אתה יודע שהם לא יכלו להגיע לקייב. אני מקווה שפנו".

* * *

(עמ' 127) בדרכו לאחד הגדודים שלו פקד צ'רניאחובסקי על נהגו לעצור את המכונית בקצה יער. הוא טיפס החוצה וצעד על העשב הצפוף לראש גבעה בצד הדרך. שם עמד, מתפעל מהנוף הרחב: שדות החיטה הצהובים, סרט כחול של נהר, ירק אינסופי באחו. הקרקע הייתה שטיח עליז-צבעים של מרגנויות עין-השור ופעמוניות כחולות. חגבים צרצרו בעשב. הוא נזכר בכפר ורבו בו גדל, ימי השלום הרחוקים כעת כל כך, שנות נעוריו. אבל זיכרונותיו התפוגגו במהרה וראשו חזר לדאגותיו וצרותיו העכשוויות...

(עמ' 129) ברגע זה התקרב אל צ'רניאחובסקי שלישו.
 - "איבן דנילוביץ', יש לי חדשות טובות עבורך. אשתך והילדים פונו עם משפחות אחרות של מפקדי הגייס".
 צ'רניאחובסקי היה מאושר. "אלכסיי, אמור לי לאן לקחו אותם". הוא התענה בחששות לגבי משפחתו מאז פרצה המלחמה.
 - "הם נלקחו במשאיות של שירות התחבורה של הגייס, אין בידינו עדיין שום מידע אחר".
 - "ראה, אלכסיי. אני אסע לגדוד ה-55 ואתה למטה הגייס. מישוה שם עשוי לדעת פרטים. אבל חכה רגע, אכתוב מכתב".

צ'רניאחובסקי טיפס אל מכונית המטה וכתב בחיפזון.
 "טאסיה, נילה ואולג היקרים. אני חושב עליכם תמיד. הפרידה מכם היא עינוי עבורי. אני כה טרוד בעבודה שקשה לי לדבר אתכם במחשבותי. קפצתי למעונכם בריגה אבל אף אחד לא היה יכול לספר לי לאן הלכתם. במשך תקופה ארוכה הדאיבה אותי המחשבה שלא יכולתם לעזוב. רק דמיינו לרגע את מצבי ואת החוויות שעברתי... המלחמה שהפשיסטים כפו על העולם גרמה לסבל ללא קץ... האוגדה שלנו גבתה מחיר יקר מהנאצים עבור זה. העמדנו התנגדות עזה ולא ביישנו את מולדתנו הגדולה... קומארוב יספר לך על זה בפרוטרוט. אני מחבק ומנשק את כולכם. אני אוהב אתכם..."

- "המכתב מוכן, ועליך למסור אותו", אמר צ'רניאחובסקי לקומארוב והושיט לו את המכתב. "אם לא תצליח למצוא את כתובתם במפקדת הגייס, צא לדרך ומצא אותם בעצמך. עליך להסדיר דברים במקום, תן להם את תלוש ההקצבה שלי וקח אותם למוסקבה או עיר אחרת בה יוכלו הילדים ללכת לבית ספר ואשתי תוכל לעבוד"...

פרק שישי: לוחמה עד החפירה האחרונה (קטעים)

(עמ' 136) מפקדי היחידות של האוגדה נאספו כבר שם. עכשיו הגיעו גם נציגי הפיקוד העליון. גנרל שטיקוב²²⁰ תיאר את המצב בחזית ואמר:

- "האוגדה קיבלה משימה אחראית: לעצור את התקדמות הגרמנים במבואות לנינגרד בשטח של נובגורוד. הכוחות המגנים על לנינגרד זקוקים לזמן כדי להתכונן לפריצת האויב. למועצה הצבאית של החזית יש רק משאלה אחת מכס: להגן על נובגורוד עד החפירה האחרונה".

- "חבר גנרל, תוכלו לסמוך עלינו" אמר צ'רניאחובסקי בשביל כולם. "נעדיף למות ולא לסגת מנובגורוד ללא פקודה"...

(עמ' 137) צ'רניאחובסקי הוציא מיד פקודות למפקדי היחידות. לאחדים מהם סימן באופן אישי את המקום במפותיהם, לאחרים הסביר את משימות הקרב שלהם. שטיקוב אהב את פקודותיו הברורות, התמציתיות.

- "חבר פולקובניק! אם תצליח לשמור את נובגורוד, נמליץ עליך לגנרל", הבטיח.

- "אינני מחפש העלאה בדרגה, חבר המועצה הצבאית", התנגד צ'רניאחובסקי.

- "אני יודע. פשוט רציתי להזכיר לך שדרגת גנרל מוענקת בעבור שירותים צבאיים", אמר שטיקוב בחיך...

(עמ' 145) סגן-אלוף בדימוס איבן קוטוב, המפקד לשעבר של גדוד הסיור של האוגדה, נזכר:

"לצ'רניאחובסקי הייתה כריזמה רבה. הוא היה מאוד ידידותי כלפיו, הקצינים הצעירים. כאשר עשינו משהו לא כשורה הוא אף פעם לא כעס עלינו, אף לא הרים את קולו, אלא אמר פשוט בתוכחה: 'זה גרוע מדי, איש צעיר. קיווינו שלא תשגה'. זכרנו הערות כאלה זמן רב וניסינו להימנע מטעויות. אשר לאופיו, הוא היה איש שאפשר לסמוך עליו בעת סכנה. מלאנו את פקודותיו בהתלהבות".

* * *

(עמ' 162) בספטמבר, כאשר האוגדה שלו הייתה נתונה במערכה כבדה, ביקרו את צ'רניאחובסקי המפקד החדש של החזית הצפונית-מערבית, גנרל-לייטננט פאבל קורוצ'יקין וראש מחלקת המבצעים, אלוף פיוטר איגולקין. אליהם התלווה קומיסר-הגדוד ביאליק, כתב עיתון החזית... הכתב נשאר כדי לאסוף חומר למהדורה הבאה של עיתונו. "הבה נאזין למה שיש לקומיסר-הגדוד ביאליק לומר", הודיע עורך עיתון החזית הצפון-מערבית בתדריך לצוות המערכת ונתן את רשות הדיבור לכתב שזה עתה חזר מקווי האש.

"כשהיינו בדרכנו לעמדת הפיקוד של גנרל צ'רניאחובסקי", החל זה, "פחדנו שהאוגדה שלו לא תחזיק מעמד ולא נגיע למטרותנו. האוויר שרץ במפציצים גרמנים. גשם של פצצות ניחת על הקרקע, תותחים גרמנים הבהיקו במרחק, ומסך עשן ההתפוצצויות הסתיר כל דבר לפנינו. מכוניתנו נתפסה במטח הארטילריה ונאלצנו לעצור. רסיס ניקב את הגלגלים האחוריים, והמשכנו רגלית. הגענו לעמדת הפיקוד ברגע קריטי כאשר הגרמנים פתחו בהתקפה. אבל צ'רניאחובסקי היה שָׁלוֹ, בהתבוננו בשדה הקרב מבעד לטלסקופ BC נתן פקודות ללא ריגוש רב. אבל המצב היה יכול להוציא כל אחד משיווי משקלו. באגף השמאלי החלו טנקים ורגלים ללחוץ על אנשי צ'רניאחובסקי. הגרמנים היו עלולים לפרוץ בכל רגע לתוך העמדות הסובייטיות. היה צריך לשלוח מישהו לאגף השמאלי כדי לתקן את המצב. אבל סגני מפקד האוגדה היו עם החילות. צ'רניאחובסקי זימן את ראש המחלקה הפוליטית, קומיסר הגדוד טְרִיטְקוֹב, ואמר לו: 'איבן נְסִטְרוֹבִיץ', הכול מוטל עתה על כף המאזניים. אין לנו עתודות. קח פיקוד על יחידות המטה והתקף נגדית באגף השמאלי'. עמדתית ללכת אחרי הקומיסר לאגף השמאלי כשצ'רניאחובסקי עצר בעדי: 'הקרב העיקרי ייערך כאן ולא באגף השמאלי'. ואכן, הגרמנים שנערכה עליהם התקפה נגדית באגף השמאלי הסיטו את מכותיהם למרכז. אני חייב לומר לכם שבעמדת הפיקוד היה לוחט לא פחות מאשר בקווי האש. הגרמנים פרצו אל העמדה בשתי הזדמנויות. מפקד האוגדה אישית הנהיג את אנשיו כדי לגרש אותם. בכל רגע המתח האלה לא איבד קולונל צ'רניאחובסקי את שליטתו העצמית. לאיש זה יש עצבים של ברזל!"

"בשעה שלחמנו בעמדת הפיקוד", המשיך ביאליק, "כבש טטריקוב בחזרה את עמדותינו באגף השמאלי. הוא הראה דוגמה איך יכול קצין פוליטי לפעול בעת סכנה, ורבים הלכו בעקבותיו. אנשי האוגדה של צ'רניאחובסקי תואמים היטב למפקדם".

- "האם תכתוב על זאת?", שאל העורך את ביאליק.

- "כן. אכתיר את סיפורי: 'אומץ ליבו של קולונל צ'רניאחובסקי'..."

* * *

²²⁰ לייטננט-גנרל טרנטי פומיץ' שטיקוב, 1907-1964, היה בשנים 1938-1945 המזכיר השני של מועצת המפלגה באזור לנינגרד.

(עמ' 166) גנרל נ.א. גרזארין, מפקד הארמייה ה-27, וקומיסר החטיבה מ.ו. רודקוב, חבר המועצה הצבאית של החזית, מסרו הערכה גבוהה ביותר לשירותיו הצבאיים של צ'רניאחובסקי. בהמלצותיהם כתבו במיוחד: "...בתנאי קרב הפגין קולונל צ'רניאחובסקי דבקות במטרה, אומץ, החלטיות וקור רוח. ראוי להעניק לו את עיטור הדגל האדום..."

בינואר 1942, בהחלטת המטה העליון, אורגנה האוגדה המשוריינת ה-28 מחדש כאוגדת הרגלים ה-241. היה קשה לצ'רניאחובסקי לעבור מטנקים לחיל רגלים: הוא למד להעריך את כוחות השריון ורצה להישאר איתם לתמיד. אבל פקודה היא פקודה, והוא ציית...

(עמ' 167) בצו של נשיאות הסובייט העליון מ-16 בינואר 1942, הוענק לצ'רניאחובסקי עיטור הדגל האדום על אומץ ליבו וגבורתו בהגנת נובוגורוד. על חלקו בכיתור המוצלח של חילות הארמייה הגרמנית ה-16 של קולונל-גנרל פון-בוש²²¹ באזור דמיאנסק הוענק לו עיטור הדגל האדום בפעם השנייה והוא הועלה לדרגת גנרל-מאיר (אלוף) ב-6 במאי 1942.

ביוני 1942 זומן צ'רניאחובסקי למוסקבה. הוא ציווה על קומארוב לארוז במהירות. בהזדמנויות כאלה לא שאל השליש שאלות. אבל הפעם ניקרה בו הסקרנות לדעת את הסיבה. הוא לא טעה: הם היו אמורים לעזוב את האוגדה שלהם ואת עמיתיהם, שאיתם קשרו קשר חברי הדוק על ידי הדם שנשפך ביחד. רבים מהם הצילו את חיי מפקדם בחירוף נפש יותר מפעם. בפקודתו יצאו לקרב וניצבו מול המוות בהזדמנויות רבות. האם ניפרד לנצח? תהה קומארוב...

כיוון שלא היה לו הזמן להזהיר את אשתו על בואו הוא הגיע הביתה במפתיע. נילה, אולג וטאסיה היו מאושרים. הם הסתכלו בסקרנות ובהערצה בחזהו עטור המדליות ובכוכבי הגנרל שעל צווארונם... צ'רניאחובסקי נשאר עם משפחתו זמן קצר, ולמחרת ליוו אותו לשדה התעופה.

פרק שביעי: מדרום מערב למוסקבה (קטעים)

(עמ' 170) צ'רניאחובסקי מונה למפקד הגייס המשוריין ה-18 החדש שהוקם. הוא שמח לחזור לכוחות השריון. הגייס שאליו טס עתה היה מורכב משלוש חטיבות משוריינות וחטיבת רגלים ממוכנת מצוידים בטנקי T-34 מסוג א'... במטוס חשב צ'רניאחובסקי כיצד יקבל פיקוד על הגייס שלו בתנאי קרב ולא בתנאים רגילים. בזמן הגיעו נמצאו החטיבות של הגייס שלו בקרב עם האויב. היה עליו לא רק לקחת את הפיקוד אלא גם לפענח את המצב המסובך...

* * *

(עמ' 176) בשמחתו על מנוסת הטנקים של האוגדה הגרמנית הגדולה, פתח מעט מפקד החטיבה את צוהר הטנק כדי להציץ החוצה. אי זהירותו עלתה לו בחייו. צ'רניאחובסקי נאלץ לקחת את הפיקוד על החטיבה. הגרמנים היו במלוא המנוסה, והוא ציווה על מרדף. "קדימה! הסתערו!" שיגר פקודות קצרות ברדיו. טנקים אחרים חלפו על הטנק שלו. לפתע פגע פגז בשריון הצדדי. ניצוצות ארגמניים הבהיקו לפני עיניו. נדמה היה לו שהוא מרגיש את גופו חסר המשקל נופל לאיזה שהוא מקום. ראשו היה כשוחה. הוא ניסה לשווא לפקוח את עיניו. ואז אבד הכול בחשיכה גמורה.

צ'רניאחובסקי שב להכרתו אחרי הלם הפגז כשקומארוב הביא אותו לאמבולנס החטיבה הרפואית. זרזיפי דם ניגרו על פניו. טנק ה-T34 שלו ספג שתי פגיעות ישירות אבל אף אחד מהפגזים לא חדר את השריון שלו. התותח של ה-T-IV הגרמני הוכח כלא יעיל נגדו.

בחטיבה הרפואית הוגשה לצ'רניאחובסקי עזרה ראשונה והשכיבו אותו על מיטה מתקפלת. הוא שקע מיד בשינה עמוקה. קומארוב ראה במה עלתה הלוחמה האחרונה לגנרל. אבל אחרי שעתיים קם צ'רניאחובסקי על רגליו. הוא שלח לקרוא לקומארוב.

- "מה בדבר קשר עם הגייס?"

- "על איזה קשר אתה מדבר?" התפלא קומארוב, "אתה בבית חולים. הרופאים ציוו עליך להישאר במיטה שבוע. מפקד החטיבה הרפואית התקשר עם מפקד הארמייה והורשה לשמור אותך כאן."

- "יפה!" חייך צ'רניאחובסקי באירוניה, "תכננת מצוין. אבל מי ינהל את הקרב מחר? ראש המטה, פולקובניק פבלוב, פצוע. ומפקד הגייס עם סריטה קטנה והלם קל יבלה את זמנו במיטה? די משטיות! תדלק את המכונית וניסע לחפש את החטיבות שלנו..."

²²¹ ארנסט ברנהארד וילהלם בוש (Ernst Bernhard Wilhelm Busch, 1885-1945). בספטמבר 1941 פיקד על הארמייה הגרמנית ה-16 שכבשה את דמיאנסק והשתתפה במצור על לנינגרד. הועלה לדרגת פילדמרשל ופיקד על קבוצת הארמיות מרכז, אך הועבר מתפקידו לאחר המפלה בקיץ 1944. במרץ 1945 מונה למפקד קבוצת הארמיות צפון-מערב ונכנע למונטגומרי ב-3 במאי. הוא מת בשבי ב-17 ביולי.

(עמ' 179) קרני שמש יום יולי חם זרמו מבעד לדלת פתוחה לשוחת עמדת הפיקוד שבתוכה צ'רניאחובסקי, סובל מהתקפת מלאריה, שכב עטוף באדרת כבשים קווקאזית. שלישי הונחה לא להכניס אליו אף אחד בעניינים אחרים מאשר הפיקוד על החילות. אבל קצין הרפואה של הגייס הצליח להיכנס פנימה. הוא טלפן כבר לראש השירות הרפואי של הארמייה: "למפקד הגייס יש התקפה של מלאריה. יש לו 40.4 מעלות חום והוא במצב קריטי. הוא מסרב להתאשפז".

קצין הרפואה של הגייס בא כדי לנסות שוב לשכנע את צ'רניאחובסקי להסכים להילקח לבית חולים. הוא שמע אותו נותן פקודות בטלפון, מנסה למותן את רעד גופו: "אני מצווה על חטיבת הארטילריה לרכו אש על רמת פיגוריאנה מדרום מערב לפודקלֶטְנוֹגָה..."

קצין הרפואה של הגייס התבונן בצ'רניאחובסקי פולט פקודה אחת אחרי חברתה ולא העז להעלות את הנושא. הוא תמה איך הגנרל, בהתעלמות ממחלתו, אזר את כוחותיו לנהל את הלוחמה ולהוציא פקודות מבלי להעיף מבט במפה ששלישו פרס לפניו. קומארוב, שעקב על המפה אחרי פקודותיו של המפקד, רק הנהן בראשו להסכמה.

- "חבר גנרל, מפקד הארמייה ציווה עלי לקחת אותך לבית חולים".

- "זה הכול?", שאל צ'רניאחובסקי בשקט, "לא אלך לשום מקום עד שהלוחמה תסתיים".

- "חבר גנרל, אתה עלול לזכות בקרב אך להפסיד את חיך. הם בסכנה כרגע. אני עלול להיחשב כאחראי".

- "בחזית, חיי כל אחד הם בסכנה. כמו שאתה רואה, אינני פוחד מאחריות, ואני מייעץ גם לך לא לפחד ממנה יותר מדי". והוא נטל שוב את האפרכסת. ..

(עמ' 182) אחרי זמן קצר ביקר את צ'רניאחובסקי נציג מטה החזית שהביא לו הצעה מגנרל וטוטין לקבל פיקוד על הארמייה ה-60. צ'רניאחובסקי נבדך מהתפתחות בלתי צפויה זו. הוא ענה בתקיפות: "זה מוקדם מדי עבורי. ישנם גנרלים אחרים המתאימים יותר להוביל ארמייה. מסור למפקד החזית את תודותי על אמונו ואת משאלתי להשאיר אותי במקומי".

באחת הפעמים כשהיה בסיור בתפקיד החליט וטוטין לבקר בעצמו את צ'רניאחובסקי. הוא בירך אותו בידידות ואמר בחיך:

- "נו, חבר גנרל, אם מפקד חזית בא אישית לבקש את הסכמתך, זה אומר משהו, האין זאת?".

- "חבר מפקד! הייתי מפקד גייס בקושי חודש. אני צריך קודם להתרגל לזה", אמר צ'רניאחובסקי בתקיפות, "והעלאתי המוקדמת בדרגה יכולה לפגוע בגאוותו של מישהו".

- "איבן דנילוביץ', חודש במלחמה זהו זמן ארוך. ועכשיו איננו יכולים להתחשב בגאוותו של אף אחד. האויב כפה עלינו תנאי מלחמה קשים ואכזרים. המלחמה המודרנית דורשת את היכולת לשלוט בכוחות מצוידים בכלי נשק מעודכנים ומהמפקד – להיות מוכשר, מיומן והחלטי. אנו מאמינים שעשינו את הבחירה הנכונה כשהעלינו אותך לתפקיד זה. אם שאלה זו הייתה עולה כשהיינו בחזית הצפון-מערבית, הייתי מסכים להמתין. אבל לא עכשיו".

שיחתם הופרעה על ידי מסר ממטה הארמייה: מפקד הארמייה זימן בתקיפות את גנרל צ'רניאחובסקי למועצה הצבאית. וטוטין נפרד ועזב למטה החזית.

כל חברי המועצה הצבאית נאספו כשצ'רניאחובסקי הודיע על בואו. ישוב לשולחן לפני הקהל היה מפקד הארמייה, גנרל-לייטננט מקסים אנטוניוק, שצ'רניאחובסקי הכיר כבר-סמכא מוביל בלוחמת רגלים. לידו היה חבר המועצה הצבאית, קומיסר הארמייה מדרגה 2, פידור קוזנצוב. אנטוניוק הנחה את צ'רניאחובסקי ברמיזה למושב. הוא הביט בקהל. היו שם כשלושים גנרלים וקולונלים, ביניהם גיבורי ברית המועצות, נושאי עיטור לנין – מפקדי כוחות גדולים וסגניהם. הדבר הנכון היה לסרב לקבל פיקוד על ארמייה, חשב. לי יש רק ארבע חטיבות תחת פיקודי, וכמה כוללת ארמייה? יותר מפי עשר מבנים! ואיך אוכל לנהל את כל המפקדים המנוסים למודי המלחמה האלה שנאספו כאן. לא, אינני מוכן עדיין להוביל ארמייה, אמר שוב צ'רניאחובסקי לעצמו, בלוקחו את מושבו בשורה האחרונה ליד מפקדי דיוויזיות הרגלים...

... לפתע נפתחה הדלת ולייטננט ממרכז התקשורת הודיע לאנטוניוק בקול: "חבר לייטננט-גנרל! החבר סטאלין קורא לך על הקו החם". מפקד הארמייה מיהר בעקבות הקצין. הקהל היה בהס. אבל השתיקה לא ארכה זמן רב. אחרי כחמש דקות חזר אנטוניוק והודיע: "איבן דנילוביץ'. החבר סטאלין רוצה לדבר אתך". לאחר שאמר זאת, התיישב – אבל לא על כסא היושב ראש כמקודם, אלא ליד חבר המועצה הצבאית של הארמייה. הקהל השתתק שוב, בצפותם לשובו של צ'רניאחובסקי. כשחזר והלך לשולחן לקחת את מושב יושב הראש, הבינו כולם מה קרה.

- "חברים!", פנה אליהם צ'רניאחובסקי "המפקד העליון מינה אותי כמפקד הארמייה ה-60". הוא עצר לשנייה ואמר: "המועצה הצבאית ממשיכה בדיון. אני מבקש מגנרל-לייטננט אנטוניוק לידענו". הגנרל קם ממושבו: "אני מאמין שהדבר ברור לכולם. נקראתי לשוב למוסקבה..."

* * *

(עמ' 191) יחסיו של צ'רניאחובסקי עם וְנַצְבוּ והקצינים האחרים שלא נעמה להם העלאתו המהירה בדרגה השתפרו. על כך הקל יחסו העדין לרגשותיהם האנושיים. הוא היה מלא טאקט ביחסיו עם פיקודיו. מבטו הרחב, מיומנותו, אומץ ליבו, יכולתו לעבודת צוות וגישתו הרגישה לאנשים עזרה לו היטב אפילו בקרב אלו שבהתחלה לא יכלו להסתיר את אכזבתם...

* * *

(עמ' 202) צ'רניאחובסקי המשיך בהכנותיו למתקפה. הוא ידע שהצלחתה תלויה בהרבה בטיב הביצוע של התכנית המפורטת שהכין. הרבה לילות ישב על מפת המבצעים, מחשב ובודק את מאזן הכוחות בקו הראשי ובקו המשני של ההתקפה, משער את מהלך הקרב האפשרי בעומק הגנת האויב. הוא חיסל תריסרי חפיסות של סיגריות קֶזֶבֶק האהובות עליו. ראשו כאב, ועשן הסיגריות החל לבסוף לעלות על עצביו. בימים ההם החליט לוותר על העישון ולעולם לא עישן שוב.

לפני שאישר סופית את תכנית המבצע, בדק צ'רניאחובסקי בדוק וחוזר את קווי האש ובחן בעזרת סטריאו-טלסקופ את עמדות האויב ואת הקרקע שבה יצטרכו לעבור יחידותיו המתקדמות. הוא שוחח עם מפקדים וחיללים, ידע את שמות רבים מהם והכיר היטב את מעלליהם. הוא ידע על המורל הגבוה והחלטתם הנחרצת להצליף באויב עד שיצא מכליו. והוא היה סמוך ובטוח שעם אנשים כאלה ישיג את הניצחון.

פרק שמיני : הלילה לפני המתקפה (קטעים)

(עמ' 206) בתפקידו כשליש של מפקד הארמייה הייתה לקומארוב דעה אחרת על מה שצריך להיעשות לפני המתקפה. הוא האמין שעבודתו העיקרית של הגנרל תתחיל כשיפרוץ הקרב, לכן זה האחרון חייב ליטול מנוחה במשך חמש-שש השעות שנותרו.

- "חבר גנרל", הפציר בעקשנות, "עליך לחטוף תנומה. אינך יכול לעשות תיקונים ללא סוף. הזמן אוזל, ומפקדי היחידות לא יוכלו לבצע אותם בין כה וכה."
- "זה לא הזמן הנכון לשינה, סרן. השינויים האלה חשובים להצלחתנו. יש עדיין זמן לשגר אותם. מטה הארמייה יעקוב אחרי ביצועם."

- "בכל זאת, זה יהיה טוב עבורך לישון שעתים. אפילו קוטזוב²²², גנרל גדול ככל שהיה, נמס בעת המלחמה בפילי²²³, ואתה חייב לחטוף שינה קצרצרה לפני המתקפה."

- "הוא היה קוטזוב, ואני לא. מחשבותי שומרות על ערנותי."
- "האם אתה מודאג בדבר האופנסיבה?"

- "לא זו בלבד", הודה צ'רניאחובסקי, כמנהגו עם הסרן, "עתה אני חושב על סאשה".
מוקדם יותר באותו יום נתן קומארוב לצ'רניאחובסקי גיליון של עיתון הצבא, "הכוכב האדום".
דווח בו שאחיו הצעיר של צ'רניאחובסקי, אלכסנדר, טנקיסט, ביצע עלילת גבורה: כשאזלה לו התחמושת, הוא נגח בטנק שלו את טנק האויב והפיל אותו.
- "בוודאי עבר זמן רב מאז ראית אותו לאחרונה, חבר גנרל!"

- "כן, באמת. הוא חסר לי. למעשה, כשהתייתמנו, החלפתי עבורו את אבינו. היה רעב נורא ב-1920. אני כבר זה מזמן הייתי משתכר ללחמי בזיעת אפי, עובד כרועה פרות מזריחת החמה עד השקיעה, וסאשה היה רק בן אחת עשרה. בדרך כלל ציפה בשקיקה שאחזור הביתה, בודד כפי שהיה. והוא היה מאושר כשהוצאתי חתיכת לחם מתיקי. בטננו היו ריקות כמעט תמיד."

צ'רניאחובסקי השתתק, שקוע בזיכרונות, והמשיך מהרהר: "לו רק ידעת כמה הוא חסר לי. לבי אומר לי שהוא נלחם את המלחמה במקום קרוב כלשהו."

- "חבר גנרל, זוהא את היחידה שלו לפי מיקוד הדואר. יש לי הצעה. הבה נשלח ליחידתו עם הבקשה שיועבר לארמייה שלנו. יהיה להם קשה לסרב, ואחיד ישרת תחת פיקודך."
- "לא, זה לא ילך, סרן. יהיו שיאמרו, 'הגנרל לוקח את אחיו תחת כנפיו'. הבה נשאר את זה כמות שזה. יש לי תחושה שבכל מקרה ניפגש בהקדם. אבל הבה נחזור לעבודה", וצ'רניאחובסקי רכן על המפה.

(עמ' 230) מפקד החזית המרכזית, קולונל גנרל רוקוסובסקי, השלים סבב סקירה של עבודות ההגנה של הארמייה ה-60 וחזר למטהו מאוחר בלילה. "אין לנו מה לדאוג לגבי הארמייה ה-60", אמר לגנרל סְלֶגִין, חבר המועצה הצבאית של החזית, "צ'רניאחובסקי הוא מפקד ארמייה מצוין. יש לו אימון צבאי מעולה והוא השיג הרבה ממה שמפקדים ותיקים רבים לא הצליחו להשיג למרות ניסיונם העצום. צ'רניאחובסקי נהנה מיוקרה רבה בצבא ואנשיו מקיימים את פקודותיו בהתלהבות".

²²² הנסיך מיכאיל אילריונוביץ' קוטזוב (Михаил Илларионович Голенищев-Кутузов, 1745-1813), מצביא

רוסי, הנחשב עד ימינו כגיבור העם הרוסי וכמי שהציל את רוסיה מידי נפוליאון בונפרטה.

²²³ פילי – כפר ליד בורודיני, המקום בו נערך הקרב המפורסם כנגד נפוליאון..

פרק תשיעי : הקרב על הדניפר (קטעים)

(עמ' 231) פעם, כשחזר לעמדת הפיקוד מתרגיל טקטי, בא קצין הפרסונאל הראשי לראותו. "חבר גנרל, הובעה משאלה לחופשה. סמל טורושקנוב מבקש לבקר בביתו". צ'רניאחובסקי הופתע. למעשה, מאז שקיבל את הפיקוד לא ביקש אי-פעם אדם בארמייה שלו חופשה מאזור הקרב. הוא ציווה שהאיש יישלח אליו בבוקר.

- "מה קרה, סֶטְפֶן פיודורוביץ'?" שאל צ'רניאחובסקי את הסמל, שעמד בדום. עצבני ככול שהיה בגלל הזימון הפתאומי, האיש נרגע בשמעו את הגנרל קורא לו בשמו הפרטי, כבוד שלא ציפה לו אפילו ממפקד הפלוגה.

- "קייבלתי חדשות רעות מהבית. אמא הוכתה בשיתוק והיא לגמרי לבדה. אני צריך רק ימים ספורים כדי לסדר אותה", אמר.

- "האם תוכל להמתין יומיים או שלושה? חייל-חזית כמוך יכול להרגיש לא נוח להופיע במקומך ללא כל עיטורים".

- "אין מה לעשות. קשה להניח שאזכה במדליה תום יומיים".

- "אל תהיה בטוח מדי. האם תוכל לחכות קמעא?".

- "אחכה, חבר גנרל".

לא עבר זמן רב וכל הארמייה ידעה על שיחה זו מפה לאוזן. חיילים דיברו על מפקדם בחיבה, בהעריצם את טוב ליבו ואת הטאקט שלו.

* * *

(עמ' 249) בימים המתוחים ההם יכול צ'רניאחובסקי בקושי למצוא רגע כדי לכתוב מכתב הביתה. הוא מצא זמן לשרבט כמה שורות. "ילדתי היקרה", ענה למכתב מבתו, "אינני יכול לכתוב הרבה, אבל אינכם צריכים לדאוג. יותר מדי דברים נתונים בידי. אנשי לוחמים כאריות. הדניפר הוא שוב שלנו. קראי בעיתונים של 17 באוקטובר. כל 306 גיבורי ברית המועצות החדשים הם אנשי הארמייה שלי. כתבי לי על הישגיך בבית הספר. אהיה מאושר לדעת שאת מצליחה".

מסר קצר זה תמצת בשלמות את אופיו של צ'רניאחובסקי כאבן עדין ומעודד ומנהיג צבאי מצטיין המתגאה במעללי הגבורה של אנשיו. הוא היה, אכן, איש כבוד...

* * *

(עמ' 252) לרוקוסובסקי, מצביא מוכשר מהולל, שתמיד עודד את המפקדים הצעירים המחווננים, הייתה הערכה גבוהה ביותר לצ'רניאחובסקי. בזיכרונותיו לאחר המלחמה כתב כדלקמן:
"גנרל-לייטננט צ'רניאחובסקי היה מפקד מיומן, אנרגטי ומוכשר בעל יכולת שליטה עילאית בחילות בעת התקפה, מרדף וצליחת מכשולי מים קשים ביותר"...

* * *

(עמ' 256) ליד השולחן שוחחו על חבריהם ועמיתיהם המשותפים.

- "האם אתה מתכתב עם פולקובניק צשקובסקי?" שאל בודקו.

- "רק לפעמים", הודה צ'רניאחובסקי, "אחותי סיפרה לי במכתב לאחרונה שהוא נפצע ונמצא בבית חולים"...

פרק עשירי : מעבר לדניפר (קטעים)

(עמ' 269) היה נראה כמעט ודאי שהטנקים הגרמנים יפרצו אל שוחת מפקד הארמייה.
- "חבר גנרל, הרשה לי להזכיר לך שהגיע הזמן שעמדת הפיקוד תעבור למקום אחר", אמר רב-סרן קומארוב בשקט.

- "הרשה גם לי להזכיר לך משהו", השיב צ'רניאחובסקי באותו טון, "במשך הקרב על קורסק שמר היטלר את מפקדתו בז'יטומיר. אבל כשצבאנו התקרב לדניפר, הוא מצא בחיפזון מקלט ביערות פרוסיה המזרחית, בוולפסשאנץ, שפירושו בגרמנית 'מאורת הזאב'".

- "אז מה? זאב הולך למקום לו הוא שייך. למה עלינו לחשוב על כך?".

- "הרשה לי לומר לך שמפקד מעביר את מפקדתו לעורף רק כאשר אינו בטוח בניצחון. אתה עצמך הודית בכך שהחבר סטאלין, לא רק שלא פינה את המפקדה העליונה ממוסקבה כאשר בגרמנים היו רק במרחק חמישים קילומטר, אלא ציווה על מצעד שייערך בכיכר האדומה בשבעה בנובמבר. כך, אם נעביר את עמדת הפיקוד לעורף כעת, נחתור תחת האמונה של חיילינו בניצחון"...

יולי 1944

פרק אחד עשר : מבצע בַּגְרָטְיוֹן (קטעים)

(עמ' 292) כאשר הלוחמה הקשה עדיין השתוללה ברובע המרכזי של טְרֶנוֹפּוֹל, נקרא צ'רניאחובסקי, שהיה בעמדת הפיקוד שלו, לקו החם. קולו הקיסרי של מרשל ז'וקוב, מפקד החזית האוקראינית הראשונה, הרעים באוזניו.

- "חבר צ'רניאחובסקי, מסור את הארמייה לקולונל-גנרל קורוצ'קין ובוא למוסקבה מחר, 13 באפריל. מוכן עבורך מטוס".

פניו נפלו. מה זה יכול לומר? לא נראתה לו שום סיבה להדיח אותו, כיוון שהוא זכה לאחרונה בדי הרבה קרבות, והעלאה בדרגה הייתה גם היא לא סבירה בעיניו, כיוון שגם לא היה חסר מגרעות.

- "חבר מרשל, האם לא תוכל לספר לי את הסיבה?". "המפקד העליון רוצה לראות אותך". "חבר סטאלין? למה?".

- "הסיבה הסבירה ביותר היא העלאתך בדרגה בהמלצת המועצה הצבאית של החזית. אני מאחל לך רוב הצלחה".

- הקו החם היה, כרגיל, בסדר גמור והעביר בבירור את האינטונאציה הקלה ביותר. צ'רניאחובסקי הרגיש חמימות בקולו של ז'וקוב.

בליל ה- 12 באפריל הוא לא היה יכול להירדם במשך זמן רב. הוא ידע שהמפקד העליון לא היה מזמן אותו לעניין טריוויאלי. הטווח העצום של חובותיו של סטאלין לא הרשה לו להיכנס לכל פרט, והרבה בעיות ועניינים אישיים הוחלטו על ידי עוזריו. הרבה היה תלוי בשיפוטם ההוגן. לא התחשק לו לדגור על זה בינתיים. המחשבה שבעוד כשלוש שעות יוציא פקודות כשווה לגנרל-קולונל קורוצ'קין, המפקד הקודם של החזית הצפון-מערבית, ריפתה את ידיו. האוגדה המשוריינת ה- 28 שצ'רניאחובסקי פיקד עליה כשהיה עדיין סגן-אלוף פעלה ליד נובגורוד בחלק מכוחות החזית הצפון-מערבית. היו בעיות, כמובן. לפעמים מפקד החזית נזף בו. למרות זאת היו לצ'רניאחובסקי תמיד רגשות ידידות אל קורוצ'קין. עכשיו הם היו אמורים להיפגש בנסיבות שונות משהו. הרבה השתנה במשך הזמן. פקודה הייתה פקודה והיה עליו לציית.

המטוס נחת עם שחר בשדה תעופה צבאי מחוץ למוסקבה. את צ'רניאחובסקי פגש סגן-אלוף מהמטה הכללי. ערפל הבוקר טרם עלה כשהלימוזינה השחורה דהרה ברחובות מוסקבה השוממים... המכונית עצרה ליד משרד ההגנה. בעזבו את שלישי, רב-סרן קומארוב, בחדר ההמתנה, נכנס צ'רניאחובסקי למשרד גנרל הארמייה אנטונוב, סגן ראש המטה הכללי. הוא הכיר את האיש זה זמן רב, והם לחצו ידיים בחום.

- "חבר צ'רניאחובסקי, ביוזמתו של וסילבסקי ובהסכמתו של ז'וקוב, המלצנו עליך כמפקד חזית והזמנו אותך לראיון עם החבר סטאלין", יידע אותו אנטונוב.

- "תודה, אדוני".

- "אתה יכול להישאר עם משפחתך עד שעה 10 בלילה ואז תבוא מכונית עבורך".

ילדיו ואשתו שמחו מאוד להגעתו הבלתי צפויה. הוא לא היה יכול להסיט את עיניו מפניהם המאושרות. היה נראה שבתו נילה גדלה במשך השנתיים של היעדרותו ובנו אולג גבה בהרבה. נילה התפרצה, בהיכנסה לדברי אחיה, וסיפרה שזכרה את משאלתו של אבא שתצטיין בהישגיה בבית הספר. אולג סיפר לו שהוא מתכוון להיכנס לכיתה א. הזמן עבר מבלי שחש בו עד הערב.

המכונית עברה בשערי בורוביטסקיה של הקרמלין... בחדר ההמתנה פגש את צ'רניאחובסקי פוסקרבישב²²⁴, שהובילו מיד למשרדו של סטאלין. החדר הגדול עם תקרת האלון הגבוהה ותמונות דיוקנם של מארקס ולנין, סובורוב וקוטוזוב על הקירות הרשימו אותו בהדרתם וחומרתם.

סטאלין היה מהלך במתינות לקראתו לאורך שולחן ארוך המכוסה בבד ירוק.

- "יפה, הבה נסתכל בך", אמר והתבונן בהערכה באורח. "וסילבסקי²²⁵ ורוקוסובסקי סיפרו לו על פעולותיך בבורונז' ובאוקראינה... הפוליטבירו מיינה אותך כמפקד חזית. האם אתה חושב שתוכל לעשות זאת?".

- "אני מכיר את המלחמה, ואעשה כמיטב יכולתי, אם תתנו בי את האמון".

- "ייתכן שתמצא את הזירה הביילורוסית לא רגילה אחרי ערבות אוקראינה. האם אין זה מדאיג אותך?".

- "לא, זה לא מדאיגני, חבר סטאלין. שרתי בביילורוסיה לפני המלחמה".

- "כדי לקרב את המפקדות לכוחות הלוחמים החלטנו להקים, במקום החזית המערבית, את החזיתות הביילורוסית השנייה והשלישית. אתה תפקד על החזית הביילורוסית השלישית."

- "אני מוכן, חבר סטאלין. האם אוכל לשאול אותך לגבי צוות המטה שלי?".

- "אני משאיר זאת לשיקולך. נוכל ליצור מטה חזית חדש ולהציב את הישן תחת גנרל פטרוב מהחזית הביילורוסית השנייה."

- "גנרל פטרוב מנוסה יותר, לכן הייתי מעדיף שהמטה הישן של החזית המערבית יעבור לחזית הביילורוסית השלישית. ואולי אוכל לבקש ממך איש אחר במקומו של חבר המועצה הצבאית, החבר מְכְלִיס".

- "חבר המועצה הצבאית ממונה על ידי ועדת ההגנה של המדינה. אשר לחבר הוועדה, החבר מְכְלִיס, נראה איפה למנות אותו. אגב, אלו תלונות יש לך כנגדו?"

סטאלין החל לפטם את מקטרתו.

"טוב, החבר מְכְלִיס עבד ביחד עם גנרל פטרוב". צ'רניאחובסקי ראה את מבטו החמור של סטאלין והתבלבל לרגע. אבל המשיך במהרה: "אני מודאג במיוחד מסגנון עבודתו. הוא נוטה לקיצוניות. הוא עלול לסלק כל מפקד ללא סיבה מיוחדת..."

"אתה טועה כשאתה חושב שהוא לא השתנה מאז החזית הקרימאית". קולו של סטאלין התרכך ומבטו נעשה פחות חמור. "ייתכן שאתה יודע שהוא שוחרר מתפקידו כסגן השר להגנה והודח בגלל ניסיונו לגולל את האשמה על אחרים. עכשיו קשה להניח שינהג בדרכיו הקודמות". סטאלין השתהה, ואז אמר: "בסדר, בקשתך תתמלא. נוכל למנות אותו אצל גנרל פטרוב. עכשיו לעניינים. גנרל אנטונוב יתדרך אותך ביתר פירוט על הבעיות המבצעיות. גנרל שְטְמֶנקו יתלווה אליך כדי ליישב כל מחלוקת שעלולה להיות לך עם פטרוב לגבי חלוקת החזית המערבית ויסביר את העניינים לחבר סוקולובסקי. אנו מצפים ממך לנהוג בהחלטיות ובתעוזה, ולא נעזוב אותך ללא עזרה. החבר וסילבסקי ימונה לידך כנציג המפקדה העליונה בזמן המתקפה. אין זה אומר כפילות. יש לו את טווח חובותיו, תיאום הפעולות בכמה חזיתות עם המבט למטרה המשותפת. בהזדמנות זו, אתה יכול ללמוד ממנו ולהיסימך על עצתו".

- "כן, כמובן, חבר סטאלין. אעריך מאוד את עצתו ותמיכתו של גנרל כה מיומן".

- "כידוע לך, מפקד חזית כפוף ישירות למפקד העליון. כך שאתה יכול להתקשר אלי בקו החם בכל רגע. שאלות נוספות כלשהן?".

²²⁴ אלכסנדר ניקולאייביץ' פוסקרבישב, 1891-1965, בשנים 1928-1954 ראש המחלקה המיוחדת של הוועדה המרכזית של המפלגה (המחלקה הסודית של סטאלין). מילא תפקיד מרכזי בטיהורים הגדולים.

²²⁵ אלכסנדר מיכאילוביץ' וסילבסקי, 1895-1977, ראש מטה הצבא האדום וסגן שר ההגנה במלחמת העולם השנייה, ב-1943 הועלה לדרגת מרשל. היה אחראי לתכנון ותיאום של כמעט כל המבצעים הגדולים במלחמה.

- "לא".
- "מינויך אושר על ידי הפוליטבירו, ברכותי! אני מאחל לך את כל המזל שבעולם".
כשצ'רניאחובסקי עמד להיפרד, שאל אותו סטאלין באהדה: "מה שלום משפחתך? מה לגבי הדיור שלהם?".
- "תודה, הכול בסדר גמור".
- "עליך לעזוב למטה החזית היום"...

* * *

(עמ' 305) שיירה של חמש מכוניות מיהרה לאורך דרך המלך לווטבסק שהייתה כבר לוטה באפילה. צ'רניאחובסקי ובן לווייתו הצמוד, השליש קומארוב, ישבו במכונית הראשונה. צ'רניאחובסקי היה שקט ושקוע במחשבות.
- "מטוס מלפנים!" צעק פתאום קומארוב.
- "רד מהכביש ליתר ביטחון", ציווה צ'רניאחובסקי לנהג. רק ירדה המכונית מהדרך, ופיצוץ מחריש אוזניים רעם כחמישים מטר מימנם. מכוניתו של צ'רניאחובסקי הועפה לצד אחד, זו של מקארוב – לצד האחר. שלוש המכוניות שאחריהם לא נפגעו. כל הנוסעים יצאו וחיבקו את הקרקע בצד הדרך. פתאום ראה מקארוב את מכוניתו של צ'רניאחובסקי הפוכה.
- "עזרה!", קרא.
הם שמעו שוב את שאגת המטוס: המפציץ הלילי חזר לגיחה שנייה.
- "תפסו מחסה", קרא מישהו.
בהתעלמם מהמפציץ המתקרב, באו מקרוב וכמה אחרים במרוצה למכונית ההפוכה והציבו אותה שוב על גלגליה. השליש של מקרוב הצליח לפותח בכוח את הדלת התקועה. ברגע זה התפוצצה פצצה שנייה בקרבת מקום ולרגע האיר כאור היום. מקרוב הבחין בדם על פניו של צ'רניאחובסקי. הוא פתח חבילת עזרה ראשונה וחבש את ראשו. בינתיים, צוות מכונית הירייה עם החצובה הארבע רגלית על המכונית המשוריינת שליוותה אותם גירש את המפציץ.
- "איך אתה מרגיש, איבן דנילוביץ'?", שאל מקרוב, כשצ'רניאחובסקי טיפס למכוניתו.
- "אני חש קצת דקירה בעיני".
- "לתחנת העזרה הראשונה הקרובה" ציווה מקארוב את הנהג.
- "מחכים לנו בעמדת הפיקוד. אולי נוכל להגיע לשם?" ניסה אבל מקארוב לא אבה לשמוע על כך.
למרות שבתחנת העזרה הראשונה לא היה מומחה לעיניים, היה צורך לעשות משהו בדחיפות. המנתח הוציא רסיס זעיר מהעפעף החתוך וביצע חבישה. רק בשעה 5 בבוקר הגיעו לעמדת פיקוד החזית. כשראה את מפקד החזית כשראשו חבוש היה גנרל פוקרובסקי מודאג.
- "מה קרה, איבן דנילוביץ'?"
- "שום דבר. רק שריטה. דווח על שאלות דחופות"...

שקוע בחובותיו כמפקד, שכח צ'רניאחובסקי את פצעו. הוא היה מודאג יותר מבריאותו של השמש פליוסין שחלה בשפעת ביום הקודם. הוא שלח את רופאו לבדוק אותו ומצא זמן לבקר אותו בבית החולים. "מה שלומך, אבא?". בעיני החייל מצא חן שפנו אליו כ"אבא", למרות שהיה בוגר מהגנרל רק בשנים עשרה שנים...

(עמ' 311) צ'רניאחובסקי ביקר יחידה של גדוד הרגלים ה-77 של המשמר בקווי האש. הוא שמח תמיד לשיחת לב-אל-לב עם החיילים מהשורה. זו הייתה נראית הזדמנות טובה לכך: הייתה המולה של קולות מאחורי פיתול החפירה.
- "הקשב", לחש לקומארוב.
- "הרופאים אומרים שהבשר רקוב. התכוונו לבלוע את שפכי מרק הכרוב שלכם", גיחך מישהו.
צ'רניאחובסקי ושלישו נעו לקראת החיילים. לפתע הופיע מאחוריהם רב-סמל.
- "מה האסיפה הזאת כאן? התפזרו! טוראי סמירנוב, האם אינך יודע שההתקהלות בחפירות אסורה? לאויב יש תצפיות ואתם כולכם עלולים להפוך לבשר קצוץ לפני שתדעו על כך".
החיילים מילאו את ההוראה. רב הסמל הבחין בזר בחליפה החדשה ללא קמט.
- "מי אתה?"
כתשובה הושיט לו הלז חפיסת סיגריות קזבק, מותרות נכספים מאוד בחפירות.
- "קחו לכם"
- "חייל עורף, בוודאי. סיגריות כאלה!". ידיים אחדות הושטו אל החפיסה. אבל הרב-סמל דרש בחומרה:
- "תעודותיך?"
- "נכון, סמל!", חייך הזר, "הרשה לי להציג את עצמי. גנרל-פולקובניק צ'רניאחובסקי, מפקד החזית. הנה תעודת הזהות שלי".
הרב-סמל עבר לדום והצדיע.

- "שב, בן אדם, האויב משגיח".
- "התחפוש שלך יכולה לטות בכל אחד, חבר גנרל", קרא בהערצה הרב-סמל.
- "אינני רוצה להזמין הנה אש. אמור לי בכנות, סמל: האם זה נכון שהארוחות שלכם דפוקות?"
- "יש לנו מחסור בבשר, חבר גנרל. אנשי האספקה עדיין צריכים ללמוד לשמר אותו".
- "אל תדאג לגבי זאת. אנחנו נטפל בזה. מה בדבר האמון הקרבי? אתה בוודאי מוותרקי מלחמת האזרחים, אם לשפוט לפי גילך"... בעוזבו, לחץ את ידי הרב-סמל והטוראים שעמדו לידו...

(עמ' 318) "שרתי כראש מטה חזית תחת מפקדים אחדים", כותב גנרל-פולקובניק פוקרובסקי בזיכרונותיו, "כל אחד מהם היה מסוגל לקבל החלטות ולשגר אותן למטות החזית והארמיות, אבל רעיונותיהם לא הצליחו להגיע אל החיילים מן השורה. צ'רניאחובסקי, לעומת זאת, דרש שמשמית קרב תוסבר לכל חייל בפירוט כזה שיעודד את יוזמתו בקרב. הרעיונות שנוסחו בהחלטות מפקד החזית חדרו לראשם של כל הלוחמים וזכו להכרתם ולתמיכתם. לעתים קרובות שמעתי קצינים וחיילים אומרים שהיו מוכנים ללכת באש ובמים אחרי מפקד כזה. לצ'רניאחובסקי הייתה יכולת עצומה לזכות בראשם ובליבם של פיקודיו ולהמריץ את עבודת הצוות והיוזמה שלהם.

אנו, קציני מטה החזית ציפינו שמפקד החזית החדש יבקר אותנו על הכשלים בפעולות המתקפה האחרונות. אבל, לשביעות רצון הכול, אף אחד מאיתנו לא שמע מילה אחת של תוכחה. צ'רניאחובסקי היה מנומס ביותר, מיושב בדעתו וחברתי. הוא היה צנוע ואף פעם לא ניסה לצוד את עין הציבור. הוא היה אדם בעל טקט רב ומעולם לא נקט בניזיפה שתשפיל את כבודו של קצין. אחרי בואו שררה במטה אווירה שקטה ועניינית..."

(עמ' 321) זה היה אחר חצות. זה מזמן נעץ השליש מבטים מודאגים במפקד החזית, שהיה ישוב במשך שעות ליד שולחן מכוסה במפות. לבסוף איבד את סבלנותו:
- "איבן דנילוביץ', סימנת כעת ארבע מפות בזו אחר זו. עשרים וארבע שעות ביום אינן מספיקות לך, אתה רוצה להחליט עבור כל אחד. לתותחנים, לטנקיסטים ולטייסים. למה לא תשאיר להם משהו, לשם שינוי?"

צ'רניאחובסקי הרים את ראשו מהשולחן.
- "האם אתה יודע, אלשה, מה אמר קוטוזה במועצה הצבאית בפילי?"
- "איך יכולתי לדעת? אף פעם לא הייתי באקדמיה, וכל מה שאני יודע על היסטוריה למדתי ממך."

- "לא זו הנקודה. בוודאי קראת את *מלחמה ושלוש*. קוטוזה אומר שם: 'אם כך, רבותי, אתם משאירים לי לשלם עבור החרסינה השבורה'. אתה רואה למה אני מתכוון? חס ושלוש, אינני מתכוון להשוות את עצמי עם קוטוזה. אני מתכוון לומר שקוטוזה הרגיש אחריות עמוקה לגורל הצבא. בימינו, מפקד צבא נושא באחריות גדולה עוד יותר. מספיק להזכיר את הכמויות העצומות של ציוד שיש לנו. לכן אין מה לעשות, ואני חייב ללמוד מפות רבות ככל האפשר כדי שאוכל להתמודד עם זה". "אני מבין, איבן דנילוביץ'. אבל יכולת, באותה מידה, להקשיב קודם להצעות של עוזריך? יכולת להקל מעט על עבודתך". "או, לא, אלשה. אתה יודע, כמובן, שמתחשב בכל דעה. אבל, לפני שאשמע ואעריך מה שיש לעוזרי לומר, אני צריך להבהיר את המצב. ואז, כל טבח משבח את תבשילו. ואני צריך לפתור בעיה בקנה מידה חזיתי על ידי המאמץ המתואם של כל הנשק והשירותים. מלבד זאת, קיבלתי כבר מהם את המידע הנחוץ. טוב", חיך צ'רניאחובסקי, "האם אתה עדיין מקשה על שיטתי?". "לא, למה, חבר מפקד חזית? אבל אתה נראה נורא וזקוק למנוחה". "ומעל לכל דבר אחר, עלי לחשוב לא רק לעצמי אלא גם למפקד קבוצת הארמיות מרכז. האם אתה חושב שפילד-מרשל פון-בוש יושב על ידיו בצד השני? אני סימנתי ארבע מפות. האם אתה חושב שבוש עשה פחות? בקפדנותו הגרמנית וודאי הכין תכנית איך להדוף את התקפתנו האפשרית. יתר על כן, הוא בוודאי מטפח חלום להקזי את דמם של כוחותינו בעמדות הגנה מבוצרות ואז לצאת למתקפת נגד. תכנית הרפתקנית, כמובן, אבל אינו יכולים להתעלם ממנה..."

(עמ' 323) בבוקר התכוון צ'רניאחובסקי לדון בקונספציה של המבצע העומד לבוא עם מפקדי היחידות הלוחמות והשירותים ולשמוע את דיווחיהם והצעותיהם לשיפורים בתכנית המתקפה שלו. אבל הוא חלה פתאום. בקושי התאושש כאשר הוא, עם חבר המועצה הצבאית של החזית, זומנו למוסקבה...

... בדרכו למוסקבה לא היה צ'רניאחובסקי יכול להימנע מעצבנות. הוא ניסה להירגע ולחשוב על משהו אחר, אבל מחשבות על הדו"ח שהיה אמור לתת שם הטרידו את מוחו. עכשיו היו במוסקבה, במטה הכללי. צ'רניאחובסקי ומקארוב הגיעו ב- 25 במאי, יום לפני שהפגישה בדבר מבצע בגרטיון במפקדה העליונה נפתחה. המפקד העליון ישב ראש, ז'וקוב, רוקוסובסקי ווסילבסקי השתתפו... דממה גמורה ותשומת לב הקהל עזרו לצ'רניאחובסקי לשטוח בבטחה את שיקוליו ולצטט באופן חופשי עובדות ומספרים מבלי להיעזר במחברתו.

ההופעה הגברית של מפקד החזית הצעיר וקולו הבוטח הרשימו את המאזינים. כשהחל להסביר את הצורך בתקיפה בשני ראשי חץ בו-זמנית, בא סטאלין אל המפה :
- "מדוע אתה מדבר על שני ראשי חץ, כשסימנת על המפה רק אחד?"
- "התכנית המבצעית מבוססת על הכוחות הנמצאים בידינו. אם נקבל תגבורות ויותר ציוד, נוכל לערוך אותה מחדש ולהוסיף ראש חץ שני..."
סטאלין לא הביע שום התנגדות. צ'רניאחובסקי תמה אם עליו לפרש שתיקה זו כהסכמה, אבל סטאלין שאל לפתע:

- "מה דעתך על הקונספציה של מבצע בגרטיון בדרך כלל?"
- "קבוצת הארמיות מרכז תספוג ארבע מכות מחץ בו-זמנית בארבע חזיתות. באותו זמן יחטכו החזית הבאלטית הראשונה והחזית הביילורוסית השלישית דרך הגנות האויב בכיוון הכללי של וילנה, באגפן עם מבני האגף השמאלי שלהן את הקבוצה הגרמנית בשטח בוריסוב ומינסק. כוחות החזית הביילורוסית הראשונה ינצלו את הצלחתן כדי לחוץ בכיוון פֶּרְנוּבִּיצ'י, באגפן את הקבוצה הגרמנית במינסק מדרום ומדרום-מערב. כוחות החזית הביילורוסית השנייה יתקדמו אל מינסק במטרה העיקרית של שיתוק הכוחות הגרמנים בכיוון הקדמי".
בהאזינו בתשומת לב, הצית סטאלין בניחותא את מקטרתו והחל להחליק את שפמו. כמו שצ'רניאחובסקי ידע, זה היה סימן לשביעות רצון.

- "מטרת המבצע היא לכתר ולהביס את הכוחות העיקריים של קבוצת הארמיות מרכז", המשיך בביטחון, "ואז לפתח את ההתקפה לעבר גבול פרוסיה המזרחית ובכיוון האסטרטגי ורשה-ברלין".

- "הרעיון שלך נכון", אישר המפקד העליון, "אם הפעולה תבצע בתכנית משותפת, ארבע מכות יהיו יעילות דיין, כלומר, מכה אחת תונחת בכל חזית. אבל החבר רוקסובסקי ביקש רשות לתקוף בשלושה ראשי חץ עם החזית הביילורוסית הראשונה בלבד, כך שיהיו לו שלושה כיוונים עיקריים באותו הזמן. אנו מאמינים שזה יגרום לדילול יתר של הכוחות. אנו מציעים שגם בחזית שלך ירוכזו הכוחות העיקריים בפריצה אחת. מה דעתך על זה?"

- "קשה לי לנחש את הסיבה לאותם שלושה ראשי חץ בחזית הביילורוסית הראשונה", החל צ'רניאחובסקי, "אבל ההצלחה בחזית הביילורוסית השלישית בשלב הראשון תהיה תלויה בהבסת הקבוצות הגרמניות בערים ויטבסק ואורשה. בלי זאת לא יהיה אפשרי למנוע מהגרמנים לתמרן את כוחותיהם".

- "במקרה זה אתה עלול להנחית שתי מכות מוחלשות שייכשלו בכל אחד מהכיוונים".
- "עלינו ליצור שתי קבוצות בעלות עוצמה. צריך לחזק את כוחות החזית בעוד ארמייה משוריינת ובדיוויזיית ארטילריה פורצת מהעתודה של המפקדה העליונה".

- "חבר צ'רניאחובסקי, אין זה הישג כל כך מכובד להביס את האויב בכוח עדיף בהרבה".
- "עתודות החזית קטנות מדי למכה בעומק שכזה כנגד אויב חזק מאוד המחזיק בעמדות הגנה מבוצרות. כדי לשבור אותן ולחסום את תמרוני האויב על ידי העברת כוחות ניידים מגזרות חיצוניות, דרוש שיוכנסו דרך הפרצה על ידי החזית הביילורוסית ה-03 שלושה גייסות משוריינים במקום אחד בלבד. רק בתנאי זה תשיג המכה את מטרתה וההצלחה האסטרטגית תנוצל. לגרמנים לא תהא שהות מספקת להביא את עתודותיהם לפני שנכבוש את מינסק ונתקדם בשטף מערבה".

- "חבר צ'רניאחובסקי, אתה טוב באותה מידה בבקשה ובטיעון. אני חושב שחברי ועדת ההגנה של המדינה יתחשבו במשאלתו של מפקד החזית הביילורוסית ה-3".

(עמ' 333) רבים התרשמו מזיכרונו המעולה של צ'רניאחובסקי. הוא נקב בשמותיהם של תירסרי מרכזי אוכלוסייה מבלי להסתכל במפה, מנה שמותיהן של יחידות ומערכים, השווה מספרים מבלי להסתכל בשימות כלשהן. החלטותיו היו מבוססות על ידיעתו המעמיקה בטקטיקה ובאמנות המלחמה בכלל, באותה מידה כמו על ניתוח מפורט של המצב. הקונספציה של מבצע ויטבסק-אורשה היה מקורי באופן יוצא מן הכלל והיה מבוסס על ניסיונם של קרבות קודמים. גם השגיאות הקודמות נלקחו בחשבון. למשל, לעיתים תכופות השתתפו בארמיות משוריינות כדי להשלים בקע באזור ההגנה הטקטי שכתוצאה מכך הם לא השיגו קצבי התקדמות גבוהים לעומק השטח המבצע...

(עמ' 335) בארבעה ביוני הגיע נציג המפקדה העליונה, ראש המטה הכללי מרשל וסילבסקי, למפקדת החזית. צ'רניאחובסקי דיווח לו על העבודה שנעשתה ואחר כך במשך היום יידע את וסילבסקי ואת גנרל-פולקובניק הארטילריה צ'ייסטיאקוב²²⁶ וגנרל פולקובניק האוויריה פֶּלְלִיב²²⁷ בנוסח הסופי של תכנית המתקפה. למחרת, שמעה המועצה את החלטות מפקדי הצבא. הן היו צריכות להיות מאושרות סופית במקום, ישר בגזרות הפריצה.

²²⁶ כנראה איבן מיכאילוביץ' צ'ייסטיאקוב (Иван Михайлович Чистяков, 1900-1979), גיבור ברית המועצות, מ-

1942 מפקד ארמיית המשמרות ה-21.

²²⁷ מרשל האוויריה פיודור יקובלביץ' פללייב, 1899-1955, ראש המטה וסגן מפקד חיל האוויר הסובייטי.

- "מה דעתך על מפקד החזית?" שאל וסילבסקי את צ'יטיאקוב אחרי המפגש.
- "טוב, צ'רניאחובסקי עבר את מבחנו הראשון בהצטיינות. אבל אופיו הנוח הוא לא רגיל עבור מפקד חזית"...

פרק שנים עשר : תבוסתה של קבוצת הארמיות מרכז (קטעים)

(עמ' 358) לאחר שסקר את התקדמות מבצע בגרטיון בשלושת הימים הראשונים, דיווח מרשל וסילבסקי למפקד העליון שחילות החזית הביילורוסית ה-3 מתקדמים במהירות.

- "איחולים! מה דעתך על צ'רנוב (שם הצופן לצ'רניאחובסקי), חבר ולדימירוב (שם הצופן לוסילבסקי)?"

- "מצוין! הוא מהיר בתפיסת המצב ויכול להקדים ולסכל את פעולות האויב. החלטנו להעביר את הארמייה המשוריינת קרוב יותר לאגפו השמאלי של בֵּטורין (שם הצופן לבגרמיאן) הייתה נועזת וחדשנית. אנו בטוחים בהצלחתו."

- "אם כך, לא טעינו כשמינינו אותו מפקד חזית?"

- "בשום אופן לא. אני מבקש את העלאתו של צ'רנוב לדרגה הבאה."

סטאלין היה שקט במשך זמן מה. וסילבסקי הרגיש לא בנוח. היה נראה שהקדים לבוא בשאלה זו. אבל סטאלין חיך ואמר לאט ובשקט:

- "בסדר, הגש המלצה פורמאלית."

באותו היום שודר המברק הבא אל סְמיונוב (שם הצופן לסטאלין) במוסקבה: "גנרל-פולקובניק צ'רניאחובסקי, מפקד החזית הביילורוסית ה-3, מומלץ להעלאה לדרגת גנרל-ארמייה. ולדימירוב". ביום המחרת בירך וסילבסקי בחמימות את צ'רניאחובסקי על העלאתו בדרגה...

(עמ' 360) כשהקרב היה בשיאו קיבל חבר המועצה הצבאית של החזית, גנרל מקארוב, את הידיעה שאחיו הצעיר של צ'רניאחובסקי, סגן-אלוף אלכסנדר צ'רניאחובסקי, נהרג בפעולה. אחרי התייעצות עם מרשל וסילבסקי החליט לשמור בינתיים את החדשות הטראגיות מידיעתו של מפקד החזית...

(עמ' 361) נציג המפקדה העליונה וחבר המועצה הצבאית של החזית התייעצו והחליטו לבסוף לספר לצ'רניאחובסקי על מות אחיו. מקארוב היה עצבני והחל ממרחק:

- "איבן דנילוביץ', האם ידועה לך האמרה 'החיים הם גדולים אם אינך נחלש?'. אדם בעל רצון חזק יכול לשאת בכל אסון ולהמשיך למלא את חובתו."

- "ימה גורם לך לדבר כך, וסילי יְמֵלֵאנוביץ'! חדשות רעות שהן?", שאל צ'רניאחובסקי בעניין. מקארוב הגיע להחלטה:

- "איבן דנילוביץ', עלי לספר לך את החדשות הרעות". הוא היסס, בחפשו את המילים.

- "טוב, קדימה! הוצא אותן! אל תחבוט סביב השיח!"

- "אחיק אלכסנדר נהרג ליד אֶלְכְּסִינִיצ'י ב-24 בחודש".

צ'רניאחובסקי שקע בכבדות במושבו. הוא הידק את שיניו כה חזק עד שלחיו החווירו. הוא התנהג בחומרה ביחסו לאחיו הצעיר, אף פעם לא ניסה ליטול עליו חסות או לשבצו במקום תהילה בעורף. להיפך, הוא מינה אותו סגן מפקד של חטיבה משוריינת שהייתה צריכה להילחם בגזרה העיקרית בה היה עתיד המבצע להיות מוכרע. צ'רניאחובסקי עצמו שבר את השתיקה המעיקה. - "בפעם האחרונה שבא לראותי לא הייתי במקום. לא נפגשנו אז, ועכשיו הכול נגמר. לא היה לנו אף פעם זמן להיפגש. אפילו עכשיו אין לי זמן ללכת לאֶלְכְּסִינִיצ'י. אלכסנדר יסלח לי. פון-בוש הביא דיוויזיית פאנצרים טרייה מאזור בוריסוב. לא, איני יכול לעזוב עכשיו מאף סיבה שהיא..."

(עמ' 388) חבר המועצה הצבאית של החזית, וסילי מקארוב, כותב בזיכרונותיו:

"החילות בפקודו של גנרל צ'רניאחובסקי היו מהראשונים לפרוץ למינסק... הייתי אומר שהצלחה זו נקבעה מראש באמצעות הכנות מסובכות ומפורטות למתקפה. הכנות אלו, משוללות כל סטריאוטיפ ומבוצעות בשיטות חדשות לחלוטין, שבלבלו לגמרי את המודיעין הגרמני, היו ברובן בזכות היוזמה והיצירתיות הבלתי נדלית של צ'רניאחובסקי באמנות הלחימה, מיומנותו הגבוהה והמומחיות הצבאית שלו.

למרות ששהיתי בקו החזית מאז ימיה הראשונים של המלחמה, השתתפתי בקרבות גדולים רבים, וחוויתי יותר מפעם את הטעם המר של המפלה ואת חדות הניצחון, עד שפגשתי את צ'רניאחובסקי ראיתי רק לעיתים נדירות מפקד גבוה שיעבוד באופן כה שיטתי, מלא מחשבה ומדויק. ההצלחה לא סחררה את ראשו מעולם. הוא נשאר תמיד תובעני כלפי עצמו ושימש מופת לעבודה קשה. לצ'רניאחובסקי לא היה אפילו בדל של סובלנות לשביעות רצון עצמית ויהירות. הוא היה צנוע באופן קיצוני. פעם ביקרנו ביחידת שריון. הוא ראה שם את תמונתו על הקיר אך לא העיר דבר. אבל כשעמדנו לצאת הוא שאל: 'מדוע הם תלו את תמונתי?'. 'אתה מפקד החזית, זו הסיבה!'. 'יש מפקדים בוגרים ממני בעלי הישגים טובים יותר ודרגה גבוהה משלי. למה לא יציגו את דיוקניהם? בקיצור, אני רוצה שתמונתי תוסר מיד!'. מאוחר יותר הוא וידא שמשאלתו זו מולאה ולא היה מוכן לשמוע שום התנגדות לכך."

פרק שלושה עשר : המכה מבעד לנימון (קטעים)

(עמ' 426) ערב אחד קיבל צ'רניאחובסקי ממוסקבה אתרעה על קריאה העומדת לבוא אליו בקו החם מהמפקד העליון. הצלצול המצופה נשמע בדיוק בחצות.

- "הלו", שמע צ'רניאחובסקי את סטאלין מדבר, "הממשלה הסובייטית העניקה לך מדליית כוכב זהב שנייה. ברכות!! אני מאחל לך הצלחה נוספת".

- "תודה לך, חבר סטאלין".

- "ימה תכניתך לגבי קובנה?".

- "אנו מתכוננים לכבוש אותה בסערה בבוקר הראשון באוגוסט, ואני מקווה להודיע לך על לכידת המבצר של קובנה בסוף אותו יום"...

(עמ' 427) מפקד החזית קיבל מספר רב של מכתבים. פעם הביא לו קומארוב מכתב מבית ילדים ליד מינסק.

"הנאצים הרגו את הורינו ושרפו את בתינו", נכתב במכתב, "אנו חיים בבית קר ויש לנו רק שמחה אחת לכל שלושה מאתנו. אנו נושאים על עצמנו מים ממרחק, כיוון שאין לנו סוסים".

שורות אלו הזכירו לצ'רניאחובסקי את ילדותו האומללה. הוא זכר לא רק את הקשיים שהתנסה בהם בשנותיו הצעירות אלא גם את האנשים הטובים שעזרו לו לעמוד על רגליו. "אני חייב הרבה לאנשים כאלה", חשב, בקוראו את מכתב היתומים.

- "הלוואי ונחריב במהרה את הנאצים", התפרץ קומארוב למחשבותיו, "עלינו להשיב לילדים אלה את ילדותם".

- "כן, אבל מי ישיב להם את אבותיהם? אנשים מתים למרות שאנו משתדלים להילחם עם אובדן חיים קטן ככל האפשר".

- "נחוץ שיתומים אלה יגודלו להיות אנשים טובים כמו כל אחד אחר".

- "כן, גם עבורי החליפה המולדת את אבא ואמא. עכשיו תורנו לדאוג ליתומים אלה".

קומארוב חיכה להחלטת הגנרל. הוא דימה לעצמו את ילדי בית היתומים לבושים במעילים מוטלאים ונעליים בלויות בכפור המר גוררים מגררה עם חבית מים.

- "אמור לראש שירותי העורף להקצות שתי משאיות. העמס שני סוסים על אחת מהן, ותיבה של זגוגיות לחלונות, בגדים, שמיכות ותריסר ארגזים מהאוכל הטוב ביותר על השנייה".

- "כן, אדוני!", השיב קומארוב בעליונות.

למרות שסמך לגמרי על שלישו, צ'רניאחובסקי בדק איך בוצעו פקודותיו. כשלמד שקומארוב סידר ששתי משאיות נשלחו למינסק ואחת למוסקבה, שאל אותו בהפתעה:

- "בשביל מה המשאית השלישית?".

- "אוכל לילדים", השיב קומארוב.

- "אלו ילדים?".

- "שלך, חבר מפקד חזית".

- "האם ביקשתי זאת?". קומארוב שתק.

- "להרבה חיילים יש ילדים בבית. החזר את המשאית מיד!".

המשאית הוחזרה ונשלחה לאותו בית ילדים...

פרק ארבעה עשר : פלישה (קטעים)

(עמ' 445) בועדת העם להגנה פגש צ'רניאחובסקי את סגן ראש המטה הכללי והלך עמו לקרמלין. לאחר שבירך את הגנרלים שנאספו, הסתכל סטאלין בצ'רניאחובסקי מקרוב.

- "דיווחך, בבקשה".

- "כוחות החזית הביילורוסית ה-3, פתח צ'רניאחובסקי, "אמורים לחזור מערכת קשה במיוחד, מורכבת ביותר, של ביצורי קבע וביצורי שדה שעומקה 300-150 ק"מ, עם 112 מבני הגנה של בטון וברזל מסוגים שונים. אין לנו מספיק ארטילריה כבדה, טנקים ומטוסים כדי להתמודד עם תפקיד זה".

סטאלין קם ממושב יושב הראש והתהלך ללא חופזה לאורך השולחן.

- "חבר צ'רניאחובסקי", עצר בעדו, "אל תיתן לאויב להפחיד אותך. עליך לחשוב איך לאגף את קיני האש הגרמנים המבוצרים". הוא הביט בפניו של צ'רניאחובסקי, ועיניו נפגשו לרגע. "אתה חייל טוב, אבל תיאורטיקן גרוע", פלט סטאלין בחמיצות.

- "חבר סטאלין, אולי החשיבות של מבני הבטון והברזל של ההגנה הגרמנית אכן מוגזמת", קולו של צ'רניאחובסקי היסס, "אבל אינני טועים בהערכותינו. כדי להביס את הקבוצה הפרוסית-מזרחית אנו זקוקים לעוד טנקים וארטילריה כבדה. מיד כאשר הם יתמודדו עם תפקידם, יחפו כוחות החזית הביילורוסית ה-3 על העורף והאגף הימני של הכוחות המתקדמים בכיוון

האסטרטגי של ברלין. אחרי חודש לכל היותר יהיה ניתן להעביר לשם כמה ארמיות שלא יהיו עוד עסוקות במזרח פרוסיה".

- "אתה צריך לעשות מאמצים להבטיח הצלחה בחזית שלך", הפריע לדבריו שוב המפקד העליון, "כשהמפקדה העליונה תדאג לפעולות בכיוון האסטרטגי העיקרי. מתקפה במזרח פרוסיה תסיט חלק מכוחות האויב הנלחמים בחזית הביילורוסית הראשונה ובחזית האוקראינית הראשונה. בשלב זה חשוב לרכז כוחות למכה בכיוונים המרכזיים המובילים לליבה של גרמניה – ברלין. אם כמה מכוחות אלו יימסרו לך, לא יוכלו ז'וקוב וקונייב להנחית מכה מסיבית". סטאלין דפק את מקטרתו על המאפרה.

- "אני רואה, חבר סטאלין".

צ'רניאחובסקי הצטער על כך שלא הזכיר את הדבר העיקרי – הטקטיקות שהכין עם מטהו לפריצה דרך השטח המבוצר. הוא היה במבוכה במידה מסוימת. אבל הקהל העריך כראוי את עמידתו העקרונית ורוחב הבנתו של מפקד החזית הצעיר. בינתיים המשיך המפקד העליון:

= "אשר לסכנה של מכת איגוף של הקבוצה המזרח-פרוסית בכוחותינו העוברים את הוויסטולה, כאן אתה צודק. אבל כבר חיזקנו את כוחות החזית שלך בארמייה ה-28 של גנרל-לייטננט לוצינסקי. איננו יכולים לתת יותר..."

(עמ' 448) מקארוב לא חדל מלהעריך את אופיו של מפקד החזית. אדם בעל אינטליגנציה גבוהה וטקט בעצמו, הוא העריך במיוחד את תשומת ליבו של צ'רניאחובסקי לאנשים, את יכולתו לגרום להם לא רק להישמע לפקודותיו אלא גם לזכות באהדתם. חבר המועצה הצבאית היה באמת חבר קרוב ברוחו למפקד החזית, ואפילו היה לו תפקיד חשוב בהתפתחות מיומנותו כגנרל. אמנם בעצמו לא מומחה צבאי, מקארוב היה מסוגל להעריך את המגמות האובייקטיביות של השינויים במצב, להבחין בין גורמים עיקריים למשניים. הוא נדבק מצ'רניאחובסקי ושם את כל ליבו במימוש תכניותיו, הפעיל את הסגל המפלגתי והפוליטי לעזור לכל חייל להבין את החלטות מפקד החזית. במקרים מסוימים חלק מקארוב על דעתו של צ'רניאחובסקי ודיווח על התנגדותיו, כפי שהייתה חובתו, למפקדה העליונה. אבל מקרים אלו היו נדירים. צ'רניאחובסקי ידע עליהם וקיבל אותם כהכרחיים.

"לפעמים אני תמה", כותב מקארוב בזיכרונותיו, "מדוע לא הפסיד צ'רניאחובסקי אף קרב אחד. מה היו הסיבות? כישרונותיו כגנרל ומארגן? מיומנותו המעמיקה? יכולתו למצוא נתיב ללבו של אדם, לנטוע בו אמון בכוחו שלו, לגרש את הפחד והבלבול כשהוא נמצא מול האויב? אין צורך לומר שצ'רניאחובסקי ניחן בכל התכונות האלה. עדיין היה בו קו אופי נוסף, שהיה, כמו שהיה, זרז לכל התכונות הללו המהוות מה שקוראים בדרך כלל כשרון של גנרל: ניתוח מדויק של האויב, יכולת מתוחכמת להבחין בשינויים הקלים ביותר בשיטות הטקטיות של הקרב... הוא היה מוכשר באופן יוצא מן הכלל; אבל כישרונותיו הטבעיים הצטרפו לכוח העבודה היוצא מן הכלל ודבקותו במטרה. איבן דנילוביץ' היה תמיד במעבה העניינים. היה זה בכבוד רב, חיבה ותשומת לב אבהית שבהן התייחס אל קציניו ואנשיו שמאמצייהם הקשים במלחמה קבעו, בניתוח הסופי, את תוצאותיה של כל תכנית וכל פעולה. כל יחידה שהיא שבה היה יכול מפקד החזית לבקר הוא תמיד בדק איך אנשיו הוזנו, הונעלו והולבשו, ומעולם לא שכח לשאול, דרך אגב, 'טוב, ומה בדבר טבקי?', למרות שהוא עצמו לא עישן. צ'רניאחובסקי זכה ליוקרה רבה וכבוד בגין גישתו העניינית לעניינים, מסירותו לעקרונות הקומוניסטיים, והחלטותיו הנכונות, המחוננות. מחמיר בדרישותיו מעצמו ומפיקודיו, הוא היה באתו זמן תמיד מלא טקט ביחסיו עם כל מי שהתעסק איתו".

צ'רניאחובסקי זכה להערכה גבוהה באותה מידה מראש המחלקה הפוליטית של החזית, גנרל קזבינצב²²⁸, ומאלוף מרנוב מהמטה הכללי, ששהה עם חילות הארמייה ה-5 ודיווח בשרשרת הפיקוד עם חזרתו למוסקבה: "צ'רניאחובסקי לא איבד את ראשו בשום מצב מסובך, ונשאר תמיד נאמן לעצמו – אינטליגנטי, קר-רוח, מתמיד ושולט בעצמו..."

(עמ' 453) בערב יובל ה-27 למהפכת אוקטובר הסוציאליסטית הגדולה זומנו מפקד החזית וחבר המועצה הצבאית למטה הכללי לדיון במבצע מזרח פרוסיה העומד לבוא. לכל אחד מביקורים אלה קדמה הרבה עבודת הכנה במפקדת החזית. פעם זו לא הייתה יוצאת מן הכלל.

- "טוב, וסילי ימליאנוביץ'", אמר צ'רניאחובסקי, "דנו ושקלנו כל פרט, כך שנשאר רק לדווח את תכניתנו למפקדה העליונה בדרך נבונה. הערת המפקד העליון 'אל תיתן לאויב להפחיד אותך' לא עוזבת את ראשי".

- "אל תדאג, איבן דנילוביץ', הכול יהיה בסדר. המפקד העליון בוודאי שכח מזמן תקרית זו. אחר הכול, בצענו את הפעולה די בהצלחה, והוא אף ציין זאת בפקודת היום שלו".

- "יובל זאת אינני יכול להתגבר על כך". "בכך שהחזיר את מרשל וסילבסקי והכפיף את החזית שלנו ישירות למפקדה העליונה הפגין החבר סטאלין את אמונו בך", חזר וחיזק את בטחונו מקארוב.

²²⁸ גנרל-מיוזר סרגיי בוגדנוביץ' קזבינצב (Сергей Богданович Казбинцев, 1903-1971).

צ'רניאחובסקי התקבל במטה הכללי על ידי אנטונוב. – "המטה הכללי יודע שכוחות החזית שלך יצטרכו להתמודד עם תפקיד קשה ביותר: עומדת כנגדך קבוצה גרמנית גדולה במחסי בטון וברזל. – "איזו עזרה אסטרטגית אתם הולכים לתת לנו?"

- "מתוכנן להנחית שתי מכות איגוף חזקות על קבוצת הארמיות מרכז במזרח פרוסיה. כוחות החזית שלך אמורים להביס את קבוצת טילוויט-אינסטרברג תוך עשרה ימים ולהמשיך את המתקפה על קניגסברג לאורך הנהר פּרַנְגֶל. כוחות החזית הבאלטית ה-1 יעזרו לכם עם כוחות הארמיה ה-43. כוחות החזית הביילורוסית ה-2 יביסו קבוצת פּוֹ'אסניש-מְלֵאוּוה ויתקדמו בכיוון מרְיֵינבורג עד לחצי המפרץ פּרִישֶס. מילוי משימה זו אמור לתרום להצלחת כוחותינו בכיוון ורשה-ברלין".

- "אלו כוחות הוקצו עבור החזית הביילורוסית ה-3? "

- "הפעם תקבל כל מה שאתה צריך. הארמיה ה-2 של המשמר תחת גנרל צ'ניצ'בֶדְזֶה תועבר מהחזית הבאלטית הראשונה".

- "אלכסיי אינוקנטיביץ', הענקת לי חדשות משמחות לחגים הבאים", אמר צ'רניאחובסקי בעליוות...

(עמ' 467) תמצית מיומנותו של צ'רניאחובסקי כגנרל הייתה שמעולם לא פחד לעשות שינויים מכריעים בתכנית של פעולה בזמן שהיא הייתה עדיין בשלבי ביצוע. זה היה תמיד מעשה מסוכן לתכנן מחדש תכנית שהותוותה מראש: האויב עלול לגלות את התמרון של מספר גדול של יחידות ולנקוט באמצעי נגד יעילים. אבל החלטתו של צ'רניאחובסקי הייתה מונעת לא רק מניתוח המצב. היא נבעה גם מאמונו ברוח הלחימה של כוחותיו ומיומנותם של הגנרלים שתחתיו. בזונחו את התכנית הקודמת הוא פרס מחדש את כוחות החזית במערך קרב דמוי מניפה והעביר את הכוחות העיקריים מהגזרה המרכזית לאגף הימני, שהיה קודם לכן כיוון התקפה משני. הגרמנים לא ציפו לשינוי כה מהיר בכיוון המכה הסובייטית העיקרית ונתפסו בהפתעה...

(עמ' 476) ב-16 בפברואר חזר צ'רניאחובסקי למפקדת החזית כדי לסכם סופית את פרטי התכנית המבצעית ולהוציא את כל ההנחיות הנחוצות להכנת עתודות למכה מכרעת. אשתו, שבאה ממוסקבה. ציפתה לו בעמדת הפיקוד.

היא עשתה כמלוא יכולתה כדי לעשות את ביתו הקטן של מפקד החזית נוח ככל האפשר בתנאי קו החזית. אחרי שהות ארוכה בשדה בקור החודר של פברואר הוא שמח במיוחד לבוא לבית חם, לפגוש את אשתו ולחלוק עימה את מחשבותיו האישיות ביותר. אבל חובותיו לא יכלו לחכות.

- "איבן, די לך לקפוא במעיל החפירות שלך. אנא לבש מעיל חורף ואפודה חמה", התחננה בדאגה.

- "עשה זאת. על תדאגי לגבי, טאסיה. אני בסדר גמור. אמרי להם להסיק את האמבטיה ולהכין אגודה של זרדי לבנה לכשאחזור".

- "אינני מודאגת. וגם אתה אינך צריך להיות חמוץ. הדברים יתיישבו בדרך זו או אחרת, ואתה תסתדר די טוב עם מפקדי הארמיות החדשות. האם הם מחכים לך במפקדה?"

- "מפקד נותן פקודות לא רק מהמפקדה שלו".

- "אבל אינך יכול לראות את החזית כולה מקווי האש!"

- "לא, אינני יכול. אבל אני יכול לראות את קציני ואנשי, ולדבר איתם. תני לי להסביר. כאן, במגרת שולחני, יש מכתבים מרויבנוב, מנהל מפעל סורמובו. את צריכה לזכור אותו, הוא נהג לבוא לבקר אותנו במוסקבה כשלמדתי באקדמיה. קראי אותם ותביני".

- "טוב, זה מפעל".

- "מפעל זה בנה יותר מתשעת אלפים טנקים. רובינוב מספר לי שהוא ישן בערסל במפעל ההרכבה. ואני צריך להרגיש את דופק הקרב אם טנקים אלה לא יוצתו ללא הועיל".

- "אני מבינה, אבל אנא שמור על עצמך".

- "אשמור, טאסיה".

מצב רוחו של בעלה לא נמלט מאבחנתה. היא הצטערה על כך שהחלה בשיחה זו בכלל. הוא כאב לראות את האבדות שסבלו חייליו. שנים עשר ניסיונות ההתקדמות שכשלו של כוחות החזית, שלא הייתה להם עוצמה מספקת למתקפה, חיו עדיין בזיכרונו. אבל הוא הבין שהמצב האסטרטגי דרש שהכוחות העיקריים ירוכזו בכיוון ברלין.

הוא לבש בשקט את מעיל החורף שלו וטאסיה הושיטה לו את כובעו. נכנס קומארוב:

- "הגייפ שלך מוכן!"

עיניו החדות של השליש הבחינו מיד בדאגתה של טאסיה, והוא העריך שוב את שליטתה העצמית. זה היה איך שתמיד נפרדה מבעלה אחרי ביקורו הקצר מקו החזית. כל פעם ליבה שתת דם עבורו.

בואה של אשתו הוסיף על דאגותיו של צ'רניאחובסקי. שטח עמדת הפיקוד הותקף לעיתים קרובות בפשיטות המפציצים הגרמנים. הוא צלצל אליה אחרי כל פשיטה. למרבה המזל, הכול הלך בסדר בינתיים. כמה פעמים ביקש ממנה במכתביו לא לסכן את חייה והבטיח לחזור בהקדם למוסקבה.

כשהייתה לבדה, כתבה טאסיה מכתב לבתה ולבנה, וניקתה שוב את החדר. הזמן זחל לאיטו. רעם המטחים הגיע מקו החזית, ולעיתים רעדה האדמה מפיצוץ הפצצות הכבדות. לבסוף שקעה בשנת עופרת. היא התעוררה מוקדם בבוקר. האמבט היה מוכן בזמן שנקבע, אבל בעלה עדיין לא בא.

משרד האינפורמציה הסובייטי הודיע ב- 17 בפברואר: "כוחות החזית הביילורוסית ה- 3 בפיקודו של גנרל הארמיה צ'רניאחובסקי הידקו את טבעת הכיתור סביב קבוצת מזרח-פרוסיה וכבשו בסערה את הערים וורמדיט ומְהֶלְזֶק, צמתים חשובים ומעוזים של ההתנגדות הגרמנית". באותה עת הייתה קניגסברג מכותרת לחלוטין על ידי חייליהם של הגנרלים ליודניקוב, גליצקי וקרילוב. בין החיילים התהלכה השמועה שצ'רניאחובסקי יסקור מצעד של חייליו בקניגסברג ביום הצבא והצי הסובייטי. אבל מזג האוויר החמיר באופן חד: ירד שלג רטוב, והדרכים הפכו לתערובת של שלג ובוץ. החיילים הסובייטים הצליחו להתקדם בעיקשות מול התנגדות אויב נוקשה. תחת אש יוקדת, בדשדשם בבוץ עד ברכיים, הם התקדמו קילומטר אחר קילומטר. צ'רניאחובסקי הורה לראש שירותי העורף, גנרל וינוגראדוב, להגדיל את מנות האוכל של החיילים ולספק וודקה לעיתים יותר מזומנות.

- "רק החיילים שלנו יכולים לעמוד בקשיים כאלה! הגרמנים לא יחזיקו מעמד לאורך זמן וייסוגו במהרה".

הוא נשאר כל היום עם החיילים הלוחמים. הוא קפא עד העצם והיה תשוש אבל המשיך להנחות אישית את החיילים בגזרה החשובה ביותר. הפתגם החביב עליו היה: "יותר טוב לראות פעם מאשר לסבול מאה פעמים". אין צורך לומר שידע על תפקידו ומקומו כגנרל רס-דרגה, אבל עכשיו היה זה מצב חירום.

בליל ה- 18 בפברואר הגיע לעמדת הפיקוד של גנרל קרילוב. ציפו לו שם. השליש של מפקד הארמיה עסק בהכנת ארוחת הערב.

- "אתה מסודר פה די טוב!", אמר צ'רניאחובסקי, בהביטו בשולחן.
- "אני זוכר את ההוראות שנתת לנו לקבלת גנרל דין (הנציג האמריקאי)", חייך קרילוב, "מדוע נהיה פחות מכניסי אורחים למפקד החזית שלנו?!"

(עמ' 480) הניצחון היה נראה כבר ביד. אבל ככול שמצבם של הנאצים נעשה חסר תקווה, כך נעשתה התנגדותם מרה יותר. כל יום חדש דרש מהחיילים הסובייטים לזרז את התקדמותם. צ'רניאחובסקי ציווה עליהם מאמץ עילאי למטרה זו. הוא לא חסך זאת גם מעצמו. בבוקר ה- 18 בפברואר נסע שוב לקווי הקרב של הארמיה ה- 5 כדי לראות את המצב במו עיניו. בדרכו חזרה הוא קפץ לעמדת הפיקוד של הארמיה כדי לתת הוראות נוספות.
- "חבר מפקד חזית, הגיעה העת שנחזור למפקדת החזית כמתוכנן", הזכיר לו קומארוב.
- "לא, עדיין עלינו לבקר את הארמיה החדשה של גנרל גורבאטוב שהגיעה לאחרונה".
קומארוב קרא למפקד הגייס שהיו אמורים לנסוע אליו וביקש ממנו להקצות קצין קישור לפגוש אותם.

בפרברים המזרחיים של מהלזאק פגש אותם רב-סרן צעיר. העיר הייתה בלהבות, והלוחמה נמשכה עדיין בצידה האחר. ארטילריה גרמנית הפגיזה באופן שיטתי את שטח עמדת הפיקוד. הגייס של צ'רניאחובסקי עבר את אזור הסכנה ללא אירוע. במפקדת הגייס פגש אותו ראש המטה.
- "איפה מפקד הגייס?"

- "הוא עזב לעמדת הפיקוד הקדמית. פעילות האויב התגברה, ואנו היינו בציפייה להתקפת נגד".
צ'רניאחובסקי פנה פנייה חדה לעבר היציאה. קומארוב וראש המטה באו בעקבותיו.

- "האם הגנרל אינו מרוצה?", לחש הקולונל ברוכנו אל קומארוב.
- "לא, הוא פשוט רוצה לראות איך תהדפו התקפת נגד".

הם טיפסו על גבעה לאורך חפירה צרה. העיר בערה בעשן, ולאוויר היה טעם מר של שריפה. רעם התפוצצויות הפגזים הכבד הזהד לעיתים קרובות יותר ויותר.

- "אבל עמדת הפיקוד שלכם רחוקה למדי", העיר צ'רניאחובסקי ברוגז.
- "היא קרובה למדי", לא הבין אותו כיאות ראש המטה.

- "רחוקה מקווי האש! סע!", הורה צ'רניאחובסקי לנהג.
הגייס של צ'רניאחובסקי נסע בעקבותיו זה של הרב-סרן ממפקדת הגייס. זה האחרון נראה לא בטוח בהכרת המקום.

לפני שנסעו עוד שני קילומטר התפוצץ פגז מאחורי הגייס של צ'רניאחובסקי. רסיס קרע את גב המושב האחורי ופילח את גבו וחזהו. הוא הכה בעוצמה כזו שחדר גם את זרועו הימנית של הנהג לפני שנתקע בלוח המכוונים. בהתעלמו מהכאב, עצר רב-סמל וינוגראדוב את הרכב.

עשן אבק השריפה התבהר, והנאצים פסקו לירות.
- "אלשה, אני פצוע", שמע השליש מבעד לצלצל באוזניו, "בגבי..."

- "חבר גנרל, רק רגע!"
ברגע הבא חבש את פצעו של צ'רניאחובסקי.

בחשקו את שיניו, עיניו פתוחות למחצה, הסתכל צ'רניאחובסקי בשמיים הקודרים. מי יודע מה חשב במשך רגעים אלה? כנראה שכעת הוא היה כה נחוץ שכוחות החזית שלו אינם יכולים להישאר בלעדיו.

- "אלשה, מלאכי הטוב, אני גווע..."

הפצע היה גדול. קומארוב חבש אותו בכמה תחבושות בניסיון לעצור את הדימום. בינתיים, יצר הקשר קשר רדיו עם מפקדת החזית. גנרל-קולונל פוקרובסקי היה מזועזע מהחדשות. הוא קרא מיד בקו החם למפקד הארמייה ה-3. גנרל גורבאטוב עזב למקום האירוע ופגש בדרך את גייפ מפקד החזית. צ'רניאחובסקי נלקח לבית-חולים השדה הקרוב ביותר. הרופאים ניקו וחבשו את הפצע, נתנו לו עירווי דם וזריקות.

הוא היה עדיין בהכרה. הוא כיווץ את גבותיו העבות, כפי שעשה תמיד כשלקח החלטה חשובה. הוא ניסה לומר משהו, אבל קולו נשמע בקושי. קומארוב רכן מעליו.

- "בית חולים... חולה מאוד..." , הוא ניחש, יותר מאשר שמע.

- "חבר גנרל, הרופאים אומרים שתהיה בסדר" אמר בעידוד, בעוצרו את דמעותיו.

צ'רניאחובסקי עצם את עיניו חסר אונים. הוא נלקח לאמבולנס.

החדשות בדבר פציעתו של מפקד החזית פשטו מהר בקרב כוחות החזית. טורי חיילים שצעדו אל קו החזית עצרו כדי לתת לאמבולנס לעבור.

קומארוב שנא לחשוב שאיבן צ'רניאחובסקי עלול למות. המוות החטיא אותו כל כך הרבה פעמים! האם היה אפשרי ששיג אותו כעת, על סף הניצחון הסופי?

אבל הפצע התברר כאנוש. צ'רניאחובסקי מת בדרך לבית החולים.

- "אני שונא למות במיטה, והייתי בוחר למות בלהט הקרב", אמר פעם. וכך קרה.

בהסתכלו בפניו השקטים של מפקד החזית, נזכר קומארוב במילותיו האחרונות. "אלשה, מלאכי הטוב..." . פתאום נזכר: שבמילים אלו פנה הגנרל הרוסי בגרטיון²²⁹, גיבור אהוב על צ'רניאחובסקי, אל השליש שלו. בגרטיון מת בזרועות אֶלְשָׁה אֶלְפֶּרוב. קומארוב הרגיש עווית אוחזת בגרונו...

האמבולנס שנשא את גופו של מפקד החזית נסע כעת לעמדת פיקוד החזית. שם פגש אותו משמר צבאי. בצהריים החלו להגיע משלחות מהחיילים לחלוק כבוד אחרון למפקדם המפורסם...

... בשריקות ממושכות של ארובות מפעלים, נכנסה וילנה לאבל. עיתונים יצאו במהדורות מיוחדות. האנשים העמלים בליטא, כמו כל העם הסובייטי, התאבלו על מותו בלא עת של הגנרל. עובדי בתי-חרושת, קצינים וחיילים, נשים וילדים, זקנים וצעירים עברו בשורה אינסופית על פני ארונו של צ'רניאחובסקי באולם הראשי של משרדי מועצת קומיסרי העם של הרפובליקה הליטאית. הטקס במשך כמה שעות. יותר מ-80,000 איש עברו ליד הארון.

הלוויה צעדה לאורך הרחובות הגדושים לכיכר אוֹז'סקינס. המוני זרים נישאו לפניו. אחריהם צעדו הגנרלים של כוחות החזית הביילורוסית ה-3 שנשאו על כריות קטיפה שני כוכבי זהב של גיבור ברית המועצות, עיטור לנין, ארבעה עיטורי הדגל האדום, שני עיטורי סוברוב מהדרגה הראשונה, עיטור קוטוזוב מהדרגה הראשונה, עיטור בוגדן חמלניצקי מהדרגה הראשונה, ומדליות רבות. אחריהם באו זרים מהוועדה המרכזית של המפלגה הקומוניסטית, ממועצת קומיסרי העם של ברית המועצות, ומהמטה הכללי של הצבא האדום.

הארון הוצב על כן במרכז הכיכר.

יושב ראש מועצת קומיסרי העם של הרפובליקה הליטאית פתח את מפגש הלוויה בשם הוועדה המרכזית של המפלגה הקומוניסטית וממשלת הרפובליקה ונתן את רשות הדיבור למיכאיל סוסלוב, חבר הוועדה המרכזית של המפלגה הקומוניסטית של ברית המועצות.

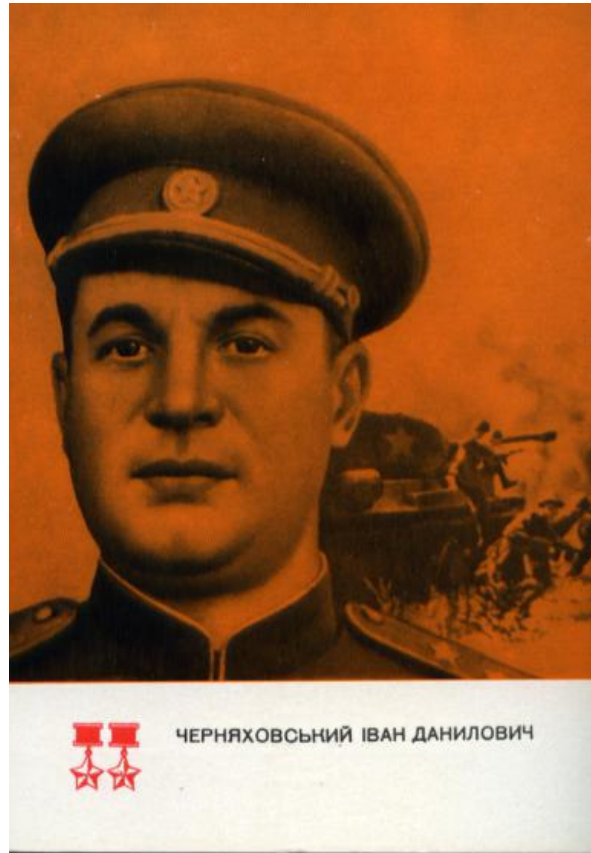
- "בצער ויגון כבד", אמר החבר סוסלוב, "אנחנו חולקים היום כבוד אחרון לגנרל הארמייה איבן דנילוביץ' צ'רניאחובסקי, חבר נאמן של המפלגה הקומוניסטית, פטריוט לוחט של מולדתנו הגדולה, גנרל אמיץ של הצבא האדום, שנהרג בקרב כנגד הפולשים הנאצים. המדינה והעם שלנו איבדו גנרל צעיר מחונן שזכה לחיבה כללית במסירותו האינסופית למולדת, מיומנותו באמנות המלחמה, עוז רוחו היוצא מהכלל וגבורתו. שמו שייך לגלקסיה המהוללת של מנהיגי הצבא האדום שנולדו וגודלו במערכת הסובייטית... שם זה ידוע לעולם כולו ומכובד על ידי כל האנושות המתקדמת. חבריו והקרובים לו – כל אלה שהיו בני-מזל להכיר אותו ולשתף אתו פעולה, איבדו אדם בעל רוח חזקה ויפה, בעל חום אנושי אמיתי ולבביות... צ'רניאחובסקי נתן את כל כוחותיו

²²⁹ הנסיך פיוטר איוונוביץ' בגרטיון (1765-1812, Пётр Иванович Багратион), גנרל רוסי ממוצא גאורגי שהשתתף בצורה פעילה במלחמות נפוליון. פיקד על הצבא הרוסי במערכות נגד האימפריה העות'מאנית ושבדיה. נהרג בקרב בורודינו.

למפלגה, לעם ולמולדת, והוא השליך את חייו עבורם. זיכרונו של צ'רניאחובסקי יחיה בלב העם לנצח".

מנהיגי המפלגה הקומוניסטית והממשלה של ליטא, חברים לנשק של הגנרל המנוח ונציגי הפועלים בוילנה דיברו אף הם במפגש. הם נשבעו שבועה חמורה לשמור את זכרו לנצח ולהשלים את המטרה הגדולה שליה נלחם ומת.

בכיכר הנרחבת בה התכנסו כמאה אלף איש שררה דממה. ניסי הצבא הורכנו, ומטחי כבוד של תותחים רעמו באוויר.

27. הנוסח המאוחר של ספרו של שריפוב והתרגום לספרדית

למהדורה האלקטרונית של ספרו של שריפוב מצורף התקציר הביוגרפי הקצר הרצ"ב:

תאריכים עיקריים בחייו ובפעולותיו של א.ד. צ'רניאחובסקי

- 1907, 29 ביוני – נולד בכפר אוקסנינו בנפת אומן במחוז קייב.
1919 – עובד כרועה בכפר ורבובו.
1920-1922 – איבן צ'רניאחובסקי – עובד בסדנה בתחנת ופניארקה.
1922 – איבן צ'רניאחובסקי נכנס לקומסומול ונעשה במהרה מנהיג תא ורבובו.
1923-1924 – חבתן במפעל המלט "פרולטאר" בנובורוסיסק, חבר לשכת ועדת הקומסומול במפעל.
1924-1925 – צוער בבית הספר לקציני חיל רגלים באודסה, מזכיר תא הקומסומול.
1925 – צוער בבית הספר לארטילריה בקייב, חבר לשכת הקומסומול בבית הספר.
1928 – איבן צ'רניאחובסקי נעשה חבר המפלגה הקומוניסטית הבולשביקית הכלל-רוסית.
1928 – צ'רניאחובסקי מסיים את בית הספר לארטילריה בדרגה ראשונה.
1928-1929 – מפקד מחלקה בגיס הארטילריה ה-17 של הזירה המלחמתית האוקראינית, חבר לשכת המפלגה הפלוגתית.
1930-1931 – מפקד סוללה בגיס הארטילריה ה-17.
1931-1932 – תלמיד באקדמיה הטכנית-צבאית בלנינגרד.
1932 – תלמיד באקדמיה הצבאית למכניזציה ומוטוריזציה של הצבא האדום (במוסקבה).
1933 – צ'רניאחובסקי נבחר כחבר נשיאות ארגון המפלגה באקדמיה.
1936 – סגן צ'רניאחובסקי מסיים את האקדמיה עם תעודה מדרגה ראשונה.
1937 – סרן צ'רניאחובסקי מתמנה לתפקיד מפקד גדוד הטנקים ה-1 בבריגאדה הממוכנת ה-8.
1938-1939 – רב-סרן צ'רניאחובסקי מתמנה למפקד יחידת הטנקים הקלים ה-9 של הזירה הביילורוסית המיוחדת.
1940 – סגן-אלוף צ'רניאחובסקי – מפקד בריגאדת הטנקים של הזירה הביילורוסית המיוחדת.
1940-1941 – סגן מפקד דיוויזיית הטנקים ה-2 בזירה הבאלטית המיוחדת.
1942 – פולקובניק צ'רניאחובסקי – מפקד דיוויזיית הטנקים ה-28 בזירה הבאלטית המיוחדת. מפקד דיוויזיית הרובאים ה-241.
1942, 16 בינואר – א.ד. צ'רניאחובסקי מקבל את עיטור הדגל האדום הראשון.
3 במאי – מקבל את עיטור הדגל האדום השני.
5 במאי – צ'רניאחובסקי מקבל את הדרגה הצבאית גנרל-מיוזר.
יוני – מתמנה מפקד גיס הטנקים ה-18.
25 ביולי – צ'רניאחובסקי מתמנה כמפקד הארמייה ה-60.
1943, 25 בינואר – כוחותיו של צ'רניאחובסקי משחררים את וורונז'.
4 בפברואר – מקבל את עיטור הדגל האדום ה-3.
8 בפברואר – כוחות הארמייה ה-60 בפיקודו של צ'רניאחובסקי משחררים את קורסק, מוענק לו עיטר סוברוב מהדרגה ה-1.
14 בפברואר – צ'רניאחובסקי מקבל את הדרגה הצבאית של גנרל-לייטננט.
11 בספטמבר – בעבור הניהול המיומן של הכוחות במבצע לשחרור הערים גלוחוב, קונוטופ, פּחֶמֶץ' ונְיִז'ין מוענק לו בפעם השנייה עיטור סוברוב מהדרגה הראשונה.
17 בספטמבר – בעבור הארגון המעולה של השיטות לחציית הדנייפר וגבורתו האישית מוכתר צ'רניאחובסקי בתואר גיבור ברית המועצות.
6 בנובמבר – צבאו של צ'רניאחובסקי מצטיין בשחרור העיר קייב.
1944, 10 בינואר – מוענק לו עיטור בוגדן חמלניצקי מהדרגה הראשונה.
5 במרץ – צ'רניאחובסקי מועלה לדרגה הצבאית של גנרל-פולקובניק.
14 באפריל – צ'רניאחובסקי נתמנה כמפקד החזית הביילורוסית ה-3.
29 במאי – מוענק לו עיטור קוטוב מהדרגה ה-1.
26 ביוני – צבאו של צ'רניאחובסקי משחרר את ויטבסק, וביום המחרת – את אורשה.
28 ביוני – צ'רניאחובסקי עולה לדרגה הצבאית של גנרל-ארמייה.
3 ביולי – כוחותיו של צ'רניאחובסקי ביחד עם כוחותיו של רוקוסובקי משחררים את מינסק.

- 13 ביולי – כוחותיו של צ'רניאחובסקי משחררים את בירת ליטא – העיר וילנה.
 29 ביולי – צ'רניאחובסקי מקבל את מדליית "כוכב הזהב" השנייה.
 3 בנובמבר – מקבל את עיטור הדגל האדום הרביעי.
 13 בינואר – צבאו של צ'רניאחובסקי פותח בהתקפה בכיוון קניגסברג.
 18 בפברואר – צבאו של צ'רניאחובסקי מכתיר את העיר והמצודה קניגסברג.
 בקרב בפאתי מהלזק נפצע גנרל צ'רניאחובסקי אנושות ומת באותו יום.
 20 בפברואר – צ'רניאחובסקי נקבר בעיר וילנה, בכיכר אוז'שקנס.
 המבוא לספרו של שריפוב נכתב על ידי המרשל צ'ויקוב²³⁰.

הערות והשלמות

1. לפי שריפוב נסטנקה, היא נאסטיה (אנסטאסיה), נישאה ב-1936 לאיבן איבנוביץ' צשקובסקי²³¹. לפי שריפוב הוא הגיע לדרגת פולקובניק ונפצע בסוף 1943. מוזרה היעדרות עדויות שניהם מהחומר שבארכיון. ואניה צשקובסקי מוזכר שם, בעדות של דוב, רק כחברו הטוב של איבן דנילוביץ' בכפר ובקומסומול. ד"ר יולי אדלמן חיפש עבורי באתר הזיכרון (Obd-memorial.ru) של משרד ההגנה הרוסי. הוא מצא שם איבן צשקובסקי שהשתחרר ב-1946 בדרגת מיור ונפטר ב-1998, גם הוא יליד איזור ויניצה, אם כי לא מהכפר ורבובו, אלא שלפי הכתוב באתר הנ"ל הוא יליד 1923 – מה שלגמרי לא מתאים לסיפור.

2. לפי שריפוב האח אלכסנדר נהרג בדרגת פודפולקובניק (ולא פולקובניק, כמו שסיפר דוב). גם לפי מה שמצא ד"ר אדלמן באתר הנ"ל הוא נהרג ביוני 1944 בדרגת פודפולקובניק. אשר לשנת לידתו, האתר נוקב ב-1915 (מה שלא תואם את 1917- לפי דוב, אבל גם זה רחוק מ-1909 של שריפוב). יונה דגן מספר שהכיר את סאשה צ'רניאחובסקי, שהיה מפקד גדוד טנקים בדרגת פוד-פולקובניק, ושהוא התאבד מסיבה לא ידועה. לא נראה לו שהיה יהודי.

3. לפי שריפוב, מיכאל נהרג בשנת 1933 (ולא ב-1929, כמו בעדותו של דוב), בנפילת סוסו באימון חיל הפרשים בדהירה במסלול עם משוכות.

4. לפי שריפוב, לפחות שלוש פעמים הלשינו על איבן שאינו נאמן בגלל "מוצאו החברתי" - כיוון שאביו היה מנהל המשק אצל נובינסקי והתייחס בגסות לעובדים: ב-1925 בכניסתו לביה"ס של חיל הרגלים באודסה, ב-1933 עם סיום לימודיו באקדמיה בלנינגראד, ושוב ב-1937.

בחיפוש בלשון הספרדית התברר לי שספרו של א.א. שריפוב יצא שוב בספרדית, בשם: "צ'רניאחובסקי, גנרל ה-T34" (Cherniakovski: El General T-34) (Historia Inédita, Barcelona 2009)
 אמנם בהתחלה קיוויתי שמדובר בספר נוסף, אבל מתוך הביקורת המובאת בזאת הבנתי שזוהי הדפסה חדשה של אותו הספר:

הקולונל שריפוב מקרב אותנו בספר זה, בנאמנות לאמת ומיומנות יוצאות מהכלל, לדמותו של גנרל איבן ד. צ'רניאחובסקי, המפקד וראש החזית הצעיר ביותר במלחמת העולם השנייה, ואסטרטג בעל כישרון גדול שקידם צורה חדשה של לחימה, קרובה לבליצקריג הגרמני, המאחדת את הניהול העצמאי של היחידות המשוריינות עם השימוש בתמיכת האווירייה וכוללת את השימוש בכוחות מוטסים.

צ'רניאחובסקי, יליד 1906, כיהן כמפקד אוגדה משוריית בזמן הפלישה הגרמנית לברית המועצות, והתבלט מייד במעורבותו במאבק על נובגורוד, מדרום ללנינגרד. הוא קיבל את הפיקוד על הארמייה ה-60 ביולי 1942, והשתתף במתקפה של קורסק בראשית 1943. בהתאם להמלצת המרשל ז'וקוב, הועלה לדרגת גנרל והופקד על החזית הביילורוסית השלישית, וניהל בהצלחה את המתקפה הביילורוסיה במשך מבצע גרטיון ובפרוסיה המזרחית, בגורמו לנסיגת הצבא הגרמני. הוא נהרג באש ארטילריה במהלזק, קרוב לקניגסברג, בפברואר 1945.

²³⁰ ואסילי איוואנוביץ' צ'ויקוב (Васи́лий Ива́нович Чуйко́в, 1900-1982). גיבור ברית המועצות, היה מרשל ברית המועצות ומפקד מוכשר בצבא האדום בתקופת מלחמת העולם השנייה. התפרסם כמי שהיה מפקד הארמייה ה-62, שהגנה בחירוף נפש על העיר סטלינגרד במהלך קרב סטלינגרד.
²³¹ שריפוב, עמ' 19.

קולונל אכרס שריפוב השתתף במלחמת העולם השנייה ונפצע בקרב בשלוש הזדמנויות. הוא עוטר בחמישה עיטורים ומדליות. כתב יותר מעשרה כותרים בנושאים צבאיים, כשהוא מעניק לכל יצירותיו אמינות ארכיונית העושה אותן מושכות במיוחד.

בתרגום מתקבל על הדעת של חואקין רודריגז ומיקל סלריץ', המעורר את הקריאה ב'צירניאחובסקי, הגנרל T-34, של אכרס שריפוב, שפורסם במקורו ב-1971, עם מבוא מאת המרשל צ'ויקוב.

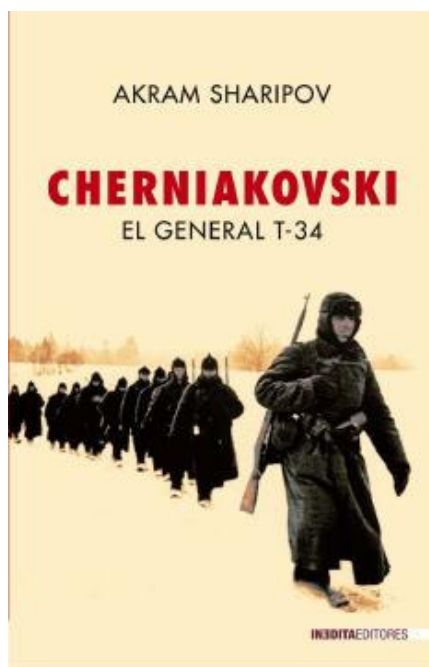
גם כשמתחשבים בקנון ה'צ'יו-הג'יוראפי'²³² הסובייטי – שמוכר לקורא הפרסומים הישנים של הוצאת 'פרוגרס', מוסקבה, הישנה, ובכך שהוא כבד עבור מי שאינו בקי בנושא, יש בספר קטעים מתוכמים ואינטליגנטיים באופן יוצא מן הכלל על איך שוקמה אמנות הלחימה הסובייטית. היה זה בדמם של מיליוני חיילים ואזרחים והושג גם בעבודתם של בעלי תפקידים שהצליחו לעבור בלי שיבחינו בהם, כמו במקרה של איבן דנילוביץ' צירניאחובסקי, או ששרדו במעגלי הצבא את הטיהור הגדול של 1937-1938.

הסקירה הקצרה בביוגרפיה של איבן צירניאחובסקי בנוסח האנגלי של הוויקיפדיה מביאה עובדות שאינן כלולות בספר, בהינתן התאריכים והמשטר שתחתיו התפרסם במקורו.

בחרתי מעמוד 70 של הספר: "הנושא שלו נראה פשוט, יהאיוד (קרבוראציה) של מנוע הטנק, ומיד ידענו שהדיפלומה של צירניאחובסקי תעפיל לדיסרטאציה, כעבודה בעלת חשיבות מיוחדת... וכאשר הראה בדוגמאות קונקרטיות את החיסכון הגדול שיעניקו השיפורים שהציע, השתתק קהל השומעים... רק בזמן ההגנה על הדיפלומה הבנו באמת עד כמה ידע לחקור באופן רב-צדדי ולהעמיק את נושא הלימוד, ליצור סינתזות נרחבות ולהסיק מסקנות בעלות ערך.

כמפקד בראש החזית הביילורוסית ה-3, נפל צירניאחובסקי ב-18 בפברואר תחת אש ארטילרית במזרח פרוסייה, כשסקר את ההכנות להתקפה על קניגבסרג. תמיד צמוד לחזית של צבאו, מבלי להסתתר בשום מחסה, הדוגמה של צירניאחובסקי מראה באופן ברור מה זה להיות מפקד צבאי באמת, ומהיכן הוא בא...

הוא נקבר בוילנה (ליטא), ושרידיו הועברו ב-1991 לבית הקברות נובודייביצי במוסקבה... דוגמה לכך שבכל חלקי העולם מזיזים קברים ממקום למקום...

²³² מהמילה (ה)אגיוס – קדוש ביוונית.

מצאתי באינטרנט מידע על ספרים נוספים שיצאו, ברוסית, על צ'רניאחובסקי. הראשון, בשם "צ'רניאחובסקי האגדי", שיצא ב-2005, הוא לקט כולל של מקורות שנערך על ידי א.י. סוהארב, ויצא לאור ב-2005. השני, שיצא ב-2006, נכתב על ידי ו.ו. קארפוב, גיבור ברית המועצות אף הוא, שכתב מספר רב של ספרים על אנשי צבא. הספר נקרא: "גנרל-ארמיה צ'רניאחובסקי", ומתואר לא כביוגרפיה אלא כ"נובלה המוקדשת לגנרל-ארמיה א.ד. צ'רניאחובסקי, אחד מהמפקדים המבריקים והמוכשרים ביותר של מלחמת המולדת הגדולה. הוא היה אהוב ומכובד על ידי כל. ההחלטיות שלו ודבקתו בעקרונות, מוחו העיקש והזריז ואומץ ליבו האישי, כמו פתיחותו והלבביות החמה שלו ביחסו עם אחרים סייעו לו לזכות בתהילה שהיה ראוי לה אפילו בזמן חייו, ובזיכרון נצח".

ספר שלישי, שיצא ב-2007, הוא: גנרל צ'רניאחובסקי, גאון ההגנה וההתקפה, מאת ולדימיר או. דאיקס²³³. דבר ההוצאה הוא:

ספר על המפקד הבולט, הצעיר במפקדי החזיתות במלחמת המולדת הגדולה, פעמיים גיבור ברית המועצות, איבן ד. צ'רניאחובסקי. הטבע העניק לו בנדיבות את התכונות החשובות של מפקד – כישרון צבאי ואומץ רוח. לפעמים הוא היה מחמיר מאוד, אבל תמיד הוגן. החילות תחת פיקודו של צ'רניאחובסקי השתתפו בקרבות בזירה הבאלטית, הגנו על נובגורוד, פעלו בהצלחה במבצע המתקפה האסטרטגית וורונז'-קורסק, בקרבות בליטת קורסק ועל הדנייפר, בביילורוסיה, ובמבצעי המתקפה האסטרטגית בביילורוסיה, הארצות הבאלטיות ופרוסיה המזרחית.

בסקירה שמצאתי על הספר כותב ניקולאי לבדב:

איבן צ'רניאחובסקי היה אדם יפה להפליא עם פנים פתוחים ואמיצים, המשקפים גם אופי חזק, גם אנרגיה רוחנית וגם רצון טוב. בינתיים בזמן המלחמה נראה איבן דנילוביץ' כך – בטוח בעצמו, נینוח, אפשר לומר, אפילו מטופח – אף פעם לא מרוחק. אשתו של המפקד אנסטאסיה גריגוריבנה שמרה את מכתבו מתאריך 27 באוגוסט 1941. "טאסיק! – פונה פולקובניק צ'רניאחובסקי אל בת זוגו – לו ראית אותי עכשיו, לא היית מכירה – איבדתי 17 קילו. אף הגורה אינה מתקרבת, כולן גדולות, אפילו הצמיד נופל לפעמים מהיד. אני חולם להתגלח ולהתרחץ. זקן של סבא בן 60, כבר מזמן.... אתו. אבל זה לא מפריע לי לפקד באותה להיטות כמו תמיד...."

את צ'רניאחובסקי העריכו ואהבו בצבא, אולי כמו את אף אחד אחר. תגובות חמות להפליא על איבן צ'רניאחובסקי נתנו מפקדים ומנהיגים צבאיים מהוללים רבים שידעו להעריך אנשים. "בפתרון מעשי של בעיות מבצעיות", כותב גנרל-פולקובניק פוקרובסקי - "משכה את תשומת הלב יכולתו להעריך את התנאים במהירות ולמצוא בהם את העיקר, הפריצה הנועזת של כוחות החזית המקובצים לעומק הגנת האויב ושבירתו, והיציאה המיידית אל ברזינה והלאה למרחב המבצעי, מהווים דוגמה לרמה גבוהה של אמנות המלחמה" (על המבצע לשחרור ביילורוסיה).

אולי לאף מפקד אחר לא הייתה קריירה צבאית כה מהירה כמו לאיבן צ'רניאחובסקי. מלחמת המולדת הגדולה מצאה אותו כפולקובניק, מפקד דיוויזיית הטנקים ה-28. הטנקים של האוגדה ה-28 נשרפו בקרב, אבל הכו בכוחות האויב, והרוויחו את אותו הזמן שחסר לו כדי לכבוש את לנינגרד. על זה, באמת, היטיב לספר גנרל-פולקובניק פון בוש, שעברו נהיה הפולקובניק הלא-ידוע צ'רניאחובסקי, בקיץ 1941, רוח רעה מאיימת. אחר כך היו ההגנה על נובגורוד ושחרור וורונז', הקרב של קורסק וחציית הדנייפר, ששם הוא כבר גנרל-ארמיה. ראיית המולד הצבאית והכישרון הארגוני לא תמיד מתלכדים עם רצון בלתי מוגבל והיכולת להעביר אותו לפיקודים. לצ'רניאחובסקי הייתה אמנות זו. הדאגה לצורכי החיילים הייתה עברו טבעית לחלוטין. אף אחד לא שמע מאיבן צ'רניאחובסקי עלבון גס, או קללות. המפקד העליון, בברכו את צ'רניאחובסקי על הפיקוד על החזית, העיר אחרי הראיון: "מפקד פרספקטיבי (?). מאוד". לרוע המזל, פעמיים גיבור ברית המועצות, גנרל-ארמיה איבן צ'רניאחובסקי נדון לחיים קצרים, ב-18 בפברואר 1945 בפרוסיה המזרחית, באזור העיר מהלזק (כעת בפולין), עשרים מטר מאחורי הרכב שהוביל אותו לפיקוד הקדמי של החזית הביילורוסית ה-3, התפוצץ פגז... מוסקבה הצדיעה לגיבור ב-24 מטחי ארטילריה ממאה ועשרים כלים.

Генерал Черняховский. Гений обороны и наступления (В.Дайнес), Яуза, Эксмо, 2007, 592 pp²³³